o jeronimu filipoviću

ZBORNIK O JERONIMU FILIPOVIĆU

Knjižnica
TIHI PREGAOCI
Knjiga 3

Uredništvo Zbornika
Alojz Jembrih
Pavao Knezović
Marinko Šišak

Glavni urednik
Alojz Jembrih

Izvršni urednik
Marinko Šišak

ZBORNIK O JERONIMU FILIPOVIĆU

Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
»Jeronim Filipović i njegovo djelo«
Šibenik – Skradin – Visovac, 5. – 6. studenoga 2004.

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, 2005.

KAZALO

Riječ urednika 7

Ivan Karlić: Temeljna otajstva kršćanske vjere u »*Pripovidagnima*...« fra Jeronima Filipovića 11

Nikica Kolumbić: Filipovićeva verzija »Križnog puta« 35

Ivan Bekavac-Basić: Temeljni pojmovi moralne teologije u *Pripovidagniu nauka karstjanskoga* Jerolima Filipovića 39

Šime Demo: Homiletska metoda Jeronima Filipovića 63

Ivo Pranjković: Redopisje fra Jeronima Filipovića 81

Diana Stolac: Filološki pogled na *Pripovidanje nauka karstjanskoga* Jeronima Filipovića 93

Ines Srdoč-Konestra: Usporedno čitanje propovijedi Josipa Banovca i Jeronima Filipovića 105

*Franjo Emanuel Hošk*o: Filipović i hrvatski budimski kulturni krug 115

Pavao Knezović: Izbor propovijedi fra Jeronima Filipovića iz sinjskog Kodeksa E 127

Predike Jeronima Filipovića 133

Karlo Jurišić: O. fra Jeronim Filipović 193

Karlo Kosor: Prilozi o trojici franjevačkih pisaca iz južne Hrvatske 217

Pavao Knezović: Filipovićev rukopis s raspravama iz teologije . . 223

Alojz Jembrih: Stadlerovo izdanje Filipovićevih propovijedi o nauku kršćanskom 227

Stanko Piplović: Dobra franjevačkog samostana u Sinju u XVIII. stoljeću 243

DODATAK 255

Radoslav Katičić: Dva pregaoca – Banovac i Filipović 255

Literatura o Jeronimu Filipoviću 259

Petra Košutar: Znanstveni skup 263

Kazalo osobnih imena 269

Riječ urednika

U nizu znanstvenih skupova što ih organiziraju Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu posvećenih znamenitim franjevačkim piscima 17. i 18. stoljeća, ovo je peti Zbornik referata sa znanstvenoga skupa *Jeronim Filipović i njegov djelo*, održanog u Šibeniku, Skradinu i Visovcu (5. – 6. studenoga 2004.).

U izdavačkome nizu Knjižnica: *Tihi pregaoci* to je 3. knjiga.

Kao i u dosadašnjim Zbornicima: o *Pavlu Posiloviću* (2001.), *Tomi Babiću* (2002.), *Petru Kneževiću* (2003.) i *Josipu Banovcu* (2004.) tako i ovom o *Jeronimu Filipoviću* (2005.), s istim znanstvenoistraživačkim žarom, svojim radovima dvanaestero autora osvjetljava Filipovićeva djela, uz »Put križa«, *Pripovidanja nauka karstjanskoga* (1750., 1759., 1765.) s teološkoga, katehetskoga, homiletskog, studijskog, propovjedničkog i književno-jezičnog aspekta. Tako su Filipovićeva *Pripovidanja* analizirana i teološki vrednovana u referatu Ivana Karlića. U referatu Ivana Bekavca-Basića predočeni su pojmovi moralne teologije u spomenutom Filipovićevom djelu uspoređujući ih s istima u katekizmina koji su prethodili Filipovićevu djelu. O homiletskoj metodi kod Jeronima Filipovića Šime Demo razlaže o motivima, strukturi, sadržaju i unutarnjoj koherenciji te etičkim i egzegetskim načelima koja su Filipovića vodila pri sastavljanju svojih *Pripovidanja*. Jezično-grafijska tematika našla je mjesto u referatu Ive Pranjkovića koji prikazuje Filipovićev slovopis i pravopis. Sličnom tematikom pozabavila se u svom referatu i Diana Stolac pri čemu ona slovopis promatra u kontekstu onovremenoga traženja najboljih rješenja za latiničnu grafiju kojom se služio Filipović. Usporednom analizom propovijedi Josipa Banovca i Jeronima Filipovića, Ines Srdoč-Konestra konstatira da je u Filipovićevim propovijedima prisutna veća didaktičnost, a u Banovca ekspresivnost. Budući da je Filipović u Budimu kraće vrijeme bio profesor, fra Franjo Emanuel Hoško prikazuje hrvatski franjevački budimski kulturni krug u kojemu se Filipović nalazio i u ko-

jemu je mogao zajedno s ostalim svojim sunarodnjacima ostvarivati iste ideje koje je dijelom realizirao i u svojim spisima.

Osim toga, ovaj Zbornik je bogatiji i po tome što se u njemu prvi put, u transkripciji Pavla Knezovića (u izboru: *Predika* 47., 13., 28., 32., 40., 43.) objavljuju Filipovićeve *Predike* iz sinjskoga rukopisa, *Kodeks E*, s komentarima, pa je to dragocjeni izvor za proučavanje Filipovićeva jezika i književno-retoričke stilistike. Isti se autor priloga pozabavio Filipovićevom rukopisnom raspravom iz teologije koji se čuva u franjevačkom samostanu u Zaostrogu, a nastao je za Filipovićeva studiranja u Perugi. Stadlerovom izdanju Filipovićevih *Propoviedi o nauku kršćanskom* (u osam svezaka od 1886. do 1894.) autor ovih redaka prikazuje po čemu je Stadlerovo izdanje drukčije od Filipovićevih triju svezaka.

Spomenutim referatima pridodana su dva rada koja bitno obogaćuju ovaj Zbornik jer su važni upravo za poznavanje života i rada Jeronima Filipovića. Htjeli smo ih učiniti lakše dostupnim budućim istraživačima, to više što će im ovaj Zbornik biti kao priručna relevantna knjiga najprije dostupna. Riječ je o radovima Karla Jurišića i Karla Kosora.

Budući da je Filipović dio svoga života (do smrti) proveo u Sinju, u Zborniku se prikazuju i zemljišna dobra koja su pripadala sinjskome franjevačkom samostanu u doba Jeronima Filipovića.

Završne riječi akademika Radoslava Katičića što ih je izrekao o dvama franjevcima Josipu Banovcu i Jeronimu Filipoviću na kraju Znanstvenoga skupa na Visovcu, kao i literatuta o Jeronimu Filipoviću, te zapis Petre Košutar kao svjedočanstvo hic et nunc prisutnosti – kao kronika o Znanstvenome skupu, i kazalo imena, upotpunjuju ovaj Zbornik.

Bez pretencioznosti, treba reći da ovaj Zbornik, zajedno s dosadašnjima, čini kroatističko petoknjižje znanstveno istražene i vrednovane franjevačke kulturne, književne, teološke, jezične i prosvjetiteljske baštine, bez koje bi uvelike cjelokupna povijest hrvatske književnosti, jezika, teološke i filozofske misli bila nepotpuna. Stoga su to zbornici koji bjelodano potvrđuju činjenicu da u hrvatskoj filologiji nezaobilazno mjesto pripada i franjevačkom književno-jezičnom korpusu kao veznom i integralnom dijelu u formiranju hrvatskoga jezičnog standarda štokavske osnovice u 17. i 18. stoljeću.

Organizator znanstvenoga o Jeronimu Filipoviću, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu kao i suorganizatori Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« u Šibeniku te Matica hrvatska u Skradinu kao i oci franjevci na Visovcu, mogu sa zadovoljstvom uzeti Zbornik u ruke kao plod zajedničke zauzetosti i simpozijske realizacije.

Sudionicima simpozija – autorima priloga u Zborniku, svesrdna hvala što su referate pravodobno priredili za tisak. Žao mi je što jedan refe-

rat ipak nije ovdje tiskan, jer je referent odlučio pripremiti cijelu knjigu o Filipoviću, pa smo prikraćeni u njegovu iščitavanju.

I ovoga puta hvala još jednom svima koji su na bilo koji način pomogli uspješnom završetku znanstvenoga skupa o *Jeronimu Filipoviću*, a sudjelovali su u tome, uz spomenute, Poglavarstvo Grada Skradina, Matica hrvatska u Skradinu koji su se uključili u organizacijsko-tehnički dio skupa. Hvala i sredstvima javnog priopćavanja što su medijski pratili tijek održavanja znanstvenoga skupa sa kojega su referati ovdje u Zborniku postali opća znanstvena i kulturna svojina.

Alojz Jembrih

Ivan Karlić

TEMELJNA OTAJSTVA KRŠĆANSKE VJERE U »*PRIPOVIDAGNIMA...*« FRA JERONIMA FILIPOVIĆA

UDK 252 Filipović, J.

Uvod

Prvi svezak djela »Pripovidagnie nauka karstjanskoga..., svarhu virree i uffagnja, sloxeno i u razlikaa govoregnja razdiglieno po o. f. Jerolimu Filippovichiu iz Rame« posvećeno je – kako je to bio tada običaj – lokalnom biskupu, tj. »prisvitlomu i piposztovanomu gospodinu Pacifiku Bizzi, arcibiskupu splitskomu«, a tiskano je u Mletcima 1750. godine. Ovim svojim djelom fra Jeronim želi pružiti »Gospodi i Otczima Pastirima Xupniczima..., pomochniczima Boxjim«[1] jednu vrstu katekizma u obliku propovijedi, koji će im pomoći u propovijedanju, izlaganju i tumačenju kršćanske vjere pobožnom puku. Sam priznaje da nije on smislio ovakav način tumačenja otajstava kršćanske vjere nego da ga je vidio kod drugih naroda, ali »kadga drughii imadu narodi zaszto nebihsmo mii Illirczi?«[2] Naime, nakon Tridentskoga sabora (1545.–1563.) slijedila je tzv. »katolička obnova« te su se Crkvom širila ovakva i slična djela u kojima se, prema saborskim smjernicama i odlukama, nastojalo ispravno tumačiti katoličku vjeru. Tako se u posttridentska obnoviteljska gibanja uključuje i naš fra Jeronim sa svojim spisima.

U *Uvodu* Filipović upozorava da će morati rabiti »riiči diačkee toliko Svetog Piisma, koliko Svetii Otaczaa i Naučitegliaa«, ali za one »koji dijačkii jezik učili nisu« nastojat će objasniti i protumačiti ih, posebice latinske teološke izraze. K tomu, u svakom »govoregnju« nalazit će se i mnogi primjeri (»priilike«) koji će pomoći i propovjednicima i narodu u boljem razumijevanju onoga što se tumači.[3]

---

[1] J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagnie nauka karstjanskoga*, Kgnighe parvee (sv. I), svarhu virree i uffagnja, Mletczi, 1750., str. X.

[2] Isto.

[3] Usp. Isto.

U sto i deset »govoregnja« Filipović obrađuje razne teološke teme i tumači različita otajstva kršćanske vjere. Tako, u prvom dijelu, »svarhu Virree i Uffagnia«, u 66 »govoregnja« tumači samu ljudsku osobu i njezinu bit, odnosno ljudsku dušu koja je po naravi kršćanska (prema starom patrističkom postulatu: *anima humana naturaliter christiana*) i usmjerena je prema Bogu. Zatim govori o vjeri općenito, o Presvetom Trojstvu, o otajstvima Isusa Krista, posebice »od poghlavitih Svetkovinaah našega Gospodina Isukarsta, toojest od gniegova Začetja, Porodgiegjna, gniegovee mukkee, Uskarsnutja, Uzascastja i od Došastja Duha Svetoga«.[4] Potom slijedi govor o grijehu i općem sudu, o Duhu Svetom i njegovim darovima, o Rimokatoličkoj crkvi koja »jest pravaa Czarkva« i da »izvan ovee nitko sarahnitse (spasiti se) nemore«[5], o svetima, o raju i paklu te o uskrsnuću i vječnom životu.

U drugom dijelu, »svarhu Molitvee Gospodinovee«, u 30 poglavlja fra Jeronim tumači molitvu »Oče naš...«. Naš se propovjednik ovdje zaustavlja na svakoj riječi »molitve Gospodnje« i jednostavnim jezikom nastoji protumačiti njezino značenje te uputiti vjernika na koji način ostvariti ono što se u molitvi traži. U posljednjem dijelu svoga spisa, »svarhu Zdravva Mario«, Filipović u 14 »govoregnja« tumači molitvu »Zdravo, Marijo« te ujedno izlaže različita marijanska i mariološka otajstva (mariologiju).

Za napomenuti je da Filipović već sada najavljuje i svoje sljedeće knjige o kršćanskom nauku, tj. »svarhu gliubavi i dobrii dillaa, svarhu Zapovidii Boxjii, Svetee Czarkvee i svarhu sakramenataa«.[6] To će i ostvariti svojom drugom i trećom knjigom »Pripovidagnia nauka karstjanskoga« koje će ugledati svijetlo dana 1759., odnosno 1765. g. Na taj način Filipović će zaokružiti svoju trilogiju »nauka karstjanskoga« te na 1415 stranica i u 285 »govoregnja« pružiti svome hrvatskom narodu jednu vrst sveobuhvatnog Katekizma sa tumačenjima kršćanske vjere.

Otajstvo Presvetoga Trojstva

Pitanje o Bogu temeljno je pitanje i temeljna je tema teologije (*bogoslovlja*), a dugo vremena bilo je i središnje pitanje filozofije. Kršćanski govor o Bogu polazi od ispovijesti vjere u jednoga Boga – Oca, Sina i Duha Svetoga. Ova ispovijest vjere povezuje dva temeljna elementa koja su objekt objave (*sebedarja*) Boga. Prvi je *monoteizam*: Bog je jedan i je-

[4] Isto.

[5] Isto, str. XX. Radi se o tvrdnji »Extra ecclesiam nulla salus» (Izvan crkve nema spasenja).

[6] Isto, str. XI.

dini. To je nasljeđe koje kršćani primiše od starozavjetne objave i koje ih povezuje sa židovskom vjerom i sa islamskom religijom. Drugi element je *specifično kršćanski*: vjeruje se u Boga koji je jedan i kao jedan je Otac, Sin i Duh Sveti, Trojedini Bog kojega je Isus Krist objavio i kojega stoljećima navješćuje vjera Crkve. Prema tome, ispovijedanje vjere u Presveto Trojstvo, odnosno u Trojedinoga Boga sažetak je i suma svekolike kršćanske vjere. Svekoliki kršćanski život nedjeljivo je i nezaobilazno povezan s ispoviješću vjere u Trojstvo/Trojedinoga Boga, s kojom kršćani priznaju vjeru u jednoga Boga, koji je Otac, Sin i Duh Sveti.

Pojmovi »Trojstvo« i »teološko učenje o »Trojstvu/Trojedinom Bogu« jezični su izrazi za jednoga Boga biblijsko-kršćanske objave, koji je sama sebe objavio/otkrio i darovao čovjeku u povijesti po Utjelovljenju Logosa/Sina Božjega u Isusu iz Nazareta i po slanju Duha Svetoga, te pozvao ljude kao svoju djecu u zajedništvo svoga božanskoga života.[7]

U vjerničkom razumijevanju Otajstva Presvetog Trojstva postoje nemale poteškoće, pa i neispravnosti. Jedan od težih problema svakako je u tome što mnogi kršćani umiju korektno izraziti svoju vjeru u Božju trojstvenost (npr. znaju *Credo*, znak križa, Slava Ocu...), ali u svom konkretnom kršćanskom životu kao da ne znaju što bi sa svim time. Imajući pred očima upravo tu poteškoću, K. Rahner je govorio kako većina kršćana žive ili kao uvjereni strogi monoteisti koji vjeruju u »osobnoga Boga«, pri čemu najčešće ne znaju reći što to znači da je taj »osobni Bog« zapravo »troosobni Bog«; ili pak žive kao prikriveni »triteisti«.[8]

Ovim problemima treba nadodati i one koji su više logičke ili filozofijske naravi.[9] Kršćansko učenje o Trojstvu nije, naravno, nikada postavilo besmislenu tvrdnju: 1 = 3 (jedan bog = tri boga). To bi bilo tako kada bi se tvrdilo: 1 osoba = 3 osobe, ili: 1 božanska narav (bit) = tri božanske naravi (biti). To bi doista bilo besmisleno, kao što bi i učenje o Trojstvu bilo besmisleno kada bi u istom vidu u Bogu tvrdilo i jedinstvo (odnosno jednost) i trojstvo. No, nasuprot tome, priznavanje Presvetog Trojstva veli da je u Bogu jedinstvo biti u trojstvu osoba. Dakle, o Jednom i o Trojici govorimo u sasvim različitim vidovima (bit i osoba) te je stoga isključeno svako proturječje i besmislenost.

Istina je da otajstvo Presvetoga Trojstva ostaje za čovjeka nespoznatljivo, ne može ga proniknuti do kraja, upravo jer se radi o božan-

---

[7] Usp. *Dei Verbum*, dogmatska konstitucija o objavi Drugoga vatikanskog sabora, br. 1–4.

[8] Detaljnije o tome vidi u: S. KUŠAR, *Bog kršćanske objave*, Zagreb, 2001., str. 167–171.

[9] O tome je vrlo iscrpno i dubokoumno pisao S. BAKŠIĆ, *Presveto Trojstvo*, Zagreb, 1941. To djelo predstavlja do danas nenadmašni prikaz kršćanskog učenja o Trojstvu, barem kada se radi o hrvatskim teolozima. Usp. također: S. KUŠAR, *nav. dj.*, str. 167–175.

skom/Božjem misteriju (otajstvu). A pred Božjim otajstvom čovjeku preostaje priznati ga, pokloniti mu se i zašutjeti. No, ta šutnja ima opravdanja tek onda kada čovjek iskoristi svoje sposobnosti i mogućnosti razmišljanja i razumijevanja koje mu je Bog darovao. Prema tome, čovjek može i treba govoriti i o Božjem trojstvenom otajstvu, iako svjestan da govori – o otajstvu.[10] Naime, zadaća teologa koji želi govoriti o božanskom Trojstvu ne može biti tumačenje pitanja: »Zašto Trojstvo?«, nastojeći otkriti u božanskom biću neku *nužnost*[11] zbog koje bi Bog morao biti upravo trojstven; teolog se mora zadovoljiti s pojašnjavanjem »kako« je Bog trojstven. Do toga on dolazi, između ostaloga, tražeći *analogije* (slike) Trojstva u svom ljudskom svijetu, posebice u duhovnoj dimenziji čovjekova bića, kako su to ponajbolje ilustrirali već sv. Augustin i, kasnije, sv. Toma Akvinac. Drugim riječima, s obzirom na pitanje o trojstvenom Božjem otajstvu kao i na poimanje Boga, vrijedi sljedeće: cilj teologije, teologa ili općenito kršćanina/vjernika nije i ne može biti racionalističko shvaćanje Boga, i to stoga što pitanje o Bogu nije kategorijalno nego je transcendentalno pitanje. Naime, obzor mišljenja koje misli Boga ne kreće iz nekakva izvanjskog polazišta ili motrišta s kojeg bi se Boga moglo »obuhvatno« misliti, pojmiti ili izreći. Bog jest i ostaje otajstvo, tajna, misterij za vjeru i za njezinu teologiju. Stoga teologija i ne ide za tim da »rastvori« ili razriješi (*solutio*) trojstveno otajstvo Božje niti da ga susljednim koracima mišljenja pronikne ili prozre (*progressio*), nego ide za tim da pitanje i znanje svede ili smjesti u Bogu kao otajstvu (*reductio in mysterium*). Drugim riječima, *teologija ide za tim da otajstvo Boga razumije i izreče kao otajstvo*.

Formiranje kršćanske dogme o Presvetom Trojstvu trajalo je u patrističko doba oko 150 godina, od početka III. st. do konca IV. st. (381.). Ono što je u tom razdoblju spoznato i formulirano ostaje trajnim temeljem za kasnija vremena povijesti Crkve. Čak se može reći da svi kasniji pokušaji propovijedanja i teologije o dogmi Presvetog Trojstva mogu biti shvaćeni i vrednovani kao tumačenja odluka donesenih na crkvenim saborima u Niceji (325. g.) i Carigradu (381. g.). Bitna činjenica koju pri tom valja naglasiti je sljedeća: trinitarna dogma izbija iz kristološke dogme i razvija se u njezinu ozračju. Isus Krist je povijesna objava Boga i Kristovo djelovanje je djelovanje »ekonomijskog Trojstva« (tj. djelovanje Trojstva »prema vani«, prema svijetu, prema ljudima, za razliku od »imanentnog Trojstva« koje je jedno te isto sa »ekonomijskim«, ali taj izraz podrazumijeva govor o Trojstvenom Bogu »u sebi«).

---

[10] U svezi s tim usp. izvanredno filozofsko-teološko razmišljanje u: R. BRAJIČIĆ, *Govor o Apsolutu govor je o misteriju*, Zagreb, 2000.

[11] Sv. Anselmo iz Canterburyia govori o *rationes necessariae*.

Govoreći i učeći o Presvetom Trojstvu, srednjovjekovno crkveno učiteljstvo polazilo je uvijek od patrističkih temelja, što se napose vidi i u »Simbolu za Grke« na *Lionskom saboru* (1274. g.)[12], kao i u »Dekretu za Jakobite« na Firentinskom saboru (1439–42. g.).[13] U »Dekretu za Jakobite« nalazi se i jedna novost formalno-pojmovne naravi koja je kasnije prihvaćena kao osnovni trinitarni (trojstveni) aksiom: »In divinis omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio« (u božanskim stvarnostima sve je jedno gdje nema opreke u odnosima).[14]

Iz svega ovoga proizlazi da je posao učiteljskog naučavanja Crkve glede dogme o Trojstvu u Srednjem vijeku bitno bio ograničen na spekulativno pronicanje i na formalno poboljšanje njezine doktrinalne strane. Pa i same trinitarne rasprave nisu više bile rezultat duboko proživljavane religioznosti i religioznih osjećaja niti toliko plod vjere, kao što je to bilo u patrističkom razdoblju; sama teologija, a tako i razmišljanje o Trojstvu, sve se više sljubljivalo s metafizikom, što je posebice vidljivo u srednjovjekovnoj skolastici. To, naravno, ne mora nužno biti i negativno, što se vidi i iz primjera sv. Tome Akvinskog, čije razmišljanje i pronicanje otajstava vjere predstavlja, bez sumnje, vrhunac skolastike, zajedno s naučavanjem sv. Bonaventure koji uvijek naglašava kristocentrizam kako u cjelokupnoj teologiji tako i u trinitarnom razmišljanju. U svakom slučaju, može se reći da je srednjovjekovna teologija poprimila pomalo apstraktne crte, da je postajala pojmovna, pomalo retorička i pravna, a kasnije je došlo i do racionalističkih tendencija (vrhunac takvih tendencija ostvarit će iluminizam i idealizam).

U vremenu koje je slijedilo nakon skolastike mogu se uočiti nekoliko bitnih momenata glede teološkog učenja o Trojstvu. Prije svega valja spomenuti crkvenu Reformu u XVI. st. Reformatori su prihvatili trinitarnu ispovijest vjere, dapače M. Luther je dao i neke nove poticaje u tom pogledu. On naučava da čovjek-grešnik biva opravdan samo milošću (*sola gratia*) Boga. Taj Bog, koji je po sebi *Absconditus* (*Skriveni*), ne može biti spoznat ograničenim ljudskim razumom, nego samo zahvaljujući njegovoj slobodnoj i svojevoljnoj objavi koja se događa po Utjelovljenju, muci i smrti njegova Sina Isusa Krista. Tako Luther dolazi do zaključka da je središte svake teologije i svake spoznaje Boga – križ Isusa Krista (usp. 1 Kor 2, 2; odatle i naziv *teologija križa*).[15] Lutherova je

---

[12] Usp. DS 850–853.

[13] Usp. DS 1330–1331; usp. također »*Dekret za Grke*« na istom Saboru, 1439. g., DS 1300–1302).

[14] DS 1330.

[15] Valja napomenuti da takav vid nije nepoznat crkvenoj teološkoj tradiciji; i u patristici bila je živa svijest da za spoznaju Boga valja ići preko »ludosti propovijedanja«, tj. ne

zasluga, dakle, u tome što je podsjetio da u središtu teologije i teološkog razmišljanja stoji križ kao put (samim tim i kao »metoda«) koji vodi do spoznavanja Boga koji se objavljuje u Isusu Kristu. No, ni sam Luther nije otišao daleko u tim svojim razmišljanjima i nije uspio snažnije sadržajno povezati teologiju križa i trinitarnu teologiju.[16]

Ostali Reformatori bili su kritičniji prema dogmi o Presvetom Trojstvu; Kalvin je kritizirao trinitarne formule u Nicejsko-carigradskom vjerovanju, ali samu dogmu nije negirao, kao ni Zwingli, koji je ipak naglašavao da je samo molitva odlučujuća snaga u teologiji.

S katoličke pak strane u to doba (XVII.–XIX. st.) nije se događalo nešto posebno novoga glede učenja o Trojstvu i produbljivanja trinitarnog otajstva. Katolička teologija se zadovoljavala ponavljanjem i sistematizacijom onoga što je prije rečeno (nakon Tridentinskog sabora gotovo se u pravilu vraćalo na Tomu Akvinskog te se stoga i govori o *drugoj skolastici*). Trinitarna slika Boga kao da u to vrijeme »emigrira«, s jedne strane, u *mistična iskustva* a, s druge strane, u *filozofiju*. Tako teologija i duhovno iskustvo, koje su bile jedinstvene u patristici (pa donekle i u skolastici), sada se odvajaju i dijele: teolozi postaju sve više apstraktni i udaljeni od konkretnoga crkvenog okružja, dok *mistici* (kao npr. Katarina Sijenska, Terezija Avilska, Ivan od Križa) postaju pravi crkveni učitelji, tj. nositelji unutrašnjega iskustva trojedinoga Boga, iskustva impregniranog bogatim teološkim naučavanjem.

Filozofsko razmišljanje, također odijeljeno od vjere i teološkog izražavanja, progresivno gubi dodir s kršćanstvom i, preko *teističkih* (Bog kao Apsolut – Apsolutno biće, spoznatljiv, ali izvan objave) i *deističkih pozicija* (Bog apsolutno transcendentan i dalek) dolazi do agnostičkih i dalje do ateističkih stavova. S druge strane pak, s njemačkim idealizmom Schellinga i Hegela, dolazi do tendencije (od strane filozofije, a ne teologije!) da se spekulativnim pokušajima dadne veća životnost naučavanju o Presvetom Trojstvu. No, neki filozofi su to činili na način koji se kršćanskoj teologiji i crkvama činio vrlo problematičan i, zapravo, neprihvatljiv. Crkva je mogla samo negativno reagirati ako je htjela čuvati identitet i kontinuitet svoje tradicije i spoznaje što ih je u tome dobila. Očito je nedostajao tom vremenu jedan Origen, Bazilije ili Augustin, koji bi te rasprave i umna razračunavanja proveli na produktivniji način, da iz snage

---

može se dostići spoznaja slave osim preko križa. Srednjovjekovna teologija također je bliska takvom razmišljanju, posebice kod sv. Franje, u njegovoj mističnoj identifikaciji s raspetim Kristom, i kod sv. Bonaventure koji tvrdi da »*ad Deum nemo intrat recte nisi per Crucifixum*« (*Itinerarium mentis in Deum*, prol. 3).

[16] Pokušat će to mnogo kasnije (u naše vrijeme) posebice K. Barth i J. Moltmann.

suparnika crpe snagu za svoje dublje shvaćanje, da bi se dospjelo do jedne nove sinteze, a time i do inovacije u Tradiciji.[17]

Suvremeno naučavanje i današnja teologija o Presvetom Trojstvu[18] obilježeni su dvama usmjerenjima. S jedne strane, postoje različite koncepcije »socijalnog« *učenja o Trojstvu* koje, čini se, nastoje nadići teorijski govor o trinitarnim pojmovima i modelima koji su sami sebi cilj, a nisu povezani s konkretnom praksom.[19] Ovdje se Božje Trojstvo gleda kao »otvoreno Trojstvo«, kao izvorni događaj objave upravljene ljudima, kako bi ih uvelo božansko zajedništvo ljubavi. Zajedništvo božanskih osoba smatra se »izvornim modelom« ili »idealom« *koinonie* (zajedništva) prema kojem je usmjerena ljudska povijest.

S druge strane, mnogi suvremeni teolozi govore o Božjem Trojstvu polazeći od trojstvene autokomunikacije u povijesti spasenja, u kojoj se Otac *izriče* (tj. objavljuje) po Sinu na konačan i nenadmašiv način, te se *komunicira* ljudima u Duhu Svetom.[20] Drugim riječima, međusobno se usko povezuje učenje o Bogu kao vječnom trojstvenom biću, te njegovo milosno samoočitovanje u Isusu Kristu i davanje u Duhu Svetom. Ta činjenica, naravno, nije posebna novost u teologiji, ali puno jače je izražena i naglašena nego što je to bilo prije uobičajeno.

Dakle, povijest novovjekog mišljenja nije samo povijest destrukcije trinitarne ispovijesti (koja se očitovala u zabacivanju učenja o Trojstvu, posebice kod Kanta), nego je i povijest mnogovrsnih pokušaja njezine rekonstrukcije. No, zasluga za održavanje ideje o Trojstvu »svježom« i u moderno doba pripada ipak manje teologiji nego li filozofiji. Naime, u moderni (XVIII.–XX. st.) teolozi su naučavanje o Trojstvu uglavnom ponavljali i dalje predavali, doduše skolastički korektno, ali bez vlastitih ideja; filozofi su pak (Spinoza, Lessing, Fichte, Schelling, Hegel) pokušavali dati određenu životnost nauku o Trojstvu, ali su to nerijetko činili na Crkvi neprihvatljiv način. Ipak, teologija je mogla i trebala učiti od te novovjeke filozofije, premda se ne mora i ne može u svemu slagati s njom. Posebice mora proturječiti filozofskom mišljenju prema kojem bi se Trojstvo dalo izvesti kao misleno nužno iz pojma *apsolutnog duha* ili iz pojma *ljubavi*. Ipak, Trojstvo je *mysterium stricte dictum*: »Nitko ne pozna Sina nego Otac i nitko ne pozna Oca nego Sin i onaj komu Sin htjedne objaviti« (Mt 11,27; usp. Iv 1,18); nitko ne pozna Boga, samo Duh Božji (usp.

---

[17] Opširnije o tom razdoblju usp. W. KASPER, *nav. dj.*, 395–406.

[18] Usp. F. COURTH, *Bog trojstvene ljubavi*, Zagreb, 1999., str. 177–206.

[19] Usp. J. MOLTMANN, *Trinität und Reich Gottes. Zur Gotteslehre*, München 1980; *In der Geschichte des dreieinigen Gottes. Beiträge zur trinitarischen Theologie*, München 1991; L. BOFF, *Trinità e società*, Assisi 1987.

[20] Ovo se posebice odnosi na naučavanje K. Rahnera i K. Bartha.

1 Kor 2,11). Teza da je Trojstvo *otajstvo u strogom smislu* upravljena je protiv *racionalizma* (koji hoće nauk o Trojstvu izvesti iz razuma) i tzv. *semiracionalizma* (koji tvrdi da se tajne vjere, nakon njihove objave, može shvatiti razumom). Istina, i teološka tradicija poznaje racionalne argumente za trinitarnu vjeru, kao npr. *analogije* iz života ljudskog duha (donosio ih je naročito Augustin[21]), ali one služe samo za *ilustraciju*, a nikako za *demonstraciju* trinitarne vjerske istine.

Filipovićevo »*Govoregnie od Jedinstva i Trojstva Boxjega*«

Filipović naglašava da su dva temeljna otajstva »nascee svetee Virree, koja svakii Karstjanin jest duxan očito znat, virrovat i ispovidat. Parvo jest Jedinstvo i Trojstvo Boxje. Drugo jest Upucchiegnie i smart nascega Spasiteglia.«[22]

Prije je rečeno kako je naš govor o Presvetom Trojstvu tek ljudski govor o misteriju (otajstvu) koji nadilazi ljudski razum, što ipak ne znači da čovjek ne mora ili ne može nešto i izreći o tom otajstvu. Upravo s time započinje i Filipović svoj govor o Božjem jedinstvu i trojstvu: »Govoriti od onoga što nije moguchie doseghnut nije zaludu besidit... Prisveto i privisoko ottajstvo Trojstva Boxjega sasvim nadodii naš razum, buduchi daga mii u našoj pameti po našoj jakosti naravnoj žačet nemoxemo. Alli moxemo naš razum prighnut za virrovat ono štonamje naš Bogh očitovao.«[23] Ovo posljednje daje naslutiti da Filipović, u skladu sa mišljenjem većine teologa toga (i ne samo toga) doba, smatra da je ljudski razum i ljudsko razumsko razmišljanje, a možemo reći i filozofija, »ancilla theologiae« (službenica teologije), a ne da su vjera i razum, odnosno teologija i filozofija »dva krila su kao dva krila pomoću kojih se ljudski duh uzdiže prema kontemplaciji istine. Sam Bog je usadio u ljudsko srce želju za spoznanjem istine i, u konačnici, za spoznajom samoga Boga, kako bi – spoznavajući ga – mogao doći do potpune istine o samome sebi«, kako se veli u *Fides et ratio*, u enciklici Ivana Pavla II.[24] No, previše bi bilo očekivati da teolog i propovjednik sredine XVIII. st. razmišlja poput onoga s kraja XX. st.

---

[21] Već u II. st. susrećemo klasičnu usporedbu s vatrom koja se ne umanjuje ako se na njoj upali još jedna vatra (Justin); isto tako stara je i analogija s izvorom svjetla, sa svjetlom i odsjajem (Tacijan i Atanazije), sa korijenom i plodom, izvorom i rijekom, suncem i zrakom (Tertulijan), a cijela XI. knjiga Augustinova *De Trinitate* posvećena je toj temi.

[22] J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagnie*, str. 34.

[23] Isto, str. 29.

[24] *Fides et ratio*, enciklika o odnosima između vjere i razuma Ivana Pavla II. od 14. IX. 1998., *Prolog*.

Tumačenje o Trojstvu naš propovjednik započinje jednostavnim dokazivanjem o vjerskoj istini da postoji samo jedan Bog koji »neima tiilo, neggo jest jedan Duh pričisti, prisveti, prilipi, koja nije moguće vidit našim očima umarlim«, te »da većee bogova bit nemoxe«, što i »nije toliko mučno razumit.«[25] Naime, nabrajajući neke Božje atribute (»dobrota, mudrost, svemogućstvo i sva ostalaa [svojstva] koja mii pribroit ni doseghmut nemoxemo), on zaključuje da – kada bi i postojao drugi bog – sva ta svojstva bila bi i u njemu, a to bi značilo da se radi o jednom te istom Bogu, tj. o jednom jedinom. A »reci da nije jedan Bogh, istoće reći da Bogha neima.«[26]

Taj Bog, koji je jedan i jedini, je u Trojstvu osoba: Otac, Sin i Duh Sveti, nastavlja fra Jeronim, naglašavajući da je to otajstvo koje on želi pojasniti i protumačiti. Teološko-dogmatski potpuno ispravno Filipović tumači da je »Otacz parvo sobstvo [osoba]«, ali nije prvi zato što bi bio stariji od Sina, nego »jer Siin poragiase od Otcza, a Otacz nije od drugoga. Siin jest druggo sobstvo, a Duh Sveti treće, jer kako Siin poragiase od Otcza po razumu, tako Duh Sveti izodii od Otcza i od Siina po vogli.«[27] Pri tome sve tri božanske osobe međusobno su jednake, naglašava i priznaje da je to otajstvo »mučno razumit«. Zbog toga, pozivajući se na neke apologete i crkvene oce iz patrističkog doba (Tacijan, Atenagora, Augustin), iznosi i neke primjere koji bi trebali donekle pomoći u razumijevanju toga otajstva: »zraka i svitlost izodee od suncza, alli suncze nije po vrimenu starie neggoje gniegova zraka i gniegova svitlost«; »u našoj duši jest razum, jest uspomena, jest voglia, i niisu trii duše, neggo jedna duša koja tri mogućstva ima. Tako je jedan Bogh u triih sobstva.«[28] To otajstvo, »mučno za razumit«, utemeljeno je na Božjoj objavi, nastavlja Filipović, koja svoj vrhunac ima u Isusu Kristu koji nam i je objavio otajstvo Božjega Trojstva (usp. Mt 11; Iv 1) i bez kojega mi za to otajstvo nikada ne bismo saznali (sv. Augustin).

Kako bi svojim čitateljima i slušateljima još bolje dočarao otajstvenost Božjega Trojstva, naš propovjednik donosi i mnogo puta prepričanu priču (koju fra Jeronim smatra istinitom!) o sv. Augustinu (354.–430.), crkvenom ocu čije je učenje o Presvetom Trojstvu bilo odlučujuće za razvoj trinitarne teologije na Zapadu.[29] Budući se radi o zanimljivom i pouč-

[25] J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagnie*, str. 29.

[26] Isto.

[27] Isto, str. 30.

[28] Isto.

[29] Augustinovo djelo *De Trinitate*, kao i svekoliko njegovo teološko naučavanje inspirirat će zapravo svekoliku zapadnu teologiju, posebice skolastičku teologiju Tome Akvinskoga i Bonaventure iz Bagnoreggia (franjevačka teologija).

nom tekstu, donosimo ga ovdje u cijelosti, onako kako ga Filipović iznosi[30]:

> Sv. Augustin »... biiscese stavio piisat od prisvetoga Trojstva, kako i upiisa mnogaa; alli hotisce vechie doseghnut, neggomu biisce dopuscteno, illi vechiee neggo mogasce. Evvo jedan daan, poslii kako bisce mnogo od ovoga otajstva piisao, usta i ottige po kraj mora, da malo počine. Nage ukraj mora jedno malakno, alli priliipo ditescze, koje biisce učinilo jednu ruppu malaknu, paak jednom gliupinom u gniu more prilivasce. Piita sveti Agustin: scto too malii činisc? Odgovorimu dite: Hochiu prilit more u ovu ruppu. Rečemu Agustin: kakochiesc tii draghii sinko too učinit? Vidisc kolikoje more velliko a taa ruppa jest odvech malakna? Rečemu ono ditescze: priachiu, i lascgnie ja ovo učinit, neggochiesc tii ono sctosi namislio. Tii hocchiesc da u jedne kgnighe ispiscesc i iztomačisc neizrečeno Trojstvo. A ja ti govorim, dachiu ja pria svu vodu ovoga mora u ovu ruppu prilit, neggochiesc tii doseghnut ono sctosi namislio, da sasvim privisoko Ottajstvo Trojstva prisvetoga iztomačisc. Onda ono ditescze izčeznuu; a sveti Agustin poznade, da ono biisce očitovagnie Boxje, i tako zafalii Boghu daga ovako gliubeznivo ponukova.«

Prema tome, zaključuje iz ove priče Filipović, kršćanima ne preostaje drugo nego vjerovati da je jedan Bog u Trojstvu (Otac, Sin i Duh Sveti) i da treba štovati Trojstvo u jedinstvu. Citirajući gotovo doslovno sv. Atanazija (oko 295.–374.), naglašava još jednom da su sve tri božanske osobe – Bog, ali da nema tri boga nego jedan »u triih sobstva«: Otac je nestvoren (*počelo bez počela*, reklo bi se u današnjoj teologiji koja više rabi filozofski rječnik) a nije ni rođen; Sin također nije stvoren od drugoga, nego je rođen od Oca (to se naziva prvo unutartrojstveno izlaženje); Duh Sveti također nije stvoren, nije ni rođen »neggo od Otcza i od Siina izodii [izlazi].«[31]

Iz ovoga se vidi da Filipović jako dobro poznaje patrističko (posebice Augustinovo) naučavanje o Presvetom Trojstvu, za čiju su trinitarnu teologiju temeljni pojmovi: božanske osobe, odnosi (*relationes*) i izlaženja (*processiones*). Trojstvo je utemeljeno na izlaženjima. Prvo izlaženje je *rađanje* (*generatio* Sina od Oca) kojemu je počelo narav, a ne volja; rađanje je oduvijek a ne u vremenu. Drugo je *izlaženje Duha Svetoga* (od Oca i Sina) to izlaženje nije i ne naziva se rađanje nego ga se u trinitarnoj teologiji naziva *nadisanje* (*spiratio*). Doduše, Filipović ne naziva *spiratio* ovo drugo unutarbožansko izlaženje; ili ne zna da ga se tako treba nazivati, ili gotovo doslovno prenosi Augustinov trinitarni nauk, koji u svom djelu *De Trinitate* priznaje da *izlaženje Duha Svetoga* nije rađanje, ali da

---

[30] J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagnie*, str. 30–31.

[31] Isto, str. 31.

on ne zna zašto te stoga i nema naziva za njega. Za razliku od tih sitnih propusta, Filipović vrlo precizno i korektno iznosi temelj dogme o Presvetom Trojstvu: u Bogu nema nikakve razlike u bivstvu (biti, supstanciji; svaki od Trojice je Bog), ali njihova »osobna imena« izražavaju odnose među Trojicom. U tom smislu, Otac se naziva Ocem jer ima Sina, a Sin se naziva Sinom jer ima Oca; Duh Sveti je zajedništvo »prve« Dvojice. Dakle, svaki od Trojice »posjeduje« istu bit (svaki je Bog; »Trojstvo je Bog«, kaže on); u Bogu postoje odnosi, ali odnosi ne mijenjaju bit (narav, koja je uvijek ista), no definiraju svakoga od Trojice kao Boga koji se razlikuje (ne po bîti!) od druge Dvojice.

U dublje i detaljnije tumačenje Presvetoga Trojstva Filipović ne ulazi jer smatra da vjernicima »nije od potribe ovo visce tomačit i izizkivat. Ovoje zadovolgno od ovoga ottajstva virrovat.«[32] Fra Jeronimovo tumačenje Presvetoga Trojstva upućeno je prije svega pobožnom puku te se on i ograničava samo na pojašnjavanje temeljnih tema o Trojstvu: tri božanske osobe, jedna vječna božanska bit, izlaženje druge i treće božanske osobe. Dakle, ne iznosi trinitarne teološke teme koje bi samo mogle zbuniti vjernika, a ne i pomoći u boljem razumijevanju ovoga otajstva, kao što su: tumačenje Trojstva kao otajstva vjere u strogom smislu (*misterium stricte dictum*), poslanja u Bogu (*missiones*), unutarbožanski odnosi (*relationes*), Božje vlastitosti (*proprietates*), pripisivanja svojstava i djelovanja božanskim osobama (*appropriationes*), međusobno prožimanje božanskih osoba (*circumincessio*)... No, valja priznati da te teme baš i ne bi bile primjerene za ovaj Filipovićev homiletski način tumačenja otajstva Presvetoga Trojstva kršćanskom puku. Doduše, on sam kaže da, osim što treba vjerovati u to otajstvo, potrebno je i znati što znači, ali »ni toliko koliko poznaju bogoslovczi [teolozi], neggo onliko kolikoje zadosta da znase scto virrujesc.«[33]

Ono što kod Filipovića pomalo iznenađuje jest činjenica da u svom tumačenju otajstva Presvetoga Trojstva vrlo malo govori o Sv. pismu, odnosno o svetopisamskoj/novozavjetnoj objavi Trojstva po/u Isusu Kristu. Sve se ovdje svodi na spominjanje Iv 17 (tzv. *Isusova velikosvećenička molitva*) i na njezino kratko, ali i odviše spekulativno, tumačenje te na još svega nekoliko navoda iz Novoga zavjeta (Iv 1,18; Ef 3,5), na temelju kojih tvrdi da je Bog svoje najskrovitije otajstvo objavio iz ljubavi prema ljudima. Na svoj katehetsko-homiletski način, on tek spominje da objavu Presvetoga Trojstva imamo po/u Isusu Kristu i da je ta objava zapisana u Novom zavjetu. No, da se svekoliki govor o Presvetom Trojstvu temelji na novozavjetnoj objavi, o tome gotovo da nema ni riječi.

[32] Isto.
[33] Isto.

S druge strane, vidljivo je da Filipović jako dobro poznaje nauk crkvenih otaca o Presvetom Trojstvu. Često spominje, aludira ili citira Tertulijana, Atanazija, Augustina, »Anđeoskog naučitelja» Tomu Akvinskoga. Upravo to potvrđuje ranije iznesenu misao da su se katolička teologija i katolički teolozi onoga doba u učenju i u tumačenju otajstva Presvetoga Trojstva uglavnom zadovoljavali prenošenjem i ponavljanjem onoga što je o tom otajstvu rečeno i napisano u patristici (crkveni oci), na crkvenim saborima i u skolastici (posebice kod Tome Akvinskoga).

Zanimljivo je da svemu ovomu Filipović kratko dodaje, pozivajući se na ono što »svi Bogoslovczi govore«, da oni kršćani »koji ovo Ottajstvo [Presvetoga Trojstva] neznadu, koji nechiee da ovo nauče« ne mogu biti niti spašeni niti mogu u sakramentu ispovijedi dobiti odrješenje grijeha.[34] Vjerojatno se ovdje radi o svojevrsnom poticaju (da ne rabimo baš riječi kao »prijetnja«, »strah« ili »strašenje«) kršćanima/vjernicima da ozbiljno shvate svoju vjeru, da je znaju i protumačiti, koliko im je moguće. Na ovakav zaključak nas upućuje, između ostaloga, činjenica da fra Jeronim ne navodi koji su »Bogoslovczi« tako naučavali, a niti nam je poznato da bi u njegovo vrijeme službeno učenje Crkve zauzimalo tako strogi stav.

Objava Presvetoga Trojstva po Isusu Kristu »jest zlamegnie gniegove gliubavi«, ispravno tvrdi Filipović, i zbog te velike Božje ljubavi prema ljudima oni su »duxni ovo Ottajstvo temeglito virrovat, drughee naučit daga virruju; Boghu u Trojstvu čestose klagniat govorechi:[35]

> »Moj Boxe, ja virrujem dasi tii jedan Bogh u Trojstvu, kojeje Otacz, i Siin, i Duh Sveti, i ovako virrujuchi tebise klagniam kako momu Boghu, tebi zafagliujem na svii darovii, kojeesimi učinio, navlastito jersimi ovu millost dao da te poznam jednoga u biistvu Boxanstvenomu, koje jedinstvo jest u Trojstvu nerazdiglienomu: zato ovo temeglito virrujuchi tebise kako Boghu klagniam; Tebe sasvim sarczem gliubim, kako samsebe.«

Budući da je Bog objavio svoje Jedinstvo i Trojstvo iz ljubavi prema ljudima (usp. Tit 3,4; 1 Iv 4,8–9), ta Božja ljubav trebala bi imati odjeka i u ljudima, i to tako da na Božju ljubav odgovore svojom ljubavlju prema Bogu i prema drugim ljudima. Znajući to, Filipović pri kraju prvoga dijela svoga »Govoregnia« na svojevrstan način »ispituje savjesti« kršćana/vjernika: »Pribivali u vama i megiu vama ova gliubav koju Isukarst od vaas iscchie, jervamje ovo ottajstvo očitovao?«[36] Uz to ih i kori zbog nekih djela (grijeha) koja su nespojiva sa kršćanskom ispoviješću vjere u

---

[34] Usp. isto.

[35] Isto, str. 31–32. Donosimo u cjelosti ovu prekrasnu hvalbenu molitvu upućenu jednome i trojedinome Bogu.

[36] Isto, str. 32.

Presveto Trojstvo i sa porukom Isusa Krista. Tako, posebice spominje olako dane zakletve, psovke, pijanstvo, bludnost, razmirice, osvetu, a »sveje ovo protiva ovomu ottajstvu, sveje ovo protiva odluczi Isukarstovoj koju imadde kadnam ovo ottajstvo očitova.«[37] Kako bi Božja ljubav imala svoj odsjaj i u kršćanima, fra Jeronim ih potiče i na molitvu trojedinom Bogu, »dillo Virree«, koju često trebaju moliti, kako bi postigli i »rađali« plodove svoje vjere. Molitva glasi[38]:

> »Moj Boxe, ja temeglito virrujem dasi tii samo jedan Bogh u trih sobstva, kojasu Otacz, i Siin, i Duh Sveti; i ovako virrujuchi tebise klagniam, tebe sasvim sarczem gliubim, tvojoj prisvetoj vogli moju vogliu prilaxem; jersi tii moj Boxe sve ovo objavio, koisi ista istina, koja pomagnkat nemoxe.«

U drugom, puno kraćem, dijelu ovoga »Govoregnia« Filipović zapravo sažima sve što je rekao i tumačio u prvom dijelu. Posebno je zanimljivo da taj sažetak iznosi u obliku kratkih pitanja i odgovora, očito s namjerom da se vjernicima lakše ureže u pamćenje temeljno kršćansko tumačenje otajstva Presvetoga Trojstva.

Utjelovljenje Sina Božjega

Tvrdnja da je Isus iz Nazareta pravi čovjek, sličan nama i iskušavan u svemu osim u grijehu (usp. Heb 4,15), i da je u isto vrijeme onaj u čijoj osobi sam Bog dolazi među ljude – to se ne može shvatiti »odozdo«, nego samo »odozgo«. Ta tvrdnja, naime, znači da s tim čovjekom sam Bog ulazi u poseban odnos, kako bi on bio »njegova usta«, odnosno kako bi se nama dao. Prema tome, tu se ne polazi »odozdo«, tj. od čovjeka, prema »gore«, prema apsolutnom, nego se polazi »odozgo« prema »dolje«, od apsolutnog (Boga): Isus je inicijativa Božja, »silazak« i dolazak Boga među ljude.[39]

Da je u osobi Isusa iz Nazareta sam Bog potpuno došao k nama ljudima, može se razumjeti samo ako se pođe od činjenice da Isus »potječe« (da ima podrijetlo) od Boga. To se zapravo kaže novozavjetnim govorom o Isusovu čudesnom začeću i rođenju od Marije, po Duhu Svetom; Isus nije postao (počeo biti/bivovati) snagom ljudskih mogućnosti, nego je Sin Božji došao među ljude postavši jedan od njih zahvaljujući stvaratelj-skom Božjem djelovanju. Drugim riječima, a i još jasnije, govor o slanju i

---

[37] Isto.

[38] Isto.

[39] O ovoj temi detaljnije usp. J. GALOT, *Tko si ti, Kriste? Kristologija*, Đakovo, 1996., str. 255–278; I. KARLIĆ, *Utjelovljenje Isusa Krista, Sina Božjega*, u: *Obnovljeni život* 55 (2000.), br. 2, 141–154.

Utjelovljenju preegzistentnoga Sina Božjega kazuje da ono(g) što susrećemo u čovjeku Isusu nema svoje podrijetlo u kontekstu svjetovnog događanja i postojanja, nego ima podrijetlo u Bogu: Bog odlučuje »sići« k ljudima, i to na »nečuveni« način, kako nikad prije nitko nije došao niti ga je poznavao. Da Isus dolazi od Boga i da Bog eshatološki govori i djeluje u/po Isusu izriče se navještajem Utjelovljenja (= sjedinjenje preegzistentnog Logosa/Sina Božjega s ljudskom naravi u Isusu iz Nazareta).

Kako je uopće moguće da je u pravom čovjeku Isusu potpuno s nama i pravi Bog? Ono što je prije rečeno o Presvetom Trojstvu, vrijedi zapravo i ovdje: jedinstvo božanske i ljudske naravi u osobi Isusa Krista ostaje na kraju krajeva i zauvijek tajna, bolje: otajstvo (misterij), pred kojim ne preostaje drugo doli zašutjeti i pokloniti se! No, ta šutnja je moguća tek onda kada iskoristimo sve mogućnosti shvaćanja koje nam je Bog dao. Dakle, što i kako misliti jedinstvo Isusa s Bogom, odnosno jedinstvo božanstva i čovještva u Isusu Kristu?

Helenistička kristologija antičke Crkve to je shvaćala i mislila pomoću izraza *supstancije* kao dvostruke ontičke kvalitete (dvije naravi) u jednoj osobi Isusa Krista (*kristologija dviju naravi* na Kalcedonskom saboru, 451. g.). Utjelovljenje se odnosilo na trenutak Isusova začeća, odnosno rođenja, te je predstavljano kao čin uzimanja ljudske naravi od strane Sina Božjega/Logosa (druge božanske osobe). Novija teologija i kristologija nastoji tumačiti, odnosno zamijeniti kristologiju dviju naravi s tzv. »odnosnom kristologijom« (»kristologijom odnosa« o kojoj govore: H. U. von Balthasar, D. Wiederkehr; W. Pannenberg, W. Kasper i dr.). To novo tumačenje osobnog jedinstva Isusova s Bogom polazi od osobnog odnosa čovjeka Isusa s Bogom Ocem: vječni odnos Sina s Ocem uzeo je ljudsku formu u povijesti Isusa iz Nazareta, Krista; u čovjeku Isusu vječni Sin Božji usmjeren je na Oca; u Isusovoj ljudskoj povijesti vidljiva je prisutnost utjelovljenog Sina Božjega. Na taj način Isusa Krista može se doista (za)misliti i kao čovjeka i kao Boga u isto vrijeme: *događaj Isusa Krista* jedini je događaj u kojem susrećemo pravog čovjeka i pravog Boga.

Jasna jezična formulacija o Utjelovljenju Sina Božjega u osobi Isusa iz Nazareta, Krista, nalazi se u Ivanovu prologu: »I Riječ tijelom postade« (Iv 1,14). Izraz *tijelo* (grč. *sarx*), blizak hebrejskom izrazu *basar*, označava čovjeka u njegovoj slabosti, krhkosti i prolaznosti stvorenja, no Bog tijelo ne prezire, nego čak i uzdiže postajući i on sam »tijelo«. »*Riječ*« (Logos), dakle, koja je bila »*kod Boga*« i koja je »*bila Bog*« (usp. Iv 1,1) postaje pravi čovjek, postaje stvorenje u vremenu i prostoru, vidljiv i opipljiv (usp. 1 Iv 1,1; Iv 17,3–5. 24). Kod Ivana vjera u Utjelovljenje kriterij je pravovjernosti (protiv doketizma koji niječe stvarno Kristovo čovještvo) i

autentičnoga zajedništva s Bogom: »Svaki duh koji ispovijeda da je Isus Krist došao u tijelu, od Boga je« (1 Iv 4,2; usp. 2 Iv 7).

Utjelovljenje Sina Božjega je i događaj samoobjave Boga kao trinitarnog zajedništva »za nas«, odnosno ono je *trinitarni događaj*, događaj u kojem »sudjeluju« (imaju inicijativu, zauzimaju se) sve tri božanske osobe. Pavao u Gal 4,4–6 pruža teološku sintezu o zauzimanju Oca, Sina i Duha Svetoga u spasonosnom Utjelovljenju: Otac šalje Sina koji, poslan od Oca (usp. Iv 4,34), »postaje čovjekom« (Iv 1,14), kako bi ljudi mogli u Duhu Svetom zazivati Boga kao Oca. Zbog toga K. Rahner i govori o *ekonomijskom Trojstvu* (Trojstvo »za nas«) i *imanentnom Trojstvu* (Trojstvo »u sebi«): ekonomijsko Trojstvo je imanentno Trojstvo i obratno. Dapače, po ekonomijskom Trojstvu, tj. po konkretnom Božjem zauzimanju za nas spasonosnim Utjelovljenjem dolazi se do spoznaje imanentnog Trojstva, do otajstva Božjega intimnog (trojstvenog) života. U događaju Kristova Utjelovljenja, dakle, djeluje i manifestira se Presveto Trojstvo: *opus redemptionis* otkriva *plenitudo Trinitatis*.

Opći pogled na teologiju i na kristologiju posljednjih nekoliko stoljeća – od Tridentskog sabora u katoličkom ozračju, odnosno od smrti velikih Reformatora u protestantskim crkvama – pokazuje da se u oba crkvena konteksta na dogmatskom planu nastavljalo razmišljati o Kristovu otajstvu u okviru tradicionalnih kategorija i naučavanja.[40] Što se Katoličke crkve tiče, valja zamijetiti da se Tridentski sabor i nije mnogo bavio kristološkim temama, pa tako ni otajstvom Utjelovljenja. Protestantska Reforma nije ni postavljala ozbiljnije probleme glede figure i spasenjske uloge Isusa Krista, nego je nudila neka rješenja glede načina na koji spasenje postaje djelotvorno za čovjeka (*sola fides*). Trident je, dakle, tek tu i tamo dodirnuo kristološka i soteriološka pitanja.

Nakon Tridentskog sabora različite katoličke škole (dominikanska/tomistička, vezana za učenje sv. Tome Akvinskog; franjevačka/skotistička, koja razvija učenje Ivana Duns Scota; isusovačka, koja je vezana uz naučavanje L. de Moline i F. Suáreza) obrađuju različite kristološke tematike koje se odnose prije svega na motiv Utjelovljenja Sina Božjega, zatim na produbljivanje značenja pojma »osobe« i »hipostatskog sjedinjenja« u Isusu Kristu, na shvaćanje Kristove slobode i posluha prema Bogu Ocu, na ljudsku spoznaju Isusa Krista, itd. Kristološko razmišljanje o tim temama nerijetko je dovodilo do vrlo žustrih i polemičnih rasprava između pojedinih škola, a jedna od posljedica njihovih uvjeravanja i »nadmudrivanja« bila je, bez sumnje, apstraktnost i irealizam u kristologiji, odnosno dogmatska spekulacija i dijalektika.

---

[40] O ovoj tematici usp. I. KARLIĆ, *Bogočovjek Isus Krist. Uvod u kristologiju*, Zagreb, 2001., str. 120–123.

U protestantskom okruženju bila je slična situacija; teologija i kristologija proizišle iz Reformacije ostale su vjerne kršćanskom dogmatskom naučavanju o čovještvu i božanstvu Isusa Krista kao i drugim temeljnim kristološkim izričajima prvih kršćanskih sabora, ali u isto vrijeme vođene su unutar protestantskih crkava diskusije o ubikvizmu nebeskog Krista, o *communicatio idiomatum*, o službama (*munera*) Krista-Posrednika, o načinu shvaćanja prisutnosti Božjega spasenja u Isusu Kristu, itd.

Dok je kristološko razmišljanje crkava išlo uglavnom teorijskim putovima i bilo zabavljeno, često sitničavim, preciziranjem dogmatsko-kristološke doktrine, mnogi kršćani/vjernici nisu mogli shvatiti teološke formulacije, a niti naći u njima nešto što bi »hranilo« njihov duhovni život. Stoga su se tražili i polako razvijali drugi putovi preko kojih bi se živio plodniji duhovni život i odnos sa Isusom Kristom. Tako je u duhovnosti i došlo do razvoja *crkvenog kristocentrizma* sv. Ignacija iz Loyole († 1556.), *kristocentrizma molitve i života* sv. Terezije iz Avile († 1582.), meditacija o Isusu koji je »Sve« i »Ništa« sv. Ivana od Križa († 1591.), »pobožnog« kristocentrizma sv. Franje iz Salesa († 1622.). U to doba razvija se, među katolicima, i *pobožnost* prema Presvetom Srcu Isusovu i prema Presvetom Sakramentu. Na taj način u crkvama se doživljava i živi odnos sa Isusom Kristom na dva »paralelna« nivoa: na *nivou pravovjernog naučavanja* kojeg teolozi formuliraju na uglavnom apstraktan način, i na *nivou pučkog propovijedanja, pobožnosti i vjerske prakse*, svakako nedovoljno prosvijetljene i vrednovane od strane (konkretnog) kristološkog razmišljanja čiji se nedostatak očito osjećao u Katoličkoj crkvi.

Takva situacija potrajala je sve do kraja XVIII. st., odnosno do prosvjetiteljstva i racionalizma, kada su se i neki filozofi počeli baviti Isusom Kristom i kristologijom: B. Spinoza je u Isusu Kristu vidio samo čovjeka duboke duhovnosti i mudrosti koji bi bio uzor življenja prema visokim moralnim normama. Za I. Kanta Isus Krist je bio »mudri učitelj morala«, dok je kristološko-soteriološki moment bio van domašaja ovog filozofa. Osim ovih, i mnogi drugi filozofi-racionalisti modernog doba (Hegel, Fichte, Schleiermacher, Feuerbach, Nietzsche...) u Isusu Kristu vide samo jednoga posebno nadarenog čovjeka i ništa više.[41]

U današnjoj suvremenoj kristologiji[42] glavna karakteristika je – *kristološka koncentracija*, tj. radikalno i sveobuhvatno pristajanje uz nju. Panorama suvremenih kristoloških struja donosi i potvrđuje sljedeće: kristologija naših dana, premda na različite načine i služeći se različitim putovima, ponovno prikazuje i donosi vječnu istinu kršćanske teologije:

[41] Opširnije o ovoj tematici vidi u: I. KARLIĆ, *nav. dj.*, str. 39–44.

[42] Opširnije o tome vidi u: I. KARLIĆ, *nav. dj.*, str. 62–85.

čovjek Isus iz Nazareta koji je i Krist, njegova povijest, njegova smrt, uskrsnuće i proslava, njegov *transcendentni osobni identitet*, jest korijen i objekt onoga što zovemo *biti kršćanin*. Drugim riječima, današnja kristologija – obraćajući veću pozornost nego li u prošlosti na povijesnog Isusa – upravo u Nazarećaninovoj povijesti traži i nalazi svoj temelj[43], te tako predstavlja spasenje koje Isus Krist donosi za svaku osobu i za velike povijesne probleme čovječanstva, bilo »tjelesne« bilo »duhovne«.

Različite kristološke struje koje se susreću u posljednjih četrdesetak godina pokazuju da u svojim pokušajima različite jezične i kulturalne sredine nisu repetitivne nego kreativne; stoga se i govori o *kristološkom pluralizmu* koji je oduvijek postojao u Crkvi. Radi se o *kreativnosti* kršćanskih zajednica, koja je uvijek vodila te koja i danas vodi prema *kontekstualizaciji* kristologije i njezinih biblijsko-dogmatskih tvrdnji.

O »Upucchiegniu nascega spasiteglia« kod Filipovića

Za nas današnji kristološki izraz »Utjelovljenje« (= uzeti tijelo; lat. *incarnatio*; *incorporatio*) Filipović rabi pojam »Upucchegnie« (od *uzeti put*, *uputiti se*) i tumači da se taj pojam ovdje ne smije shvatiti kao »poći jednim putem«, »poći iz jdnoga mjesta u drugo«, nego ovdje znači »da oni koi pria neimadisce put, to jest tiilo gliudsko, uzega i učinise čovik«.[44] Razlika je, dakle, samo u tome što se u današnjem jeziku više rabi izraz »tijelo«, dok se prije više rabila riječ »put«.

Na početku svoga tumačenja o otajstvu Utjelovljenja Filipović objašnjava »tko?« i »kako?«: utjelovio se Sin Božji, »druggo sobstvo Trojstva Prisvetoga«, i to ovako: Bogh po svomu svemoguchstvu u Utrobbi Blaxene Divicze Marie, od gniezine pričiste karvi učinii jedno tiilo: stvori Dušu i staviju u ovo tiilo; paak Siin Boxji svojim sobstvom sjedinii ovo tiilo i ovu Dušu, i tako oni koi pria biasce Bogh, a ne čovik, učinise čovik, tako daje zajedno Bogh i čovik. [...] Ovo je Isukarst koije jedno sobstvo Boxanstveno i gliudsko..., zatoje Bogh pravi i čovik pravi.«[45]

Iz navedenoga je vidljivo da fra Jeronim ne želi samo ispovjediti i protumačiti temeljno otajstvo kršćanske vjere o Utjelovljenju Sina Božjega po kojem su u jednoj osobi Isusa Krista dvije naravi (božanska i ljudska),

---

[43] Ovdje se ne radi o ideji povijesti koju su nudile racionalističke i pozitivističke struje, nego o povijesti koja ulazi u dijalektički odnos s vjerom; u tom smislu, povijest se ne shvaća kao obična rekonstrukcija susljednih povijesnih događaja i činjenica, nego je otvorena *smislu*, odnosno nosi sa sobom ideju transcendencije: u svjetlu vjere promatra povijesno događanje, vezano uz osobu Isusa iz Nazareta (*narativna kristologija*); usp. W. KASPER, *Glaube und Geschichte*, Mainz, 1970.

[44] J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagnie*, str. 34.

[45] Isto.

nego bi htio protumačiti i *kako* se to dogodilo. Sukladno svome vremenu i ondašnjem načinu teološkog razmišljanja, ide ipak malo predaleko, pokušavajući protumačiti i neprotumačivo, tj. način – *kako*? – se i fizički dogodilo Utjelovljenje Sina Božjega, odnosno sjedinjenje božanske i ljudske naravi Isusa Krista. Upravo u tome, između ostaloga, i jest otajstvenost događaja Utjelovljenja!

Nakon ove »nespretnosti«, Filipović korektno iznosi naučavanje o dvjema naravima, božanskoj i ljudskoj, u jednoj osobi Isusa Krista te je on i pravi Bog i pravi čovjek u isto vrijeme. To je vjerovanje i učenje svečano proglašeno na Četvrtom općem crkvenom saboru u Kalcedonu (451. g.), kojega se općenito smatra vrhuncem patrističke kristologije i vrhuncem kristološkog naučavanja o otajstvu Utjelovljenja Isusa Krista, što Filipović, očito, dobro poznaje.[46] S tim u svezi navodi i jedan stari patristički izričaj, da se Isus »ragia u vičgnosti od Otcza brez Matere, porodise u vrime od Matere brez Otcza... po kriposti Duha Svetoga.«[47]

Na vrlo zanimljiv način fra Jeronim govori o ulogama Marije i Josipa. Marija je rađanjem Isusu dala ljudsku narav, i to snagom Duha Svetoga, te je ona prava Isusova majka. Budući da je Isus u isto vrijeme i Bog (druga božanska osoba), Mariju se treba nazivati i Majkom Božjom; naravno, ne u smislu da je rodila Boga, odnosno božansku narav, nego davši ljudsku narav Sinu Božjemu, ona se s pravom naziva Majkom Božjom (Bogorodicom). Ovo učenje također seže u patrističko doba, u vrijeme tzv. nestorijanske kontroverzije prema kojoj se Mariju ne bi smjelo zvati Bogorodicom nego Kristorodicom. Kontroverziju je zaključio Efeški sabor (431. g.), svečano proglasivši vjersku istinu koja kaže da se Mariju smije nazivati i Bogorodicom, jer čovjek Isus iz Nazareta kojega je rodila ujedno je i pravi Bog, iste biti s Ocem.[48]

Glede Josipa, Marijina zaručnika, naš propovjednik zna da ga se naziva Isusovim ocem, ali i da on to zapravo nije po naravi; ocem ga se naziva jer je imao očinsku ulogu u odnosu na Isusa: »... jer imade pomgliu ranitga, čuvatga i pazitga kako otacz.«[49]

Filipović nadalje govori o nekim protivnicima vjere u Utjelovljenje Isusa Krista te iznosi neka stara kristološka krivovjerna učenja o ovom otajstvu. Prije svega spominje Židove kojima je, veli, Bog obećao Otkupitelja (Mesija u Starom zavjetu) i kojega su oni iščekivali. No, kada je Isus

---

[46] Usp. H. DENZINGER – A. SCHÖNMETZER, *Enchiridion Symbolorum, Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum* (dalje u tekstu: DS; XXXVI izd.), Barcelona-Freiburg-Rim 1976., br. 300–302.

[47] J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagnie*, str. 34.

[48] Usp. 250–263.

[49] J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagnie*, str. 35.

došao među njih, kao pravi Mesija i utjelovljeni Sin Božji, oni nisu prihvatili ni njega niti njegovo propovijedanje, naučavanje i čudesno djelovanje. Nisu, dakle, u Isusu prepoznali obećanoga Mesiju nego svoga mesiju i sada iščekuju. Oni koji su nastavili navješćivati Isusa Krista i njegovo evanđelje (apostoli), nastavlja fra Jeronim, doživljavali su progone i smrt zbog toga. Mnogi su ipak i povjerovali propovjednicima evanđelja, ali među njima (kršćanima), veli Filipović, bilo je i onih koji »protiva Isukarstu ustasce«; među njima posebice spominje arijance. Radi se, naime, o krivovjerju nazvanom po svećeniku Ariju koji je tvrdio da Isus nije pravi Bog, odnosno Sin Božji, da nije odvijeka kao Bog Otac, da nije od Oca rođen nego da je stvoren te da je Bogu Ocu zapravo podređen (odatle i naziv subordinacionizam za ovu herezu). Prvi opći crkveni sabor u Niceji (325. g.) osudio je to krivovjerje i svečano proglasio *Nicejsko vjerovanje* u kojem se, između ostaloga, veli da je Sin Božji Isus Krist *iz Očeve biti*, *pravi Bog*, *rođen a ne stvoren* te *istobitan s Ocem*.[50]

Kako bi potkrijepio svoje propovijedanje o istinitosti otajstva Utjelovljenja, Filipović donosi i jednu zgodnu (ali i nevjerojatnu!) priču o rušenju jeruzalemskoga hrama[51] kojega su Julije Cezar (za njega veli da je bio kršćanin!) i Židovi, kao protivnici vjere u Utjelovljenje, htjeli obnoviti ali nisu mogli jer bi im potres, odnosno vatra sve obnovljeno i napravljeno razorili; to se događalo, veli, jer nisu vjerovali u stvarnost Utjelovljenja Isusa Krista niti u njegovo pravo božanstvo!

Filipović također nastoji odgovoriti i na pitanje: »Zašto je Bog postao čovjekom, odnosno koji je razlog i koja je svrha Utjelovljenja. Radi se o klasičnom *questio disputata* u kristologiji. Pitanje: »*Cur Deus homo*?« (»Zašto je Bog postao čovjekom?«) ušlo je u teologiju/kristologiju sa Anzelmom iz Canterburya († 1109.): Je li se utjelovljenje dogodilo zbog čovjekova grijeha, ili je pak dio Božjeg nauma (plana) od vječnosti? Je li se dogodilo kako bi se ispunila otkupiteljska žrtva, ili ima značenje u sebi samom, kao temelj novog stvaranja? Kod Anzelma se radi o pravom soteriološkom traktatu u kojem se kaže da su: pravednost, milosrđe i, posebice, ljubav razlozi koji su »potakli« Sina Božjega na Utjelovljenje, da bi otkupio čovjeka, odnosno da bi »dao zadovoljštinu« (*satisfactio*) za grijehe ljudi te tako ponovno uspostavio prijateljstvo između Boga i ljudi i »izmirio ih«. Anzelmovo tumačenje o Utjelovljenju i o zadovoljštini za grijehe postalo je temelj srednjovjekovne teologije i kristologije, premda su neke njegove postavke ubrzo bile i napadane, ponajprije stoga što ne valorizira dovoljno Kristovo uskrsnuće kao spasenjski događaj.

---

[50] Usp. DS 125.

[51] Usp. J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagnie*, str. 35.

Ako pokušamo pojednostaviti svekoliku problematiku o razlogu Utjelovljenja Sina Božjega, možemo reći sljedeće: u teološkoj tradiciji spominju se dva odgovora na ovo pitanje. Prvi, nazvan »otkupiteljska« ili »soteriološka« teza, vidi u Isusovu utjelovljenju prije svega *sredstvo* ili *pomoć* protiv čovjekova grijeha. Drugi, nazvan »usavršavajuća« ili »kristološka« teza, naglašavajući Kristov kozmički primat, gleda na utjelovljenje kao na dovršenje stvaranja. Najpoznatiji predstavnik prve »struje« je, uz samoga Anzelma, Toma Akvinski[52], a druge pak I. Duns Scot, prije njega i Albert Veliki i još neki teolozi koji smatrahu da bi se Logos (Isus Krist) utjelovio i da čovjek nije sagriješio. Toma se pak poziva na Sveto pismo, tvrdeći da i ono motiv za Utjelovljenje vidi u čovjekovu grijehu, premda se, nastavlja on, ne može isključiti ni »usavršavajuća« teza. Za Scota, pak, motiv Utjelovljenja Sina Božjega nije toliko čovjekov grijeh, koliko Kristov primat u stvaranju.[53] Naime, za razliku od Anzelma i Tome, Duns Scot (iz franjevačke škole) tvrdi da temeljni motiv i uzrok Utjelovljenja Sina Božjega jest okrunjenje (krunidba) svega stvorenoga, odnosno privođenje (»uglavljivanje«; usp. Ef 1,10) svega Kristu. Naime, za njega Isus Krist, kao utjelovljena Riječ Božja, je *summum opus Dei* (najuzvišenije Božje »djelo«) koje »stoji« na samom početku Božjeg nauma, a ujedno je najviši izraz ljubavi trojedinoga Boga koji slobodno i po milosti želi obasuti ono što je *ad extra* od njega. Prema tome, za Scota, nemoguće je da grijeh »prisili« Boga na Utjelovljenje, jer ono je »mišljeno« odvijeka u Božjem naumu kao izričaj Božje ljubavi *ad extra*. Drugim riječima, Utjelovljenje nije događaj koji bi bio subordiniran (podložan) ljudskom padu, jer događaj Isusa Krista ne može ničim biti uvjetovan.

Tijekom povijesti u kristologiji je bila i te kako zamjetljiva žučna diskusija između ovih dvaju načina razmišljanja o Kristovu Utjelovljenju (tomisti i skotisti). U svakom slučaju, i jedno i drugo stajalište nalaze svoje utemeljenje u biblijsko-patrističkoj tradiciji, a bilo je pokušaja da ih se na neki način i uskladi.[54]

Filipović je bio član Franjevačkoga reda i bilo bi za očekivati da u govoru o razlogu i o svrsi Utjelovljenja zastupa i naučava ono što je franjevačka škola (skotisti) naučavala. No, on se ovdje ipak udaljava od nje i priklanja se Anzelmu i tomistima te kao prvotni razlog Utjelovljenja navodi čovjekov grijeh, čovjekovu uvredu Bogu koju je mogao »popraviti« (*reparatio*) samo Sin Božji, kako bi dao *zadovoljštinu* (*satisfactio*) za grijehe ljudi te tako ponovno uspostavio prijateljstvo između Boga i ljudi i

[52] Usp. TOMA AKVINSKI, *Summa theologiae*, III, q. 1, a. 3.
[53] Usp. J. DUNS SCOT, *Opus oxoniense*, III, d. 7, q. 4.
[54] Usp. J. GALOT, *Gesù Liberatore*, Firenze 1978, 18–31.

»izmirio ih«. Na to »nascega Bogha ganuu gniegovo millosargie, gniegova gliubav kojom naas josc u vičgniosti pogliubi (usp. Jer 31; Iv 2«.[55] Filipović, dakle, ne zaboravlja spomenuti da je Božja ljubav »potakla« Boga da na svijet pošalje svoga Sina, da ga čak i u smrt preda za spasenje ljudi, ali prvotni razlog njegova »silaska« među ljude ostaje zadovoljština za uvrede i grijehe svijeta.

No, povezano s pitanjem o razlogu i svrsi Utjelovljenja je i pitanje: Je li se Bog baš morao utjeloviti, odnosno je li mogao otkupiti i spasiti ljude od grijeha na neki drugi način, a ne Utjelovljenjem i smrću na križu? Fra Jeronim se bavi i ovim pitanjem i na nj afirmativno odgovara. Citirajući sv. Augustina i sv. Tomu Akvinca, kaže da je mogao jer je on Svemogući Bog, ali baš ovaj način bio je najprikladniji da iskaže ljudima svoju neizmjernu ljubav i da ih uzvisi kao svoje sinove i kćeri.

Pri kraju svoga tumačenja Filipović govori o »koristi koju moxemo imat« od vjere u Utjelovljenje Sina Božjega. Podsjećajući na svoje tumačenje otajstva Presvetoga Trojstva, naš propovjednik i ovdje naglašava da se kao kršćani po vjeri u ova temeljna otajstva kršćanske vjere (»od koji sva ostalaa izodee«) »razlučujemo od Xudiaa, od Turaka i od drughiih nevirnikaa«.[56] Zato kršćani trebaju ne samo reći da vjeruju u ova otajstva, nego im trebaju znati značenje i razumjeti ih. Zbog toga se trebaju često spominjati ovih otajstava, »promiscgliatiji u pameti, činiti dillo Viree, uffagnia i gliubavi prama gnima«, i to na sljedeći način[57]:

> »Bog jest jedan u trojstvu. Ovo ottajstvo hottioje meni zarad svojee gliubavi očitovat, daga faalim i daga slavim. Druggo sobstvo ovoga Trojstva, kojeje Siin Boxji, jest učiniose čovik u utrobbi Divicze Marie; jest učiniose malakan, umarlii, ponizni. Jest na sviitu xivio trideset i trii godine, paakje za me na kriixu umro, jest obechiao dat svoje kragliestvo, kako dakle moxe bit daga nefaalim, daga negliubim, daga nenaslidujem?«

Dakle, ispovijedanje, razumijevanje i prihvaćanje vjere u temeljna otajstva kršćanske vjere donose kršćanima vječno spasenje, a onima koji ne vjeruju – vječnu osudu, propovijeda fra Jeronim. Da bi jače potkrijepio svoje propovijedanje, Filipović opet donosi primjer, odnosno priču koja bi trebala potaknuti slušatelje na vjeru u Presveto Trojstvo, te na vjeru u Utjelovljenje i u spasenjsku smrt Isusa Krista. Kao i većina homiletskih primjera i priča iz onoga vremena, i ova se čini malo vjerojatnom. No, ondašnji propovjednici i njihovi slušatelji i nisu se toliko pitali o istinitosti priča, koliko o poruci koju je priča donosila. Ovdje se priča o bl.

---

[55] J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagnie*, str. 36.

[56] Isto, str. 37.

[57] Isto.

Clari iz Montefalca u čijem srcu, nakon njezine smrti, »nagioscese trii zarna koja taka biahu, da toliko tescko biisce jedno koliko dva, toliko sva trii koliko jedno. Po čemu se poznadde ottajstvo Trojstva Prisvetoga kojee onna pomglivo proczignivasce. [...] Nagese takoger u sarczu ovee Divicze prilika Isukarsta propetoga i druggaa svakolika oruxja kojim Isus bii mučen.«[58] Tako bi i kršćani, potiče Filipović, trebali često razmišljati o ovim otajstvima kršćanske vjere, slaviti ih i štovati, kako bi od Boga bili nagrađeni kraljevstvom nebeskim.

U kratkom drugom dijelu »Govoregnia«, kao i u svim ostalim, Filipović iznosi sažetak tumačenja otajstva Utjelovljenja Sina Božjega[59], opet u obliku kratkih pitanja i odgovora, kako bi vjernici lakše zapamtili temeljno tumačenje i značenje ovoga otajstva.

TEMELJNA OTAJSTVA KRŠĆANSKE VJERE U »*PRIPOVIDAGNIMA...*« FRA JERONIMA FILIPOVIĆA

Sažetak

U prvom svesku (od tri objavljena) svojih »*Pripovidagnia nauka karstjanskoga..., svarhu virree i uffagnia*« (Mletczi, 1750.) fra Jeronim Filipović na homiletsko-katehetski način tumači razna otajstva kršćanske vjere. Temeljeći svoja izlaganja na Sv. pismu i na crkvenim Ocima i Naučiteljima, te nadahnjujući se na sličnim djelima »od drughiih jezikaah« i naroda, Filipović želi pružiti »Gospodi i Otczima Pastirima Xupniczima« jednu vrstu katekizma u obliku propovijedi, koji će im pomoći u izlaganju i tumačenju kršćanske vjere.

Tako on u prvom dijelu, »svarhu Virree i Uffagnia«, u 66 »govoregnia« tumači samu ljudsku osobu koja je po naravi kršćanska (prema starom patrističkom postulatu: *anima humana naturaliter christiana*) i usmjerena je prema Bogu. Zatim govori o vjeri općenito, o Presvetom Trojstvu, o otajstvima Isusa Krista, o grijehu i općem sudu, o raju i paklu... U drugom dijelu, »svarhu Molitvee Gospodinovee«, u 30 poglavlja tumači molitvu »Oče naš...«, dok u posljednjem dijelu, »svarhu Zdravva Mario«, u 14 »govoregnia« izlaže različita marijanska i mariološka otajstva.

Referat ima za cilj izložiti, analizirati te teološki vrednovati Filipovićevo tumačenje temeljnih otajstava kršćanske vjere, tj. govor o Presvetom Trojstvu i govor o Utjelovljenju Sina Božjega. O tim temama izravno se govori u sedmom i u osmom »govoregniu« prvoga dijela Filipovićevih »Pripovidagnia«, no ta otajstva kršćanske vjere spominju se i u mnogim drugim »govoregnima« i tumačenjima ovoga vrsnoga teologa i propovjednika.

---

[58] Isto.

[59] Usp. isto, str. 38.

FUNDAMENTAL MYSTERIES OF CHRISTIAN RELIGION IN »*PRIPOVIDAGNIA*...« BY FRA JERONIM FILIPOVIĆ

Abstract

In the first volume (out of the three volumes published) of his »*Pripovidagnia nauka karstjanskoga..., svarhu virree i uffagnia*« (Mletczi, 1750), Fra Jeronim Filipović interprets, in a homiletic-catechetic fashion, the various mysteries of the Christian religion. Basing his expositions on the Holy Script, the Early Church Fathers and the Doctors of the Church, and drawing inspiration from similar works »from other languages« and peoples, Filipović wants to provide the »Ministers and Pastoral Fathers« with a sort of catechism in the homiletic form to help them expound and interpret the Christian religion.

Therefore, in the first part »*svarhu Virree i Uffagnia*« he analyses, in 66 »govoregnia«, the very nature of human being, which is Christian in itself (according to an old patristic postulate: *anima humana naturaliter christiana*) and oriented to God. He also speaks of faith in general, of the Holy Trinity and the mysteries of Jesus Christ, Sin and the Last Judgement, Heaven and Hell... In the second part, »*svarhu Molitvee Gospodinovee*«, he interprets the prayer »Our Father...« in 30 chapters, while the final part »*svarhu Zdravva Mario*« comprising 14 »govoregnia« contains an exposition on various Marian and Mariological mysteries.

The purpose of the paper is to expound, analyse and give a theological assessment of Filipović's interpretation of the fundamental mysteries of Christianity i.e. the speech on the Holy Trinity and the speech on the Incarnation of the Son of God. These topics are explicitly discussed in the seventh and eighth »govoregnie« included in the first part of Filipović's »*Pripovidagnia*«, but these mysteries of the Christian religion are also mentioned in many other »govoregnia« and interpretations of this excellent theologist and preacher.

PRIPOVIDAGNIE
NAUKA
KARSTJANSKOGA

Sloxeno, i ù ràzlikaa govorègnja razdìglieno

P O' O. F.

JEROLIMU FILIPPOVICHIU
IZ RAMEE

Sdìoczu Jubilàtomu Rèda S. O. Franceſcka Obslùxegnja.

KGNIGHE PARVEE

S V A R H U

VIRREE, I UFFAGNJA.

PRIKAAZANE

Prifviitlomu, i Pripoſtlovànomu Goſpodinu Goſpodinu

PACIFIKU BIZZI

Arcibiskupu Splitskomu, Dalmaczie, i ſvee Harvatskee Parvoſtòlniku.

U MLETCZII. MDCCL.

Pò SIMUNU OCCHI

S' DOSPUSCTJEGNIEM STARISCINAA, I PO MILLOSTI.

Naslovnica I. knjige Filipovićevih »Pripovidanja...«, Mletci, 1750.

Nikica Kolumbić

FILIPOVIĆEVA VERZIJA *KRIŽNOG PUTA*

UDK 821.163.42-97(091)

Poslije nekoliko u novije vrijeme objavljenih radova o tekstu tzv. »Puta križa«, posebno poslije priloga Adalberta Rebića (Križni put – Via crucis) te Hrvojke Mihanović-Salopek (Himnodijske crkvene pjesme u izdanjima »Puta križa«)[1], gdje je dan temeljit prikaz dosada poznatih knjižica o toj temi na našem tlu, gotovo da se i ne bi imalo nešto posebno govoriti o tim tvorevinama pučke crkvene književnosti. Ipak, pokušat ćemo spomenuti neka pitanja koja još uvijek traže da im se na neki način obrati stanovita pozornost.

O nastanku takvih tekstova (posebno onih na talijanskom ili latinskom jeziku), o njihovoj praktičnoj svrsi i primjeni već je dovoljno rečeno, a činjenica jest da su, osobito u 18. stoljeću, hrvatski vjernici bili zapljusnuti knjižicama takva sadržaja.[2] Doduše, sačuvan je manji broj tiskanih primjeraka, ali se, s obzirom na broj navedenih priređivača mora pretpostaviti, s obzirom na praktičnu vjersku primjenu, da su kolali među hrvatskim vjerskim čitateljstvom u mnogo većem broju.

Osim navedene pretpostavke to potvrđuje i broj varijantnih tekstova, pri čemu se, kako smo već naveli, spominje stanoviti broj priređivača. Zato je još uvijek ostalo otvoreno pitanje autorstva, ili autorskog udjela pojedinca u određenom tekstu. U biografskim te enciklopedijskim napisima nerijetko se autor poistovjećuje s priređivačem. Tako se primjerice uz izdanje godine 1730. u Budimu vezuje ime fra Lovre Bračuljevića (1685.–1737.), za sada prvoga poznatog priređivača hrvatskoga tiskanog teksta »Puta križa«. Bilo je vjerojatno i ranije tiskanih takvih tekstova pa Bračuljević videći da su takve manifestacije postajale sve masovnije, a da su tadašnji priručnici prilično teški za manipulaciju među ho-

[1] A. Rebić u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture*, Zagreb 2001., 525–540; Hrvojka Mihanović-Salopek: Himnodijske crkvene ppjesme u izdanjima »Put križa« u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture*, III, Zagreb 2003., str. 157–174.

[2] Dovoljna je bibliografija koju navodi H. Mihanović-Salopek, op. cit.

dočasnicima, objavljuje knjižicu manjega formata, kakva je vjerojatno postala uzorom mnogim hrvatskim izdanjima tijekom 18. stoljeća. To je bilo upravo u vrijeme kad je 3. travnja 1731. papa Klement XII. odobrio oproste vjernicima koji obavljaju tu pobožnost. Doduše, već se Bračuljević kao priređivač, osim u temeljnom dijelu obreda, koristio mogućnošću da neke dijelove uvodnoga karaktera napiše sam, a time će se korisititi i drugi priređivači.

Jednoj se verziji »Puta križa« vezuje i ime oca fra Jeronima Filipovića iz Rame (1690.–1765.), ako se oslonimo na izjavu priređivača fra Nikole Vucića (Put križa, kako se običaje činiti u župi prominskoj, Split 1858., a neki navode još jedan isti tekst objavljen ranije), koji Vucić napominje »da se u prijenosu tekstova naslonio na ranije knjižice oca Jeronima Filipovića iz Rame«, tiskane u Budimu, i to godine 1734.,[3] koje je zatim pretiskano, u nešto drugačijem slogu, u Mlecima 1743.

Vrijedno je s tim u svezi navesti »Put križa« što ga je priredio i u Anconi 1768. godine objavio fra Josip Banovac (1703.–1771.).

Kako je riječ o praktičnim crkvenim djelima, koja se iznose glasom, ali i o obavljanju određenih radnji, već ustaljenih i definiranih, činit će se kao da bi sve to moralo biti što je moguće više ujednačeno i unaprijed definirano. Pogotovo zato što se priređivači nigdje nisu nazivali i autorima, pa tako ni Josip Banovac, koji u naslovnici talijanskog djela kaže da je to djelce »unita e data alla luce del Giuseppe Banovac« (dakle sastavljeno i objavljeno od strane Josipa Banovca). Međutim, kad se tekstovi pojedinih knjižica usporede, lako je zapaziti koliko se oni među sobom podudaraju, ali isto tako koliko se razlikuju. Za usporedbu poslužit ćemo se trima tekstovima: Filipovićevim, Budim 1734. (oznaka B), mletačko izdanje iz 1743. (oznaka M) te Banovčevo izdanje, Ancona 1768. (oznaka A).

1. Tekstovi B i M se potpuno podudaraju, samo što je B svoje izdanje obogatio gravurama s popratnim tekstovima na gotici. Ankonsko izdanje – A, toga nema.
2. Na strani 2 tekst B ima citat iz Jeremije, što ostali nemaju.
3. Na strani 3–5, Bogoljubnom štiocu, što ima i M, tekst A toga nema, već odmah slijedi uputa »Način kako se ima činit Put križa«.
4. Slijedi u B (a vjerojatno i u M, jer mi dalji tekst nedostaje) šest poglavlja redom:
   Pogl. I. »Istomačenje Puta križa«, što A nema.
   Pogl. II. »Od početka ovoga svetoga dilovanja Puta križa«. A toga nema.
   Pogl. III. »Od napridovanja Puta križa«. A toga nema.

[3] Ib. str. 162.

5. A ima tekst pod naslovom »Od bolestih«, što B nema.
   Pogl. IV. »Od koristi«, što ima i A (str. 27–29).
   Pogl. V. »Od prošćenja«, što A nema.
   B je umetnuo poglavlje »Clemens papa XII. Ad futuram rei memoriam«, čega u A nema.
   Pogl. VI. »Način za činit Put križa«.

Pod tim naslovom slijede kod svih priređivača upute i u detaljima razrađen, ponajviše ujednačen, sadržaj uloge i ponašanja svećenika i vjernika. U tome se, što je i razumljivo gotovo u svemu podudaraju naša dva obrađivana teksta. Tu su najvažniji tekstovi vezani za pojedina stajališta, čiji se broj konačno sveo na četrnaest mjesta. Tekst svakoga stajališta ima istu formulu: najprije sadržaj u jednoj rečenici, zatim »klanjamo se«, nakon čega slijedi tekst »promišljenje« (razmišljanje), zapravo opis pojedinog događaja vezanog za stajalište te »molitvu« u kojoj se vjernik izravnije obraća Kristu. Tekst završava Očenašem, Zdravom Marijom i Slava Ocu.

Kao sastavni dio svake verzije dodan je na kraju tekst »Plača Marijina«, što je zapravo jedna od nekoliko poznatih hrvatskih prepjeva latinske srednjovjekovne himne »Stabat mater dolorosa«. Riječ je, naime, o verziji koja u prvoj tercini započinje stihom »Rascviljena majka staše«, a koje se latinski original pridaje ponajviše Jacoponu da Todi, ali i nekim drugim autorima.

Hrvatski prepjevi te Jacoponeove pjesme pojavili su se relativno kasno. Kao prvi bilježimo onaj u Divkovićevu izdanju Nauka iz 1616., a koji se započinje tercinom:

Rascviljena majka staše
polak križa ter plakaše,
propetoga željaše.

Kako znamo da je Divković kompilirao neka srednjovjekovna djela, možemo pretpostaviti da je i ovaj tekst preuzeo iz kakva starijeg rukopisana bi se time postanak hrvatske verzije mogao smjestiti jedno stoljeće ranije. S vremenom se pojavilo nekoliko prijevodnih verzija, koje se mogu prepoznati prema prvom stihu, ali i prema drugim stihovima prve tercine:

Bolezniva mati staše (u Brevijaru iz 17. st.)
Staše mati bolezniva (god. 1753.);
Staše mati kruto tužna (iz 1791.);
Staše mati žalosna (iz 18. st.) itd.[4]

[4] O tome podrobnije u disertaciji N. Kolumbić: Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne poezije i drame. Zadar 1964, str. 96–98. Kao rukopis.

Čini se da su se hrvatski piređivači tekstova »Puta križa« služili onom verzijom koju je upotrebio prvi poznati priređivač teksta »Puta križa«, a to je fra Lovro Bračuljević, s početnim stihom ili tercinom.

Rascviljena Majka staše
polak križa i plakaše
kad pridragi sin visaše.

Tom se verzijom služio i fra Jeronim Filipović, ako je on priređivač knjižice 1734. godine, ali s malom razlikom, jer u trećem stihu umjesto *pridragi* Filipović ima *propet*, što bolje odgovara i latinskom izvoru, ali i ritmičkoj strukturi pjesme. Kakva su podudaranja ili nepodudaranja u ostalom dijelu teksta, trebalo bi pomnjivijom analizom tek utvrditi, ako je to uopće i potrebno, jer znamo da se radi o kompilatorima koji su se slobodno služili tuđim tekstovima.

Tako su postupali i oni sastavljači koji su se služili i talijanskim tekstovima, kao primj. fra Josip Banovac, koji je uz hrvatski objavio i jednu verziju talijanskog teksta, naravno, anonimnu.

Uzevši u obzir činjenicu o slobodnom služenju tekstovima, a uspoređujući pojedine tekstove među sobom, može se zaključiti i bez pomnjivije raščlambe, da su se hrvatski priređivači, uglavnom anonimni, tamo gdje je to bilo dopušteno, koristili uvriježenom slobodom i tom posebnom vjerskom literarnom žanru davali više svježine i retoričkoga bogatstva. U tome su, dabome, prednjačili franjevci. A koliki je pri tome bio udjel »tihoga pregaoca fra Jeronima Filipovića, koji se diskretno spominje i kao autor, moći će se govoriti kad se u nekom od brojnih izdanja »Puta križa«, posebno onih iz prve polovice 18. st., nađe jače istaknuto njegovo ime.

THE WAY OF THE CROSS BY FILIPOVIĆ

Abstract

The author examines the features of two editions of »The Way of the Cross« by Filipović and compares them to other editions of this work which was, at the time, very popular with the common people, but also among the Franciscans (especially »The Way of the Cross« by Banovac, 1768). The author determines the similarities and differences between the texts. Such texts were mostly rewrites, and where they were original works they brought a new freshness and rhetorical quality to this religious literary genre.

Ivan Bekavac-Basić

TEMELJNI POJMOVI MORALNE TEOLOGIJE U *PRIPOVIDAGNIU NAUKA KARSTJANSKOGA* JEROLIMA FILIPOVIĆA

UDK 238 (497.5)(091)
241

I. Uvod

Povijest tiskanih katoličkih katekizama na hrvatskom jeziku seže u drugu polovicu 16. stoljeća. To su redovito prijevodi sa stranih jezika (latinskoga, talijanskog, njemačkoga) već postojećih katekizama. U primorskoj Hrvatskoj, a ovdje posebno mislimo na Dalmaciju, imamo više izdanja prijevoda katekizma kardinala Roberta Bellarmina[1]. Hrvatski su prijevodi u 16. i prvoj polovici 17. stoljeća tiskani u Rimu, a od šezdesetih godina katekizmi namijenjeni korisnicima u primorju (Dalmaciji) tiskani su redovito u Veneciji. Rimska izdanja tiskana su u tiskari Propagande, a priređena »po zapovidi S[vete] Skupštine od rasplogenya svete vire«[2].

Povijest hrvatskih katekizama posebno su u novije vrijeme obrađivali franjevac Franjo Emanuel Hoško i Josip Jakšić.[3]

Jakšić u knjizi *Četiri stoljeća hrvatskog katekizma (1578.–1980.)* u izdanju *Glasa Koncila*, Zagreb, 1995. u poglavlju *Bibliografija hrvatskih katoličkih katekizama (1578.–1980.)* navodi 55 poznatih izdanja katekizama

[1] Najpoznatiji i najutjecajniji katolički katekizmi od 16. st. u hrvatskim zemljama bili su prijevodi malih katekizama Jakova Ledesme, Petra Kanizija i Roberta Bellarmina. Više o tome vidjeti u: Josip Jakšić: Četiri stoljeća hrvatskoga katekizma (1578. do 1980), Glas Koncila, Zagreb, 1995., str. 55.–70. i Vjekoslav Štefanić, v. literaturu, br. 18 i 19.

[2] Vidi: *Nauk karstyanski* sloxen po Prisvitlomu Gospodinu Rubertu Bellarminu, Romae 1661. – Bellarminov katekizam preveo je još u 16. st. Aleksandar Komulović, a isti preradio je i objavio za Bosnu Matija Divković, a Kanizija je 1583. preveo Šime Budinić iz Zadra.

[3] Franjo Emanuel Hoško: *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb, 1985.; Josip Jakšić: *Četiri stoljeća hrvatskog katekizma (1578. – 1980.)*, Glasa Koncila, Zagreb, 1995.

na hrvatskom jeziku prije Filipovićevih *Pripovidagnia*. Filipović je na 56. mjestu, a uz naslov knjige Jakšić donosi u novom odlomku tekst: »Ponovo izdao sarajevski nadbiskup Stadler, J. od 1887. do 1894. u osam knjiga pod naslovom *Propovijedi o nauku kršćanskom od O. Jeronima Filipovića*.«

Popis izdanja katekizama do 1980. Jakšić okončaje rednim brojem 454. Od 1980. do danas izišlo je još mnogo naslova katekizamskog sadržaja. Za nas je najznačajniji prijevod *Katekizma katoličke Crkve* (Roma, 1992. (1994.), hrvatsko izdanje: *Glas Koncila*, Zagreb, 1994.) i enciklika Pape Ivana Pavla II. *Veritatis splendor – Sjaj istine o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve* (Roma, 1993., hrvatski prijevod: *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1998.) koja je čekala objavljivanje KKC, a o tome čitamo u samoj enciklici: »Ako se ova enciklika, toliko dugo očekivana, objavljuje tek sada, to je i zbog toga što se činilo kako je prikladno da joj prethodi *Katekizam Katoličke Crkve*, koji sadrži potpuno i sustavno izlaganje kršćanskog moralnog nauka.«[4]

Dakle, prije pojavljivanja Filipovićevih *Pripovidagnia* imamo više od stoljeća i pol tradiciju tiskanih *Nauka kršćanskih* na hrvatskom jeziku. Poslije Filipovića u posljednja dva i pol stoljeća imamo pobrojenih i sačuvanih preko četiristo naslove do 1980. s katekizamskom tematikom.

Naše istraživanje ograničuje se samo na mali segment istraživanja koja se nadaju u vezi s Filipovićevim djelom. Kako svaki katekizam u sebi sadrži i osnovna moralna načela kršćanskog, u našem slučaju katoličkog, nauka, to smo odlučili ispitati postojanost stručnih hrvatskih termina u katekizmima kroz četiri protekla stoljeća. Konzultirati sve katekizme za ovu prigodu bilo je nemoguće, te sam se odlučio za uski izbor. Ostavio sam po strani prijevode na kajkavski, a od štokavskih uzeo sam katekizam iz 1661. koji je priredio prema istraživačima Ivan Tomko Mrnavić (Šibenik, 1580. – Rim, 1637.) tridesetih godina 17. stoljeća kad je boravio u Rimu i surađivao s Propagandom, kao primjer katekizma prije pojavljivanja Filipovićevih *Pripovidagnia*, a od katekizama i literature suvremen uzeo sam Moralno bogoslovlje Andrije Živkovića (1938.), Jordana Kunićića (1963.), Stjepana Sirovca, školske katekizme[5], Katekizam Katoličke Crkve te encikliku *Veritatis splendor*.

I tu sam suzio izbor termina, te obrađujem i uspoređujem kojih sedamdesetak ključnih pojmova.

---

[4] *Veritatis splednor*, KS, Zagreb, str. 13

[5] Vidi literaturu pod brojem 3 i 4.

II. Jerolim Filipović i sadržaj njegovih *Pripovidania*

Filipović je bio cijenjen među svećenstvom i redovnicima svojega vremena. Novoutemeljena Provincija sv. Kaja, a malo kasnije s promijenjenim imenom u Provincija Presvetoga Otkupitelja u Dalmaciji izabire ga za svoga prvog provincijala.

Fra Šimun Milinović koristeći zapis fra Petra Filipovića koji se čuva u sinjskom franjevačkom arhivu piše u članku *O Sinju u Dalmaciji i okolišnim stranami* u časopisu *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, VII, 1863. o fra Jerolimu kao učenu i sposobnu franjevcu koji je svojim znanjem nadvisio u Italiji same Talijane, te je dobio »lecturu od Fiorence u Tuškani u samostanu Svih Svetih, gdje veliko proštenje svim naukom i viečnu uspomenu ostavi«.[6]

Vrativši se u domovinu, izabran je za 'štioca općenitog' (*lector generalis*) na studiju u Šibeniku, a potom ide u Budim, glavno učilište franjevaca Bosne Srebrene u čijem je sastavu tada bila i današnja Provincija Presvetoga Otkupitelja, da dobije status lektora 'jubilatog'.

Bio je cijenjen kao teolog, te ga dvojica splitskih nadbiskupa (Bizza (1696.–1756.) i Dinaričić (1757.–1764.), te šibenski biskup Donadoni uzimahu za svoga teologa. Toj trojici Filipović i posvećuje svakom po jednu knjigu svojih *Pripovidagnia*.

Cijenjen je kao propovjednik. Većinu je svojih propovijedi objavio u tri knjige. Milinović kaže »troje knjige u slavni naš hrvatski jezik u svrhu nauka kršćanskoga kršćanskomu bogoštovju mnogo koristne na svjetlost dade«. Knjige su bile toliko cijenjene da mnoge »mnogi fratri od države jesu raznieli još za njegova života, i š njimi se služe i služit će se na vieke«.[7]

Uistinu su *Pripovidagnia* bila cijenjena jer ih pod kraj 19. st. ponovo tiska sarajevski nadbiskup J. Stadler u osam knjiga od 1887. do 1894. pod naslovom *Propovijedi o nauku kršćanskom od O. Jeronima Filipovića*. To je izdanje nadopunjeno propovijedima drugih autora za svetačke dane.[8]

Vrlo preglednu raspravu o J. Filipoviću napisao je 1965. za Sinjsku spomenicu fra Karlo Jurišić u kojoj nam predstavlja njegov život i djelo.[9]

Pregled *Pripovidagnia* radio sam na Filipovićevim knjigama u knjižnici HAZU, a naknadno i na fotokopiji prve knjige koju sam dobio na Hrvatskim studijima.

---

[6] Šimun Milinović, *Hrvatske uspomene iz Dalmacije*, Školska knjiga Zagreb, 2004. str. 36.

[7] Isto, str. 36.

[8] Fra Karlo Jurišić: *O. fra Jeronim Filipović*, u: Sinjska spomenica 1715.–1965., Sinj 1965., str. 257.–277.

[9] Isto

Filipović je svoja *Pripovidagnia* zamislio kao izlaganja katekizma. Takav mu je i poredak propovijedi.

U prvoj knjizi *Pripovidagnia nauka karstjanskoga*, Mletczi MDCCL, koju posvećuje »Prisvitlomu, i Priposctovanomu Gospodinu Gospodinu Pacifiku Bizzi Arcibiskupu Splitskomu, Dalmaczie, i svee Harvatskee Parvostolniku« govori »svarhu virre i uffagnja« i to: o vjeri deset (10) govorenja, a vjerovanje tumači u trideset i šest (36) govorenja, potom o ufanju dvadeset (20), o molitvi Gospodnjoj (Očenašu) trideset (30) govorenja, o Zdravo Mariji četrnaest (14) govorenja, što je ukupno sto deset (110) govorenja ili propovijedi.

U drugoj knjizi *Pripovidagnia nauka karstjanskoga*, Mletczi MDCCLIX, koju posvećuje »Prisvitlomu, i Priposctovanomu Gospodinu Gospodinu Nikoli Dinaricichiu Splitskomu Arkibiskupu pridostojnomu, Dalmaczie, i sve Harvatske Parvostolniku« govori »svarhu gliubavi« i to: o ljubavi dvadeset četiri (24) govrenja, o deset zapovijedi Božjih pedeset osam (58) govorenja, o zapovijedima Svete matere Crkve deset (10) govorenja, što čini ukupno devedeset dva (92) govorenja ili propovijedi.

U trećoj knjizi *Pripovidagnia nauka karstjanskoga*, Mletczi MDCCLXV, koju posvećuje »Prisvitlomu, i Priposctovanomu Gospodinu Gospodinu F. Pavlu Draghichievichiu Reda istoga, Biskupu Diumenskomu, i Namistniku Aposctolskomu u Bosni, i u Biskupatu Duvanskomu« ima o svetim sakramentima šezdeset i dva (62) govorenja, te po jednu propovijed o blagoslovljenoj vodi i Jaganjcu Božjem[10], trideset (30) govorenja o prosctenju (oprostu), sedam (7) govorenja o stožernim krepostima, o djelima milosrđa dvanaest (12) govorenja, četiri (4) govorenja o posljednjim stvarima (smrt, općeni sud, pakao, raj), što ukupno iznosi 90 govorenja ili propovijedi.

Dakle za sve tri godine autor je priredio 292 govorenja ili propovijedi.

Struktura govorenja ili propovijedi dosljedna je i poštuje pravila pisanja govora. Svako je govorenje sazdano od uvodnoga dijela, te prvog i drugog dijela. Autor u uvodu najavljuje temu u dvije ili tri točke, zatim navodi misao iz sv. Pisma vezanu uz temu, potom ukratko najavljuje o čemu će biti riječi. U prvom dijelu razrađuje temu i oslanja se na sv. Pismo i citate iz sv. Otaca ili uglednik teologa i filozofa. Drugi dio govorenja u prve dvije knjige sastoji se od pitanja i odgovora kako bi vjernici pokazali i provjerili usvojeno znanje vjerskih istina i moralnih načela.

[10] *Pripovidagnia nauka karstjanskoga* III, str. 266.: »Jagagnacz Boxji je uçignen od voska bila, i sasvim çist, i zato zlamenuje priçisto tilo Gospodina Isukarsta... Jesu ovi Agnusci pomazani Krizmom, scto zlamenuje darove Duha Svetoga... Miscase sovim voskom Balxam, koji zlamenuje priugodni miris prisvetoga çoviçanstva Isukarstova...«

Materija se kroz pitanja i odgovore ponavlja i učvršćuje znanje, te na kraju još jednom Filipović podsjeća vjernike na sadržaj poruke. U trećoj knjizi drugi dio nije sastavljen od pitanja, nego primjerima iz života autor *Pripovidagnia* potiče vjernike na dobre čine ili ih nastoji odvratiti od loših. Kad se primjerima htjelo utjecati na vjernike da se odvrate od loših djela, onda su predočeni drastični primjeri koji u vjernika trebaju pobuditi strah i odvratnost prema grijehu. Takav pristup nije odlika samo starijih vremena, nego se to prakticira i danas.

Evo primjera iz druge i treće knjige Filipovićevih *Pripovidagnia*:

Iz druge knjige:

OD GLIUBAVI,
GOVOREGNIE I,
TOMAÇIISE

I. Kolikosmo duxni Bogha gliubiti,
II. Kakosmo duxni Bogha gliubiti.

Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua.

Gliúbi Gospodina Bogha tvoga iz svega sarza tvoga, i ù svoj Dusci tvojój, i ùsvoi paméti tvojoi.

Sveti Mattii nà poghl. 22.

Tkochie stanovitu, i ugodnu grágiu uçinit, odpotribeje dà najprii dobar temegl stavii, jer ako temegl pomagnkaa, sva gragia obarase, Paak dajoi onó narescegnie dáde, kojejoise pristoji. Ja tomaçechi parva dva diila Nauka Karstjanskoga, govoriosam od sveté Virré, i od svetoga Uffagnia: Ovósu temegli nascega spasegnia: Sada imaduchi tomaçit trechii dijo ovogaa Nauka, reed iziskuje, da govorim naiprii od trechié kriposti Bogoslovné, kojaje Gliubav, koja jest svii kripostii lipota, i narescegnie. Imam ù ovomuu diilu tomaçit deset Zapovidii Boxii; alli izvan deset Zapovidii, jest Zapovid, dà imamo Bogha gliubit svarhu svega à nascega iskargniega kako naas istee. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo; & in tota anima tua, & in tota mente tua; & proximum tuum, sicut te ipsum.* Pria dakle neggo deset Zapovidii Boxji poçmem tomaçit, govorichiu svarhu ovee dvi Zapovidi Gliubavi; i toliko svarhu jedne, koliko svarhu drughe bichie vechie Govoregniaa. Evvo dakle parvo, ù kómuse tomaçi. Parvo, kolikosmo duxni Bogha gliubit. Druggo, kakosmo duxni Bogha gliubit.

DIJO PARVII.

II. Gliubav od koje poçimam govorit, jest jedna kripost svarhunaravna, nama od Bogha nà svetomu Karsctegniu ulivena, dà zajedno s' Virrom, i s' Uffagniem, Bogha gliubit moxemo, à nascega iskargniega, kako naas istee. I za dooch ove Gliubavi ù poznagnie, imase znat; dà gliubit, nechie druggo recchi, neggo druggomu dobro hotit. *Amare est velle alteri bonum.* Ovako Aristotel. Gliubit druggoga, druggomu dobro hotit, imadu mnoghii uzroczi, koji naas gannut moguu, daga gliúbiimo... (...)

(Dalje autor razvija temu od II. do VI. odjeljka i zaokružuje cjelinu propovijedi i poruke. Potom prelazi na drugi dio gdje pitanjima i odgovorima ponavlja izloženo gradivo.)

DIJO DRUGHII

1. U. Scto jest ova kripost Gliubavi?
   O. Jest jedna kripost svarhunaravna nama od Bogha ù Dussu ulivena, dà Bogha gliubimo svarhu svega, à nascega Iskargniega kako naas iste.
2. U. Jesmoli duxni Bogha gliubiti?
   O. Jesmo.
3. U. Kakosmo duxni Bogha gliubiti?
   O. Sasviim sarczem.
4. U. Sctochie rechi ovò, Bogha sasviim sarczem gliubit?
   O. Rechichie daga imamo gliubit svarhu svega.
5. U. Kakose ovò razumii, gliubitga svarhu svega?
   O. Razumíse ovako: Pria imamo izgubit svekoliko, i isti xivot, neggo Bogha uvridit.
6. U. Zasctosmo mii ovako duxni Bogha gliubit?
   O. Parvo, duxnismoga ovako gliubít, jerje ón dostojan dase ovako gliubi. Trechie, jerje ón naas pria pogliubio. Çetvarto, jernamje nejzreçenaa dobra uçinio.

Poznaj Karstjanine ovu tvoju duxnost, priimi ovi nauk, ter darxi ù tvomu sarczu i duxnost, i nauk. Duxnost zà ispunitju: nauk za znatiu ispunit. Ter ondà, kadati Diavao, sviit, illi tvoja púť prikaxe sctogod pò çemu. Bogha moxese uvridit, i s' gniegovomse Gliubavju rastat; poghledaj k' nebbu, uzdahni, reczi sasviim sarczem: nechiu, nechiu ja moga pridragoga Bogha uvridit. Kakobi ja zà niscto ostavio gliubit onogaa, koi zarad gniegove dobrote, jest svake Gliubavi dostojan, onoga, koije mene çudnovato glubio, i sadame gliubi; onoga koimije neizreçenaa dobra uçinio. Nechieme nikko, nikko s' gniegovom Glubavju rastavit. Uffam ù Bogha dachiemi dat pomóch daga gliubim, buduchimi dao i Zapovid. Evvo Karstjanine parvi nauk, evvo parvà duxnost, koju imásc priimit svarhu ove kriposti; à druggachiesc razumit ù dossastih Govoregnih. (Str. 1.–2., 5.–6.)

GOVOREGNIE XLIII.
SVARHU
ZAPOVIDII.
DEVETO
SVARHU
SCESTE ZAPOVIDI
TOMAÇIISE

I. Sctoje çistochia diviçanska.
II. Kolikoje izvarstita çistochia diviçanska.

Non machaberis.
Ne uçini prigliubodinstvo.
U' Izodu nà poghl. 20.

I. Ovosu tri stánja, illi trii varste gliúdii, i xénaa, ù kojim nà svítu xivise. Jednoje onnii, kojisu u svetomu Sacramentu xenidbe zdruxeni: U' komu stánju pò zakonu xivuchi, sveti mogu bit. Druggoje onnii, kojisu obudovili, i ù ovomu stánju uzdarxese nektijuchi vech xenitse, ni udavat, neggo stát ù svomu uzdarxanju, ù svojoj çistochi udoviçkoj: Ovó xivglienje jest izvarstitije, neggoje xenidba. Trechie jest diviçansko, kojeje naizvarstitije, i ovochiu ù ovomu Govorenju istomaçit. Parvo, sctoje çistochia Diviçanska. Druggo, kolikoje izvarstita çistochia Diviçanska.

DIJO PARVII.

II. Ja govorechi od çistochie diviçanske, toliko razumim govorit od muscke, koliko od xenske çistochie. Hocchiu recchi; toliko od momakaa, koliko od Divojakaa. Çistochia Diviçanska jest jedno xivgliegnie brez svakoga naslagenja putenoga ù tílu, i ù pameti. Onochie recchi prava Divicza, koja nè samo ù svomu tílu nighdá nijedno puteno naslagenje nije imala, neggo joscte ni ù svojoi pameti. Takó, onoje Divacz, koi nighdá nije svoju çistochiu osquargnio, ni dillom, ni mislju. Ová çistochia diviçanska jest od od dvi varste, jedna je vrimenita, à drugga viçgnia. Onoje çistochia diviçanska vrimenita, kadno jedna Divoika, illi momak uzdarxese ù svomu diviçanstvu dò xenidbe, pò tà naçin, dà pria neggose vinçaju nijedno poxeglienje, nijedno naslagenje puteno neimadu ni ù dillu, ni ù mísli, neggo sasvim neosquargnienstvom xivu dokse ù xenidbi zdruxe. Ovo je dobro, ovoje sveto, ovoje blaxeno. Onnii, kojise ovako dò xenidbè, dò vinçanja uzdarxe, i saráne; gniova xenidba, gniovo vinçagnie bichie srichno. (...)

(Str. 346)

DIJO DRUGHII.

1. U. Sctoje diviçanstvo?
   O. Jest uzdarxanje ù çistochi dillom, i pametju.
2. U. Pò kolikose naçina ovô, diviçanstvo gubi?
   O. Gubi se pò svakomu putenomu naslagenju, illimu bilo ù dillu, illi ù misli.
3. U. Kadse izgubilo diviçanstvo jednokrat, moxelise opet imat?
   O. Akose izgubilo ù dillu, vech nemoxe.
4. U. Jelli diviçanstvo kripost izvarstita?
   O. Jest sasviim izvarstita, buduchi daje pogliubgliena od Angelaa, od Divicze Marie, od Isukarsta, od Troistva prisvetoga. Blaggo onomu tko ù ovoj kriposti bude xivit zdruxivsciju s ostalim kripostima.

(Str. 349.–350.)

Iz treće knjige:

GOVORENJA
SVARHU
KRIPOSTII.
GOVORENJE I.
TOMAÇISE

I. Stoje kripòst.
II. Kolikostrukaje kripòst
III. Kolikosu odpotribè kriposti.

Etenim benedictionem dabit legislator: ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion.
Doista blagoslòv dacchie Zakonosca: ichichiè od kriposti ù kripòst, vidichiese Bògh bogòva u Sionu. *U' Pismi 83.*
I. Za dobit spasènje viçgnè nie dosta od svakòga griha çùvatse, neggoje josc odpotribè sve kriposti imat. I kakko spomochju Boxjom moxemose od svìh grìhàh uçùvat, takò sistom pomochju, moxemo sve kriposti imat... (...) Ja hotijùchi da svak nàstoji sviim kripostima svoju Dùscu nakitit, odrèdiosam od ovìh govorit, i ù ovomù parvòmu govorènju, tomaçìse: Parvò, sctoje kripòst. Drugò, kolikostrukaje kripòst. Trechie, kolikosu odpotribè kriposti.

DIO PARVI.

II. Kripòst jest jedno imànje ù Dusci, kojè onogà, ù komuje prighìbà na dobro dillo, i dàjèmu lakòst uçinitga. Ovà kripòst jest od dvi vàrste, jedna namase dàjè od Bogga brez nascega trùda, i ovè jesu trì, Virra, Uffànje, i Gliùbav. Od ovìh ovdi negovorìm, jer ovè Bògh brez nascega trùda nama ù Dùscu na svètomu karstènju ulìvà, vecch govorìm od onìh kripostìh, kojè mì s' nasciim dillìh s' pomochju Boxjom dobìvàmo. (...)

III. Ovi kriposti imà mnogo, alisu samo çetiri, kojèse zovù stoxèrnè, illi poghlavitè, jersu onne kao jedna vràta, na kojàse ulazì za imat ostàlè, illi kakko jedan

vrùtak, koìse ù mnogo dìlà razdigliujè. Ovè kriposti stoxèrnè, illi poghlavitè, jesu. Parvà, Razabrànje, illi ràzbòrstvo. Drugà jest Pràvda. Trechià Trìznòst, Çetvarta, Jàkòst. Ovakò govorì svètì Ambrox: Znàmo da kriposti jesu çetiri stoxèrnè, Trìznòst, Pràvda, Ràzbor, Jrkòst. Ovakò i svètì Augustin: Kriposti nascega xìvglienja çetiri od mnoghìh pìscùse, i ù Pìsmu nahodèse. Ràzbòrstvo jest; kojìm zlo, i dobro poznàjèmo. Pràvda jest, kojòm svakomu svoja dàjèmo, nikoga nenàvidechi, neggo sve gliùbechi. Trìznòst jest, kojòm putenà prighnùtja ustavgliàmo, ustèxèmo, i zauzadàjèmo. Jàkòst jest, kojòm sva muçnà podnosìmo. Sve ovò govorì Augustin svètì; alli sva bogliè istomaçichièse, sve ovè kriposti ponàse tomaçèchi. Sad vidimo, kolikosu odpotribè za nasce viçgnè spasènje. (Str. 281.–282.)

DIO DRUGHI.

VIII. Pìscè Eriberto Rosveid, jedna Divojka od mnogo vrimena stàsce u pùstigni, i doge k' gniòj jedan pùstignak, kojì upìtaje: Koìsi uzrok imala, dasi doscla u pùstignu takì xivot çinit? Uzdanùh, i odgovorì: Ja dokle bihà josc Divicza imadihà Otcza, kojì u svakòj kriposti karstjanskòj xìvì, i kad umrì, takòse zlo vrìme uçinì, dase gnegovo tìlo nemoxe za dvà dnì ukopat, i govoràhu dasè Bògh na gnega rasàrdio. Imadiha i Mater, koja xìvì varlo neposcteno, i kad umrì tako lìpo vrìme bìh, da svi govorahu, koliko Bogh ovu xenu pomilova! Ja biha vecch po odresla, i poçima çut u sebbi ganutje putti, i poçe mislit illichiu slìdit xivot Otcza moga, illi moje Matere. Ovako jednu noch ovo mislechi, evvomise ukaza jedan çovik velik, i strahovit, i upìtame, scto mislìsc? Ja pristrascena, reko, nemislìm niscta, a on reççe; tì mislìsc ovo, i ovo, rekomu, istinaje: tadmi reççe; odi samnom, i odvedeme u jedno misto priplemenito, punno svakoga narescenja: onda viddi moga Otcza, koìme zagarlì, i moliga da onde sc' gnim ostanem, a onmi reççe, nemoxesc sad ovde ostat, alli akko budesc u kripostih menne slidit s' vrimenom dochiesc. Oni pak, koime vogiasce, odvedeme u jednu kuchiu sasvim mraçnu, i strahovitu, ghdise çujasce jauk, ondemi ukaza moju Mater u jednoj pecchi punoj oggna od sumpora, i oko gnie mnoghii Djavli sasvim strahoviti. Mater ughledame, i s' vellikom sarditostju reççemi, vidiscli o Chieri ghdime dovedosce moja neposctena dilla? Ja onda pristrascise, i pobigo u pustignu za xivit u kripostih karstjanskih. Nauçi karstjanine, i karstjanko od grihase çuvat, i kriposno xivit, akko xellisc doch u viçgni xivot, jersu kriposti put pravi, i istiniti, kojim u ovi xivot igese, i drugoga neima. (Str. 284.–285.)

III. Usporedba sadržaja s katekizmom iz 1661.

Raspored izlaganja *Nauka karstyanskog* iz 1661. podudara se s organizacijom Filipovićevih *Pripovidagnia*. Evo kratkog pregleda sadržaja tog katekizma:

Naučitelj i učenik razgovoaraju. Naučitelj pita, a učenik odgovara. Prvo je pitanje: *Yesili tij Karstyanin?*, a učenik odgovara: *Yesam po millosti Boxyoy.* Potom učenik treba odgovoriti na pitanja: što je kršćanin, u čemu je bit vjere u Isukrsta, što znači Jedinstvo i trojstvo Božje, što znači *uputchenye* (upućenje = utjelovljenje) i smrt našega Spasitelja. Potom se govori o *zlamenyu svetoga Krixa*.

Poslije toga uvoda slijedi: *Istomaçenye vierovanya u* 12 točaka jer su ga učinili »Dvanadeset Apostoli«, *Istomaçenye Oçenasca, i Zdravae Mariae*. Potom imamo *Od Zapouedih Boxjih, Od Zapovidi Czarkovnih, i od Svitovanya, Od sakramentov, Od Kripostij, Glavnih* (o tri bogoslovne i četiri stožerne), *Od Darih Duha Svetoga, Od Dilovanya Millosardnih, Od Grihov, Od çetirih Napokognih, i od Rozariya.*

Po svršetku katekizamske građe nadodane su još u tom katekizmu *Letaniye Blaxenae Diuae Mariae* i *MOLOITVA, KOYV SLOXI i govori svaki dan Anton Vrançich Archibiskup Ostrogonski.*

IV. Usporedba sadr aja s katekizmom iz KKC, 1992.

Katekizam Katoličke Crkve podijeljen je u četiri dijela. Prvi dio obrađuje vjerovanje, drugi dio slavlje kršćanskog Otajstva (sakramente, blagoslovine i kršćanski pogreb), treći dio život u Kristu, a četvrti dio kršćansku molitvu.

Katekizam Katoličke Crkve moralne teme, dakle, obrađuje u **trećem dijelu** koji je naslovljen **Život u Kristu**.

Prvi odsjek obuhvaća temu **Čovjekov poziv: život u Duhu**. Tu se raspravlja o **dostojanstvu ljudske osobe, ljudskoj zajednici**, te **Božjem spasenju: zakon i milost**.

U poglavlju o dostojanstvu ljudske osobe govori se o čovjeku slici Božjoj, našem pozivu na blaženstvo, slobodi, moralnosti ljudskog čina, moralnosti strasti, moralnoj svijesti, krepostima i grijehu.

U poglavlju o ljudskoj zajednici govori se o osobi i društvu, sudjelovanju u društvenom životu i društvenoj pravednosti.

U poglavlju o Božjem spasenju: zakon i milost govori se o moralnom zakonu, milosti i opravdanju, te o Crkvi, majci i učiteljici.

Drugi odsjek obuhvaća **Deset zapovijedi Božjih** i podijeljen je na dva poglavlja.

Prvo poglavlje obrađuje prve tri Božje zapovijedi pod prvom zapovijedi ljubavi: »Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim i svom dušom svojom i svom snagom svojom«.

Drugo poglavlje obrađuje Božje zapovijedi od četvrte do desete pod drugom zapovijedi ljubavi: »Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe.«

Dakle, raspored građe u KKC iz 1992. izmijenjen je u odnosu na raspored građe katekizama nastalih poslije Tridentinskoga sabora u 16. st.

Evo pregleda strukture obrađenih katekizama:

Katekizam iz 1661.	Pripovidagnia Jeronima Filipovića iz XVI. st.	Katekizam Katoličke Crkve iz 1992. (hrvatsko izdanje, 1994.)
Virovanje	Jeronima Filipovića **Pripovidanja, I (1750): Vira** (10 govorenja), **Virovanje** (36 govorenja), **Ufanje** (20 govorenja)	Proslov **I. DIO – Vjerovanje**
Očenaš	**Molitva Gospodnja** (30 govorenja)	Vidi IV. dio, drugi odjeljak: »Molitva Gospodnja Očenaš«
Zdravo Marijo	**Zdravo Marijo** (14 govorenja) **Pripovidanja, II (1759)** **O ljubavi** (24 govorenja)	
Od zapovidih Božjih	**10 zapovidi Božjih** (58 govorenja)	Vidi III. dio – II. odsjek: **10 zapovijedi Božjih**
Od zapovidi Czrkovnih i od Svitovanja	**Zapovidi svete matere Crkve** (10 govorenja)	
Od sakramentov	**Pripovidanja, III (1765)** **O svetim sakramentima** (62 govorenja) **O blagoslovljenoj vodi** (1 govorenje) **O Jaganjcu Božjem** (1 govorenje) **O proštenju** (3 govorenja)	**II. Dio Slavlje kršćanskog Otajstva: Prvi odsjek:** Sakramentalni red spasenja, Blagoslovine
Od kriposti Bogoslovnih i poglavnih	**Stožerne kreposti** (6 govorenja)	**III. DIO** **Vidi prvi odsjek: Čovjekov poziv**
Dari Duha Svetoga	**Darovi Duha Svetoga** (1 govorenje)	Život u Duhu
Dilovanja milosrdna	**Djela milosrđa** (12 govorenja)	
Od grihov		
Od 4 napokonje	**4 posljednje stvari** (4 govorenja)	
Rozarij		
Svakodnevna molitva Antuna Vrančića		
		III. DIO **Život u Kristu: Prvi odsjek:** čovjekov poziv, **Drugi odsjek:** 10 zapovijedi Božjih
		IV. DIO Kršćanska molitva

Ako pogledamo strukturu *Katekizma* iz 1661. i Filipovićevih *Pripovidagnia*, zaključujemo da je poredak izlaganja kršćanskog nauka isti. *Katekizam Katoličke Crkve* iz 1992. ima drukčiji raspored građe prema pretpostavkama i preporukama u skladu s II. vatikanskim koncilom.

V. Moralni nauk Crkve u Katekizmima

Crkva osim što prenosi u katekizmima osnovne vjerske istine, ona tu izlaže svoj moralni nauk. U vezi s tim Ivan Fuček kaže: »Katekizam je standardna vjerska knjiga, koja sadrži istinu, točnu i stalnu katoličku ćudorednu nauku onako kako je živi vjerni Božji narod i kako je ima živjeti svaki vjerni katolik.«[11]

Dakle, katekizmi osim što obrađuju dogmatski dio – vjerovanje, obrađuju i moralni dio, katolički ćudoredni nauk koji je sadržan u poglavljima o dvije zapovijedi ljubavi, o Deset zapovijedi Božjih, o vrlinama, blaženstvima, te sakramentima i molitvi.

Profesori moralnog bogoslovlja redovito govore o dva dijela moralnoga bogoslovlja: *opće* i *posebno*.

Opće ili osnovno bogoslovlje raspravlja o bitnostima i temeljima ćudoređa, te načelima koja ravnaju ljudskim djelovanjem pod vidom konačne svrhe čovjeka. Tako će opće bogoslovlje raspravljati o konačnoj svrsi života i ljudskog djelovanja, o unutarnjem i vanjskom ćudorednom djelovanju, o zakonu kao objektivnoj i izvanjskoj moralnoj normi, o savjesti kao subjektivnoj i unutrašnjoj moralnoj normi, o krepostima i o grijehu.

Posebno moralno bogoslovlje izlaže moralne istine, propise i dužnosti čovjeka prema Bogu, sebi i bližnjemu, gdje su uključene i dužnosti vjernika prema Crkvi. Čovjekove obveze izloženo su u Deset zapovijedi Božjih. Stoga se posebno moralno bogoslovlje redovito dijeli na tri dijela: istine o Bogu i dužnosti prema Bogu, načelne obveze prema čovjeku i obveze vjernika prema Crkvi.

Postoji i druga podjela: *osnovno bogoslovlje, o zapovijedima, o sakramentima*.

Izvor moralnoga bogoslovlja je Objava sadržana u Svetom Pismu i tradiciji, te ljudski razum.[12]

Kako smo naprijed vidjeli, u katekizmima je ukratko izloženo cjelokupno moralno bogoslovlje koje treba usvojiti svaki vjernik. Filipovićeva

---

[11] Ivan Fuček: *Kršćanski moral u Katekizmu Katoličke Crkve. Život u Kristu*, Bogoslovska smotra, Zagreb, god LXV, br. 1/1995. str. 77.

[12] Vidi opširnije u Andrija Živković: Osnovno moralno bogoslovlje, Zagreb, 1938. str. 14. i sl.

su *Pripovidagnia nauka karstjanskoga* opsežan i sustavan priručnik dogmatike i moralnoga bogoslovlja izložen u obliku propovijedi. Njega može usvojiti svaki vjernik koji redovito nedjeljom dolazi na misu i propovijed. Stoga su Filipovićeve propovijedi i bile tražene od župnika jer su se mogli osloniti na kvalitetan priručnik za svoje nedjeljne propovijedi.

Nas prvotno ne zanima sama forma izlaganja, štoviše i sustavnost izlaganja moralnog nauka, već želimo samo na terminološkoj razini popisati osnovne pojmove moralne teologije kroz posljednja tri i pol stoljeća i usporediti ih kako bismo mogli izvući neke zaključke. Konkretno autora ovih redaka zanima jesu li osnovni moralno-etički pojmovi koje rabe stariji autori (Katekizam iz 1661, i *Pripovidagnia* J. Filipovića iz 18. st.) ostali i danas u uporabi. Ako jesu, onda možemo govoriti da hrvatski jezik ima ustaljenu stručnu terminologiju u području moralne teologije više od tri i pol stoljeća. Razumije se da je ovdje riječ o štokavskom narječju. Trebalo bi rezultate ovih istraživanja usporediti s rječnikom osnovnih moralno-etičkih pojmova u katekizmima i druga dva hrvatska narječja. Ta bi nam poredba otvorila i pitanja normiranja teološke terminologije još u vrijeme rascjepkanosti nacionalnog teritorija i jezične prakse koja se ostvarivala ravnopravno i u druga dva hrvatska narječja. Filipovićeva ikavica bitno ne utječe na danas prihvaćenu na čitavom nacionalnom teritoriju (i)jekavicu.

IV. Terminologija moralne teologije

Sustavni pregled izlaganja moralnoga nauka kroz nabrajanje zapovijedi, sakramenata, vrlina (kreposti) i grijeha kako to donose katekizmi pomoći će nam da damo pregledno pedesetak moralno-teoloških pojmova. Očito je da ne ćemo sve pojmove obraditi, već samo one koju su po nekom katekizamskom sustavu-popisu dani. Ostale pojmove sintagme i moralni nauk sadržan u tekstovima ne ćemo prikazivati jer nismo to ni naznačili u našem istraživanju. Etička i moralna istraživanja u djelu J. Filipovića tek se očekuju. Posebno bi bilo provjeriti njegov nauk naspram Aristotelove etike, te njegov moralni nauk osvijetliti s pozicija tomizma i škotizma kao i pozicija moralne teologije u Crkvi u 18. st.

Kako sve to ostaje izvan okvira našega istraživanja, to ćemo samo nabrojiti postojeće katekizamske termine.

DESET ZAPOVIJEDI BOŽJIH

Latinski tekst	Nauk karstyanski, Romae, 1661	Jerolim Filipović, *Pripovidagnia*, 1759.	KKC, Vjeronaučna formula 511–512. str.
1. Ego sum Dominus tuus: Non habebis Deos alienos coram me.	1. Ya yesam Gospodin Bog tvoy i nehotey imati drugoga Boga izvagn mene.	1. Ja jesam Gospodin Bogh tvoj (...) Nemoj imat bogove tuge pridamnom.	Ja sam Gospodin Bog tvoj: 1. Nemoj imati drugih bogova uz mene
2. Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum!	2. Ne uzmi u tascte ime Boxye!	2. Neuzmi imme Gospodina Bogha tvoga u izpraznost!	2. Ne izusti imena Gospodina Boga svoga uzalud!
3. Memento ut diem sabbati sanctificies!	3. Spomenise posvetiti Dan Svetcani!	3. Spomeni se da dan subbtgnii posvetiisc!	3. Spomeni se da svetkuješ dan Gospodnji!
4. Honora patrem tuum et matrem tuam!	4. Posctuj Otcza, i Mater!	4. Posctuj Otcza tvoga i Mater tvoju!	4. Poštuj oca i majku (da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji)!
5. Non occides!	5. Neubiy.	5. Ne ubij!	5. Ne ubij!
6. Non maechaberis!	6. Ne sagrisci bludno!	6. Ne ucini prigliubodinstvo!	6. Ne sagriješi bludno! (Ne učini preljuba!)
7. Ne furtum facies!	7. Ne ukradi!	7. Nemoj lupextvo ucinit! Neucini lupesctvo!	7. Ne ukradi!
8. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium!	8. Ne reci krivo svidocanstvo!	8. Nemoj recchi protiva iskargniemu tvomu krivo svidocanstvo!	8. Ne svjedoči lažno protiv bližnjega svoga!
9. Non desiderabis uxorem proximi tui!	9. Ne poxeli tuyu xenu!	9. Ne poxeli xenu iskargniega tvoga!	9. Ne poželi žene bližnjega svoga!
10. Non concupisces Domum proximi tui! Nec omnia quae illius sunt.	10. Ne poxeli stvari tuge!	10. Ne poxeli kuchiu, iskargniega tvoga! I nijednu stvar, koja je gniegova.	10. Ne poželi nikakve tuđe stvari!

CRKVENE ZAPOVIJEDI

Katekizam, 1661.	KKC, 1992.
1. Sluscati Missu svaku Nedigliu i ostale Svetcze zapovidgne.	Sudjeluj u svetoj misi u dan Gospodnji i u druge zapovjedne blagdane!
2. Postiti Korizmu, i Poste zapovidane, cetveri Vremeni postni, Ne yesti meso u petak, ni u Subbotu.	Najmanje jednom godišnje ispovijedi svoje grijehe! Obdržavaj propisani post i nemrs!
3. Ispovedatise naymagne yednnoc u godiscte, i pricesctitise naymagne na Vskarsenye.	Smjerno primaj svog Stvoritelja bar o Vazmu!
4. Nepirovatti u vrimena zabragnena, a to od parve nedigle Doscastya Gospodinova do Vodokarsctya: I od parvoga dneva Korizme do osmoga po Vskarsenyu.	Svetkuj zapovjedne blagdane!
5. Platiti Desetine.	Prinositi materijalnim potrebama Crkve!

SAKRAMENTI

Katekizam, 1661.	Filipović, 1765.	KKC, 1992.
1. Karsctenye.	Karsctenje.	Krštenje.
2. Krizma.	Krizma.	Potvrda.
3. Eucharistia, to yest, Tilo Isukarstovo.	Eukaristia.	Euharistija.
4. Pokora, to yest sveta Ispovid.	Pokora. / Ispovid.	Pokora i pomirenje, ispovijed.
5. Napokogne pomazanye.	Napokognie pomazanje.	Bolesničko pomazanje.
6. Red Sveti.	Red.	Sakramenat svetog reda.
7. Xenidba.	Xenidba.	Ženidba.

BOGOSLOVNE KREPOSTI ILI VRLINE

Katekizam, 1661.	Filipović, 1765.	KKC, 1992.
Virra	Virra	Vjera
Vffanye	Uffagnje	Ufanje (nada)
Milloscta	Gliubav	Ljubav

LJUSKE KREPOSTI ILI VRLINE

Katekizam, 1661.	Filipović, 1765.	KKC, 1992..
Mudrost	Razborstvo, mudrost	Razboritost
Pravda	Pravda	Pravednost
Yakost	Jakost	Jakost
Razabranye	Ustarpglienje	Umjerenost

DAROVI DUHA SVETOGA (sedam darova Duha Svetoga)

Katekizam, 1661.	Filipović, 1750.	KKC, 1992.
Mudrost	Mudrost	Mudrost
Razum	Razum	Razum
Savit	Svitovanje, svit	Savjet
Yakost	Jakost	Jakost
Vmereglstvo	Znanje, uminje	Znanje
Bogogliubstvo	Bogghogliubstvo, Bogogliubstvo	Pobožnost
Strah Boxij	Strah Boxji	Strah Božji

SEDAM DJELA MILOSRĐA TJELESNOGA

Katekizam, 1661.	Filipović, 1765.	Snagom duha, str. 223.
1. Napitati gladnih.	Naraniti ghladna.	Gladna nahraniti.
2. Napoyiti xednih.	Napojti xedna.	Žedna napojiti.
3. Oditi gollih.	Oditi gola.	Siromaha odjenuti.
4. Primiti Putnike.	Primit putnika.	Putnika primiti.
5. Pohoditi Nemochnike.	Pohodit nemochne/ nemochnike.	Bolesna i utamničenika pohoditi.
6. Pohoditi onih, koysu u tamniczi.	Odkupit suxgne/pohodit tavnicare.	Zarobljenike i prognanike (izbjeglice) pomagati.
7. Pokopati martve.	Pokopati martve.	Mrtve pokopati.

SEDAM DJELA MILOSRĐA DUHOVNIH

Katekizam, 1661.	Filipović, 1765.	Snagom duha, str. 223.
1. Svitouati sumgnivih.	Svitovat sumgliva.	Dvoumna svjetovati.
2. Nauçiti neumeteglnih.	Nauçit neznana.	Neuka poučiti.
3. Pokarati griscnike.	Pokarat griscnika.	Grešnika pokarati.
4. Vtisciti nevoglnih.	Utiscit nevoglne.	Žalosna i nevoljna utješiti.
5. Prostiti uvridenya.	Prostit uvrigenja. / Podnit uvrigenja.	Uvredu oprostiti.
6. Podnisti ustarpglivo usilnike.	Podnit dobrovoglno usilnike. / Imat xallost svarhu drugoga.	Nepravdu strpljivo podnositi.
7. Moliti Boga za xive i martve.	Molit Bogga za xive, i za martve.	Za žive i mrtve Boga moliti.

GRIJEH

»Grijeh je prekršaj protiv razuma, istine, ispravne savjesti; prijestup je istinske ljubavi prema Bogu i bližnjemu, zbog izopačene privrženosti nekim dobrima.«

»Definiran je kao *riječ, čin ili želja protiv vječnog zakona*« (KKC, str. 470.)

RAZLIKA MEĐU GRIJESIMA PO TEŽINI

Katekizam, 1661.	Filipović, I, str. 172	KKC, 1992.
Grih istoçni	Grih/ghrih iztoçnii	Istočni grijeh
Grih tvoreni:	Grih/ghrih vlastitii:	Grijeh
grih smartni	grih smartni	smrtni grijeh
grih prostni	grih lakii	laki grijeh

SEDAM GLAVNIH GRIJEHA

Katekizam, 1661.	KKC, 1992.
1. Oholost, koyoy suprotivno yest Ponixenstvo.	Oholost.
2. Lakomost, koyoy suprotiva yest blagost.	Škrtost (lakomost).
3. Bludnost, koyoy suprotivna yest cistochia.	Bludnost.
4. Sarxba, koyoy suprotivno yest Vstarpglenye.	Srditost. / Srdžba.
5. Poxarlost, koyoy suprotivna yest Triznost.	Neumjerenost u jelu i piću.
6. Nenavidnost, koyoy suprotivna yest Bratinska gliubav.	Zavist.
7. Linost, koyoy suprotivna yest Hitrost.	Lijenost ili nehaj (ignavia).

ŠEST GRIJEHA PROTIV DUHA SVETOGA

Katekizam, 1661.	Filipović, 1750.
1. Neuffanye spasenya.	1. Neuffagnie spasegnia.
2. Zlo uzdanye spasitise bez dostoyanstva, i dobrih diela.	2. Zlo uzdagnie spasitise brez dostojanstva, i dobriih diilah.
3. Suprotivitise istini poznanoy.	3. Suprotivitise istini poznatoj.
4. Nenavidnost dobra duhovnoga Iskargnih.	4. Nenavidost dobra duhovnoga izkargni.
5. Otvardnutye u grisih.	5. Otvrdnost u grihu.
6. Nepokayanye napokogne, to yest, odluka umrit bez pokayanya.	6. Nepokajagnie napokognie, tojest odluka umrit brez pokajagnia.

ČETIRI POSLJEDNJE STVARI

Katekizam, 1661.	Filipović	
Smart	Smart	Smrt
Sud opchienni	Sùd opchienì/suud opchienii	Sud
Pakal	Pakao	Pakao
Ray nebbeski	Raj	Raj

Iz našega smo pregleda izostavili blaženstva i još neke teme što se tiču samog morala.

Bez obzira koliko smo ovdje tematiku suzili i nismo je do u detalje obradili kako to radi moralna teologija, možemo na temelju djelomičnog uvida i usporedbe pokazati da je većina, termina – pojmova (*termini technici*) kojima se služi suvremena moralna teologija formirano već u 16. stoljeću neposredno poslije Tridentinskoga koncila (1545.–1563.) i da se ta terminologija formirala pri prevođenju s latinskoga, talijanskoga i njemačkoga jezika, a poslije je postala normativna i u izvornim djelima naših propovjednika i teoloških pisaca tijekom osamnaestog stoljeća pa sve do danas.

Evo još jednom najučestalijih pojmova:

KKC	Katekizam, 1661.	Filipović, Pripovidagnia I, II, III.
blagdan	blagdan	blagdan
Blagost	Blagost	blagost
bludnost	bludnost	bludnost
Bog	Bog	Bogh
bolesna pohoditi	Pohoditi nemochnike	Pohodit nemochne/ nemochnike
Bolesničko pomazanje	Napokogne pomazanye	Napokognie pomazanje
Crkva	Czarkva	Czarkva / Czarqua
Čistoća	çistochia	çistochia
Čovjek	Çiovik	çovik
djela milosrđa	Dilla od millosardya	Dilla millosargia
Djevica Marija	Divicza Maria	Divicza Maria
Djevičanstvo	Diviçanstvo	Diviçanstvo
Dobro	Dobro	Dobro
Dobro djelo	Dobro dielo	Dobro dillo
Duh Sveti i Sveti Duh	Duh Sveti	Duh Sveti
Đavao	Diava	diava
Euharistija	Eucharistia	Eukaristia / Sakramenat Eukaristiè
Gladna nahraniti	Napitati gladnih	Naraniti ghladna
grešnik	Griscnik	griscnik
Grešnika pokarati	Pokarati griscnike	Pokarat griscnika
Grijeh	Grih	grih
Grijeh istočni	Grih istoçni	Grih istoçni
grijeh smrtni	Grih smartni	Grih smartni
Ispovijed	Ispovid	ispovid
Isus Krist	Isukarst	Isukarst

KKC	Katekizam, 1661.	Filipović, Pripovidagnia I, II, III.
jakost	Yakost	jȁkòst
Krepost	Kripost	Kripost / kripòst
Kreposti, stožerne	Kriposti, stoxerne	Kriposti stoxèrnè
Krizma, potvrda	Krizma (sakrament potvrde)	Sakramenat krizmè
Krštenje	karsctenye	karsctènje
Lakomost	Lakomost	lakomost
laž	lax	lax
Lijenost	Linost	Linost
Ljubav	Gliubav	Gliubav
Ljubav	Milloscta (bogoslovna krepost)	Gliubav
Ljubav Božja	Gliubav Boxya	Gliubav Boxia
Milost	Millost	millòst
Milost Božja	Millost Boxya	Millòst Boxia
molitva	Molitva	Molitva
mrtve pokopati	Pokopati martve	Pokopat martve
mudrost	Mudrost	Mudrost
Muke paklene	Muke paklene	Mukke paklene
Narav, priroda	Narav	Narav
Ne reci lažna svjedočanstva!	Ne recdi krivo svidoçanstvo 1	Nemoj recchi ... krivo svidoçanstvo 1
Ne sagriješi bludno!	Ne sagrisci bludno!	Ne uçini prigliubodinstvo!
Ne ubij!	Neubiy!	Ne ubij!
Ne ukradi!	Ne ukradi!	Nemoj lupxtvo uçinit! Ne uçini lupesctvo!
Nepravdu strpljivo podnositi.	Podnositi ustarpglivo usilnike.	Podnit dobrovoglno usilnike.
Neuka poučiti.	Nauçiti neumeteglnika.	Nauçit neznana.
Opći sud	Sud opchienni	Suud opchienii / sùd opchienì
Pakao	Pakal	Pakao
pobožnost	Bogogliubstvo	Bogghogliubstvo
Pokajanje	Pokayanye	Pokajagnie
Pokora	Pokora	Pokkora (sakramenat pokkorè)
Poniznost	Ponixenstvo	Ponìznòst / ponixenstvo
Posljednje pomazanje	Napokogne pomazanye	Napokonje pomazànje
post	post	Poost
poštenje	posctenye	Posctenje
Praštati	prasctati	prasctat

KKC	Katekizam, 1661.	Filipović, Pripovidagnia I, II, III.
pravednost	Pravda	Prâvda
Puteni, tjelesni grijeh	Puteni grih	Grih puteni
putnika primiti	Primiti putnike	Primit putnika
Raj	Ray (nebbeski)	Raj
razboritost	razabranye	Razabrânje, râzbôrstvo
razum	razum	Razum
Sakrament	sakrament	Sakramenat
Sakramnet pokore	Sakrament pokore	Sakramenat pokore
Savjet	savit	Svitovagnie
siromaha odjenuti	Oditi gollih	Odit gola
Smrt	smart	Smart
spasenje	Spasenye	spasegnie
Spasitelj	Spasitegly	Spasitegli
Srdžba	Sarxba	Sarxba
strah Božji	Strah Boxij	Strah Boxji
strpljivost	Ustrapglenye	ustarpgljènje
Sveti red (sakrament)	Red sveti (sakrament)	Sakramenat rèda
svjedočanstvo	svidoçanstvo	svidoçanstvo
trijeznost	Triznost	trìznôst
Ubojstvo	Uboystvo	Ubojstvo / uboistvo
Ufanje	uffanye	Uffânje / uffâgnje
Vjera	virra	Virra
Zakon	zakon	zakon
Zapovijed	Zapovid	Zapovid
Zavist	nenavidnost	Nenavidnost
Zavjet	zavit	Zavit
Zlo	zlo	zlo
Znanje	znanye	Znanje
Žedna napojiti.	Napoyiti xednih.	Napojt xèdna.
Žena	Xena:	xena
Ženidba	Xenidba (sakrament xenidbe)	Xenidba / sakramenat xenidbe

Zaključak

Pregledom terminologije u katekizmu iz 1661. i KKC naspram Filipovićevih *Pripovidagnja* možemo zaključiti da je hrvatski jezik od Tridentinskog koncila (16. st.), kad je trebalo ojačati pozicije Crkvenoga nauka naspram reformatora, počeo dobivati obrise normiranog jezika u dogmatskoj i moralno-etičkoj teologiji. Kako naš cilj nije bilo ispitivanje razvoja dogmatske terminologije, mi smo istražili samo razvoj moralno-teoloških pojmova i uočili da je kontinuitet više nego očit i da je ustaljivanjem pravopisa u drugoj polovici 19. i u 20. st. stvorena jedinstvena moralno-teološka terminologija u hrvatskom jeziku. Razdoblje od otprilike 400 godina, razdoblje je jedinstvenog rada na normiranju jezika. Hrvatski jezik štokavskih ikavaca duboko je utkan u suvremeni hrvatski jezik. Štoviše, toliko je dotjeran i gramatički i leksički da ga možemo držati za normu hrvatskog književnoga jezika. Pravopisna kolebanja o kojima govori i sam Filipović obraćajući se štiocu u prvoj knjizi *Pripovidanja*, nažalost se još ni danas nisu sredila.

Literatura:

1. *** *Analitičko-tematsko kazalo Katekizma Katoličke* crkve (preveo s talijanskoga Rudi Paloš), Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2003.
2. *** *Katekizam Katoličke Crkve* (prijevod s latinskoga izvornika), Hrvatska biskupska konferencija – Glas Koncila, Zagreb, 1994.
3. Baričević, Josip i Šabić, Ana-Marija: *Put u slobodu*, Katekizam 6, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001. (XV. Izdanje)
4. Baričević, Josip i dr.: *Snagom duha*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002. (XXV. Izdanje)
5. Bellarmino, Roberto: *Nauk Karstyanski sloxen po Prisvitlomu Gospodinu Rubertu Bellarminu* Kardinalu S. R. C. i prinapravglen po zapovidi S. skupsctine od rasplogenya svete Vire, Romae, Typis S. C. de Prop. Fide, 1661.
6. Papa Ivan Pavao II: *Vritatis splendor /Sjaj istine, enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve* (hrvatski prijevod: Mate Maras i Morana Čale-Knežević), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.
7. Filipović, Jerolim: *Pripovidagnie nauka karstjanskoga sloxeno, i u razlikaa govoregnja razdiglieno... Kgnieghe parvee svarhu viree, i uffagnja...*, U Mletczii, MDCCL
8. Filipović, Jerolim: *Pripovidagnie nauka karstjanskoga sloxeno, i u razlikaa govoregnja razdiglieno...Kgnighe drughe svarhu Gliubavi...*, U Mleczii, MDCCLIX.
9. Filipović, Jerolim: *Pripovidanje nauka karstjanskoga kgnighe trecchie. U kojim se uzdarxe Govorenja od svetih Sakramenatah, Kripostih Stoxernih, Dillah od millosardja, i druga....* U Mletczih MDCCLXV.

10. Fuček, Ivan: *Kršćanski moral u Katekizmu Katoličke crkve. Život u Kristu*, u: Bogoslovska smotra, god LXV, br. 1., Zagreb, 1995., str. 76.–90.
11. Hoško, Franjo Emanuel: *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb, 1985.
12. Jurišić, Karlo: *O. fra Jeronim Filipović*, u: Sinjska spomeniuca 1715.–1965., Sinj 1965., str. 257.–277.
13. Küng, Hans: *Biti kršćanin* (s njemačkog prevela Blanka Will), Konzor, Zagreeb i Synopsis, Sarajevo, 2002.
14. Kuničić, Jordan, O. P.: Smjer u život (kratki prikaz katoličke moralke), Split, 1963.
15. Kuničić, Jordan: *Katolička moralka* (I: Opći dio, II: Bogooblične kreposti, III: Pravednost, IV: Ostale kreposti i staleška moralka), Zagreb, 1960.–1961.
16. Milinović, fra Šimun (mlađi): *O Sinju u Dalmaciji s okolišnimi stranami,* u: Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, VII/1863, 129–146.; ponovo objavljeno u Fra Š. M.: *Hrvatske uspomene iz Dalmacije (priredio Milan Glibota)*, Školska knjiga, Zagreb, 2004., str. 31. -42.
17. Sirovec, Stjepan: Katoličko moralno bogoslovlje, Zagreb, 1995.
18. Štefanić, Vjekoslav: *Bellarmino-Komulićev Kršćanski nauk*, u: Vrela i prinosi, br. 8, Sarajevo, 1938.
19. Štefanić, Vjekoslav: *Mali kršćanski nauk J. Ledesme u hrvatskom prijevodu og g. 1578.*, u: Vrela i prinosi, br. 11, Sarajevo, 1940.
20. Zečević, Divna: *Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća*, Izdavački centar Otvorenog sveučilišta Osijek, Mala teorijska biblioteka, br. 43, Osijek, 1993.
21. Živković, Andrija: *Osnovno moralno bogoslovlje*, Zagreb, 1938.

TEMELJNI POJMOVI MORALNE TEOLOGIJE U *PRIPOVIDAGNIU NAUKA KARSTJANSKOGA* JEROLIMA FILIPOVIĆA

Sažetak

U članku autor daje pregled temeljnih pojmova moralne teologije u djelu Jerolima Filipovića *Pripovidagnie nauka karstjanskog (Venecija, I. sv. 1750., II. sv. 1759., III. sv. 1765.*). Te pojmove uspoređuje s pojmovima korištenim u katekizmima 17. i 18. stoljeća koji su prethodili Filipovićevu djelu, a potom jedne i druge sa suvremenom hrvatskom terminologijom moralne teologije. U zaključku autor daje svoje mišljenje i prijedloge na polju suvremene hrvatske etičke i moralne terminologije.

BASIC MORAL THEOLOGY TERMS IN THE *PRIPOVIDAGNIE NAUKA KARSTJANSKOGA* BY JEROLIM FILIPOVIĆ

Abstract

The author of the article gives an overview of the basic moral theology terms used in the work of Jerolim Filipović *Pripovidagnie nauka kristjanskog* (Venice, vol. I 1750, vol. II 1759, vol. III 1765). These terms are first compared to the terms used in the 17th and 18th century catechisms preceding Filipović's work to be finally all compared to the terminology of the Croatian contemporary moral theology. The author concludes with his own opinion and proposals for the Croatian contemporary ethical and moral terminology.

Šime Demo

HOMILETSKA METODA JERONIMA FILIPOVIĆA

UDK 252 Filipović, J.

Uvijek je propovijedanje rimokatoličkim svećenicima (i ne samo njima) spadalo u najznatnije zadaće. Propovijed se definira kao »naviještanje riječi Božje sa strane crkvenog učiteljstva«.[1] Homilija je glavni tip propovijedanja: »Danas riječju homilija nazivamo propovijed pod Misom, kojom se tumači tekst svetog pisma«.[2] Naviještanje ima u svome središtu »riječ Božju, a ne ljudsku mudrost«.[3] U onima koji primaju navještaj ne rađa se samo puko znanje o događajima koji se naviještaju (o Božjim djelima, dakle), već upravo vjera u te događaje.[4]

Današnja teologija svrstava nauk o propovjedništvu, homiletiku, u kerigmatiku, odnosno dio pastoralne teologije zaokupljen naviještanjem Radosne vijesti.[5] Homiletika je unutar kerigmatike koordinirana s katehetikom, s time da kateheza »ide za upoznavanjem vjere sa svim potrebnima doktrinalnim i moralnim izvodima«, dok homilija »ide za tim da habitus vjere hic et nunc prijeđe u čin vjere«,[6] odnosno nastoji oko održavanja i rasta vjere kod već formiranih vjernika.[7]

S druge strane, ako nam je središnji predmet zanimanja jezična forma u koju zaodijevamo propovjedničku poruku, homiletika je kao dio nauke o komuniciranju koordinirana i s retorikom, naukom o govorništvu.[8] Propovijed kakva nas ovdje zanima jezični je, usmeni, govornički čin, i jasno je da se može staviti u suodnos s retoričkom tradicijom, jed-

---

[1] BEZIĆ (1983: 21).

[2] BAOTIĆ (1984: 10). Propovijed »Od laži«, koju ćemo analizirati u ovom tekstu, nalazi se na granici između prave homilije i tzv. tematske propovijedi. Usp. *isto*, 109.

[3] Usp. BEZIĆ (1983: 21).

[4] Usp. ZAGORAC (1998: 10).

[5] Usp. *isto*, 10.

[6] *Isto*, 11.

[7] Kasnije ćemo vidjeti da u Filipovićevo vrijeme homiletička i katehetička komponenta nisu bile tako strogo razdvojene (v. bilj. 25).

[8] Usp. BEZIĆ (1983: 21).

nako kao što je njezin sadržaj nemoguće promatrati bez uspostavljanja odgovarajuće veze s pastoralnom teologijom, koja joj je izvor i nositelj smisla. Zato homiletiku kao skup koncepata i načela koji upravljaju učinkovitim propovijedanjem (kako se definira homiletika u užem smislu) možemo, s obzirom na to bavi li se sadržajem ili oblikom propovjednikova diskursa, podijeliti na materijalnu i formalnu homiletiku.[9] Stav je novije teologije kako pretjerano retoriziranje i naglašavanje formalnog elementa šteti ispunjavanju zadaće propovjedništva. »Propovjednik nije pjesnik, romansijer i deklamator ... Ne treba se odveć razbacivati citatima svake vrste, da se time pokaže učenost«.[10] Crkveni vrh izričito se o tome izjašnjava; tako papa Lav XIII. (1878.-1903.) u enciklici *De sacris concionibus* veli kako »propovijed nije da godi ušima ... treba se čuvati teatralnosti«,[11] a papa Benedikt XV. u enciklici *Humani generis redemptorem* za propovjednika preporuča onoga »koji duhovnu korist može *salubriter consequi. Salubriter* znači *non eloquenter, non cum plausu audientium*«.[12] Sv. Jeronim u pismu Nepocijanu piše: »*Nihil tam facile quam vilem plebeculam et indoctam concionem linguae volubilitate decipere; quae quisquis non intelligit, plus miratur*«.[13] Pa i Tridentski sabor nalaže »da se pod misom tumači Evanđelje *cum brevitate et facilitate sermonis*«.[14] Pa i tradicija propovjedničkih priručnika, premda je redovito polazila od prikaza staroklasičnih retoričkih pravila, bila je svjesna kako je retorika samo *ancilla oratoriae sacrae*, i kako Bog može i bez pomoći retorike potaknuti dobru propovijed.[15]

Postoji mišljenje da je kroz prošlost propovjedništva mijena u načinu propovijedanja bila obilježena upravo dijalektičkim premještanjem naglaska između tih dviju sastavnica.[16] Tako je npr. poetika razdoblja baroka utjecala i na propovjedništvo, pa u propovjednika toga vremena

---

[9] Usp. *New Catholic Encyclopedia* (sv. 7, 2003: 58–59): »To the extant that it is concerned with the actual substance of what is to be preached, it is known as material homiletics. To the extant that it is concerned with the investigation, arrangement and expression of ideas, it is formal homiletics.«

[10] STOŠIĆ (1932: 222).

[11] *Isto,* 218.

[12] *Isto,* 218.

[13] *Isto,* 219.

[14] *Isto,* (1932: 222). Tekst je iz 2. poglavlja 5. sjednice, a u prijevodu na hrvatski u *Prisvetoga...* (Venetiis 1790) izraz glasi: »s'kratkim i lasnim govoregnem.«

[15] »*Ars ista (sc. concionatoria) non est necessaria absolute et simpliciter, ita quod sine ipsa nullo modo possit haberi praedicatio. Deus enim, qui linguas infantium facit disertas, potest praedicatoribus suis verba suppeditare.*« FELINA (1692: 13).

[16] Tako npr. V. Schurr vidi noviju promjenu paradigme u shvaćanju mjesta propovijedanja unutar teologije. Usp. KRŽELJ (1977: 73).

imamo stilski dotjerane homilije koje imaju veću književnu negoli pastoralnu vrijednost. U posljednjih stotinjak godina naglasak se snažno premiješta s forme na sadržaj – homiletika se potpuno integrira u teologiju i podvrgava, umjesto retoriziranju, postupcima prikladnijima potrebama današnjega svijeta i Crkve: dijalogiziranju, iskušavanju novih medijalnih sredstava, kombinaciji sadržaja, osoba koje evangeliziraju itd.[17]

Cijeli je život Rimokatoličke Crkve, pa tako i njezin pastoral, od prvih desetljeća Reformacije do Drugoga vatikanskog sabora (dakle, i u vrijeme Jeronima Filipovića) bio obilježen Tridentskim saborom, koji doduše ne negira potrebu da jedna od zadaća svećenstva bude i propovijedanje, no reagira na protestantsko naglašavanje propovijedanja kao biti svećenstva, bez koje ono nije ni moguće: »*sacra Synodus ... statuit hanc praedicandi facultatem non ordinis sed jurisdictionis esse posseque illam et ordinatis detrahi et non ordinatis ab episcopo conferri. Proinde vanissimum esse commentum eorum, qui in ea universam vim sacerdotii constituunt*«.[18] Tridentski sabor predstavljao je obnovu, ali obnovu potaknutu pojavom i širenjem protestantizma, obnovu koja je bila više reakcija na prijeteću opasnost negoli stvaran korak naprijed.[19] Zato je Tridentski sabor naglašavajući ulogu sakramenata na račun homilije kao integeralnoga dijela liturgije izazvao potiskivanje propovjedništva iz rimokatoličkog pastorala u kontrastu sa središnjošću propovijedničke prakse u protestantizmu.[20]

Napomenimo još i to da tek obnova 19. i 20. st. nastoji to promijeniti i kerigmu (ne samo monološku, već i dijalošku) pomaknuti bliže središtu života crkvene zajednice.

Jeronim Filipović propovijedao je upravo u razdoblju reakcije na barokni pristup u propovjedništvu i njegova vraćanja izvornoj svrsi,[21] ali je krenuo i korak dalje: njegujući racionalistički obilježeno propovjedništvo, koje je nastojalo pred vjernike podastrijeti vjerske istine u logički korektnim formama, fra Jeronim nije posegnuo za učenošću i visokoparnim

---

[17] »Ima mnogo vrsta propovijedi u širem značenju ... obzirom na oblik: prava propovijed, nagovor, punkta, biblijski sat, radio-govor, predavanje, konferencija, polemika, disputa, vjerski nagovor (dijalog). Današnji čovjek najviše voli dijaloške oblike naviještanja.« BEZIĆ (1983: 24).

[18] Usp. ZAGORAC (1998: 33).

[19] Bilo je rašireno uvjerenje da bi se Sabor trebao ograničiti na borbu protiv hereza, bez ikakvih pokušaja da se na organski i definitivan način formulira katolička doktrina. Usp. ALBERIGO, G. »Concezioni della Chieza al Concilio di Trento e nell'età moderna«, u: MARCOCCHI et al. (1997: 126).

[20] Usp.: » ... the centrality of preaching in the protestant tradition in contrast to its lack of emphasis in the catholic tradition.« *New Catholic Encyclopedia* (sv. 7, 2003: 60)

[21] The Council of Trent commanded pastors of souls to preach during Mass upon the text of the Mass, but it was not until the 19th century that the homily in the ancient patristic sense began to revive.« *New Catholic Encyclopedia* (sv. 7, 2003: 63).

formulama (za što je nesumnjivo bio sposoban)[22], već je u prosvjetiteljskom žaru nastojao biti što bliži puku. K. Jurišić donosi citat iz fra Donata Fabjanića, koji zbog njegove jasnoće i jezgrovitosti donosim u cijelosti: »Malo poslije nego se je kršćansko govorništvo *Bourdalou*-ovim, *Masillon*-ovim i *Segneri*-jevim djelima vratilo k svome sjaju, već je samo po sebi dalo dostojanstvo i pravi oblik svome izrazu, jer su ga mnogi čistili od onih čestih nedostataka, koji su se mogli čuti s propovjedaonica. Dok su ovi propovijedali najobrazovanijem svijetu, dok su se – naime – pojmovi Corneille-a i Racine-a natjecali s raskoši na dvorcu Luja XIV, dok su i u Italiji rđavi primjeri postali dnevna moda, ovaj je (tj. Filipović) malo zatim govorio narodu odveć priprostitom, ali ipak narodu budne svijesti, koji je bio sposoban osjetiti najuzvišenije kršćanske istine. *Riječ* našega autora, uvijek *jednostavna*, bez retoričkih afektacija, dovoljno prilagođena shvaćanju slušateljstva, teče *slatkoćom misli i rečenica*. Ona je *neprestana pouka*. Kadšto pretjeruje u slikama, koje ispreplićе pričicama, što su ponajviše nezgodne, ali su bile vrlo prikladne onome vremenu i onim mjestima. Široko poznavanje Svetih Otaca i teologije: njihove izvode donosi u pučkome jeziku, a ako vidi da neće biti razumljivi, on ih lakoćom tumači kratkim komentarima. Bibliju citira u zgodan čas, a citate prevodi znalački i vješto«.[23]

Filipovićeve se rukopisne propovijedi čuvaju u pet kodekasa u sinjskom franjevačkom samostanu. Premda se spominje da je Filipović autor više od tisuće propovijedi,[24] sačuvano nam ih je samo oko 180 u rukopisu i 292 tiskane,[25] vjerojatno i zato što su ih »Jeronimova redovnička subraća raznijeli po provinciji još za njega živa«[26] i koristili ih u svom pastoral-

[22] Što pokazuje njegova obrazovanost i činjenica da je pisao teološko-filozofska djela.

[23] K. JURIŠIĆ (1965: 275–276). U nastavku su u Jurišićevu radu navedena još neka pohvalna mišljenja o fra Jeronimovim propovijedima.

[24] Tako njegov mlađi suvremenik fra Josip Gluščević, kako donosi K. JURIŠIĆ (1965: 268).

[25] *Isto*, 272. Tiskane propovijedi, koje su izdane u tri sveska *Propovidanja nauka karstjanskoga* u Mlecima 1750., 1759. i 1765., a vrhbosanski ih nadbiskup Stadler reizdao krajem 19. st. u osam svezaka pod naslovom *Propoviedi o nauku kršćanskom od O. Jeronima Filipovića, franjevca iz Rame u Bosni*, »mogu se označiti kao književna vrsta 'katehetske propovijedi'« (ZOVKIĆ, 2004: 161), dakle diskurs koji obilježava kateheza, odnosno onaj prvi stupanj kerigme koji se oslanja na *ratio*, na spoznaju vjerskih otajstava, pa je u skladu s time i oblikovan. To su i fra Jeronimove rukopisne propovijedi, s tom razlikom da se ovdje radi o konkretnim propovijedima za koje se zna da su održane (za neke znamo i točan datum) i koje su vjerojatno upravo u zapisanom obliku i izgovorene. Dakako da fra Jeronimove propovijedi nisu čisto, već samo pretežno katehetske, budući da s obzirom na sadržaj imaju i snažnih elemenata dogmatske, moralne i ostalih vrsta propovijedi. Usp. BAOTIĆ (1984: 33).

[26] *Isto*, 269.

nom radu. Te knjige-rukopisi označene su nazivima kodeks X, kodeks A, kodeks B, kodeks C i kodeks E, a opisali su ih K. Jurišić,[27] P. Bezina[28] i H. G. Jurišić,[29] te ih ovdje nije potrebno sve opisivati.

Ovdje ću Filipovićevu homiletsku metodu pokušati ilustrirati na primjeru propovijedi »Od laži«, koja se nalazi u kodeksu E, pa ćemo samo u njega kratko zaviriti.[30]

Karlo Jurišić opisuje najopširnije: »Rukopis-knjiga; uvez u kožu; format 25x18 cm; bez paginacije; debljina knjige 6 cm. Na hrbatu natpis: «Pohvalna govorenja i propovjedi.« Kodeks sadrži *67 propovijedi*, od kojih pet na talijanskome. Od ovih su četiri propovijedi o sv. Josipu. Tu ima propovijedi *fra J. Glunčevića*, ali većina ih je *Filipovićevih*, koje su poslije njegove smrti mnogi prepisivali ili prerađivali, i to iste propovijedi u nekoliko verzija. Stoga je Petrov 1946. pregledavajući kodeks zabilježio na početku: «Gotovo sve od Filipovića.« Međutim je samo za 19 propovijedi sigurno da potječu od Filipovića«.[31]

Na prednjoj strani kodeksa piše: II / 1, što odgovara oznaci FASC II / 1 kod Bezine. Na stranici 1a nalazi se već spomenuta bilješka F. S. Petrova: »Gotovo sve od Filipovića«, kao i: »(Pregl. 25. IV. '46. F. S. Petrov). Hrvatski. Talijanski. O gospi Sinjskoj, prop. 17 (782).« Kodeks se sastoji od 488 dvostranica; svaka propovijed počinje na desnoj stranici, a na desnoj stranici prije početka propovijedi dan je njezin naslov, uglavno na hrvatskom, a nekad na talijanskom, obično s naznakom liturgijskog dana na koji je održana, a ponekad i s točnom godinom održavanja.

Propovijed koju sam izabrao da na njoj ilustriram Filipovićevu homiletičku metodu nosi redni broj 24 u kodeksu E, a nalazi se na listovima 167b-174b. Sama propovijed počinje na l. 169b, a završava na l. 174a, jer je na l. 167b naslov, a na l. 174b ponovljeni citat i rečenica sa završetka propovijedi. Zauzima, dakle, deset gusto pisanih stranica i izgovorena je trajala otprilike pola sata.

---

[27] *Isto*, 269–272.

[28] BEZINA (1993: 122–123).

[29] H. G. JURIŠIĆ (2004: 155).

[30] Kodeks E dobio sam na slobodno korištenje susretljivošću fra Hrvatina Gabrijela Jurišića i osobitim marom g. Marinka Šiška, kojima iskreno zahvaljujem.

[31] K. JURIŠIĆ (1965: 271). Neću ulaziti u pitanje koje su točno propovijedi (od onih za koje znamo da nisu Glunčevićeve) Filipovićeve, a koje nisu, jer za to bi trebalo provesti dublju jezično-stilističku analizu. Za potrebe ovoga rada zadovoljit ću se pretpostavkom da je propovijedi pisane istim rukopisom napisala ruka vođena istom glavom, a ako i nije tako, da bi i fra Jeronim vrlo slično koncipirao propovijed. Uspoređujući međusobno propovijedi u kodeksu koji mi je bio na raspolaganju, uvjerio sam se da je takva pretpostavka u najmanju ruku jako blizu opravdanoj.

Naslov je na talijanskom: *Predica nella Domenica prima di Passione.*[32] *Della bugia.* U kazalu na kraju kodeksa naveden je hrvatski naslov: *Od laži.* Motto je propovijedi Isusova rečenica iz Iv 8,55: »*Si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax*«, odmah prevedena: »Ako rečem, da ne znam njega, biću priliča vama lažac«.[33] U modernom prijevodu: »I, ako bih rekao da ga ne poznajem, bio bih lažac kao i vi«.[34]

Kako se iz Filipovićeva uvoda vidi (»Naš Spasitelj Isukrst prigovarajuć se u današnjem Evanđelju s Žudiam ...«), on je propovijedao na temu iz teksta Evanđelja, što je praksa koju je naložio Tridentski sabor.[35] Sam tekst koji prethodi i slijedi navedenom citatu vrlo je zanimljiv: atmosfera je u tom osmom poglavlju vrlo napeta, puna Isusovih riječi samoobjave i proročanstava, kao i oštrih teoloških »prepucavanja« sa Židovima. Radnja se odvija u Hramu. Na početku je toga poglavlja znamenita epizoda s preljubnicom koju je Isus spasio od kamenovanja (rr. 1–11), zatim slijedi rasprava s farizejima na temu Isusova poslanstva, budućnosti i istinitosti, s anticipacijom motta propovijedi (»Vi ne poznajete ni mene ni Oca moga. Kad biste mene poznavali, poznavali biste i Oca moga«, r. 19.); Isus nadalje raspravlja sa Židovima, tumačeći im pojam robovanja grijehu i svoju nerazdvojivu povezanost s nebeskim Ocem. On se ovdje služi vrlo oštrim riječima, zboreći: »Vi imate đavla za oca (r. 44) ... niste od Boga (r. 47).« Napetost kulminira kad Isus dirne u najveće svetinje, patrijarha Abrahama i sveto Božje ime: »Zaista, zaista, kažem vam, prije nego je Abraham bio, Ja Jesam« (r. 58).[36] Ta izjava zamalo dovodi do kamenovanja Isusa, koji ipak bježi, jer još nije bio došao njegov čas. Tako ovo sadržajno bogato poglavlje znakovito počinje i završava pokušajem kamenovanja: na početku preljubnice, grešnice i potencijalne obraćenice, a na kraju bezgrešnog Pravednika kojega tek čeka poniženje i smrt u mukama (i to svega tri poglavlja nakon ovoga). Nama je važno da je jedna od glavnih tema poglavlja opreka: istina (Isus / Bog Otac / Kraljevstvo nebesko) – laž (Židovi / Sotona / ovaj svijet). Tom se temom, vrlo zahvalnom za moralna razmatranja pred običnim pukom, pozabavio Filipović u ovoj svojoj propovijedi.

---

[32] »Prva nedjelja Muke« danas je Peta korizmena nedjelja. Preporuka je Tridentskoga sabora bila da se na ovu nedjelju govori upravo o laži: »Ovdi se učimo uklanjati od laže.« *Prisvetoga* ... (1790: XXI).

[33] Filipovićeva je grafija u ovom radu osuvremenjena.

[34] *Biblija* (1993: 1022).

[35] v. bilj. 21.

[36] Tom se formulom (pisano *Jhvh*, izgovarano *Jahve*) Bog objavio Mojsiju u Izl 3, 14.

Pogledajmo sada strukturu ove Filipovićeve nasumice odabrane[37] propovijedi, odnosno način na koji je u njoj rasporedio građu.

Osnovni kostur (proemij – prvi dio – pauza – drugi dio – apendiks »za lemozinu«) odgovara izgledu većine propovijedi iz kodeksa. Sadržaj je, pak, raspoređen ovako:

Proemij (*prooemium*)[38]

– postoji »razložito i pošteno« djelovanje, koje potječe od Boga, različito od »nerazložitog i nepoštenog«, koje potječe od Sotone. Govorenje istine spada u prvo, a govorenje laži u drugo

1) rasprava koja se vodi između Isusa i Židova u današnjem Evanđelju zapravo je sukob između predstavnika istine (Isusa) i predstavnikâ laži (Židova)
2) u današnje vrijeme puno je više kršćana koji, kao Židovi, po naputku Sotone djeluju »nerazložito i nepošteno« govoreći laži, negoli onih koji se povode za Isusom i govore istinu
   a) zato će propovjednik govoriti o laži, da bi je iskorijenio iz kršćanskih srdaca, pokazujući »koliko je ona sramotna, pogrdna i nepoštena«

Prvi dio

1) definicija laži i razdioba njezinih vrsta (*introductio*)
   a) definicija laži (prema sv. Augustinu); preciznije određenje
   b) vrste laži (laganje djelima i laganje riječima; laži po težini)
2) laž kao općeljudsko zlo (*narratio*)
   a) razum, srce i jezik, koje su ljudi dobili, trebaju služiti za iznošenje istine (*ratio*)
   b) čovjek koji laže nije dostojan zvati se čovjekom i općiti s ljudima koji ne lažu
3) digresija prva: priča o Joni (*conceptus scripturalis*)

---

[37] Isto u izboru propovijedi postupa H. G. JURIŠIĆ kad razmatra Filipovićeve marijanske propovijedi: »Da bi se moglo vidjeti, kako je naš Pisac sastavljao svoje propovijedi, svratit ćemo pogled na jednu od njegovih propovijedi. Nije to 'posebno izabrana', niti 'najbolja'. To je jedna nasumice uzeta.« H. G. JURIŠIĆ (1988: 102).

[38] Podjela prema dijelovima (Prvi dio, Drugi dio, Za lemozinu) i brojevima 1–10 Filipovićeva je. Ostale su podjele moje. Nazivi u kurzivu dani su prema tradicionalnoj propovjedničkoj/govorničkoj teoriji, onako kako su istumačeni u FELINA (1692: 44–68). V. predposljednji odlomak u ovom radu.

4) širenje aplikabilnosti teze iz digresije o Joni – nitko ne želi biti nazivan lašcem
   a) niti kralj Salomon
   b) niti bilo koji drugi čovjek (pa čak ni oni koji lažu)
   c) odbacivanje laži za čovjeka je naravna stvar (*confirmatio*)
5) laž kao zlo za kršćanina (*narratio*) – digresija druga: postanak laži (*conceptus scripturalis*)
   a) Lucifer kao prvi lažac, Eva kao prva žrtva laži
6) uspostavljanje veze s evanđeoskim odlomkom (Iv 8) (*confirmatio*)
   a) Lucifer izriče prvu direktnu laž i postaje otac laži (kako ga naziva Isus)
   b) Isus donosi na svijet istinu i ruši svijet laži
7) kršćani kao djeca Božja, djeca Istine, još se više nego nekršćani moraju čuvati laži (*ratio*)
8) unatoč svemu tome, kršćani lažu na svakom koraku, pa i na samoj ispovijedi (*finis primae partis*)
   a) prijetnje lašcima paklenim ognjem i vječnom kaznom

(pauza: »I počivam« [l. 173a])

Drugi dio

9) ne treba se bojati paklenih muka ako laži nisu smrtne, tj. ako ne škode drugome (*secunda pars*)
   a) prije svega treba biti na čistu: svaka je laž grijeh, i ne postoji laž koja nije grijeh
   b) za teške laži ide se u pakao, a za lakše će biti dovoljno i čistilište[39]
10) završetak (*epilogus*)
   a) ne vrijede opravdavanja ljudî koji lažu u dobroj namjeri ili da si olakšaju život – takvi su sklopili ugovor sa Sotonom
   b) poziv na obraćenje od toga grijeha

Za lemozinu

Kao što je laž sramotna i pogrdna, tako je i uskraćivanje milodara. Zato se vjernici pozivaju na »činjenje lemozine«, kako bi imali plaću na nebesima.

---

[39] »Nije slučajan književni, »znanstveni« i poučni pokušaj da se (u pučkim propovijedima, op. Š.D.) sve izbroji, prebroji, pribroji, prikupi, a zatim dovede u suodnos s vrlinom ili kaznom.« (ZEČEVIĆ, 1993: 28).

Od početka se propovijedi primjećuje nastojanje oko racionalnosti i sustavnosti. Već u uvodu imamo propovjednikovu najavu da će sustavno *objašnjavati*: »Činiću vas vidit, koliko je ona sramotna, pogrdna i nepoštena« (l. 167b).

Glavni je dio govora *Prvi dio*, koji je strukturiran simetrično: na početku je uvodni dio (1), slijedi središnji dio (2–7), pa završni dio (8). Središnji je dio raščlanjen na dvije cjeline najavljene u uvodnom dijelu: generalniji (laž kao zlo za svakog čovjeka, 2–4) i specijalniji (laž kao zlo za kršćanina, 5–7) – oba se ta dijela opet raščlanjuju na po dva glavna argumenta od kojih prvi počiva na biblijskoj digresiji, a drugi predstavlja daljnju razradbu digresije i njezino konkretiziranje u stvarnom životu.

Na početku uvodnoga dijela Filipović postupa udžbenički: razlučuje pojmove, omeđuje područje do kojega oni sežu, dijeli na podvrste i ukazuje na posebne slučajeve. Prvo daje definiciju laži sv. Augustina, u prijevodu: »Laž je ... neistinito zlamenje glasa, s odlukom privarit«, a onda i u izvorniku: »*Mendacium est falsa significatio vocis, cum intentione fallendi*,«[40] nakon čega definiciju odmah oprimjeruje. Uzima odmah u obzir i moralnu obilježenost laži, odnosno prednost moralnog kriterija nad materijalnim: nije uvijek izreka koja ne odgovara činjeničnom stanju stvari laž – važna je intencija: ako govorimo neistinu misleći da je istina i bez namjere da prevarimo, to nije laž; s druge strane, ako govorimo istinu misleći da je neistina i s namjerom da prevarimo, to je laž. Odmah se, dakle, rješavaju slučajevi kod kojih bi u slušateljstvu mogla nastati dvojba.

U skladu s racionalnim principom, slijedi sustavna raščlamba: izdvaja se laganje riječima od laganja djelima (što se opet oprimjeruje), a navode se i tri vrste laganja riječima: negovorenje istine, dometanje laži istini, prešućivanje dijela istine. Također, dodatne su vrste laži: maskarljive (u šali: bez štete za drugoga), korisne (kad se ne kaže istina, ali radi svoje koristi), nahudljive (kad se laganjem škodi drugome). One se razlikuju po stupnju težine: naravno da posljednja vrsta povlači puno teži grijeh od prve dvije.[41]

Primjeri koji služe za ilustraciju vrlo su zorni: »Napriliku, ti znadeš da je jedan čovik u crkvi, a drugi te pita, 'jeli taj čovik u crkvi?', a ti mu odgovaraš, za privarit ga, da nije, ti si reka očitu laž« (l. 163b). »Napriliku, ti ideš u crkvu za vidit koje čeljade, a odredio si u tvojoj pameti, da će držat drugi da ideš u crkvu molit Boga; ti si slaga s dilom, zašto si s

---

[40] Aurelije AUGUSTIN, *De mendacio*, 4, 5

[41] »Težina laži mjeri se prema naravi istine koju izobličuje, prema okolnostima i nakanama onoga tko laže, prema šteti što su je pretrpjeli oni koji su žrtve laži. Iako je laž, u sebi, samo laki grijeh, postaje smrtnim grijehom kad teško vrijeđa kreposti pravde i ljubavi«. *Katekizam Katoličke Crkve* (1994: 605).

ovakvim ođenjem u crkvu ima odluku privarit drugoga da iđeš molit Boga, što nije bila istina« (l. 163b). U primjerima se, sasvim neposredno i običnom puku blisko, koristi drugo lice jednine; osim toga, situacija ne samo da je obična, već upravo i aktualna; parafrazirajmo: »Evo, sad smo u crkvi. Recimo da je neki čovjek u crkvi, a ti lažeš da nije,« ili: »Sad si npr. došao u crkvu da vidiš određenu osobu, a drugi ljudi misle da si došao moliti Boga. Dakle, lažeš ...« i sl.

Još je u uvodu Filipović najavio sustavno obrađivanje teme, usredotočujući se na dvije glavne cjeline: »I činiću vas vidit, koliko je ona sramotna, pogrdna i nepoštena, prvo, u čoviku kako čoviku, a drugo, u čoviku kako krstjaninu«. Klimaks je, dakle, uzlazan: tumačenje pojmova ↗ laž je za čovjeka kao čovjeka zlo ↗ laž je za čovjeka kao kršćanina još veće zlo (↗ prijetnja vječnim mukama ↔ poziv na prestanak griješenja).

Razlaganje teme laži kao zla za sve ljude, bili oni kršćani ili ne, Filipović započinje prikladno, citatom poganina, i to najvećega filozofskog autoriteta – Aristotela. Čovjek je dobio razum da spoznaje, srce da shvaća što je pošteno, jezik i riječi da njima izriče ono što je srcem i pameću dosegnuo, i zato je protivno prirodnom redu da čovjek kao čovjek laže.

Slijedi prva digresija, za koju propovjednik poseže u Stari Zavjet – priča o Joni; na prvi pogled nije jasno kakvu bi vezu ona mogla imati s grijehom laži.

Kad pripovijeda priču o Joni, fra Jeronim glavnu točku, onu koja vezuje priču za temu njegove propovijedi, ne temelji na tekstu Svetog Pisma, već na interpretaciji crkvenih Otaca (Atanazija, Grgura Nazijanskog i Teodoreta). Jona je nakon spašavanja Ninive poželio umrijeti, ali Sveto pismo ne veli zašto; spomenuti Oci (a onda i fra Jeronim) preciziraju da je Jona, prorokujući razorenje grada, a znajući za Božju dobrotu i milosrđe, shvatio kako će u slučaju očuvanja grada ispasti lažac (upravo je zato, po njima, i prvi puta pobjegao od zadatka). Bog na kraju pokazuje kako je njegova sposobnost praštanja veća od svake ljudske grižnje savjesti. U službi je moralne pouke i ilustracije, dakle, interpretacija biblijske priče, u kojoj se izdvaja, naglašava i razrađuje moment koji je u određenoj temi prikladan, a ne mora inače u priči biti dominantan, pa ni izričito prisutan (kao što nije prisutan ni u ovom primjeru).

Pripovijedanje je biblijske priče neposredno i živo, uz upotrebu prikladnih retoričkih sredstava (retoričkog pitanja, uzvičnih riječi, deikse...): »Dali što čini Jona? Evo izlazi izvan grada ...« (170b).

Nadovezujući se na digresiju, propovjednik postupno širi primjenjivost teze o nedostojnosti laži za sve ljude (za početak, posebice nekršćane): navodi još jedan »jaki« starozavjetni primjer, mudroga kralja Salo-

mona, kojemu je jedna od najvećih želja bila da ne postane poznat kao lažac; nakon toga teza se širi na sve ljude: svaki bi čovjek više volio biti nazivan kojekakvim drugim pogrdnim imenima negoli lašcem. Čak i ljudi koji lažu ne bi htjeli javno biti tako nazivani. Prvi se, univerzalniji, krug tumačenja zaključuje onako kako je i počeo: racionalnim objašnjenjem uzroka stanja: razlog je averzije prema laganju ljudima kao ljudima inherentna zdravorazumska svijest (»po naravnomu razlogu«) o sramotnosti i nepoštenosti laži.

Drugi, specijalniji segment tumačenja, propovijedanje na temu laži kao zla za kršćanina, također započinje pričom iz Staroga Zavjeta, i to sa samoga početka Knjige Postanka[42]: radi se o epizodi o postanku laži u zemaljskom raju: »nu poslušate pomljivo, kako laž na svit dođe« (l. 171a).

I u priči o prvoj laži Filipović slijedi egzegezu staroga autora, Ruperta opata, kojega na više mjesta citira. Lucifer je, preobličen u zmiju, Evi izrekao prvu laž, postavljajući pitanje »s lažju otrovano«, odnosno utemeljeno na neistinitoj tezi: »Zašto vam je Bog rekao da ne smijete jesti ni s jednog drveta u vrtu?« Zapravo im je bilo zabranjeno jesti samo s jednoga drveta, kako je Sotonu odmah ispravila Eva. No ona na prvu laž odmah nadovezuje drugu, proširujući »na svoju ruku« Božju zabranu: zabranjeno im je, veli ona, jesti i *doticati* ploda sa toga stabla. U nastavku tumač vidi i pokušaj sprdanja s Božjom zabranom: »a Eva meće u sumnju ovu pritnju Božju, i kao maskareć se govori Luciferu, zapovidio nam je Bog da od onoga voća ne blagujemo i da ga ne tičemo, da ne bismo može bit umrli, *Ne forte moriamur*« (l. 171b).

Ovdje propovjednik koristi priliku za vraćanje na Evanđelje i njegovu poruku, jer za kršćane tek Novi Zavjet donosi konačno ostvarenje i upotpunjenje Staroga, a arhetipovi iz židovske starine svoj smisao nalaze tek u svjetlu koje je donijelo Isusovo učenje. Tako naša prasituacija s početaka svijeta (nastanak laži, prvoga grijeha, i pad čovjeka u ropstvo grijehu) nalazi svoju protutežu u Isusovu donošenju svjedočanstva za Istinu, u njegovoj negaciji ispravnosti puta kojim su ljudi krenuli, te u njegovu postavljanju nove paradigme utemeljene na vlastitu poslanju od Oca. Filipović tumači: »Evo poznadoste za koji uzrok Isukrst zove đavla, da je najprvi lažac i otac laži«, te citira sv. Augustina: »Zašto kako Otac nebeski porađa svoga Sina, koji je istina, tako đavao porodi svoga sina laž, koja je neistina« (l. 171b). Kao potkrepa se navode i Isusove oštre i revolucionarne riječi iz Ivanova 8. poglavlja, na hrvatskom i na latinskom. Na taj način Filipović zatvara krug u kojemu je krenuo od Isusove riječi, pa preko razmatranja zdravorazumskih i općeljudskih (dakle, u

[42] Usp. Post 3, 1–5.

nastanku nekršćanskih) kategorija, prešao preko povijesti spasenja u okviru židovskoga svijeta i poimanja grijeha, da bi se vratio na autentičnu kršćansku nadogradnju na tu tradiciju, odnosno polazišnu poruku Isusa Krista.

Slijedom poruka koje je uputio Isus Krist, razumljivo je da su kršćani i u odnosu prema laži odgovorniji od predkršćanskih likova, budući da su imali sreću upoznati spasiteljsku Isusovu poruku. Zato je za njih laž još odvratnija i sramotnija, i zato bi je se oni trebali kloniti još više od Jone i Salomona – inače ne zaslužuju zvati se kršćanima. Ponositi se svojim časnim kršćanskim imenom i Bogom kao svojim ocem, a u isto vrijeme lagati i time priznavati Sotonu kao svoga oca, ne samo da je nepošteno i nepravedno, već i nelogično i kontradiktorno. Izlaganje je popraćeno s nekoliko citata iz crkvenih Otaca.

Na ovome mjestu, kad je izlaganje doseglo visoku točku i kad je tenzija između ljudskih uvjerenja i krute istine moralnih zahtjeva vrlo jaka, propovjednik izravno oslovljava slušatelje, pitanjem i pozivom na odluku, angažira ih u svome toku misli: »Sad dakle, slišaoci, ali ste vi sinovi Božji, naslidujući Boga, oca svoga u istini; ali ste sinovi Sotone paklene, naslidujući Sotonu paklenu kao oca svoga u laži, varajući jedan drugoga?« Pošto je čuo razumski utemeljeno izlaganje o laži, potvrđeno predkršćanskim primjerima i primijenjeno u kršćanskom teološko-etičkom učenju, kršćanin mora donijeti odluku, a jasno se vidi koja je odluka jedina ispravna, logična i nužna za spasenje.

Završni odsječak prvoga dijela započinje prikazom zabrinjavajuće rasprostranjenosti laži: ona se uvukla u sve ljudske životne situacije, pa i u sam sakrament ispovijedi. No, laž ipak neće pobijediti: svi će lašci biti kažnjeni kad Sin Božji siđe na zemlju. Apokaliptične slike Posljednjega suda imaju ulogu zastrašivanja auditorija i vraćanja grešnih duša na pravi put.[43] Lašci se na Posljednjem sudu stavljaju u red s vračarima, bludnicima, ubojicama i neznabošcima, Isus ih sve kao pse tjera iz svojega Kraljevstva nebeskoga.

Drugi dio mnogo je kraći od prvoga (ne zauzima niti dvije stranice teksta; prvi dio opseže osam i pol stranica) i predstavlja svojevrsno zaokruživanje, ususta vljenje i sumiranje onoga što je u prvome dijelu opširno istumačeno.

Prije svega, uklanjaju se prigovori svih onih koji laž ne smatraju grijehom, i to zato što ona ne mora biti na štetu drugome. Nije, doduše,

[43] Osnovni način širenja poruke u propovijedima 18. stoljeća je zastrašivanje realizirano zornim tj. književno-slikovitim primjerima, egzemplima, ali i izravnim prijetnjama.« ZEČEVIĆ (1993: 6).

»sasvim potribito« ispovijedati male neškodljive laži – tu čovjek može postupiti pragmatično. Ali misliti da male laži nisu grijeh samim time što ne škode nikome – to je veliko zlo: granica grijeha mora biti strogo utvrđena, jer se u suprotnome ruši pokušaj izgradnje racionalno utemeljenoga sustava kršćanskoga morala: malo odstupanje u samome konceptu otvara prostor za relativizaciju i nastanak kaosa. Grijeh je grijeh, on treba biti kažnjen; i kad smo to riješili, možemo dalje razgovarati o težini grijeha, jačini Božje srdžbe i tipu kazne koja grešnika čeka. »Nigda laž brez griha bit ne može.«

Bezbroj je prigovora ovakovomu konceptu i mogućih opravdanja za laganje (osobna sigurnost, dobar glas, koristoljublje, održavanje dobrih odnosa među ljudima itd.). Međutim, to su slučajevi u kojima je ljudsko ufanje položeno na krivo mjesto, u laž. Izokrenuto je poimanje pravde, grijehom se pokušava doći do manje-više pozitivnih ciljeva, a jedino se po Isusovoj istini može doći do neba, jer je on, kako sam veli, *»via, veritas et vita*.« Cijela propovijed završava citatom koji poziva na uklanjanje laži, ali i prijeti: »Nastojmo, braćo, ne uzimat u običaj laži, da s ocem laži đavlom ne budemo pridani u oganj vični.«

Jedna od prepoznatljivih karakteristika vremena u kojemu se propovijed javlja znanstveni je pristup i učenost. Osim sustavnosti i postupnosti u rasporedu građe, o čemu je već bilo riječi, javlja se i tendencija »populariziranja cjelokupnog dotadašnjeg kršćanskog naučavanja oslanjanjem ne samo na Pismo i otačku literaturu, nego i druge najpoznatije kršćanske autore«.[44] Promotrimo što, kako i koliko fra Jeronim citira.

U propovijedi (koja je, kako smo već rekli, mogla trajati oko 30 minuta) ima pedeset jedan citat. Gotovo su svi citati dani na latinskom iz teksta Vulgate i u hrvatskom prijevodu. Citira se Biblija, ali i crkveni oci i naučitelji, pa i drugi kršćanski pisci. Stari je Zavjet zastupljen s 18 citata (iz Knjige Postanka, Levitskog zakonika, Knjige o Joni, Knjige Mudrosti, Propovjednika /7 citata/ i Izaije), Novi s 13 (iz Evanđelja po Ivanu 7, Pavlovih poslanica 2, Ivanovih poslanica 2 i Otkrivenja 2) poslijebiblijski kršćanski autori s 19 (sv. Augustin s 4 citata, sv. Jeronim i sv. Rupert opat s po 2, a ostali /papa Inocencije III., sv. Atanazije, sv. Grgur Nazijanski, sv. Ambrozije, sv. Bernardin, sv. Bazilije iz Seleukije i drugi/ s po jednim), te Aristotel s jednim citatom. Dade se primijetiti da se Novi Zavjet citira manje negoli nenovozavjetna literatura, što je u kasnijem (pa i današnjem) pastoralu obrnuto: Novi Zavjet (osobito Evanđelja i Pavlove poslanice) u pastirskim pismima, apelima, čestitkama i crkvenim ured-

[44] ZEČEVIĆ (1993: 6).

bama daleko se više citira negoli Stari Zavjet, a pogotovo više negoli crkveni oci i ostali pisci.[45]

S gledišta crkvenoga pastorala, ova Filipovićeva propovijed zadovoljava glavni zahtjev Crkve s obzirom na sadržaj i poruku propovijedi, a to je obveza prisutnosti poziva na obraćenje: »Propovijed bez poziva na obraćenje nije propovijed. Može biti objašnjavanje strukture svetopisamskih tekstova. Može biti informiranje o vjerskim istinama. Može biti izvrsno tumačenje vjere, dogme, morala, crkvene povijesti. Sve su to samo predavanja, ali propovijed je, prema praksi propovjednika u Svetom pismu, uvijek ponovno pozivanje ljudi na obraćenje. To ni u jednoj propovijedi ne smije izostati«.[46] Bez obzira na naglašenost racionalnoga kod Filipovića,[47] poziv na pokajanje i promjenu navika provlači se kroz cijeli tekst i predstavlja glavnu poruku, kojoj razumska argumentacija samo želi pridijeliti dodatnu snagu i potvrditi je, a ne joj uzeti primat.

Podjela na prvi i drugi dio, te nagovor za milostinju, nije Filipovićeva novotarija, već pripada tradiciji crkvenoga propovjedništva, koja se u ono doba bitno naslanjala na staroklasičnu retoriku, ali je nije stavljala u svoj temelj.[48] Po toj tradiciji, kako je fiksirana u priručnicima, crkvene bi propovijedi spadale u demonstrativnu (*panegyrici sanctorum*) i deliberativnu vrstu (*sacrae conciones, conciones morales*). U obje vrste postoji teza koju valja dokazati,[49] što je u našem slučaju moralni položaj grijeha laži. *Argumentum* Filipovićeve propovijedi potpuno zadovoljava tri uvjeta koja se preda nj postavljaju: naime da bude jedan, da se proteže preko cijeloga sadržaja propovijedi, te da bude jasan i razumljiv svima.[50] Moralna i

---

[45] To ne znači da je Novi Zavjet kod Filipovića zapostavljen: bez obzira na broj citata, iz same je propovijedi vidljivo da naglašeni dijelovi počivaju na citatima iz Evanđelja, a da su ostali citati periferniji, da služe samo kao potpora glavnoj poruci. Drugi vatikanski sabor kaže: »Nikome ne može izbjeći da među svim Pismima, pa i onima Novoga Zavjeta, Evanđeljima pripada prvenstvo, jer su poglavito svjedočanstvo o životu i nauci Riječi utjelovljene, našega Spasitelja« (*Dei Verbum* 18). Tradicionalna teorija kaže: *Dupliciter autem potest propositio probari, vel auctoritate Sacrae scripturae et sanctorum patrum, vel rationibus nostra arte et industria adinventis.*« FELINA (1692: 29). Filipović u obilju iskorištava i jedno i drugo sredstvo: počinje racionalnim izvodima, a potkrepljuje svetopisamskim citatima.

[46] BAOTIĆ (1984: 26).

[47] Sam je Bog na neki način podložan zdravom razumu, odnosno nije samovoljan preko granica prihvatljivoga: » ... budući da je ... laž od Boga zabranjena zašto je u sebi zla, a nije zla zašto je od Boga zabranjena« (l. 169b). Time se ljudima izbijaju iz ruku argumenti o Božjoj nepravednosti.

[48] V. bilj. 15.

[49] »*Deberet ergo in utroque genere assumi propositio aliqua probanda, tam in concione morali, quam panegyrica, quae vocatur asssumptum, vel etiam argumentum illius.*« FELINA (1692: 24).

[50] »*Tres conditiones requiruntur ad hanc propositionem. Prima est ut sit una; nam ex illius unitate desumitur unitas concionis. Secunda est ut extendatur ad totum id, quod in concione tractatur ... Tertia est ut sit clara, ita ut ab omnibus intelligatur.*« *Isto,* 25.

praktična usmjerenost argumenta u moralnoj propovijedi također je uzeta u obzir.[51] Poštuje se i zahtjev da se iz Evanđelja preuzmu tri temeljna elementa: osoba (*persona*), čin (*actio*) i predmet (*materia*): osoba je Isus, čin je raspravljanje sa Židovima o njegovu poslanju na zemlji, a predmet je laž kao grijeh.[52]

I u rasporedu unutar samoga izlaganja lako se mogu razlučiti svi glavni dijelovi koje nalaže teorija: *prooemium* (koji slušatelje priprema za slušanje; ovdje imamo tzv. *prooemium legitimum*, koji ide od teze ka hipotezi, odnosno od općenitog ka pojedinačnom),[53] *introductio* (detaljnije definiranje glavne teme pred već pripremljenim slušateljima),[54] *narratio* (daljnje razvijanje i precizna razrada teme),[55] *confirmatio* (potvrđivanje iznesenih izvoda dokazima iz Svetoga pisma */conceptus scripturales/* i zdravorazumskim zaključivanjem */ratio/*), *finis primae partis* (registracija moralnoga stanja i praktična primjena prethodnoga izlaganja),[56] *secunda pars* (koji mora razrađivati moralni element, odnosno aplikaciju izlaganja u životu kršćanina),[57] te *epilogus* (pobijanje prigovora, zaključivanje i kratko ponavljanje svega, ali novim riječima i s obiljem novih citata;[58] propovijed završava u prijetećem tonu,[59] ali i pozivom na obraćenje[60]).

Možemo zaključiti kako je propovijed »Od laži« primjer djela učenoga pastoralca-praktičara iz vremena prosvjetiteljskoga zamaha koji, svjestan načina na koji funkcionira um vjernika-laika, svoje argumente gradi na općeprihvaćenim istinama i »zdravorazumskom« zaključivanju, da bi tek onda, kad je tako »pripremio teren«, na njih nadograđivao strogo

---

[51] »*Insuper notandum est quod propositio in concionibus debet esse moralis et practica ... quia conciones ordinantur ad componendos mores auditorum.*« *Isto*, 25–26.

[52] Osnovna opreka istina-laž razrađena je u antitetske parove: dobro-zlo, Isus-Židovi, Bog-Sotona, Kraljevstvo nebesko-ovaj svijet, razum-ludost itd.

[53] »*Prooemium ... est duplex, aliud legitimum, aliud ex abrupto; ... primum est illud, quod fit cum praeparatione ad conciliandos auditores, ut communis est usus, et solet duci a thesi ad hipothesim, scilicet a propositione universali ad inferendum particuralem, quae in fine prooemii deducitur ...*« *Isto,* 45.

[54] »*Differunt autem prooemium et introductio, quia primum est praeparatio ad audiendum, secunda vero supponit auditores iam praeparatos.*« *Isto,* 50.

[55] »*... pro narratione sumitur ipsius propositionis expositio, quae fuit in prooemio proposita et ab introductione deducta.*« *Isto,* 54.

[56] »*In fine primae partis debet concionator omnia ante dicta referre ad moralem praxim et fructum animarum.*« *Isto,* 59.

[57] »*Circa materiam illius debet esse materia moralis.*« *Isto,* 66.

[58] » *... non tamen repetenda sunt argumenta eodem modo, quo dicta fuerunt in confirmatione, taederet enim auditores eadem bis audire, sed repetenda sunt cum aliqua varietate et ornatu.*« *Isto*, 67.

[59] »*... aut etiam per modum reprehensionis afferendo aliquam sententiam comminatoriam.*« *Isto,* 68.

[60] »*... demum per conversioniem ad Christum affectus commovendo.*« *Isto*, 68.

moralnoteološku i ljudima »teže probavljivu« poruku. Upravo time ovakav tip propovijedi, uza svu njegovu uklopljenost u homiletske tokove upravljene tridentskim uredbama i specifičnom kulturnopovijesnom situacijom u kojoj je nastao, možemo svrstati u vjesnike nekih novih vjetrova u Crkvi, pa i anticipaciju suvremenih tendencija u Crkvi.

Literatura:

1. Baotić, Z.: *Temelji propovjedništva,* Sarajevo 1984.
2. Bezić, Ž.: *Pastoralni rad*, Sv. II, Zagreb 1983.
3. Bezina, P.: *Rukopisna baština franjevaca provincije Presvetoga Otkupitelja,* Zagreb 1993.
4. *Biblija*, Zagreb 1993.
5. Felina, O. P.: *De sacra perorandi arte seu De modo concionandi*, Bononiae 1692.
6. Jurišić, H. G.: »BOGORODICA U RUKOPISIMA FRA JERONIMA FILIPOVIĆA«, U: *Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja: zbornik radova s nacionalnoga skupa u Splitu 31. svibnja – 1. lipnja 2002*, Zagreb 2004., 153–160.
7. Jurišić, H. G.: »FRA JERONIM FILIPOVIĆ, OSOBITI APOSTOL MARIJINA ŠTOVANJA (OKO 1690.–1765.)«, *Mundi melioris origo. Marija i Hrvati u barokno doba. Zbornik radova hrvatske sekcije IX. međunarodnog mariološkog kongresa na Malti 1983. godine,* priredio Adalbert Rebić, Zagreb 1988., 100–107.
8. Jurišić, K.: »O. FRA JERONIM FILIPOVIĆ«, *Sinjska spomenica 1715.–1965.*, Sinj 1965., 257–277.
9. *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb 1994.
9. Krželj, D.: »Teologija propovjedništva danas«, u: *Nova et vetera*, god. 27, sv. 1 (1977), 71–85.
10. Marcocchi et al. *Il Concilio di Trento. Istanze di riforma e aspetti dottrinali*. Milano 1997.
11. *New Catholic Encyclopedia*, Detroit etc. 2003.
12. *Prisvetoga i opchienoga tridentinskoga sabora od članaka virre i czarkovne isprave naredbe sabrane i u četiri dila razdigliene*, Venetiis 1790.
13. Stošić, K.: »O PROPOVIJEDIMA«, U: *Vrhbosna – svećenička revija*, god. 46 (1932), 217–223.
14. Zagorac, V.: *Homiletika*, Zagreb 1998.
15. Zečević, D.: *Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća*, Zagreb 1993.
16. Zovkić, M.: »MARIOLOŠKE TEME U STADLEROVU IZDANJU 'PROPOVIEDI FRA JERONIMA FILIPOVIĆA'«, U: *Marija u propovijedima krvatskih katoličkih obnovitelja: zbornik radova s nacionalnoga skupa u Splitu 31. svibnja – 1. lipnja 2002*, Zagreb 2004., 161–174.

HOMILETSKA METODA JERONIMA FILIPOVIĆA

Sažetak

Nakon kratkoga razmatranja o ulozi propovjedništva u ukupnosti pastoralnog djelovanja i spomena glavnih pogleda na odnos između propovjedništva, teologije i retorike, kao i službenoga crkvenog stava o tom pitanju, prelazi se na osvrt na prilike u propovjedništvu Filipovićeva doba, prilike obilježene uredbama Tridentskoga sabora i prosvjetiteljskom reakcijom na barokni pristup propovjedništvu. Njegova se homiletska metoda ilustrira na primjeru propovijedi »Od laži« iz jednoga od sačuvanih rukopisnih kodekasa. S polazištem u evanđeoskom odlomku koji motivira propovijed, razlaže se struktura propovijedi, njezin sadržaj i unutarnja koherencija i rasvjetljuju racionalna, egzegetska i etička načela koja su autora vodila u njezinu sastavljanju.

HOMILETIC METHOD OF JERONIM FILIPOVIĆ

Abstract

After a brief exposition on the role of homiletics in the overall pastoral activity and a mention of the main views on the relationship between homiletics, theology and rhetoric as well as of the official position of the Church on this matter, the paper gives an overview of the circumstances pertaining to the homiletics of Filipović's time, which was marked by the Council of Trident and Enlightenment's reaction to the Baroque approach to preaching. His homiletic method is illustrated on the example of the sermon »Od la i« coming from one of the preserved handwritten codeces. Taking as a starting point an evangelic paragraph which motivates the sermon, the paper analyses the structure of the sermon, its substance and internal coherence and explains the rational, exegenic and ethical principles employed by the author.

PRIPOVIDANJE

NA' UKA

KARSTJA'NSKO'GA

KGNIGHE' TRECCHIE'.

U kojìmse uzdarxè Govorènja od svètìh Sakramenàtàh, Kripòstìh Stoxèrnìh, Dillàh od millosardjà, i drugà.

SLOXENE PO OTCZU

F. JEROLIMU FILIPPOVICHIU

IZ RAME'

Rèda S. Otcza Franceſcka od Obslùxènja Sctioczu Jubilàtòmu,

I POSVE'CHIENE

Prisvètlòmu, i Pripoſctovànòmu Gospoddinu Gospoddinu

F. PAVLU DRAGHICHIEVICHIU

Rèda istòga, Biskupu Diumenskòmu, i Nàmistnìku Apoſctolskòmu u Bosni, i u Biskupàtu Duvanskòmu.

U' MLETCZI'H MDCCLXV.

Pò SIMUNU OCCHI

S' DOPU'SCTE'NJEM STARISCI'NA', I PO MILLO'STI.

Naslovnica 2. knjige Filipovićevih »Pripovidanja ...«, Mletci, 1765.

Ivo Pranjković

REDOPISJE FRA JERONIMA FILIPOVIĆA

UDK 929 Filipović, J.
811.163.42(091)

Fra Jeronim (Jerolim) Filipović rođen je u Rami 1688. godine, a umro u Sinju 10. prosinca 1765. te bio pokopan u crkvi sinjskoga samostana. U sedmoj je godini iz rodne Rame izbjegao s majkom Dorotejom 1695. u Cetinsku krajinu. Stupio je ubrzo u franjevački red i 1707. započeo novicijat. Filozofiju je studirao u Makarskoj, a teologiju u Perugi, gdje je i zaređen za svećenika (1714. godine). Potom nastavlja studij u Rimu i dobiva naslov profesora filozofije. U Italiji (u Firenci) i radi jedno vrijeme kao profesor filozofije. God. 1720. odlazi nakratko za lektora bogoslovije u Lavov, a onda se vraća u domovinu, gdje (1721–1724) predaje teologiju na bogoslovnoj školi u samostanu sv. Lovre u Šibeniku. Pošto ta škola postaje 1725. generalnim učilištem, fra Jeronim na njoj predaje kao generalni lektor sve do 1732, a zatim je istu službu obavljao na generalnom učilištu u Budimu (1732–1734).

Zagovarao je nedjeljivost provincije Bosne Srebrene, a kad je od nje ipak odijeljena dalmatinska provincija (najprije sv. Kaja, a nešto poslije Presvetoga Otkupitelja) 1735. godine, postaje njezin prvi provincijal (1735–1738). Kasnije je djelovao kao lektor filozofije u samostanu u Sinju (1742–1745), a obnašao je ponovo i službu provincijala (1751–1754). Nakon te službe ostaje u samostanu na Dobrome u Splitu.

Fra Jeronim Filipović bio je vrlo ugledan propovjednik. Objavio je tri omašne knjige propovijedi pod zajedničkim naslovom *Pripovidagnie nauka karstjanskoga. Sloxeno, i po razlikaa govoregnja razdiglieno po O. F. Jerolimu Filippovichiu iz Ramee, Sctioczu Jubilatomu Reda S. O. Franceska od Obsluxegnja*. Prvi dio ima podnaslov *Kgnighe parve svarhu virree, i uffagnja* (1750), drugi *Kgnighe drughe svarhu gliubavi* (1759), a treći dio *Kgnighe trecchie. U kojimase uzdarxe govoregnja od svetih sakramenatah, kripostih stoxernih, dillah od millosardja, i druga* (1765). Sve tri su knjige tiskane u Mlecima.

Osim propovijedi pisao je Filipović i raznovrsna druga djela na latinskom i na hrvatskom jeziku. U rukopisu su mu ostala filozofsko-teološka

djela *Disputationes in Aristotelis methaphisicam* i *Disputatio II. De divinis attributis et modis intrisecis* te brojne propovijedi (pod naslovima: *Korizmenik pripovidi za sve dneve korizme, Pohvalna govorenja za svetkovine Majke Božje i svetkovine preko godišta, Prigodne pripovidi vrhu bogoslovnih predmeta, Pripovidi različite vrhu bogoslovnih krieposti* itd., usp. Kovačić 1991: 127). Rukopisi se čuvaju u franjevačkom samostanu u Sinju. Ranije su mu se pripisivale i *Pjesme duhovne* (Mleci, 1765), ali je novijim istraživanjima utvrđeno da je riječ o djelu fra Petra Kneževića. Još uvijek mu se pripisuje *Put križa* (Budim, 1730), a i neka druga djela (npr. *Jezgra pravovirnoga nauka krstjanskoga*, Budim, 1769).

Filipovićeve su propovijedi pisane jednostavnim pučkim jezikom i izrazito su katehetski primjenjive. Zato ih je objavio i Josip Stadler krajem 19. stoljeća kao svojevrsni «uzornik» za propovjednike pod naslovom *Propoviedi o nauku kršćanskom* (Sarajevo, 1886–1892).

Prvoj knjizi Filipovićevih propovijedi (koja obaseže 584 str.) prethodi posveta «Prisvitlomu, i Priposctovanomu Gospodinu Gospodinu Pacifiku Bizzi Arcibiskupu Splitskomu, Dalmaczie, i sve Harvatskee Parvostolnuku«, a onda dva predgovora. U prvom se, pod naslovom *Ucinitegl Mnoggo Posctovanoj Gospodi, i Otczem Pastirom duscaa*, obraća svećenicima kojima namjenjuje svoju knjigu, a u drugom, pod naslovom *Gliubeznivomu sctioczu*, obraća se čitateljima i objašnjava im svoj slovopis (grafiju), a dijelom i svoj pravopis (ortografiju). Taj predgovor u cijelosti glasi:[1]

»Gliubeznivomu sctioczu

U oviim kgnigham, kojesam s' mojiim trudom sastavio, Bratte pogliubglieni, nebuduchise s' onniim naçinom od piisagnja, kojise sad od mnoghiih obiçajee, po sve sluxio, potribitomise viddii, da moje razloghe donesem od ovee prominee, i date uavistiim. Imase najpri znat ovoo, da s' inostranskiih sloviih u jeddan jezik mucnoje svarsceno piisati: nitiseje nasclo, daje odregieno, da riiç, navlastito ghdi naraste, imaa bitti od tolikoo slovaa onaa, a od tolikoo onnaa drugaa, vecch kakkoo komu lipscese viddii, onnakoo i piisce. Znam ovoo, da kolikosamjigod viddio (govoriim od piisaczaah) niisam niggda dvojiczu nascao, da po sve jednakoo piiscu, kakko latinskii piisczi, i Italianski: a buduchi prem dvojicza ovoo i pripisivala, neçudise, akko jednako nije redopisje. Svakii od gniih svoje donosii razloghe, a navlastito onii, kojije poslii piisao. Kakkobih, na

[1] Predgovor sam transliterirao, s tim da sam, iz praktičnih razloga, zanemario Filipovićeve nadslovne znakove (za naglaske) i razliku između grafema *s* i ſ. Pisat ću naime samo s. Tako će se postupati i kasnije u primjerima koji se budu navodili.

priliku, govorii on, upiisao: *Poslii vaas vratiise: a jaa xegliaa miriitse*: *Veseliise* svak; *stidiise* tii, i oviim priliçna. Akko u parvoj riiçih metneesc jedno samo *i*, necchie rechi *i za tebe*, neggo *dillovagnja; Vratise* s' jednim *i* nije proscasto svarsceno, dali saddagnie vriime zapovidajuchiega naçina. *Xeglia* s' jednim *a,* nije proscasto nesvarsceno, vecchje imme. *Miritse* s' jednim *i*, nechie rechi çinit mir, neggo *izmiritse*; i takoo od oniiih, i od sviih ostaliih.

Dakle vagliaa viscjee metnuti slovaa, neggose obiçaje, ill' druggo kojee zlamegnie, po kojem sctiocz poznati moxe, ilse duggo, illi kratko riiç imaa izgovoriti, i proghlasiti. Za too mismo stavili kad jednu brazgotinu, a kad i dva slovva ghdismo viddili dase produgliuje riic. Lasnoje u latinskomu jeziku; jer kolikojstvo riiçi u pridnajposlidgnioj slovki, illi scilabi uzdarxise; i premdaji imaa i kratkii, i dughi u jednoj samoj riiçih, nijednase nerazaznaje izvan pridnajposlidgnia: ali u nascemu nije takoo, jer gnii kolikojstvo çujese i na poçetku, i na sridi, i na svarsih. Prilikaa ovakii imaa priko svi kgnigaa. Brazgotina dakle vazda zlamenovatichie, a takogier i dvostrukoo slovvo, produgliegnje onee slovkee; a ghdi nebuddee ni jednee, ni drugoga, svachiese riiç kratkoo izgovoriti. S' od dvii varste u gnjegovu piismu nahodiise, jedno krupno, iliti sciroko, a druggo sitnoo. Krupnoje vazda zdruxeno s' *c*, too jest *sc*, i na scirokko izgovarase, kakko: *scala, scipak, dusca, pscenicza, duscom*, i ost. *s*. sitnoo izgovarase, kakko: *sutra, danas, sestra, sabglia*, i ost. Nebih hotio, da tkogod videcchi *sca, sco, scu*, recee *scka, scko, scku*, jer u nascemu piismu *c* nighdi za *k* nesluxii; kakko znaa svakii, koji bukviczu nascku brojiti nauçioje, dali *k* stavgliase i za *ca*, i za *qua*; a *c* s' scirokiim, iliti dughim *S*' samo za uçiniti scuscku s' jezikom, i izrechi (– ?) slovvo razliçito od *c.* slovva.

Nahodise na vecchie mistaa i *h*, kojee nebuduchi slovvo zapigniajuchiee, zovese odaha, too jest, scto dahomse izgovaraa. Ovoo h, akko tko nascki pritisnuto sctije, çiniimuse dabiga mogao na mnoggo mista metnuti, ali nije takkoo, vecch za razmazano negovoriti, vagliaa vlasce štijuchii vidditi, ghdi naravno paddaa. Mismoga metnuli i po sridi, kakko *nahodimse, pohoditi, ghriha*, i ost. i na svarsih, navlastito u odnosechiemu dogagiaju broja vecchjestrukoga, kakko: *od nasciih, gliudiih*, i ost. i ne svaghdi, vecch ghdinamseje prikladnije viddilo: takogier i u proscastomu svarscenu, na priliku: jaa *bih, kupih, trudih*, i ost. Najtichiesc paak ghdikoja riiç, kojaje i dvostrukiim, i jednostrukiim slovvom upiisana; ondaa reczi, dase i takoo upiisati more. Akkose nenajdee ghdije od gniegga potriba, ogovoriga, i reczi: ostalomuje, siromahu, u peru: akkolise kojee suviscje viddii komu, nekka recee: aj plodna pera, aj. Sve ovoo Piisacz reçenni, koji nerazumi nikomu meštrovati, dali od ovakoga piisagnja razlogh datti; i koji nije hotio poçeti pripisivati ovaa govoregnja, doklemu

niisam obetao, dachiu i ovoo gniegovo rukotvorje na svitlost sc' gnima datti. Priporuçujetise u molitva, kakko i jaa, kojisamti dobar brat, i sluga«.

Na osnovi ovoga predgovora i iščitavanja pojedinih tekstova prvoga dijela *Pripovidagnia* nije teško ustanoviti da Filipović u svom pisanju upotrebljava latiničku grafiju talijanskoga tipa s nešto specifičnosti u odnosu na druge franjevačke spisatelje 18. stoljeća.

Glasove u čijem se načinu pisanja tijekom 17. i 18. stoljeća manje ili više lutalo, tj. koji su se pisali na različite načine, piše Filipović ovako: Glas *c* dosljedno piše digrafom *cz* (npr. *Divicza, Czarqua, czesar, naslidniczi, czvitje*), a glas *č* piše, također dosljedno, kao *ç* (npr. *poçetak, çuddo, razliçit, çovik, çetardeset*). Glas *ć* piše na tri načina: kao *ch* (npr. *peech, rechi, buduchi, xivuchi*), kao *chi* (npr. *bichiemo, vechia kripost, jest obechiao*) i kao *cchi* (npr. *necchie, upucchiegnie*). Glas *đ* piše, ispred *e* i ispred *i*, kao *g* (npr. *sveger, osugegnie, nedogejoj u pamet, oslobogen, pustime da igem k' Materi, Bogh stvori Angele, uvrigivat, mlagii*), a inače kao *gi* (npr. *poragia, unigiosce, megiu Turczi*). Glas *g* piše kao *g* (npr. *govoriti, targovczi, grih, koga, mogasce, zovega*) ili kao *gh*, i to ponajprije zato da se *g* ne bi čitalo kao *đ* (npr. *drughee nepravde, uboghi, kgnighe*) ili (da se bi čitalo) kao *lj* (npr. *ghlas, ghledaju, poghlavito*). Dvoslov *gh* piše se također često i na kraju riječi (npr. *Bogh, razlogh*), ali i u drugim položajima (npr. *ghdi, u zaloghu, ghriscnik* i sl.).

Glas *lj* piše Filipović kao *gli* (npr. *s' velikom pomgliom, vaglia, bogliee, vegliu*) i kao *gl* (npr. *temegl, odkupitegl, dobrovoglno, zadovoglno*). Glas *nj* piše kao *gn* (npr. *oggagn, suxagn, u Spagni, u gnima, kgnighe*), kao *gni* (npr. *vrime sadagnie, zlamegnie, gniegovo govoregnie*) te kao *gnj* (npr. *dilovagnja, poznagnje, oxivgliegnje*). Samoglasno *r* (*ŗ*) piše dosljedno kao *ar* (npr. *darxim, Isukarst, varsta, targovczi, pod tarnovom krunom, u svomu sarczu, rasardise, smart, barzo, çetardeset, sveti Gargur*). Glas *š* piše na dva načina, i to kao *sc*, npr. *zascto, josc, mogasce, Pavao Aposcto, nasc Isus*) i kao *ss* (npr. *s' Dussom, Bogogliubnii slissaoczi, nisam nassao, s' vissala, dossavsci, pedipsavasse*). Glas *ž* dosljedno se piše kao *x* (npr. *mnoxtvo, duxnost, ponixenstvo, kaxu, z' drughiim xennam, za sluxbu Boxju* i sl.). Takvo pisanje glasa *ž* posve je prevladavalo u latiničkoj grafiji franjevačkih pisaca 17. i 18. stoljeća, i to i onoj koja se razvila pod utjecajem talijanske grafije, kakvu susrećemo npr. u djelima I. Bandulavića, F. Lastrića, M. Dobretića i drugih, i u onoj koja je bila pod utjecajem mađarske grafije, uključujući tu i tzv. slavonski slovopis, odnosno grafiju franjevaca tzv. budimskoga kruga, kakva se npr. rabi u djelima Š. Mecića, L. Bračuljevića, S. Vilova, J. Lipovčića. E. Pavića i drugih (usp. Samardžija 2004).

Od ostalih slovopisnih pojedinosti treba spomenuti da Filipović glas *v*, u skladu s latinskim slovopisnim uzusom, katkada piše kao *u*, npr. *ne-*

praude (87), *staugliajuchi* (98), *Boghbi dao daji nije oude* (140), *sasvom praudom* (151), *u guozdjih* (157), *akose koi oude naodisc* (157) i sl. Na nekim mjestima piše, također pod utjecajem latinskoga, *qu* umjesto *kv*, npr. *neosquargnenstvo* (87), *Czarqua* (98), *osquargnile* (288) i sl. Prema svemu rečenome, »razlikovni« Filipovićev slovopisni sustav, koji u tablici što slijedi uspoređujem sa slovopisnim sustavom fra Ivana Bandulavića,[2] mogao bi se prikazati ovako:

Glas	Bandulavić (1613)	Filipović (1750)
c	ç/cz/çz/zz	cz
č	ç	ç
ć	ch/chi/chy/cch/cchi	ch/chi/cchi
dž	Dx	c
đ	dy/g/gi/ggi	g/gi
e	e/ae/ę	e/ae
g	g/gh	g/gh
i	i/y/ij	i
j	y/i/g	j/i
k	k/ch/c/q	k/q
lj	gl/gli/gly	gl/gli
nj	gn/gni/gny	gn/gni/gnj
r	ar/arh	ar
š	Sc	sc/ss
ž	X	x

Kad je riječ o Filipovićevu pravopisu, treba najprije reći da upada u oči vrlo velik broj udvajanja, i to udvajanja i suglasnika i samoglasnika (što je znatno manje obično u djelima pisaca iz 18. stoljeća). Za udva-

[2] Usporedba između Bandulavićeva slovopisa, koji je najstariji tip latiničkoga slovopisa među franjevcima Bosne Srebrene, i Filipovićeva pokazuje, između ostaloga, da je Filipovićev slovopis u mnogo pojedinosti jednostavniji i praktičniji. Posebno se to odnosi na činjenicu da on iste glasove u pravilu piše na manje različitih načina negoli Bandulavić (tako npr. Bandulavić glas *c* piše na četiri, a Filipović na jedan način, glas *đ* Bandulavić piše također na četiri, a Filipović na dva načina i sl.

janja suglasnika, kojima bi temeljna svrha trebala biti oznaka kratkoće prethodnoga sloga (bilo naglašenoga bilo nenaglašenoga), mogu se navesti sljedeći primjeri: *oggovarat* (5),[3] *dadde* (9), *ottajstvo* (32), *vellika millost* (49), *s' nebba* (51), *oggagn* (53), *litto* (63), *evvo* (81), *neggo* (81), *nekka* (81), *reççe* (83), *virruje* (83), *sebbe* (83), *u utrobbi* (85), *alli* (88), *xellii* (88), *druggo* (93), *onni* (93), *ghledda* (93), *neuffaju* (176), *opprostio* (210), *Elizabetta* (210), *dva bratta* (255) i sl.

Može se međutim naći i primjera u kojima slog ispred udvojenoga suglasnika nije kratak, nego dug, npr. *mirr* (81).

Suprotno od toga, udvajanja samoglasnika znak su dužine sloga. Osobito se često udvaja samoglasnik *i*, ali ima primjera i za udvajanja svih pet samoglasnika, usp. *umriit* (11), *sliidii* (47), *uxgana peech* (55), *ostaliih kripostiih* (67), *neizmirnii* (81), *poslii* (81), *mii* (81), *od ovee* (83), *drughii puut* (83), *naas* (83), *gniegovee slavnee Matteree Mariee* (85), *na velikii Peetak* (85), *tiilo* (85), *stoo* (87), *priitgnie* (87), *griihe* (87), *daan* (88), *jaate piitam* (98), *opeet* (98), *ne samo igiu Ditza karstjanskaa, neggo i Turskaa, i Xudinskaa* (105), *puuk* (125), *piisce* (140), *tri godine i poo* (140), *tii too govorisc* (151), *moguu rechi* (191), *nechiee nepravednii s' pravedniim bit zajedno* (223), *vraat* (303), *iz gradovaah* (311) itd.

Ima isto tako (posve rijetkih) primjera u kojima se samoglasnici udvajaju i u kratkom slogu, npr. *uzmu gniova tiilesa* (223).[4]

Kao što pokazuju navedeni primjeri, ima dosta udvajanja samoglasnika kad je riječ o tzv. kategorijalnim dužinama, primjerice u genitivu jednine imenica ženskoga roda (npr. *Mariee*), u genitivu množine svih rodova (npr. *kripostiih, gradovaah*), u prezentu (npr. *sliidii*) te u određenim oblicima pridjeva (npr. *neizmirnii, karstjanskaa*).

Pisanje glasa *h* kod Filipovića je, kao i kod gotovo svih drugih franjevačkih (pa i uopće štokavskih) pisaca i 17. i 18. stoljeća, izrazito nesigurno i kolebljivo. Ima, prije svega, puno primjera u kojima se *h* ne piše tamo gdje bi mu trebalo biti mjesto, npr. *za* ***ranu*** *czarvii* (7), *straovito* (17), *Diviçanstvo saranivsci* (77), *naodechise* (93), *k' meni* ***odi*** (93), *po* ***gniov*** *naçin* (98), ***rabrenii*** *vitez* (112), *ereticzi* (125), *ghriota* (157), *neizodee* (176), *stoo i pedeset* ***igliadaa*** (191), *damu jezik* ***razladi*** (235), *koi* ***laad*** *Joni çigniasce* (264), ***siroma*** *sasvim uffagnie izgubi* (277) itd.

Suglasnik *h* često izostaje i u gramatičkim morfemima (nastavcima), posebno genitiva množine pridjevskih i/ili zamjeničkih riječi, npr. *Dao-*

[3] Brojevi u zagradama označuju stranice prvoga sveska Filipovićeva *Pripovidagnia*.

[4] U ovakvim primjerima vjerojatno je riječ o autorovoj nesigurnosti, odnosno o tome da on npr. nije svjestan toga da se u imenici koja ima dug slog u jednini (kao što je *tiilo*) taj slog u množini skraćuje (zbog povećanja broja slogova).

sam moje tiilo u ruke ***onii,*** *kojiga mucçe* (87), *tilesa* ***onizii,*** *koji na krixu umirahu* (100), *u svitlosti* ***dobrii*** *dillaa* (116), *svarhu* ***gnii*** (157) i sl.

Ima dosta i primjera u kojima se *h* ne piše tamo gdje bi mu trebalo biti mjesto u aoristu i/ili imperfektu, npr. *Xedansam* ***napiobise*** (26), *nepraude, kojese* ***çigniau*** (87), *koji pravoga Bogha* ***poznavau i sctovau*** (88), ***nedado*** (151) itd.

S druge strane u istim tim oblicima *h* se nerijetko piše na onim mjestima na kojima mu ne bi trebalo biti mjesta, npr. ***Bih*** *ova Divicza vazda Divicza i posli kako Isukarsta gniegovo Porogniegnie* ***bih*** *u uboxtvu* (83), *Isus* ***bih*** *muçen* (88), *kako* ***bihsce*** *uçinio* (210) itd.

I inače ima dosta primjera u kojima se *h* piše tamo gdje mu po etimologiji nije mjesto, npr. *saxga vas* ***halat*** (35), *buduchi toliko putaa* ***çuho*** (47), *koja ti moguu* ***nahudit*** (63), ***hodolit*** *nebbi mogao* (65), ***Bihamo*** *mii u tmina* (116), *ostalii* ***grihsi*** (176), *nije* ***bihlo*** *pravo* (210), *plac, to jest* ***jahuk*** (235), ***mihchiemose*** *izgubit* (277), *tebi jest draga* ***bihla*** *molitva* (295) itd.

Da se doista radi o nesigurnosti, posebno se vidi po tome što ima i primjera da se isti oblik na istoj stranici jedanput piše bez *h*, a drugi put s njim, npr. *svaçije* ***ghrie*** */ svaçije* ***grihe*** (151).

Rjeđe se događa da se umjesto *h* piše *k* (posebno u oblicima glagola *htjeti*), odnosno kao *f* (umjesto skupa *hv*), npr. *uffachieni* (98), ***nekti*** *do trechiega dneva* (111) i sl.

Kad je riječ o refleksima jata, Filipović je izrazito dosljedan ikavac, kao rijetko koji od franjevaca Bosne Srebrene (sličan je u tome npr. suvremeniku fra Lovri Šitoviću), usp. *dillovat* (1), *naslidniczi* (13), *susida* (23), *uvridit* (26), *vikoviçgnii* (31), *kripost* (43), *odrizat* (47), *zapovidaju* (51), *umrit* (55), *Pripovidaocz* (83), *dvii riiçi* (85), *zabilixit* (85), *priitgnie* (87), *griscnik* (93), *nevirnik* (93), *pririza konop* (98), *liip* (107), *nediglia* (111), *besidii* (111), *mliko* (120), *odvitnik* (125), *prislavno tiilo* (125), *slipochia* (133), *kako pina na vodi* (264), *vitar* (264), *napridovat* (277), *likaria* (288) itd.

U Filipovićevu *Pripovidagniu* nalazimo također vrlo velik broj riječi i/ili oblika s nejotiranim suglasničkim skupovima *dj, tj* i *vj*. Osobito je čest nejotirani skup *tj* u oblicima glagolskih imenica srednjega roda tipa *propetje* i u instrumentalu jednine imenica ženskoga roda tipa *milost*, tj. onih imenica *i*-deklinacije kojima osnova završava na suglasnik *t*, npr. *taknut* ***millostju*** *Boxjom* (9), *nascim* ***prignutji*** *naravnim* (13), *dossastje* (37), *Zaçetja* (79), *Uskarsnutje* (85), *karstjani* (88), *bratjo* (93), *propetje* (93), *gniegov* ***Rodjak*** (115), *uzassastje* (120), *u guozdjih* (157), *Diavao* (176), *pod gniegovom* ***oblastju*** (191), *pod zapovidju* (191), *kojase samo* ***spametju*** *çini* (277), *uzdighnutje* (277), *protiva gniovu* ***prighnutju*** (277), *svarhu* ***pitja*** (288), *zdravje* (300) itd.

Dosta je u Filipovićevu jeziku i šćakavskih elemenata, npr. *navisccchivat* (35), *puscchiajte* (235), *opproscchiegnie* (300) i sl., što je i inače često u franjevačkih pisaca, posebno onih koji su dosljedniji ikavci.

Kad je riječ o temeljnim pravopisnim načelima, korijenskome (morfološko-tvorbenome) ili fonološkome, kod Filipovića, kao i kod svih drugih franjevačkih pisaca i 17. i 18. stoljeća, posve prevladava korijensko načelo, posebno na granici između prefiksalnoga i korijenskoga morfema, npr. *izpitivao* (51), *iztomaçit* (81), *nadhodee* (83), *Uzkarsnutje* (85), *izpraznost* (87), *odkupit* (88), *izpune* (140), *izkussagnie* (151), *izprosit* (176), *protiva svomu* ***Izkargniemu*** (176), *brez praude* ***iztoccnee*** (202), *obslužii* (249), *izkorenuto* (255), *podpuno* (300) i sl.

Dosta je, naravno, i primjera u kojima se korijensko načelo primjenjuje i na drugim morfemskim granicama, npr. *razloxtvo* (7), *neznaboxczi* (11), *uboxtvo* (81), *otczu* (98), *sarçba* (157), *razkoscja* (264) i sl.

Međutim ima i relativno dosta primjera u kojima je primijenjeno fonološko pravopisno načelo, i to na svim morfemskim granicama, npr. *opchieno* (21), *bogastvo* (41), *kadga rastvori* (93), *ispovidamo* (125), *lupesctvo* (151), *slatkost* (155), *korisna* (249), *ispunit* (277),

Štoviše, ima primjera u kojima se glasovne promjene provode i u sandhiju (tj. među riječima), posebno kad je jedna od tih riječi prijedlog *s(a)*, koji ispred zvučnih suglasnika katkada ima oblik *z'*, npr. *z' drughiim* (98), *z' bogogliubstvom* (288).

Ima također i primjera u kojima se na neki način kombiniraju oba spomenuta načela, odnosno u kojima se griješi i protiv jednoga i protiv drugoga od tih načela. Tako se npr. broj 60 piše kao *scesdeset* (87),[5] piše se također *uzskarsnuo* (111), što je neka vrsta kombinacije obaju načela (po korijenskom bi bilo *uzkarstnuo*, a po fonološkome *uskarsnuo*), te npr. *da* ***odtigem*** *od gniega* (157).

Kao i kod većine drugih franjevačkih pisaca i kod Filipovića vrlo često izostaje intervokalno *j*, npr. kao *imadiahu* (11), *hotiasce* (41), *zmie* (63), *pianstvaa* (63), *Maria* (81), *koi* (83), *biasce* (88), ***zavieno*** *u jedno çisto platno* (101), *za tvoga* ***priateglia*** (125), *pria* (202), *Zakaria* (210), *nage* ***zmiu naiotrovniu*** (277) itd.

U tome međutim Filipović nije dosljedan, pa ima i dosta oblika u kojima, manje ili više dosljedno, piše međusamoglasničko *j*, npr. *koji* (3), *stariji* (5), *nije* (27), *hotijuchi* (35), *kojeno* (87). Štoviše, možemo naći i primjera u kojima susrećemo intervokalizaciju i tamo gdje u suvremenom jeziku nije uobičajena, npr. *moj* ***dijo*** (120).

---

[5] Prema korijenskome načelu trebalo bi biti *šestdeset*, a prema fonološkome *šezdeset*.

Filipović također, kao i većina starih pisaca, gotovo dosljedno piše zanaglasnice (enklitike) zajedno s riječima na koje se naglasno oslanjaju, a to nerijetko vrijedi i za prednaglasnice (proklitike), npr. *illichiemote* (55), *miichiemoti kazat* (57), *brezpristanka* (63), *joscte neimatga* (81), *nemoxe* (85), *kojenobiste* (87), *duxniste* (87), *jervasje* (87), *dachiega pridat* (88), *daobi zagniu kragliestvo* (88), *evojoise* (93), *sctobigod vidila* (93), *kojechiesc* (111), *jasam svama* (120), *opetchiega Bogh uskrisiti* (133), *nemorese rechi* (140), *dachiuvas upiitat* (140), *bistelise vi gniemu poklonili* (140), *lakobismose od ghriah uçuvali* (157), *zakleosise kriivo* (157), *nesluxemu* (202), *spomenuobise svoji grihaa* (210), *buduchi dabijimse hotilo* (235), *kojesunam odpotribe* (277) itd.

Pa ipak ima primjera u kojima nije tako, nego se čak neke jedinice (među njima i neki prilozi i prijedlozi) pišu nesastavljeno, i to i u onim primjerima u kojima se to danas ne čini, npr. *bichie od Isukarsta* ***u vik*** *ostavglieni* (47), ***na xao*** *ucini* (151), ***na misto*** *mira* (191), *xive* ***u vike*** (202) i sl.

Kad je riječ o pisanju velikih i malih slova, kod Filipovića se, kao i kod drugih starih franjevačkih pisaca, može ustanoviti velika neujednačenost, pa katkada i nelogičnost. Općenito se ipak može reći da velikim slovima vrlo često piše i apelative, posebno kad ih upotrebljava u funkciji svojevrsnih naziva ili u značenju riječi kojima pridaje kakvu nijansu poštovanja, odnosno u značenju vezanom izravnije za Bibliju i/ili Crkvu. To će biti posve jasno iz ovih nekoliko nasumce ekscerpiranih primjera: *Nemoitese oggovarat jer oggovora neima* ***Koichie*** *oggovor ighda imat oni otacz i ona* ***Mater, Kojizi Dicza*** *u ono vrime, kadse daje nauk* ***Karstjanski*** *u* ***Czarqua*** *od istiih* ***Prisvitliih,*** *i* ***Priposctovaniih Biskupa*** *videse igrat po puutii* (5), *vrachiajuse* ***Doma*** (43), *u* ***Utrobi*** *devet* ***Miseczi*** *pribiva* (83), *doge* ***k'Vissalom*** (115), *gniegov* ***Rodjak*** (115), *stavi na* ***Livo*** (145), *u sarczu* ***metildee Divicze*** (155), *Vrachiase* ***Poganin Pustigniaku*** (163), *uçinii neizbrojene* ***Mučenike, pokornike, Divicze, Ispovidnike,*** *i drughe* (245) itd.

Zaključno se može reći da slovopis i pravopis fra Jeronima Filipovića ne odudaraju bitno od franjevačke prakse koja je polovicom 18. stoljeća bila uobičajena kod pisaca Bosne Srebrene i uopće kod franjevačkih spisatelja što su se školovali u Italiji, s tim da im je svojstvena nešto naglašenija sustavnost i nešto izraženija jednostavnost u odnosu na prethodne pisce. Ima naravno i nešto fra Jeronimovih osobitosti, posebice npr. u (frekventnijem) pisanju udvojenih samoglasnika ili u dosljednoj ikavici.

Izvori i literatura:

1. Bandulavić, Ivan (1613) *Pisctole i Evangelya Priko suega Godiscta novo istomaçena po razlogv Missala Dvora rimskoga. Dosadascgnya od mnozijh pomagnkanyih oçisctena: i sasuijmi, koya dosad u Slouinschi yezik magnkahu s'velikom pomgnyom istomaçena, i virno prinessena.* V Bnetcih, Pri Bartolomeu Albertouich Kgnigaru. MDCXIII. [pretisak: Böhlau Verlag, Köln Weimar Wien, 1997; izd. Elisabeth von Erdmann-Pandžić]
2. *Bosanski franjevci (1994),* prir. Marko Karamatić, Erasmus, Zagreb.
3. *Bosanskohercegovačka književna hrestomatija. Starija književnost*, Sarajevo, 1974.
4. Filipović, Jeronim (1750, 1759, 1765) *Pripovidagnie nauka karstianskoga sloxeno, i u razlikaa govoregnja razdiglieno po Jerolimu Filipovichiu.* Sv. 1. *Kgnighe parve svarhu viree, i uffagnja* (1750); Sv. 2. *Kgnighe drughe svarhu gliubavi* (1759); Sv. 3. *Kgnighe trecchie. U kojima uzdarže govorenja od svetih sakramenatah, kripostih stoxernih, dillah od millosardja, i druga* (1765), U Mletczzi.
   — (1886–1892) *Propoviedi o nauku kršćanskom. Od o. Jeronima Filipovića, franjevca iz Rame u Bosni*, sv. 1–8, Sarajevo.
5. *Franjo među Hrvatima*. Zbornik radova franjevačkih zajednica u prigodi 750. obljetnice smrti sv. Franje Asiškog (1226.–1976.), Zagreb, 1976.
6. Gabrić-Bagarić, Darija (1983) «Problem norme kod protureformatorskih pisaca (na primjeru jezika prvih bosanskih franjevaca i Bartola Kašića)«, *Književni jezik*, 12/3, Sarajevo, str. 127–138.
   — (1989) *Jezik Ivana Bandulavića, bosanskog franjevca XVII. vijeka*, Sarajevo.
7. *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4, Zagreb, 1998.
8. Ignjatović, Dušanka (1974) *Jezik štampanih dela Jerolima Filipovića franjevačkog pisca XVIII veka*, Beograd.
9. Jelenić, Julijan (1912, 1915) *Kultura i bosanski franjevci*, I (1912), II (1915), Sarajevo (pretisak Sarajevo, 1990; prir. Marko Karamatić).
10. Jurišić, Karlo (1965) «O. fra Jeronim Filipović«, *Sinjska spomenica 1715–1965*, Sinj, str. 257–277.
11. Koroman, Veselko (1979) »Biobibliografija starijih pisca BiH«, *Život*, 11–12, Sarajevo, str. 723–740.
    — (1990) »Hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine. Od Lovre Sitovića do danas«, *Forum*, 11–12, Zagreb, str. 577–830.
    — (1995) *Hrvatska proza Bosne i Hercegovine od Matije Divkovića do danas*, Mostar – Split – Međugorje.
12. Kosor, Karlo (1974) »Fra Jeronim Filipović kao kritičar vjere i morala svojih suvremenika«, *Kačić*, 6, Split, str. 123–140.
13. Kovačić, Anto Slavko (1991) *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene*, Sarajevo.
14. Kreševljaković, Hamdija (1912) *Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas*, Sarajevo.

15. Kuna, Herta (1963) »Djela bosanskih franjevaca s gledišta istorijske dijalektologije«, *Jezik X/5*, Zagreb, str. 149–153.
— (1971) »Jezik bosanske franjevačke književnosti XVII i XVIII v. u svjetlosti književno-jezičkog manira«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XIV/1, Novi Sad.
— (1972) »Udio franjevačke književnosti XVIII vijeka u stvaranju literarnog jezika zapadnog srpskohrvatskog područja«, *Književni jezik*, I/3–4, Sarajevo, str. 41–61.
— (1974) *Hrestomatija starije bosanske književnosti, knj. I. (Srednjovjekovna književnost i hrvatska književna tradicija)*, Svjetlost, Sarajevo.
16. Lucić, Ljubo (2002) *Rama kroz stoljeća*, Rama-Šćit.
17. Moguš, Milan i Josip Vončina (1969) «Latinica u Hrvata», *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 11, Zagreb, str. 61–81.
18. Okuka, Miloš (2002–2003) *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XV. stoljeća do danas. Antologija poezije i proze*, »Hrvatska misao«, 25–26, Sarajevo.
19. Petrov, Stanko (1928) »Gospin radnik fra Jerolim Filipović (1686–1765)«, *Gospa sinjska*, 7/3, str. 61–62.
20. Pranjković, Ivo (2000): *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb.
— (2005) »Jezik bosanskih franjevaca«, u: *Jezik i Bosni i Hercegovini* (ur. Svein Mønnesland), Sarajevo – Oslo, 2005, str. 227–258.
21. Samardžija, Marko ([2]2004) »Doprinos budimskoga franjevačkog kruga oblikovanju tzv. slavonskoga slovopisa«, u: *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 14–18.
22. Vladić, Jeronim (1882) *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu*, Zagreb [Pretisak: Ogranak Matice hrvatske, Rama-Šćit, 1991]
23. Zlatović, Stjepan (1888) *Franovci države Presvetog odkupitelja i hrvatski puk i Dalmaciji*, Zagreb.

REDOPISJE FRA JERONIMA FILIPOVIĆA

Sažetak

Slovopis i pravopis fra Jeronima Filipovića, o kojima je riječ u ovome prilogu, ne odudaraju bitno od franjevačke prakse koja je polovicom 18. stoljeća bila uobičajena kod pisaca Bosne Srebrene i uopće kod franjevačkih spisatelja što su se školovali u Italiji, s tim da im je svojstvena nešto naglašenija sustavnost i nešto izraženija jednostavnost u odnosu na prethodne pisce. Ima naravno i nešto Filipovićevih osobitosti, posebice npr. u (frekventnijem) pisanju udvojenih samoglasnika ili u dosljednoj ikavici.

ORTHOGRAPHY IN FRA JERONIM FILIPOVIĆ

Abstract

Spelling and orthography in Fra Jeronim Filipović, which is the subject of this paper, do not significantly depart from the usual Franciscan practices employed by the mid-18th century writers of Silver Bosnia and the Franciscan writers in general, in particular those with an Italian educational background, except for being somewhat more systematic and displaying greater simplicity than was the case in his predecessors. There are, of course, some individual characteristics of Filipović's reflected, in particular, in the (more frequent) use of doubled vowels or consistent use of the *ikavian* language features.

Diana Stolac

FILOLOŠKI POGLED NA *PRIPOVIDANJE NAUKA KARSTJANSKOGA* JERONIMA FILIPOVIĆA

UDK 811.163.42(091)

Filološki pogled, sintagma u naslovu ovoga rada, višeznačna je i s leksikološkoga i s metodološkoga stanovišta, pa treba suziti širinu obaju pojmova u sintagmi. Stoga valja odmah reći što je za nas filološki pogled, da bi se vidjelo koja očekivanja ovaj rad može ispuniti.

Da bi se moglo kvalitetno pristupiti jezikoslovnoj raščlambi nekoga teksta, potrebno je poznavati relevantne biobibliografske podatke o autoru. Naravno da se predstavljanje nečijega djela ne može svesti samo na poznavanje nečijega života i djela, ali naš put ne može biti ni potpuno isključivanje ove vrste podataka, a što se može vidjeti u nekim uskostručnim jezikoslovnim analizama.

Dalje, valja iznijeti sve relevantne standardološke informacije jer govoriti o jezičnim značajkama nekoga djela nije potpuno bez poznavanja stupnja standardnosti jezika. To prvenstveno vrijedi za proučavanja djela starije hrvatske pismenosti. Pri tome se ne smije kodifikacijsko razdoblje izjednačiti sa standardnim niti pretkodifikacijsko s predstandardnim, o čemu će kasnije biti više riječi.

U tome kontekstu valja poznavati izvanjezične činjenice koje pomažu u iščitavanju utjecaja na analizirano djelo. Tu se ne misli na opće izvanjezične činjenice nego na one koje pripadaju vanjskom definiranju jezika. Kao izvanjezičnu se činjenicu može promotriti dogovorni jezikoslovni segment, gdje su slovopis i pravopis posebno zanimljivi za stariju hrvatsku pismenost, za razliku od novije.

Potpuno je neupitno da poznavanje, pak, unutarjezičnih činjenica pomaže cjelovitu jezičnom opisu, koji se treba provoditi na svim jezičnim razinama, i onda kada je samo jedna od jezičnih razina cilj prikaza.

Ovo su samo neke metodološke pretpostavke za upućivanje filološkoga pogleda[1] na djelo Jeronima Filipovića.[2]

Fra Jeronim Filipović[3] rođen je u Rami 1688. godine. Ramu spominje kao mjesto svojega porijekla na naslovnicama svojih djela, ali je životom odmalena bio vezan uz Sinj. Od sedme svoje godine bio je u franjevačkom samostanu u Sinju, primljen je u novicijat 1707. godine, a na studije bogoslovlja krenuo je u Ugarsku, pa Italiju – u Perugiu i Rim. Po vrlo uspješnom završetku studija predavao je filozofiju u Firenzi, a teologiju u Šibeniku, Budimu i Sinju. Iz njegove biografije kao posebno značajno izdvajamo da je bio prvi provincijal dalmatinske Provincije sv. Kaja (kasnije Provincije Presvetog Otkupitelja) 1735. godine, a biran je na istu dužnost ponovno i 1751. godine. U zrelim je godinama njegov život vezan uz Šibenik i Sinj. Bio je generalni vizitator u Ugarskoj, Erdelju, Bugarskoj i Dalmaciji te je u toj funkciji proputovao ove krajeve. Umro je u Sinju 1765. godine.[4]

U hrvatskoj je kulturnoj povijesti ostao zabilježen kao homielitički pisac. Objavljene su mu tri knjige, dok je neobjavljenima ostavio svoje zbirke propovijedi te neka latinska filozofska djela i jedan traktat. U ***Leksikonu hrvatskoga jezika i književnosti*** navodi se da su mu objavljena sljedeća djela: ***Pripovidagnia nauka karstjanskoga*** u tri knjige (Mletci, 1750., 1759. i 1765.), ***Skup pisnih bogoljubnih*** (Mletci, 1759.) i ***Piesne duhovne*** (Mletci, 1965.). ***Bibliografija franjevaca Bosne Srebrene*** navodi i ***Put krixa: ili xalosno putovagnie nascega izmuscenoga Gospodina Issukarsta od kuchie***

---

[1] Zbog ograničena opsega članka bit će provedene slovopisna i pravopisna analiza, dok će jezičnih značajki biti temom drugoga rada. U njemu će se jezične značajke postaviti u odnos s tekstu suvremenom i autoru poznatom jezikoslovnom literaturom – gramatikama Bartola Kašića, Tome Babića, Lovre Šitovića, Ardelija Della Belle i Blaža Tadijanovića te rječnicima Fausta Vrančića, Jakova Mikalje i Ardelija Della Belle. Relevantne informacije za tu analizu pružaju knjige Ive Pranjkovića **Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene** (Zagreb 2000.) i Ljiljane Kolenić ***Pogled u strukturu hrvatske gramatike*** (Osijek 2003.), te članak Dalibora Brozovića **Uloga bosanskohercegovačkih franjevaca u formiranju jezika hrvatske književnosti i kulture – od Divkovića do fra Grge Martića** (Jezik, god. 20., br. 2., Zagreb 1972., str. 37–51.).

[2] Odgovarajuću metodologiju primijenio je i Alojz Jembrih u svojoj analizi jezika Filipovićeva subrata i suvremenika Tome Babića u: ***Filološki pogled na jezik fra Tome Babića***, Zbornik o Tomi Babiću, Šibenik – Zagreb 2002., str. 17–54.

[3] Na naslovnicama ekscerpiranih djela navodi se kao Filipovićevo vlastito ime **Jerolim**, tako glasi i natuknica u ***Leksikonu hrvatskoga jezika i književnosti***, dok je u dijelu stručne literature naveden kao Jeronim. O imenu *Jeronim* i *Jerolim* (od lat. *Hieronimus*, grč. *Hierónymos*) vidi: ***Hrvatski enciklopedijski rječnik***, Zagreb 2002., s.v. **Jeronim**, str. 529., te u onomastičkoj literaturi (npr. Mate Šimundić, ***Rječnik osobnih imena***, Zagreb 1988. i Petar Šimunović, ***Hrvatska prezimena***, Zagreb 1995.).

[4] Prema: Marko Samardžija – Ante Selak, ***Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti***. Zagreb 2001., natuknica: **Jerolim Filipović**, str. 159.; ***Hrvatski biografski leksikon***, sv. 4, Zagreb 1998., str. 134–135.

Pilatove do Kalvarie – S prilikam ottaistvah muke uregien (Budim, 1734) te jedno kasnije izdanje ***Propoviedi o nauku kršćanskom*** (Sarajevo, 1886.–1894.).

Poznavatelji njegova djela utvrđuju da njegove prozne tekstove obilježava propovijedni stil pučkim jezikom, s očekivanim katehetskim načinom izlaganja.

Iz podataka o životu i djelu možemo zaključiti da je bio visoko obrazovan svećenik, načitan intelektualac i poznavatelj stranih – klasičnih i živih jezika. Također možemo iz tih podataka realno pretpostaviti da je pisao štokavskim književnim jezikom: bio je rođeni štokavac, propovjednik na štokavskome prostoru te književnik koji je pisao u 18. stoljeću kada se štokavski književni jezik u djelima hrvatskih franjevaca već bio profilirao. Filipovićevo djelo to i potvrđuje.

Vidimo da daljnju analizu možemo raditi na njegovu proznom i na pjesničkome djelu, pa je sljedeći korak izbor reprezentativnoga korpusa. On ne smije biti preširok, osim za stilističke i sintaktičke analize, te za analize lingvistike teksta. Odlučili smo se za prozni tekst jer on omogućava jezične raščlambe neuvjetovane zakonitostima stiha, koje mogu ograničavati uporabu određenih jezičnih sredstava. Za primjer možemo uzeti u sintaksi opisanu uporabu vokativa umjesto nominativa zbog versifikacijskih razloga. U gramatikama su upravo tekstovi nastali na štokavskom književnom jeziku u 18. stoljeću primjeri za tu uporabu, pa se navodi Filipovićev poznatiji suvremenik Andrija Kačić Miošić, npr. »Knjigu piše od Kotora kneže«, u ***Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga*** (1759.).

Stoga smo za našu analizu izdvojili prozu. Prvi se svezak ovih katehetskih propovijedi iz 1750. godine obično navodi prema zapisu na naslovnici: ***Pripovidagnie nauka karstjanskoga sloxeno, i u razlikaa govoregnja razdiglieno po o. f. Jerolimu Filippovichiu iz Ramee /.../, U Mletczii MDCCL, Po Simunu Occhi.***

Na naslovnici, pak, trećega sveska, koji je objavljen samo 15 godina kasnije, 1765. godine, već se vide određene razlike u grafiji i jeziku: ***Pripovidanje nauka karstjanskoga kgnigne trecchie /.../ sloxene po otczu f. Jerolimu Filippovichiu iz Rame /.../, U Mletczih MDCCLXV, Po Simunu Occhi.***

Kako smo već odredili jednim od metodoloških načela, korpus je za neke jezične analize potrebno suziti, pa je ovdje analiza pravopisa učinjena na dva odjeljka: *Govorenje svarhu sakramenta ženidbe* i *Govorenje svarhu kriposti* iz treće knjige, dok su za slovopis i druge analize uzimani primjeri i iz prve knjige.

U uvodu smo rekli da je relevantno poznavanje razine standardološkoga razvoja. To je nužno da bismo mogli utvrditi jesu li jezične značajke djela autora kojemu pristupamo u skladu s vremenom, prije njega ili obilježeni prethodnim razdobljem. U pristupu djelu Jeronima Filipovića

susrećemo se, u radovima povjesničara hrvatskoga jezika u drugoj polovici 20. stoljeća, s dvojbom oko razdjelnice predstandardnoga i standardnoga razdoblja. Naime, neprijeporno je da štokavski književnojezični tip od sredine 18. stoljeća pripada standardnome periodu hrvatskoga jezika kao jezika pismenosti, ali smještanje kraja predstandardnoga razdoblja upravo u sredinu 18. stoljeća upozorava na moguće iščitavanje prijelaznih obilježja. Jezične, a posebno grafijske značajke Filipovićeva djela tu prijelaznost potvrđuju. Ova nas je činjenica vodila izboru analize slovopisa i pravopisa kao reprezentativne za približavanje Filipovićeva jezika, a u tekstu koji slijedi bit će izneseni i drugi razlozi koji tome vode.

Vratimo se periodizaciji. Drugo je pitanje kako ovaj prvi period u standardnome razdoblju promatrati s kodifikacijskoga gledišta. Naime, do druge polovice 19. stoljeća ne možemo govoriti o kodifikaciji jer nisu zadovoljeni neki kriteriji standardnosti. Između njih je postojanje kodifikacijskih priručnika i njihova opća obvezatnost uporabe na cijelom nacionalnom teritoriju. Gramatike, rječnici, slovopisi i pravopisi objavljeni do toga vremena imali su ograničenu uporabu. Stoga do sedamdesetih godina 19. stoljeća govorimo o standardizacijskim procesima, o predstandardnom i standardnom razdoblju, ali o pretkodifikacijskom periodu. Filipovićev rad pripada dakle standardnome pretkodifikacijskom razdoblju hrvatskoga književnog jezika.

Kako je u vrijeme izdavanja ***Pripovidanja*** upravo pripreman, pa 1779. godine i objavljen osnovnoškolski slovopis s osnovama pravopisa, u svome smo filološkome pogledu na Filipovićevo djelo naglasak postavili na Filipovićev slovopis i pravopis.

Jedan je razlog tome što je ovo djelo objavljeno u 18. stoljeću, kada su se još uvijek tražila najbolja rješenja za latiničku grafiju, ali kada su se već nazirala grafijska ujednačenja, ako ne još sustavna i kvalitetna rješenja za hrvatsku latinicu.

Drugi je razlog naznačen već u uvodu – između prve i treće knjige njegovih propovijedi uočavamo jasne grafijske razlike, gdje je mlađi tekst, naravno, oslobođen balasta iz prethodne knjige, ali još uvijek nije ponudio jednostavan, jasan i sustavan slovopis.

Da se radi o relevantnome problemu, koji nismo uočili samo mi danas nego i Filipovićevo vrijeme, govori nam tekst iz prve knjige naslovljen ***Gliubeznivomu sctioczu***. Naime, do sredine 19. stoljeća većina je autora u svojemu obraćanju čitateljima govorila i o grafijskim nesavršenostima njihova vremena, pa otud i njihova djela te naglašavala potrebu za sustavnim rješenjima, kojima i njihovo djelo teži. Filipović u tome nije bio izuzetak.

Zbog važnosti ovoga teksta za razmatranu slovopisnu problematiku zadržat ćemo se na njemu.

Filipović odmah utvrđuje da se njegova grafija po nekim izborima i rješenjima razlikuje od u njegovo vrijeme uobičajene. Stoga odmah na početku kaže: »*U oviim kgnigham /.../ nebuduchiſe s onniim naçinom od piiſagnja, kojiſe ſad od mnoghiih obicajee , po ſve sluxio, potribitomiſe viddii, da moje razloghe doneſem od ovee prominee...*«

Već je sljedeća rečenica usmjerena biti slovopisnih problema od prvih zapisa hrvatskih tekstova latinicom do njegova vremena. Naime, premda se radi o vremenu davno prije suvremenoga fonološkoga jezičnog opisa, Filipović njemu dostupnim znanjima opisuje temeljne fonološke razloge slovopisnim problemima u brojnim jezicima. Naime, latinica je načinjena za latinski jezik, pa time i za latinski fonološki sustav. Stoga se za uporabu za sve druge jezike mora prilagođavati jer ti drugi jezici imaju drukčije fonološke sustave. U prvome se redu radi o razlikama u suglasničkome sustavu, za hrvatski jezik konkretno o palatalnome nizu. Filipović o tome govori načinom svojega vremena: »*Imaſe najpri znat ovoo, da s' innoſtranskiih sloviih u jeddan jezik muçnoje ſvarſceno piiſati: nitiſeje naſcelo, daje odregieno, da riiç, navlaſtito ghdi naraſte, imaa bitti od tolikoo slovaa onnaa, a od tolikoo onnaa drugaa, vecch kakkoo komu lipſceſe viddii, onnakoo i piiſee.*«

Vidimo da je izvrsno pogodio u samo središte problema, te za to izabrao izvanrednu metaforu »*muçnoje ſvarſceno piiſati*«.

Iz svojega iskustva utvrđuje da je teško naći sustav u slovopisu – njegovim riječima: »*niſam niggda dvojiczu naſcao, da po ſve jednakoo piiſcuu*«. Takvu konstataciju nalazimo u gotovo svih autora koji su se u predgovornim tekstovima svojih djela ograđivali od primjedaba zbog novih slovopisnih rješenja.[5]

Neka konkretna slovopisna rješenja posebno pojašnjava, navodeći primjere. Jedno od njih je i sljedeće razlikovanje dvaju glagolskih likova – aorista (*prošastoga svaršenoga vremena*) i imperativa (*sadanjega vremena zapovidajućega načina*) uporabom jednoga slova *i* (za kratki slog) i dva *i* (za dugi slog): »*Vratitiſe s' jednim* i *nije proſcaſtoo ſvarſceno, dali ſaddagnie vriime zapovidajuchiega naçina.*« Razlikovanje ne mora ostati unutar jedne vrste riječi, kao što pokazuje primjer sličnosti između glagola i imenice: »*Xeglia s' jednim* a, *nije proſcaſto neſvarſceno, vecchje imme.*«

Osim udvajanjem (geminacijom) samoglasnika dugi je slog moguće označiti i gravisom – Filipović kaže <u>*brazgotinom*</u>: »*Za too miſmo ſtavili*

[5] Izvadke iz predgovornih tekstova kojima franjevački autori objašnjavaju svoj slovopisni model i pojedinosti uporabe latiničke grafije te njihovu detaljnu analizu vidi u: Loretana Despot, ***Jezik slavonskih franjevaca do preporoda***, Osijek 2005., str. 65–90.

kad jednu brazgotinu, a kad i dva slovva ghdiſmo viddili daſe produgliuje riiç.«

Ovdje se Filipović opet vraća latinskome jeziku i naglašava jednostavnost latiničke grafije, ovoga puta zbog stalnoga mjesta naglaska: »*Laſnoje u latinskomu jeziku; jer kolikoſtvo riiçi u pridnajposlidgnioj slovki, illi ſcillabi uzdarxiiſe; i premdaji imaa i kratkii, i dughi u jednoj ſamoj riiçih, nijednaſe nerazaznaje izvan pridnajposlidgnia; ali u naſcemu nije takoo, jer gnii kolikojſtvo çujeſe i na poçetku, i na ſridi, i na ſvarſih.*«

Slijede objašnjenja za uporabu pojedinih grafema, s naglaskom na dvostrukostima, digrafima i posebnostima.

Možemo izdvojiti objašnjenja vezanim uz *s* i *h*.

Latinička grafija do 18. stoljeća poznaje dva različita *s*, Filipović kaže: »S *od dvii varſte u gniegovu piiſmu nahodiſe, jedno krupno, iliti ſcirokoo, a druggo ſitno, illi tiſno. Krupnoje vazda zdruxeno s* c, *too jeſt* ſc, *i na ſcirokko izgovaraſe, kakko:*ſcala, ſcipak, duſca, pſcenicza, duſcom, *i oſt.* s. *ſitnoo vazda ſitnpo izgovaraſe, kakko:* ſutra, danas, ſeſtra, ſabglia, *i oſt.*«[6] Dalje napominje da je vrlo važno upravo na opisani način čitati hrvatski tekst »*jer u naſckomu piiſmu* c *nighdi za* k *nesluxii*«.

Zbog labilnoga položaja fonema *h* u štokavskom fonološkom sustavu, koji se stoga u dijelu štokavskih govora ne ostvaruje, bilo je nužno objasniti razloge za pisanje toga znaka: »*Nahodiiſe na vecchje miſtaa i* h, *kojee nebuduchi slovvo zapigniajuchiee, zoveſe odaha, too jeſt, ſɛto dahomſe izgovaraa. Ovoo* h, *akko tko naſcki pritiſnuto ſɛtije, çiniimuſe dabiga mogao na mnoggo miſta metnuti, ali nije takkoo, vecch za razmazano negovoriti, vagliaa vlaſce ſɛtijuchii vidditi, ghdi naravno paddaa.*«

Usporedimo li ove uvodne napomene o grafiji i Filipovićevu uporabu grafijskih rješenja u tekstu, možemo zaključiti da se autor u prvoj knjizi držao zadanih okvira, ali je u trećoj pojednostavnio pisanje dugih vokala. Tako se dugi vokali u prvoj knjizi označavaju udvajanjem samoglasničkih grafema (*riiç, jaa, too, takoo, imaa*) i gravisom (*odrègieno, slùga, ſvitlòſt*), a često ostaju bez oznake, dok se u trećoj knjizi odustaje od udvajanja grafema pa ostaje samo gravis (*grìh, imà*). Naravno, pojavljivanje gravisa nije sustavno, odnosno ne znači uvijek dužinu, ponekad samo označava mjesto naglaska, kratkog ili dugog. Također se u nekim riječima pojavljuje grafem *h* iza samoglasnika označavajući dužinu (*bih, Dillah*). Razlikovanje kratkoga i dugoga sloga može biti vrlo važno

[6] U ovome se navodu dobro vide nesustavnosti u primjeni latiničke grafije – ista se riječ pojavljuje u sljedećoj rečenici, samo redak dalje, drukčije zapisana: *ſcirokoo* : *ſcirokko*.

za razumijevanje teksta, što najbolje pokazuju riječi čiji se morfološki opis razlikuje samo[7] time (Njd. *kgniga* : Gmn. *kgnigaa*).

Kod kratkih vokala nema promjene između dijelova ***Pripovidanja*** – označava ih se udvajanjem (geminacijom) suglasničkoga grafema koji slijedi za samoglasnikom (*Virra, millosti, nebbeskoga, slovvo*), premda u tome ima i odstupanja (*Gospoddine : Gospodine*).

Vidimo da je Filipović rabio slovopisna rješenja u skladu s onovremenim traženjima najboljih rješenja za latiničku grafiju primijenjenu hrvatskome jeziku. Riječ je o vremenu grafijske šarolikosti te evidentne razlike u slovopisnoj uporabi u južnim i u sjevernim hrvatskim krajevima.[8]

Tablica koja slijedi pokazuje Filipovićeva slovopisna rješenja u suodnosu sa slovopisnim rješenjima nekih hrvatskih jezikoslovaca, Filipovićevih suvremenika. To su gramatičari Tomo Babić[9] i Blaž Tadijanović[10] te autor pravopisa Antun Mandić[11]. S njima je uspoređen i jedan stariji jezikoslovac, leksikograf Faust Vrančić, autor prvoga hrvatskoga tiskanog rječnika iz 1595. godine,[12] koji je prvi pokušao pomiriti razlike između južnih rješenja nastalih prema talijanskoj prilagodbi latiničke grafije i sjevernih rješenja, nastalih prema mađarskoj grafijskoj prilagodbi. Razlog za uključivanje Vrančićeva slovopisnog modela u ovu usporedbu nalazimo u činjenici da Vrančićeva grafijska rješenja sredinom 18. stoljeća pojednostavljuju i Blaž Tadijanović i Jeronim Filipović. Stoga su njihova rješenja dosta sustavna i bliza uskoro objavljenu slovopisu i pravopisu Antuna Mandića. Najveće su sličnosti, očekivano, između franjevaca Jeronima Filipovića i Tome Babića. Neka su od rješenja za pisanje

---

[7] Naravno, naglasne razlike tekstovi ne bilježe, pa smo ih i mi ovdje zanemarili (Njd. *knjîga* : Gmn. *knjīgā*).

[8] Usp. temeljnu slovopisnu literaturu: Josip Vončina – Milan Moguš, ***Latinica u Hrvata***, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 11., Zagreb 1969., str. 61–81.; Josip Vončina, ***Temelji i putovi Gajeve grafijske reforme***, Filologija, knj. 13., Zagreb 1985., str. 7–88.; Tomo Maretić, ***Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima***, Zagreb 1889. O slovopisu franjevačkih autora usp. Loretana Despot, ***Jezik slavonskih franjevaca do preporoda***, Osijek 2005., str. 65–90.; Alojz Jembrih, ***Filološki pogled na jezik fra Tome Babića***, Zbornik o Tomi Babiću, Šibenik – Zagreb 2002., str. 17–54.; ***Brodski jezikoslovci***, Slavonski Brod 2003. (v. pogovore Ljiljane Kolenić).

[9] Tomo Babić, ***Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accomodata***, Venecija 1712./1745.

[10] Blaž Tadijanović, ***Svaschta pomallo illiti kratko sloxenye immenah i ricsih u illyrski i nyemacski jezik***, Magdenburg 1761./ Troppava 1766.

[11] ***Uputjenje k'slavonskomu pravopisanju za potrebe narodnieh ucsionicah u Kraljestvu Slavonie***, Ofen 1779. (nema oznake autora, a pripisuje se đakovačkom biskupu Antunu Mandiću).

[12] Faust Vrančić, ***Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae***, Venezia 1595.

suglasnika jednoznačna (npr. za *c, č, z, ž*), dok se za neke suglasnike nudi više rješenja (npr. za *ć, s, š*). Kao što vidimo, i nekoliko stoljeća od početaka pisanja hrvatskih tekstova latinicom, nema jedinstvenoga rješenja za neke palatale i sibilante, te je i dalje suglasnik *ć* onaj s najviše ponuđenih mogućnosti (u Filipovića: *ch, chi, chj, cch, cchi, cchj*).

Ova tablica pokazuje samo dio slovopisnih rješenja, i to za samo neke foneme. Osim toga, u njoj nisu zabilježene neke skupine grafema koje nisu slovopisna rješenja za samoglasnike koje na tome mjestu čitamo, nego proizlaze iz činjenice da autor rabi dijelom morfonološki pravopis (npr. *vitezscka; nakitchiena* i sl.).

Kada 1779. godine u Budimu izlazi ***Uputjenje k'slavonskomu pravopisanju za potrebe narodnieh ucsionicah u Kraljestvu Slavonie***, odnosno za kajkavsko područje ***Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnozt narodnih skol***, i dalje je obilježje hrvatskoga slovopisa ne samo nejedinstvenost, kada se promatra cijelo hrvatsko područje, nego i nesustavnost, kada se pogledaju pojedinačna rješenja.

fonem	Faust Vrančić 1595.	Tomo Babić 1712./1745.	Blaž Tadijanović 1761.	Jeronim Filipović 1750.	Jeronim Filipović 1765.	Antun Mandić 1779.
c	cz	c	cz	cz	cz	c
č	cs, cſ	ç	cs, cſ	ç, c	ç	cs, cſ
ć	chy	ch	ch,chy,chj	ch, chi, chj, cch, cchi, cchj	ch, chi, cchi, cchj	ch, tj
đ	dy	gi	gj, gy	g, gi, dgi	g	dj, gj
j	y	ſ	j, y	j, i, ø	j, ø	j
ď	ly	gl	ly, gly	gl, gli	gl, gli, glj	lj
ń	ny	gn	ny	gn, gni, gnj	gn, nj	nj
s	ß, sz, z, ſz	ſ,s	s, ſ, sz, ſz	s, ſ	s, ſ	ſ, s
š	ß, ſ	ſ́,ſ	sch, ſch, s, ſ, ſs	sc, ſc, ſɛ/sɛ[13]	sc, ſc, s[14]	sh
z	z	z	z	z	z	z
ž	x	x,ſ	x	x	x	x

[13] Zapis ſɛ pojavljuje se u prvoj knjizi samo u suglasničkoj skupini *št*, s varijantama *sɛ* i *sc*: *Zaſɛto imaa bit Suud opchienii / Sɛtochie rechi / Sctoje Virrovagnje*.

[14] Grafem *s* za fonem *š* pojavljuje se u trećoj knjizi samo u suglasničkoj skupini *št*: *Stoje millost*.

Uputjenje k'slavonskomu pravopisanju za potrebe narodnieh ucsionicah u Kraljestvu Slavonie, pripisano biskupu Antunu Mandiću, odnosno kajkavski ***Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnozt narodnih skol*** iz 1779. godine, značajni su jezikoslovni priručnici svojega vremena. »Važnost je obaju spomenutih priručnika što su njima kodificirana dva tadanja hrvatska pravopisa: kajkavski i slavonski.«[15]

To nisu samo osnovnoškolski slovopisi nego i prvi pravopisi, bolje rečeno prvi pokušaji sastavljanja osnovnih pravopisnih pravila.[16] U našem filološkome pogledu na jezik Filipovićeva ***Pripovidanja*** treba nešto reći i o pravopisu.

Podsjetimo se, govorimo o djelu nastalom sredinom 18. stoljeća, dakle, prije ovih spomenutih pravopisnih knjiga. Stoga ne možemo govoriti o poštivanju ili nepoštivanju pravopisnih pravila, nego samo o tome postoje li za Filipovića neka pravopisna načela kojih se drži u svojemu djelu, odnosno možemo li na osnovi njegova djela i pravopisne prakse oblikovati implicitnu pravopisnu normu.

Kako bi cjelovit prikaz pravopisnih pravila koja se daju iščitati iz Filipovićeva teksta bio prezahtjevan za ovaj članak, izdvojit ćemo dva pravopisna područja koja se u 18. stoljeću još uvijek ususta vljuju, pa nude različita rješenja u raznih autora. To su pisanje velikoga i maloga početnoga slova te sastavljeno i rastavljeno pisanje.

Velikim se početnim slovima sustavno pišu vlastita imena *Isus, Pavao, Adam, Eva, Gargur* i sl., i to samostalno ili s apozicijom, kao npr. *Divicza Maria / Matera Divicza, Pavao Aposto, Angeo Rafael* i sl., dok se u kombinaciji s atribucijom *sveti* ta atribucija piše malim slovom – *sveti Petar*. To vrijedi i za metafore, kao *sveta Matera Czarkva*. Atribucije su najčešće pisane malim slovom, kao *Raj zemaglski*, ali su pisane velik slovom uz imenicu *narod*, npr. *narod Xudinski*. Velikim se početnim slovom pišu i imenica *Bogh* i pridjev *Boxji*. Nema iznimaka u pisanju imena gradova – *Rim, Jeruzolim, Antiokia*, ni stanovnika – *Korintiani*. I prva riječ u rečenici, u naslovu i podnaslovu uvijek je pisana velikim slovom.

---

[15] Nada Vajs i Vesna Zečević u Pogovoru uz pretisak ***Kratkog navuka za pravopiszanye horvatzko za potrebnozt narodnih skol***, Zagreb 2003., str. 57.

[16] U 19. će stoljeću biti objavljeno nekoliko pravopisnih knjiga. Prvi će jednojezični pravopis biti objavljen u Budimu 1808. godine, za kajkavsko područje: ***Naputchenye za horvatzki prav chteti y piszati*** (usp. pogovor Alojza Jembriha uz pretisak iz 2004. godine). Ilirski će, pak, pravopis biti objavljen 1850. godine u Zagrebu, ***Pravopis jezika ilirskoga*** iz pera Josipa Partaša (usp. pogovor Lade Badurine uz pretisak iz 2002. godine). Ovi su pravopisi malene knjižice s osnovnim naputcima za pravilno pisanje, dok će prvi sustavan pravopis, koji daje odgovore na brojna pravopisna pitanja, biti tek ***Hrvatski pravopis*** Ivana Broza iz 1893. godine.

Također možemo reći da se gotovo uvijek velikim početnim slovom pišu: *Czarkva/Czarqua, Duh, Duſſa, Otacz, Virra, Sakramenat, Xenidba, Ispovid, Suud, Xupnik, Misnixtvo, Uçenik*... Nesustavnost se vidi u tome što se te riječi i njihovi sinonimi mogu pisati i velikim i malim slovom, npr. *Xenidba – xenidba – vinçanje*.

Velikim se početnim slovom pišu i neke imenice koje danas sustavno pišemo malim početnim slovom, npr. *Loxnicza, Roditegli, Pisaoczi, Lupex, Lemozina, Ruxicza, Liglian* i sl. Ovaj je zapis velikoga slova funkcionalan jer su ove imenice uporabljene u konkretnim propovijedima najčešće kao simboli, pa su i njihove zamjenice pisane velikim slovom, npr. *Divojke – Onne*. Riječi iz ove skupine nalaze se u jednome diskursu pisane velikim slovom – *Xena, Mux, Otacz, Divojka, Sinovi*, a u drugom, kada nisu simbolično uporabljeni, malim slovom – *xena, mux, otacz, divojka, sinovi*. To otvara neke grafostilističke mogućnosti.

Kao što se već iz ovoga opisa vidi, još uvijek nema sustavnoga pravopisnog pravila o pisanju velikoga početnoga slova.

Kod sastavljenoga i rastavljenoga pisanja riječi u Filipovića i njegovih suvremenika možemo vidjeti snažan utjecaj izgovora. Naime, naglasne su cjeline često zabilježene kao jedan neprekinut niz, premda se u drugim iskazima i situacijama jasno vidi da autor poznaje pojam riječi. Tako se velik dio zanaglasnica piše zajedno s toničkom riječi koja je nosilac naglasne cjeline. To u prvome redu vrijedi za pisanje zamjeničkih zanaglasnica, koje se sustavno, bez iznimke, pišu zajedno s toničkom riječi, npr. *govorise, reççejoj, imaduse, sliſajteme*... I glagolske se zanaglasnice pišu zajedno s toničkom riječi, npr. *ovoje, nekasu, duxnaje, misliosam, akobbi, bicchie, ostavivichie*... Zajedno se s toničkom riječi piše i upitna čestica *li*, npr. *moguli*. Naravno, to vrijedi i za njihove kombinacije, npr. *kadstese, gdichetese, moxelise, muçnomuje, dasumi*...

Za naglasne cjeline s prednaglasnicama ne može se utvrditi takva sustavnost. Naime, niječna se čestica *ne* piše zajedno s toničkom riječi, npr. *nebude, nexivu, negovorim*, ali ako je upravo na toj čestici u propovijedi naglasak, piše se odvojeno, npr. *Ovoje prava gliubav: imadu mislit dajije Bogh zdruxio, ne za ovu svarhu, da uxivaju naslagenja putena, neggo da uçine porod*.

U zaključku možemo reći da slovopisna i pravopisna analiza ***Pripovidanja nauka karstjanskoga*** oca Jeronima Filipovića iz Rame pokazuje autorovo traženje najboljih rješenja za uporabu latiničke grafije za hrvatski jezik te pokušaje ustustavljivanja pravopisnih pravila. Pokazatelji s obaju ovih područja svjedoče o pripadnosti teksta pretkodifikacijskom standardnom periodu hrvatskoga književnog jezika.

FILOLOŠKI POGLED NA *PRIPOVIDANJE NAUKA KARSTJANSKOGA* JERONIMA FILIPOVIĆA

Sažetak

U radu se analiziraju slovopis i pravopis ***Pripovidanja nauka karstjanskoga*** (Mletci, 1750., 1759. i 1765.) oca Jeronima Filipovića iz Rame. Primjeri iz korpusa donose se iz *Govorenja svarhu sakramenta ženidbe* i na *Govorenja svarhu kriposti*. Slovopis se promatra u kontekstu onovremenoga traženja najboljih rješenja za latiničku grafiju primijenjenu na hrvatskome jeziku. Pokušava se utvrditi kojim se pravopisnim načelima autor rukovodio u vremenu neposredno prije tiskanja prvih pravopisnih naputaka za osnovne škole.

A PHILOLOGICAL VIEW OF THE *PRIPOVIDANJE NAUKA KARSTJANSKOGA* BY JERONIM FILIPOVIĆ

Abstract

The paper analyses the spelling and orthography of the ***Pripovidanje nauka karstjanskoga*** (Mletci, 1750, 1759 and 1765) by Fra Jeronim Filipović of Rama. The examples used for the corpus come from the *Govorenje svarhu sakramenta enidbe* and the *Govorenje svarhu kriposti*. The spelling is viewed in the context of the search for the best solution available for the Croatian language in the Latin script, which was taking place at that time. It seeks to determine the orthographic principles employed by the author in a period immediately preceding the printing of the first orthography guides for elementary schools.

OGOVOR PRIKAZUJESE
GLIUBEZNIVOMU SCTIOCZU.

MEniſe çinii, daje muçno kgnighe naach, ù koim neima nijedne riiçi na kriivo pritiſnute, i tako, ù koim vecchiee, ù koim magniee. U' oviim mojim kgnigam mnogheſe riiçi iſctechiene naodee. virruimj, imaoſam pomgliu dabi ſve na prav igaſcle, i joſc vechiu moj drugh, koimie ù pomochi bio, ali zaludu, nemogoſmo upazit da mnoghee ne uteku iz pod oka. A mnoghee, koje mii izpraviſmo, zaludù bih, jer onnii, koi pritiskuje, buduchi da ni riiçi naſcki nerazumi, neizpraviji. Zato moj gliubeznivi ſctioçe oprosti. Iſtinaje da vechii dijo riiçi izkvarenii-, ſako ſvak moxe upravit, i tako nie biila ni potriba da ſve ovde ſtavgliam; a paak ſve niiſu ù ſviim kgnigam; niſctanemagnie ſveſam ovde ſtavio, kojeſam mogao naach, a thi brate napravi oſtalee, kakote tvoja dobrota uçii. Parvii broi zlamenuje liiſt, drughii ſtùp, trechii reedak.

Liiſt.	Stùp.	Reedak.	Riiçi izkvarene.	Riiçi izpravgliene:
5	1	11	neima koichie	neima. Koichie.
		18	ogvore	odgovore.
	2	12	odgovoraite	odgovaraite
		27	jetnam	jeſtnam.
6	»	26	razike]	razlike
		29	ovgoregniu	govoregniu.
		35	poniſit Poznavſci	ponizit. Poznavſci.
		39	upuichieſe	uputichieſe.
7	1	3	jednoje. Duſſa	jednoje Duſſa.
		39	neumarlà	neumarlà?.
		47	nepriateglia	nepriategliaa.
8	1	13	*Contemplatiom*	*Contemplationem*
	2	41	promiſchliajuchi	promiſcgliajuchi
10	1	39	raſtaſglieno	ſaſtavglieno
11		9	ſemoga	ſamoga
12	1	30	odragne	odragnien
	2	10	kartjanin	karſtjanin
13	2	8	itomaçegnia	iztomaçegnia
		25	*Fruſtr*	*Fruſtra*
		26	*ſuamus*	*ſumus*
16	2	14	gruggo	druggo
		19	govarechi	govorechi
		29	kriza	krixa
		46	tuku	ruku
22	2	30	ſveli	Sveti
		33	karſtjanku	karſtjansku
33	1	49	darzim	darxim
	2	27	ſtiakovitie	ſtrahovitie
28	1	23	Gzeſaru	Czeſaru
1	1	39	tirii	trii
	2	40	pria tegliu	priategliu
38	1	28	piriliçan	priliçan

Filipovićeve ispravke u 1. knjizi »Pripovidanja...«

Ines Srdoč-Konestra

USPOREDNO ČITANJE PROPOVIJEDI JOSIPA BANOVCA I JERONIMA FILIPOVIĆA

UDK 821.163.42-97(091)
252

Oba franjevca – nešto stariji Jeronim Filipović (1688.–1765.) i mlađi Josip Banovac (1703.–1771.) stasala su u istoj sredini, a životni im se putovi većim dijelom vezuju uz razne dužnosti u provinciji Presvetog Otkupitelja, naročito uz gradove Sinj i Šibenik te cijelu Dalmaciju.[1] Tiskane knjige njihovih propovijedi izlaze gotovo paralelno, Filipovićeve 1750. (sv. 1), 1759. (sv. 2) i 1765. (sv. 3) u Mletcima, a Banovčeve 1763. godine u Jakinu. Dok je Banovac u svoje *Razgovore duhovne* unio samo neke propovijedi[2] Filipović je vrlo opširnim propovijedima obuhvatio cijeli kršćanski nauk[3].

Podrazumijeva se da je primarni razlog pisanju homiletskih djela tumačenje vjere. U naših je autora dodatno naveden povod[4] nastanku pro-

[1] Osnovne podatke o oba autora može se naći u natuknicama u Leksikonu hrvatskih pisaca, Školska knjiga, Zagreb 2000. Više o J. Banovcu u: Zbornik o Josipu Banovcu. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Josip Banovac i homiletička književnost« Šibenik – Skradin – Visovac, 6.–8. studenoga 2003., Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« i Hrvatski Studiji Sveučilišta u Zagrebu, Šibenik – Zagreb, 2004.

[2] Razgovor duhovni Pastira s'otara u svetkovine došastja Gospodinova, i korizme u kratko složeni, i na svitlost dati, za lačnju službu Pastirah seljanskih sadrži trideset razgovora, odnosno ukazanja od razgovaranja – počinju s prvom Nedjeljom došašća i uglavnom prate crkveni kalendar; 29. se propovijed odnosi na Blagoslov puka kad se Pastir dili, a 30. Od posidovanja novoga pastira je inaugurativna u novoj sredini. Slijedi još sedam Razgovaranja od Sakramentah. Ukupno oko 270 stranica.

[3] Prva knjiga obuhvaća prva dva dijela nauka kršćanskog, dakle propovijedi Svarhu virre i ufanja (584 stranice), druga Svarhu ljubavi (451 stranicu), a treća (...) od svetih Sakramentah, Kripostih Stožernih, Dilah od milosrdja i druga (379 stranica). Ukupno preko 1400 stranica.

[4] J. Banovac nakon uobičajene uvodne posvete (Priposctovani gospodine i gospodaru opate) svoje objašnjenje o nastanku propovijedi iznosi u kratkome tekstu naslovljenom Postovanom stioczu, dok J. Filipović u prvoj knjizi propovijedi taj dio naslovljuje Učinitegl Mnoggo Poštovanoj Gospodi, i Otczem pastirom duscaa, a u tekstu Gliubeznivomu štioczu iznosi problem ortografije koji autori u 18. stoljeću često apostrofiraju. Filipović objašnjava da je taj dio stavio na početak knjige na zahtjev prepisivača koji želi objasniti kojim

povijedi, obojica ističu isti razlog – učiniti dostupnim na hrvatskome jeziku propovijedi o kršćanskom nauku. Banovac će vrlo kratko objasniti da su ga *pastiri duša* više puta molili da sastavi *razgovaranja duhovna za puk od sela*, a Filipović želi svojim propovijedima pomoći svećenicima koji možda ne znaju latinski i talijanski jezik te trebaju priručnik na hrvatskome jeziku. Ne smatra da time čini ništa posebno jer i drugi narodi imaju knjige propovijedi pisane na vlastitome jeziku te dodaje *zašto* (ih) *ne bismo* (imali i) *mi Illirczi?* Filipović želi domaćem svećenstvu pružiti homiletsku literaturu na narodnome jeziku polazeći s pozicije učitelja koji uviđa potrebu postojanja određenoga tipa tekstova potrebnih u katehezi. U trećoj knjizi u posveti župnicima poziva se i na osobno iskustvo propovjednika koji uočava nedovoljno poznavanje sakramenata u seoskoj populaciji te bi njegova knjiga propovijedi trebala pomoći župnicima *daji učete, i naučete ove Sakramente dostojno primati.*

Homiletička literatura stvarana iz utilitarnih pobuda, nužno mora biti prilagođena recipijentima pa nije nevažno za koju sredinu nastaje. Bez obzira što ih iz današnje perspektive percipiramo kao pisane tekstove, one su primarno namijenjene govorenju[5] pa njihova struktura mora biti prilagođena verbalnome iskazu.[6] Utilitarnost nameće i odabir određenoga stila[7] što propovijedi primiče kategoriji funkcionalnih tekstova. Sve navedeno ne ostavlja mnogo mogućnosti za osebujnost propovjednoga diskursa, malo je prostora za dosizanje umjetničkih vrijednosti tako da se jedva može govoriti o estetskim komponentama propovijedi. Međutim važno je istaknuti da su za dio populacije to bili jedini oblici *književnoga štiva* s kojima se susreću[8].

---

se grafemima služio u nedostatku čvrstih ortografskih pravila. U drugoj se knjizi obraćanje čitaocu naslovljeno je Stioče pribogoljubni u kojem saznajemo da je prva knjiga propovijedi dobro primljena pa preporuča i drugu knjigu navodeći Služise š'njima, i virno služise, jerbose uffam, da, akosu parve dosta ploda u duše Karstijanske prinile, obe u istih mnogoće veće koristi učiniti. (str. IX)

[5] Upućujemo na isticanje retoričkih pravila i umijeća od antike do našega doba. Usporedi npr. Ernst R. Curtius, Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje, Naprijed, Zagreb 1998., str. 73–89.; Miroslav Beker, Kratka povijest antičke retorike, Artresor, Zagreb 1997.; Ivo Škarić, Temeljci suvremenoga govorništva, Školska knjiga, Zagreb 2000.

[6] Više o toj temi u tekstu: Estela Banov-Depope, Tradicijska usmenost, retorička vještina i tiskana propovijed, u: Zbornik o Josipu Banovcu, Šibenik – Zagreb 2004, str. 65–83.

[7] Usporedi npr. Marina Katnić-Bakaršić, Stilistika, Sarajevo 2001., o retoričkome stilu i oratorskome podstilu, str. 196–199.

[8] O važnosti propovijedi za izgrađivanje jedinstvenoga hrvatskoga jezika, slušateljske i čitateljske publike usporedi predgovor Josipa Bratulića u: Hrvatska propovijed od svetoga Metoda do biskupa Strossmayera, Erazmus naklada, Zagreb 1996., str. 5–12.

Ono o čemu se može prosuđivati jesu stilska obilježja. Pokušat ćemo u propovijedima o sakramentima obaju autora izdvojiti stilske elemente koji pridonose eventualnoj autorskoj prepoznatljivosti te zaključiti o razlikama i sličnostima analiziranih propovijedi.

Banovac:

Ovi nauk od sedam Sakramenata jest, najpotribit, jersu očišćenje, i opranje zloća, potvarđenje, i nadometnuće milosti Božje. Ovo je ono sedam svitnjaka zlatni, koje vidi S. Ivan u očitovanju, iz koji svitlost milosti Božje u Dušu pravovirni ulazi. Ovoje ono sedam zuizda sjajućih, koje isti S. Ivan vidi u desnici Sina Božjega. uzdarz Ovo je opranje, i očišćenje zloća obećano od Bga po po Ezekielu Proroku: izliću svarhu vas vodu čistu, i očistitćetese od sviju zloća vaši. Zašto po SS. Sakramenti ilise licimo od bolesti duhovni, ili se imo u milosti Božjoj, ili dostojno primajući veću milost. Dobivamo, zato od Sakramentah potribitoje veliko znanje. Najprićese govoriti od sviju u općenju, pak od svakoga na pose. (str. 196)

Filipović:

Otkad Bog čovika stvori, mnoga i razlika zlamenja čoviku dava, koja zlamenuju njegovo višnje spasenje. Po onih zlamenjih Bog hotije čoviku ukazat svoju ljubav, zarad koje čovika hotje stvorit i učinit, da život višnji, i blaženi dobije. Budući pak na svit Mudrost Boga Otza očito došla, štoće reći, budućise Sin Božji, kojise Mudrost Božja zove, čovik učinio, da čovka odkupi od višnjega sužanstva, u koje biase po grihu padnuo: ovo odkupljenje učini, svojom mukom, i smartju pravdi Božjoj plativši. Ova Mudrost upućena, Sin Božji, Gospodin naš Isukarst sagradi sebi kuću, stavi na svit Carkvu, tojest skupštinu pravovirni, u kojoj stavi sedam stupa, koji zlamenuju sedam Sakramenata. Sapientia adificavit sibi Domum, excidit columnas septem. *Da ovim stupih, tojest, po ovim Sakramentih vazda možese ova skupština uzdaržati, a i u slavu višnju unići. Od ovih sakramentah u ovom govorenju hoću govoriti, u komu tomačise. Parvo. Štoje Sakramenat. Drugo. Koliko je Sakramenata. Treće. Tko je naredio Sakramente.* (str. 1)

---

[9] U ovome se tekstu manje zadržavamo na opisu Banovčevih propovijedi budući da su one s različitih aspekata obrađivane u navođenom Zborniku o Josipu Banovcu u člancima E. Banov, D. Gabrić-Bagarić, I. Bekavca Basića i I. Srdoč-Konestra.

[10] Tako npr. Filipovićeve propovijedi o svetim sakramentima obuhvaćaju jednako stranica kao Banovčeva cijela knjiga propovijedi.

Formalna razlika u strukturi, odnosno organizaciji svake propovijedi očigledna je. Iako kvantiteta ne može biti kriterij spomenimo da će ono što Banovac[9] iznosi u jednome ulomku Filipović proširiti i postat će temom jedne ili više propovijedi.[10] Iz te kvantitativne razlike ipak proizlazi i razlika u načinu prezentacije i u strukturi. Banovac odmah prelazi na temu objašnjavajući njezinu bit, a Filipović će to činiti postupno razvijajući argumentaciju najčešće krećući od općeg prema pojedinačnom. Navodimo uvodni tekst u tumačenje sakramenata

Filipović strukturira svako govorenje dosljedno i sistematično: počinje navođenjem pitanja obično izdvojenim u dvije točke, slijedi kratki latinski citat kojeg prevodi i navodi izvor – najčešće je to Biblija. Uvodni tekst u svaku propovijed ukratko objašnjava temu, a u posljednjoj rečenici toga ulomka ponovno po točkama navodi o čemu će govoriti. Središnji i najopširniji dio je razrada i elaboriranje teme. Sustavnost u njezinu iznošenju daje naslutiti da Filipović ne piše propovijedi koje će biti neposredno čitane niti će ih svećenici moći u cjelini upotrijebiti. On nudi u svakoj propovijedi svojevrstan višak informacija i ostavlja propovjednicima mogućnost izbora unutar ponuđenoga teksta. Metodičnost i postupnost neosporna su obilježja kojima autor sigurno vodi čitatelja/slušatelja nastojeći predvidjeti »sva« pitanja i ponuditi adekvatne odgovore. Takav pristup ponekad dovodi do monotonosti. Nedostaje dinamike pa propovijedi gube na sugestivnosti i više podsjećaju na predavanja (pre)pedantnoga profesora negoli na živu riječ koja treba potaknuti slušatelje na emocionalno sudjelovanje i prihvaćanje izrečenoga kao mogućega modela oponašanja u svakodnevici.

U središnjem i najduljem dijelu svakoga govorenja koji je redovito naslovljen *Dio parvi* i koji se opet sastoji od nekoliko točaka grafički odijeljenih novim redom i rimskim brojevima, odgovara na postavljena pitanja. U pravilu, na početku svake točke postavi tezu koju onda opširno obrazlaže. Uporišta pritom nalazi u citatima iz Svetoga pisma, poziva se na crkvene autoritete (npr. sv. Augustina, D. Scotta) ili jednostavno konstatira da je tako odredio *sveti Sabor Tridentinski*. Teoretiziranje i moraliziranje potkrepljuje primjerom koji obično najavljuje sintagmom *slišajte jednu priliku* ili *slišajte jedan lip dogadjaj*... što upućuje na govorničku situaciju[11].

[11] Činjenica što se tim sintagmama upućuje na govornu situaciju ne mijenja prethodno iznijeto stajalište o tome da su Filipovićeve propovijedi preopširne da bi u cjelini bile govorene. Naime, smatramo da su u cjelini korišteni upravo segmenti s pripovjednim obilježjima jer su dinamični, zadržavaju pažnju slušateljstva, potiču na oponašanje primjerom što znači da je znatna njihova komunikacijska i persuazivna vrijednost.

Upravo su ti primjeri svojevrsne male zaokružene priče s literarnim elementima. Ne locira ih u vrijeme i prostor jer one svevremenošću i općenitošću trebaju sugerirati mogućnost oponašanja, trebaju poticati na razmišljanje. Obično počinje sintagmom *jedna žena*, *jedan čovik* ili navodi povijesno vrijeme i likove (*u doba Rimskoga carstva*, *Julijan Czessar od svete Virre odmetnik*...) ili samo ime nositelja zbivanja npr. *Maurilio Biskup*, *Biskup imenom Samonata*...

Naracija teče različito. Ako se prepričava događaj opisuje se slijedom kojim se dogodio, a iznosi ga objektivni pripovjedač. Grijeh kao sastavni dio ljudskoga ponašanja povod je zapletu, a spoznaja grijeha i potom neki oblik skrušenja dovode do raspleta i najčešće sretnoga završetka. U pripovijedanje se često interpoliraju zbivanja koja bivaju razriješena čudom koje je manifestacija Božje volje. Na samome kraju kada treba izreći pouku mijenja se status pripovjedača prijelazom iz objektivnoga u subjektivni, a iskaz iz 3. lica prelazi u ja-formu. Tu propovjednik osobno izriče svoja očekivanja – nađe li se tkogod iz slušateljstva u sličnoj situaciji znat će kako se ponašati.

Ako se radi samo o navođenju kraćih primjera rabi se i upravni govor u kojem obično sudjeluju dva lika od kojih jedan može biti kršćanin, a drugi nevjernik kojemu kršćanin objašnjava neke temeljne postulate vjere. Pitanja su formulirana gotovo naivno kao da ih postavlja slabo obrazovana osoba što podrazumijeva i jednostavne odgovore. Osnovna je zadaća tih »pričica« djelovati poučno pa su strukturom prilagođene memoriranju. Bez obzira tko su sudionici dijaloga cilj je primjerom pojasniti temu propovijedi.

Možemo izdvojiti još jedan tip prezentiranja pripovjedno oblikovanih dijelova propovijedi – to su čuda. Obično se radi o manifestaciji Božje moći koja se pokazuje na pojedinim primjerima strukturiranim kao pripovjedne minijature, kompozicijski zaokružene u kojima se pojavljuju dva ili tri lika. Bitno je da neki od likova svjedoče o onome što se percipira kao čudo ili pak čudo potvrđuje neki od crkvenih autoriteta.

Propovijedi ne nastaju kao estetske tvorevine. Njihovim je autorima cilj primjerom poučiti recipijente koji najčešće i nemaju estetsko iskustvo. Egzemplarnost prenijetih sadržaja treba biti shvaćena kao mogućnost imitacije pa sadržaji primarno nude modele u kojima recipijent treba prepoznati načine djelovanja, modele ponašanja, a rasplet nije racionalan već čudotvoran.

Navodimo primjer koji pokazuje različitost u pristupu a odnosi se na sakrament krštenja[12], odnosno uputu o vodi kojom valja obaviti sam obred.

---

[12] Filipović sakramentu krštenja posvećuje šest Govorenja (str. 15–38) koja su strukturirana po modelu koji smo naveli u tekstu. Izdvajamo pitanja na koja on odgovara u pro-

Banovac:

Dvisu stvari potribite za Sakramenat karštenje, brez kojih nebiva Sakramenat. Parva stvar jest voda naravna, ili bila iz mora, iz Rike, od kiše, od sniga, i leda rastupljena; ali nevalja od Ružica, čorbe, ni od cvića, i trave izažeta.
Da iama biti voda naravna, vidise u Vanđelju S. Ivana na pogl. 3. Ako tko priporođen nebude izvode. I Sabor Tridentinski u sidanju 7. Canonu 2. Ako tko reče, da voda istinita, i naravna nije potribna za Sakramenat karštenja, daje proklet.
Premdase u potribi može karstiti s' vodom naravnom, neblagoslovljenom; ništanemanje tako karsteći bez potribe smartnobi sagrišio; zašto prem daje Isukarst naredio da se karsti u vodi naravnoj, crkva je sveta stanovitim razlogom naredila da se karsti vodom blagoslovljenom. I premda ima osobit blagoslov, koga određuje S. Carkva, i činiše na bilu sibotu, i u subotu na post duhova, sasvim tizim ima u Ritualu blagoslov isti, kojise može, kadje potriba svake nedilje učiniti od Paroka, i svagdanjom blagoslovljenom vodom možese brez griha karstiti. Anc. d.3.q.2n.2. (str. 213)

Filipović:

Voda, kojase u Karštenici darži zove se Latinski: Fons Baptismalis, a ova rič Fons *naški govorise Vrutak, ili Studenaci tako kad govorim vrutak, ili studenac Karštenja, razumin onu vodu, kojase sahrnjuje u krstionici, i blagosivase samo na dan velike Subote, i na post Duhova, a ne drugi dan, već akobije nestalo; i onda činise blagosloviti po načinu kako stoji u Ritualu Rimskomu. Ova voda dostojnose zove ovim imenom Vrutak, ili Studenac, jer ako i neizvire ondi gdi stoji, kako izviru vrutci naravni, morese reći, da izvire duhovno iz parsih Isukarstovih. Kad Spasitelj na križu umri i vojnik sulicom parsa otvorimu, iz njegova prisvetoga tila izadje kavr, i voda Karv za oltar gdi njegovu karv primamo; voda, da po njoj Carkva uplodise, i raste.*

(...)

Bog hotioje i čudesih ovi vrutak Karštenja, ili Karstionice činit vidit, daje svet, i daje kripost Božanstvena u njemu. Piše S. Gargur Turonense, da u jednom mistu od Lužitanie biaše Karštenica: k ovoj na veliki četvrtak kadbi došao Biskup, s' svojimi Redovnicih, i s građanih, našaobiju praznu, zatvoriobiju, i zapečatio prid svim, da ne bi kakva privarka bila, pak u veliku subotu došaobi po isti način sa svojimi Redovnicih, i građanih, otvoriobi Karstionicu, i našaobiju punu vode, i tako punu, da bi

---

povijedima Svarhu karštenja. Tomačise: (u I.) Štoje Karštenje. Kolikostrukoje Karštenje. (u II.) Štoje vrutak, ili Studenacz Karštenja. Kolikoje od potribe vodom ovoga vrutka karstiti. (u III.) Tkosse može karstiti. Tko ima karstiti. (u IV.) Tko ima biti Kum na Karštenju. Dužnost Kumova Karštenja. (u V.) Zaštose Carkva služi mnogim načini, dajući Sakramente. Načini, kojimase Carkva služi, dajući sveto Karštenje. (u VI.) Što se prima na Karštenju. Štoje karstjanin dužan zaradi Karštenja. U Banovca sakramenti nisu izdvojeni u posebne propovijedi, već su samo među naslovima odvojeni unutar cjeline Razgovaranja od sakramentah, a objašnjavajući krštenje on izdvaja natuknice: Štoje Sakramenat karštenja, i kadaje naređen od Isukarsta; Učemuse čini sakramenat karštenja; Kojese milosti po karštenju dobivaju (str. 210–216).

Banovac:

Filipović:

se voda vidila uzvarh pelišah kamenice. Kadbi pak ovu vodu blagoslovio, mnogibi ove vode uzeli i odnili kućam svojim za oškropit njom bolesnike, i vinograde, po kojojbi vodi Bog čudesa dilovao. I prem dabi mnogi od ove vode uzeli, ništanemanje svebi kamenica bila puna s varhom. Kadbise pak svi karstili, kojibise imali oni dan karstiti, ondabi vode nestalo. Ovo kralj onoga kraljevstva videći, i nevirući, za dva godišta hoti on karstionicu pomnjivo čuvat, i najde isto. I jošte nevirujući, čini okolo sve Carkve, i Karstionice izkopat jame duboke, i široke, da ne bi voda ondi po koji način sama provrila, i naravno došla, ali treće godište nedočeka, umri, i vodu najdoše kakono i prie. Još ima i drugih čudesa od ove vode, ali neka ovo bude zadosti za potvardit ono što je rečeno, da voda vrutka Karstionice veliku kripost ima, i da je Bogu ugodna; i tako da i mi karstjani, dužni smo je u poštenju velikom daržati.

Očigledna je razlika u pristupu i odabiru načina prezentacije istih sadržaja. Banovac vrlo često navodi ono što nije dopušteno ili se ne preporuča, a tome pogoduju negativni primjeri koji uz pouku primarno posreduju strah. Nema potrebe objašnjavati jer iza izgovorenoga stoji autoritet propovjednika koji prenosi Božju riječ.

Već je naglašeno da su Filipovićeve propovijedi puno opširnije što otvara mogućnost temeljitijega pristupa. Inzistira na pomnom objašnjenju svakoga pojma kojega obrađuje. Obično polazi od etimološkoga značenja riječi iz grčkoga ili latinskoga jezika, navodi kako se ona prevodi u našemu jeziku te izdvaja i kolokvijalne inačice. Zanimljivo je da svaku objašnjava i upućuje koju vrijedi rabiti, a koja nije pogodna za uporabu zbog iskrivljenoga značenja. Za pojedine lekseme semantičku komponentu utemeljuje u kršćanskom učenju. Razložno od primjera do primjera potkrepljuje svoje teze. Polazi od pozitivnoga, postupno objašnjava zašto je nužno djelovati na određeni način. Oba autora će navesti istu posljedicu krivoga djelovanja, odnosno grijeha, ali Banovac učestalije prijeti kaznom, a Filipović nastoji poučiti kako izbjeći grijeh.

Filipovićevi primjeri su više no Banovčevi utemeljeni na prosvjetiteljskim postavkama. Didaktičnost je dodatno podcrtana u drugome, vrlo kratkome dijelu svake propovijedi (*Dio drugi*) koji je svojevrsni *repetitio* jer postavlja pitanja o predočenoj građi i odgovara na svako u samo jednoj rečenici.

Kompozicijom i strukturom Banovčeve su propovijedi sasvim prilagođene govorenju. Po potrebi su mogle služiti kao predložak za memoriranje ili ih se moglo čitati. U oba slučaja dinamikom, ekspresivnošću, uporabom figura (najčešće antiteza, hiperbola, retoričko pitanje), eksklamatornim tonom bliže su govornome izrazu što povećava njihovu neposrednu uporabnost.[13]

Činjenica je da u oba autora nalazimo i niz vrlo sličnih ulomaka. To preuzimanje uopće ne mora biti neposredno iako ne možemo isključiti i tu mogućnost zbog vremenske i prostorne podudarnosti. Ali primarno paralelizam proizlazi iz iste namjene tekstova koji stoljećima crpe inspiraciju iz istih izvora. Autorske se posebnosti, kao što je ranije spomenuto, mogu svesti na razlike u stilu pa možemo konstatirati da je u Banovca prisutna emocionalnost, ekspresivnost, on češće navodi negativne primjere, njima zastrašuje, proklinje, prijeti. Filipović je racionalniji, on objašnjava, upozorava, savjetuje.

[13] Pridodamo li tome intonaciju glasa, mimiku i gestu koje se mogu očekivati uz tako ekspresivne tekstove, zamišljamo propovjednika koji s govornice po potrebi maše rukama, prijeti, viče kako bi i verbalnim i neverbalnim komponentama pridonio uvjerljivosti propovijedi.

USPOREDNO ČITANJE PROPOVIJEDI JOSIPA BANOVCA I JERONIMA FILIPOVIĆA

Sažetak

Usporednim se čitanjem propovijedi Josipa Banovca i Jeronima Filipovića uočavaju razlike i sličnosti među propovijedima. Uvažavajući činjenicu da homiletička literatura nema primarno estetskih pretenzija, već je bitan njezin utjecaj na recipijente uočava se način na koji su Banovac i Filipović strukturirali svoje propovijedi. Izdvajaju se dijelovi koji donose primjere jer donekle omogućavaju diferenciranje stilskih osobitosti autora. U Filipovića su to narativni umeci koji načinom pripovijedanja postaju male cjeline s obilježjima književne strukture, a Banovčevi primjeri ostaju na utilitarnoj razini *exempla* stilski i kompozicijski nedotjerani. U oba autora dominira potreba za upućivanjem, poučavanjem a razlikuje ih veća Filipovićeva didaktičnost u odnosu na Banovčevu ekspresivnost.

PARALLEL READING OF SERMONS BY JOSIP BANOVAC AND JERONIM FILIPOVIĆ

Abstract

A parallel reading of the sermons by Josip Banovac and Jeronim Filipović reveals the differences and similarities between their sermons. Appreciating the fact that homiletic literature makes no explicit aesthetic pretensions, but rather aims to influence the recipient, it is interesting to note how Banovac and Filipović structured their sermons. In this regard, it is the parts including exemplification that stand out because they allow, to some extent at least, differentiation between the stylistic characteristics of the authors. In Filipović, these are narrative inserts which, by virtue of their narrative technique, constitute small separate units with literary structural features, while in Banovac they remain at a utilitarian level of *examples*, unpolished in style and composition. Both authors' sermons are dominated by the need to direct and instruct, but the difference can be seen in Filipović's didacticism as opposed to Banovac's expressiveness.

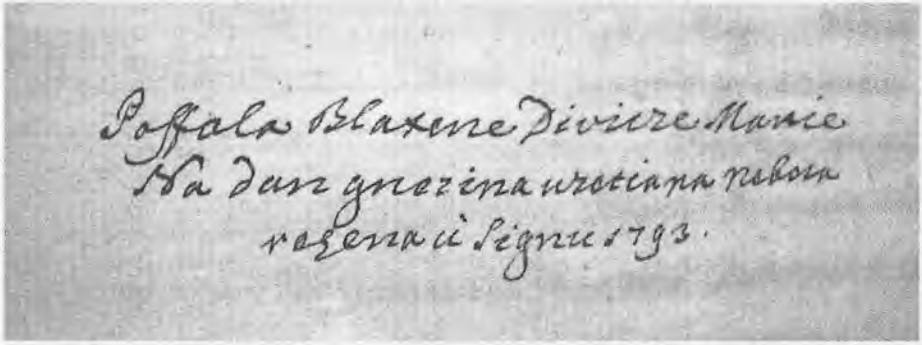

Poffala Blaxene Divicze Marie
Na dan gnezina uzetiana nebesa
rezena u Signu 1793.

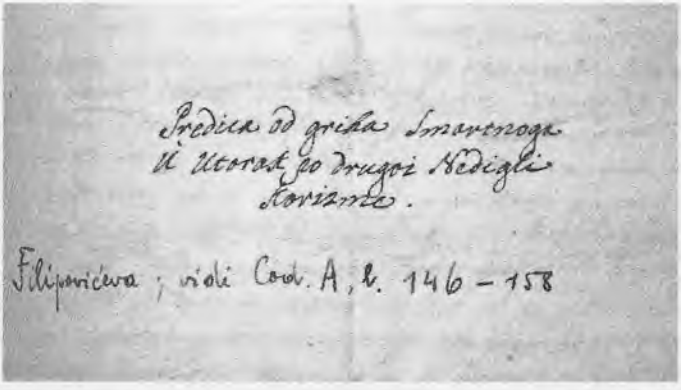

Predica od griha Smartnoga
U Utorak po drugoi Nedigli
Korizme.

Filipovićeva ; vidi Cod. A, l. 146 – 158

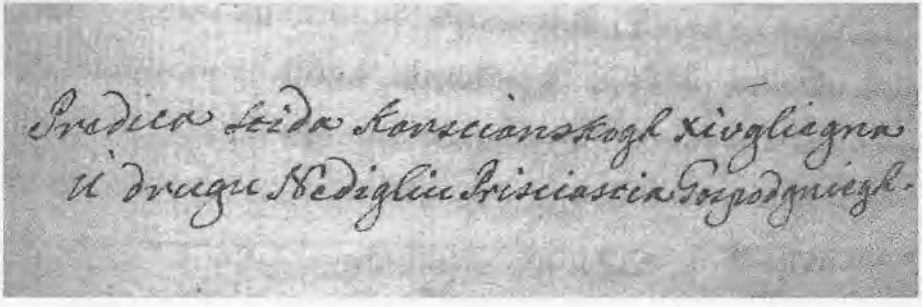

Predica Stida Karscianskogh xivgliegna
U drugu Nedigliu Prisciastia Gospodgniegh.

Naslovnice Filipovićevih propovijedi iz sinjskoga Kodeksa E, fol. 10r, 197r, 211r

Franjo Emanuel Hoško

FILIPOVIĆ I HRVATSKI BUDIMSKI KULTURNI KRUG

UDK 929 Filipović, J.

Poslije oslobodilačkog Bečkog rata (1683.–1699.) velika franjevačka pokrajinska zajednica Bosna Srebrena bila je prisutna u tri države: pod turskom vlašću u Bosni i Hercegovini, u Dalmaciji pod vlašću Venecije te u Slavoniji i u Podunavlju u sastavu zemalja Habsburške monarhije. Neposredno po završetku tog rata preuzimaju franjevci Bosne Srebrene u vlastitu odgovornost filozofsku i teološku izobrazbu svojih najmlađih članova.[1] Već u godini uspostave mira u Srijemskim Karlovcima (1699.) otvaraju filozofsko učilište u Budimu, a 1710. i bogoslovnu školu koja od 1722. djeluje zajedno s filozofskim učilištem u sastavu školskog zavoda s dva fakulteta pod nazivom Generalno učilište 1. razreda. U to je vrijeme Šibenik drugo mjesto filozofskog školovanja Bosne Srebrene jer je i u njemu Bosna Srebrena 1699. otvorila filozofsko učilište, a 1714. mu je pridružila visoku bogoslovnu školu; obje škole su 1724. ušle u sastav Generalnog učilišta 2. razreda; učilištem 1. razreda postalo je 1735. godine. Kad su se 1735. od Bosne Srebrene odijelili franjevci u Dalmaciji u novu Provinciju sv. Kaja, uskoro nazvanoj Provincijom presvetog Otkupitelja, u Bosni Srebrenoj je mjesto drugog školskog zavoda preuzeo Osijek gdje je 1707. počelo djelovati učilište filozofije, a 1724. nastavila rad bogoslovna škola; od 1735. su te dvije školske ustanove djelovale u sastavu Generalnog učilišta 1. razreda. Najprije su budimsko i šibensko generalno učilište djelovali u međusobnom skladu, i to ne samo po istom nastavnom programu već izmjenom nastavnika. Poslije 1735. na isti način surađuju budimsko i osječko generalno učilište, najprije u Provinciji Bosni Srebrenoj, a poslije 1757. u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. Bila su to ne samo obrazovna središta tih franjevačkih pokrajina već i mjesta stvaralaštva filozofske i teološke literature. Nastavnici su ondje nudili filozofiju aristotelizma i teologiju zasnovanu na istim filozofskim pretpo-

[1] Na samom početku 18. stoljeća 35 je studenata Bosne Srebrene studiralo teologiju u Italiji i Poljskoj; filozofiju su studirali na učilištima vlastite zajednice. – F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj.* KS, Zagreb, 2002., 199.

stavkama u skotističkoj intepretaciji franjevačkih mislilaca iz vremena skolastike i ranog novog vijeka, a i sami su pisali takva djela, osobito školske priručnike. Kako su biskupijske, isusovačke i pavlinske visoke škole slijedile skolastičku filozofiju i teologiju u duhu tomizma, franjevačke visoke škole su uspostavile filozofski i teološki pluralizam u Hrvata pa su tako osigurale skotizmu mjesto u filozofskoj i teološkoj misli tadašnje Hrvatske.

Nastavnici u tim školskim ustanovama bili su svjesni franjevačke odgovornosti prema poslanju Crkve pa pišu i književna djela u duhu katoličke obnove koja se je tek u 18. st. mogla razmahati u tim krajevima, tj. u vremenu nakon njihova oslobođenja od turske vlasti. Premda filozofski i teološki spisi, kako u rukopisu tako objavljeni tiskom, zajedno s knjigama na hrvatskom jeziku iz pera nastavnika na budimskom, šibenskom i osječkom generalnom učilištu pokazuju visoku povezanost ovih visokoškolskih središta, ipak je opravdano naglasiti da im je na čelu budimsko Generalno učilište jer je oblikovalo osobit hrvatski budimski kulturni krug koji je dao niz priloga na području vjerske prosvjete, nabožne literature, historiografije, homiletičke i katehetičke književnosti kao i novinstva. Svojim djelovanjem taj je krug imao presudnu ulogu u povijesti hrvatske kulture općenito, a napose u razvitku kulturnog života hrvatskog življa u narodnoj dijaspori na krajnjem sjeveru njegove etničke prisutnosti.

1. Franjevački visokoškolski centar u Budimu

Kada je 1699. započelo u Budimu rad filozofsko učilište, starješina budimskog franjevačkog samostana bio je Mihovil Radnić.[2] Teško se je oteti misli da Radnić nije iskoristio svoju službu za utjecaj na rad učilišta. Štoviše, opravdano je predpostaviti da je provincijal Bosne Srebrene Franjo Travničanin namjerno želio Radnićevom prisutnošću u Budimu osigurati ne samo redovit rad tog učilišta nego i Radnićev utjecaj na taj rad.[3] Nastavnici i studenti franjevačkih visokih škola u Budimu su, naime, uskoro pokazali da su Radnićevo književno djelo prihvatili kao primjer i putokaz za vlastiti kulturni rad. Djelovanje, naime, budimskog kulturnog kruga hrvatskih franjevaca pokazuje da je prihvatilo Radnićevu književnu baštinu kao polazište i nadahnuće. Danas su poznate dvije Radnićeve tiskane knjige, i to: *Razmiscljanja prigomiona* (Rim, 1683.) i *Poagargegne izpraznosti* (Rim, 1683.). Možda je Radnićeva bibliografija i opsežnija, ali

[2] *Isto djelo,* 128–131.

[3] Franjo Travničanin (Travnik, o. 1667. – Sl. Brod, o. 1708.) je obavljao najviše upravničke službe u Bosni Srebrenoj: bio je od 1696. do 1699. kustod, a sljedeće tri godine provincijal. – *Nav. djelo,* 197–200.

su i ove dvije knjige vrlo značajne u razvitku hrvatske književnosti. U njima je »Radnić dao lijep prilog hrvatskoj knjizi onoga doba. On svoje knjige piše jezikom »slovingnskym bosanskym«. Jezik mu je dosta čist;.. u svojim djelima miješa ikavicu s ijekavicom. Radnićeva djela nisu prazna« već su sadržajem bogata. Predstavljaju doprinos hrvatskoj književnosti u duhu katoličke obnove i značajan su dokument književnoga stvaralaštva na razmeđu 17. i 18. st. u skladu s književnim tradicijama franjevaca Bosne Srebrene.[4]

Prvi profesor filozofskog učilišta je bio Brođanin Augustin Pjanić koji je 1710. s Ivanom Srijemcem preuzeo učiteljsku stolicu na tek osnovanoj visokoj bogoslovnoj školi u Budimu; Srijemca je naslijedio Hercegovac Antun Bandić (1716.–1718.), prvi profesor bogoslovne škole u Šibeniku (1714.–1716.), da bi 1718. prihvatio dužnost profesora na bogoslovnoj školi nadbiskupijskog sjemeništa u Splitu. Bandićev drug u drugoj godini njegova djelovanja u Budimu je bio Šimun Mecić. Zajedno s Bandićem je napustio Budim i nastavio učiteljsku službu na bogoslovnoj školi u Dubrovniku. Njegovim zalaganjem je 1722. u Budimu uspostavljeno Generalno učilište i on se 1723. vratio u Budim da predaje šest godina dogmatsko bogoslovlje (1723.–1729.). Ubrzo je priredio za tisak knjižicu *Cvitak pokornih aliti knjishice sedam pismi pokorni s officiom s. Krixa i drugim mlogim bogogliubnim molitvam kako i s naukom karstianskim nakichenie* (Budim, 1732). Iste je godine i budimski samostanski starješina Antun Bačić, prethodno profesor moralnog bogoslovlja, tiskao propovjedničko djelo, sazdano zapravo kao kontroverzijski katekizam, pod naslovom *Istina katoličaska* (Budim, 1732.), ali je prije Mecića i Bačića Mecićev drug u nastavničkoj službi u Budimu Lovro Bračuljević (1723.–1734.) objavio dvije hrvatske knjige: *Dobar put putovanja karstjanskoga u raj višnjega uživanja* (Budim, 1730.) i *Uzao serafinske naški goruće ljubavi* (Budim, 1730.). Ovom zboru budimskih franjevačkih pisaca pripada i Stjepan Vilov, Mecićev nasljednik u učiteljskoj službi u Budimu, pisac kontroverzijskog katekizma *Razgovor prijateljski među krstjaninom i ristjaninom* (Budim, 1736.).

Spomenuti su pisci izgradili hrvatski budimski kulturni krug. Ako se ne spomene Radnić, prethodnici tog kruga su bili Bandić, Ivan Kopijarević Stražemanac i Luka Karagić, a pripada mu Nikola Kesić, prireditelj lekcionara *Epistole i Evangjela priko sviju nedilja i blagi dneva svetih go-*

[4] R. BOGIŠIĆ, Suvremenost i tradicija u književnom postupku bosanskih franjevaca, u: *Godišnjak Instituta za izučavanje jugoslovenskih književnosti u Sarajevu,* knjiga II, Sarajevo, 1973., 58–61.

[5]

[6] F. E. HOŠKO, *Nav. djelo*, 136–138.

dissnji (Budim, 1740.); u nekoj povezanosti s tim krugom bio je i Jeronim Filipović. Bandić je, naime, u rukopisu ostavio na talijanskome jeziku pisan životopis Lovre Šitovića Ljubušaka. Kopijarević je 1718. naslijedio Bandića na učiteljskoj stolici i sastavio povijesno djelo, koje je također ostalo u rukopisu, *Paraphrastica et topographica expositio totius almae provinciae Bosnae Argentinae* (Velika, 1730.).[5] U to je vrijeme napisao djelo na hrvatskom jeziku, najvjerojatnije u Budimu, starješina tamošnjeg samostana Luka Karagić (1717.–18; 1719.–20.); on je autor danas izgubljene *Molitvene knjižice.*[6] S Mecićem i Bračuljevićem je među prvim nastavnicima bogoslovne škole Generalnog učilišta u Budimu bio Petar Karapandžić (1723.–1732.), Hercegovac iz Goranaca blizu Mostara. Njega je 1732. naslijedio na katedri bogoslovne škole u Budimu Jeronim Filipović.[7]

U Budimu je djelovanjem visokih škola hrvatskih franjevaca nastalo najprije stvaralaštvo koje se može ocijeniti kao prilog školskoj filozofskoj i teološkoj literaturi; riječ je školskim priručnicima i popisima postavki koje su pisali nastavnici i javno branili studenti.[8] U tom krugu ubrzo nastaju i djela vjerske prosvjete, historiografije, novinstva i književnosti. Tako kulturno, napose literarno, stvaralaštvo profesora budimskih visokih škola nadilazi redovite zadatke rada tih obrazovnih ustanova. Ono ima širi crkveni, kulturni i narodni značaj, premda je topički vezano za mjesto na krajnjem rubu hrvatske dijaspore u Ugarskoj; štoviše, dobar dio tih kulturnih radnika potječe i živi u toj dijaspori. Usprkos svemu tome stvaralaštvo budimskog kulturnog kruga jedva ima dijasporska i regionalna obilježja. Ono je po svom nadahnuću, htijenju i tekovinama općehrvatsko ili barem sjevernohrvatsko. Opravdano je nazivati budimske hrvatske pisce nazvati pripadnicima hrvatskog budimskog kulturnog kruga jer je njegovo stvaralaštvo bilo u duhu hrvatske crkvene, nacionalne i kulturne tradicije. Ono je, naime, plod hrvatskih kulturnih radnika koji rade za vjerske i kulturne potrebe hrvatskog življa, a nije rad hrvatskih iseljenika koji rade za hrvatske iseljenike. Stvaralaštvo budimskog kulturnog kruga hrvatskih franjevaca bilo je također u duhu hrvatske crkvene, nacionalne

[7] ARSM, *Liber Archivalis*, 233, 235.

[8] Ante Sekulić je svrnuo pažnju kulturne javnosti na djelovanje franjevačkih filozofskih učilišta i zabilježio filozofske rukopise koje su ostavili nastavnici tih ustanova u svojim radovima: Filozofska baština hrvatskih podunavskih pisaca XVIII stoljeća, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine,* 7/8(1978), 225–249; Naša podunavska filozofska učilišta, sadržaj njihova rada i značenje, *Ibidem,* 13/14(1981), 69–106. – Zlatko Posavac je prvi, još 1967. godine, popisao filozofske i dijelom teološke rukopise po franjevačkim samostanima u Slavoniji. Prema njegovom popisu valjalo bi pokušati naći autore onih rukopisa kojima se autori nepoznati, usp. Zlatko Posavac, *Filozofski rukopisi 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Slavonije.* Zagreb, 1993., 154–155.

i kulturne tradicije. Štoviše, ono ima izrazit etnocentrički značaj i po svojim usmjerenjima i ciljevima je svehrvatsko. Zato je u tom krugu bilo mjesta i za one koji nisu bili rođeni u ugarskom Podunavlju; kulturno, a osobito književno, stvaralaštvo pripadnika tog kruga je svojom pojavom, opstojnošću i kontinuitetom općehrvatsko. Stoga se ni Jeronim Filipović nije u tom budimskom krugu mogao osjećati kao stranac.

2. Filipović u Budimu

Jeronim Filipović je u Budimu bio samo dvije godine (1732.–1734.) i ondje je postigao naslov lektora jubilata.[9] Kako je u to vrijeme u Bosni Srebrenoj jedino Generalno učilište u Budimu bilo 1. razreda, tj. najviši obrazovni zavod u Franjevačkom redu, Filipović je samo kao nastavnik takvog zavoda mogao postići najviši naslov u nastavnoj službi, naslov lektora jubilata. Prije djelovanja u Budimu on je jedanaest godina predavao na visokoj bogoslovnoj školi u Šibeniku.[10] Iz razdoblja Filipovićeve profesorske službe preostali su filozofski spis *Disputationes in Aristotelis Metaphysicam*[11] i danas izgubljeni teološki spis *De divinis attributis et modis intrinsecis*.[12]

Premda je Filipović kratko vrijeme boravio u Budimu, izgleda da je ipak ondje objavio *Put križa* (Budim 1734). To djelo i *Piesme duhovne* (Mleci 1759) pririču se Filipoviću samo dvojbeno.[13] Stoga se ne može sa sigurnošću tvrditi da je Filipović doprinio svojim literarnim stvaralaštvom budimskom kulturnom krugu, ali nije opravdano ni osporiti pozitivan utjecaj tog kruga na njegovo stvaralaštvo. Toj tvrdnji se ne protivi činjenica što se je Filipović kao upravnik u redovničkim poslovima gotovo uvijek nalazio na protivnoj strani od svojih drugova u profesorskoj službi u Budimu, naime: Šimuna Mecića, Lovre Bračuljevića i Stjepana Vilova,

---

[9] APOS, *Spisi br. 6,* fol. 68.

[10] AFSM, *Liber Archivalis,* 136, 139, 162, 211, 234.

[11] Filipovićev filozofski spis je nastao u Firenzi gdje je on predavao filozofiju. – Rodio se oko 1688. u Rami, a onda mu je obitelj prebjegla na područje mletačke Dalmacije. Franjevačko odijelo je 1706. obukao u Sinju (AFSM, *Liber Archivalis*, 60). Filozofiju je studirao kod Lovre Šitovića u Makarskoj (1707–10), a teologiju u Rimu, u samostanu Ara Coeli. Poslije profesorske službe u Firenzi stekao je kvalifikaciju generalnog lektora pa ga je vrhovna uprava Franjevačkog reda 1720. željela poslati za profesora visoke bogoslovne škole u sastavu generalnog učilišta u Lavov u Poljsku. Filipović nije namjeravao poći tako daleko od domovine pa je zatražio i dobio dopuštenje ostati u provinciji gdje je 1721. preuzeo katedru bogoslovne škole u Šibeniku. (usp. K. JURIŠIĆ, O. Jeronim Filipović, *Sinjska spomenica 1712–1969,* Sinj, 1965., 257–277); isto ovdje u Zborniku str.

[12] Ovaj rukopis je danas zametnut (*Isto djelo*, 268).

[13] Karlo Jurišić opširno raspravlja o Filipovićevom autorstvu tih dviju knjiga (*Isto djelo,* 262–264, 268).

kao i svojih prethodnika u Budimu Ivana Srijemca, Ivana Stražemanca i Luke Karagića.[14] Bile su to, naime, godine žestokih razmimoilaženja u odlučivanju treba li dijeliti Bosnu Srebrenu, odnosno valja li je dijeliti u dvije ili u tri pokrajinske zajednice.

Filipović je, premda rodom iz Rame, u svom radu prvenstveno bio vezan za Dalmaciju.[15] Stoga je razumljivo da je nastojao oko uspostave franjevačke pokrajinske zajednice od dalmatinskih samostana Bosne Srebrene. Ti su samostani zapravo bili na to prisiljeni jer je 1730. vlada u Veneciji zabranila stanovnicima drugih država obavljati civilne i crkvene službe na području Mletačke republike. Kad je 1735. došlo do diobe Bosne Srebrene, on je bio prvi provincijal nove provincije sv. Kaja koja je okupila devet dalmatinskih samostana Bosne Srebrene u novu pokrajinsku zajednicu (1735.–1738.).[16] Kako je kasnije je još jednom kao provincijal bio na čelu te zajednice (1751.–1754.),[17] nužno je naglasiti da se je isticao kao crkveni upravnik.[18] Bio je k tome odličan poznavalac teoloških i crkvenih pitanja,[19] ali je svakako važna oznaka njegova djelovanja koju izriče tvrdnja da je bio »jedan od najboljih hrvatskih propovjednika u prošlosti«.[20] Taj značajni crkveni i kulturni djelatnik umro je 10. XII. 1765. u Sinju.

3. Filipovićevo *Pripovidanje nauka kršćanskoga*

Svoje je propovijedi objavio u tri sveska pod naslovom *Pripovidanje nauka kršćanskoga* (Mleci 1750; II dio, Mleci 1759; III dio, Mleci 1765). One su doista njegovo životno djelo koje dugo nije izgubilo svježinu i aktualnost.[21] Bilo bi presmiono očekivati Filipovićevo priznanje da ih je pisao pod utjecajem djelovanja hrvatskog budimskog kruga, ali napominje da je »hodio... po Ugarskoj zemlji« (III. svezak, str. IX). Napisao ih je i objavio tiskom nakon što je upoznao stvarno vjersko i moralno stanje hrvatskih katolika. Kad spominje »Ugarsku zemlju«, napominje: »Hodio

---

[14] AFSBr, J. A STRAXEMANO, *Paraphrastica et topographica expositio*, 24–27.

[15] Usp. JURIŠIĆ, *O. Jeronim Filipović,* 260–262.

[16] FERMENDŽIN, *Chronicon,* 65.

[17] JURIŠIĆ, *O. Jeronim Filipović*, 161.

[18] Filipović je još 1726. obavio tzv. Kanonski pohod ili generalnu vizitaciju vlastite redovničke pokrajine Bosne Srebrene (D. MANDIĆ, *Franjevačka Bosna*, Rim, 1960., 218); obavio je također kanonski pohod kod bugarskih franjevaca, zatim 1755. u geografskoj Bosni prije druge diobe Bosne Srebrene, a u svojstvu generalnog vizitatora obišao je i vlastitu provinciju presv. Otkupitelja 1757. i predsjedao provincijskom kapitulu (usp. JURIŠIĆ, *O. Jeronim Filipović,* 161).

[19] Bio je osobni teolog dvojice splitskih nadbiskupa i jednog šibenskog biskupa (usp. KOSOR, K., Fra Jeronim Filipović kao kritičar vjere i morala svojih suvremenika, *Kačić,* 6(1974), 123–140).

[20] *Isto djelo*, 123.

sam po Dalmaciji, po Bosni, po Ugarskoj zemlji i po Bugarskoj u kojim kraljevstvih najveći narod naši ilirički jeste se raširio. U ovih državah jesam ispovidao, pripovidao i pričešćivao i vidio sam da kršćani (govoreći navlastito od seljanah) malo dobro znaju se ispovidati i s malim bogoljubstvom pristupaju primiti ovaj sveti Sakrament.« Svoj je uvid osobito utvrdio u južnoj Hrvatskoj gdje je pratio biskupe dok su dijelili sakrament potvrde i kad je umjesto biskupa ispitivao kršćanski nauk krizmanike (sv. III, 46), a i sam je provjeravao vjersko znanje najmlađih »na mnogo mista« dok je kao provincijal obilazio župe svoje franjevačke pokrajine sv. Kaja, odnosno Presvetog Otkupitelja u Dalmaciji (sv. I, 51).[22] Stoga je odlučio predati svećenicima svoja *Pripovidanja nauka kršćanskoga*, svjestan da je »kršćanin dužan znati nauk kršćanski. Prvo kako čovik. Drugo kao kršćanin« (sv. I, 1–2).

U predgovoru, koji je upravio »pastirom duša«, Filipović priznaje da njegovo djelo nije originalno ni po sadržaju ni po načinu pisanja. No, zna da takva djela imaju drugi narodi pa »kad ga imaju drugi narodi, zašto ne bismo mi Ilirci« (sv. I, str. X). Opravdano je Filipovićeve knjige gledati prvenstveno kao katehetske propovijedi što on sam potvrđuje kad poučava svećenike kako će ih koristiti. Treba doslovno slijediti u njima zapisana »govorenja«. Najbolje bi bilo u cijelosti, doslovno, prenositi tekst svake propovijedi. Tko »tako može naučiti, u redu; tko ne može, onda barem primjeri.« Zatim nastavlja s uputama: »Ako vam pravo rečem, ja kad bih na vašem mjestu bio, i ne bih mogao naučiti koje istomačenje, ne bih se stidio s ovim knjigam i prid oltar izići, ter štogod reći napamet, a štogod i proštiti« (sv. I, str. X–XI). Svoj prijedlog opravdava jednostavnošću izlaganja koje koristi u tumačenju katekizamskog gradiva: »Tako sam nastojao učiniti da me svak može razumiti; zaradi šta nisam hotio ni riči inostranski koje ili drugojače ili zanosljivo izgovaraju stavljati, doli kako se sada običaje u ovih naših mistih. Ne ima narečenja liposlovskii ili retoričkii..., ali ima ono što je potribito razumiti« (sv. I, str. XI). Opravdano očekuje da će njegove propovijedi biti od osobite koristi svećenicima glagoljašima, jer oni »latinsku knjigu ne uče«.

Filipović slijedi u razdiobi katekizamskog gradiva tradiciju katekizma sv. Roberta Bellarmina pa prva knjiga obuhvaća temačenja vjere i ufanja,

---

[21] Sarajevski nadbiskup Josip Stadler tiskao je u 8 knjiga Filipovićeve propovijedi pod naslovom *Propoviedi o nauku kršćanskom od o. Jeronima Filipovića, franjevaca iz Rame u Bosni* (Sarajevo 1887.-1894.).

[22] Filipović nakon takvih ispitivanja nije bio zadovoljan jer je nalazio nemalen broj ljudi koji nisu znali ni osnovne kršćanske molitve i katekizamske obrasce. Vjersko neznanje je nužno pratio vjerski nehaj, nizak moralni standard, čak i praznovjerje. – Usp. F. E. HOŠKO, *Negdašnji hrvatski katekizmi.* Katehe-za, Zagreb, 1985., 76, 77.

tj. Vjerovanja, Očenaša i Zdravomarije. Druga knjiga tumači krepost ljubavi, tj. Deset Božjih zapovijedi, a treće knjiga razlaže četvrti dio katekizma, tj. kršćanske dužnosti. U trećoj knjizi donosi Filipović najprije 47 govora o sakramentima, zatim o blagoslovinama, o krepostima, o darovima Duha Svetoga, o djelima milosrđa i završava s govorima o posljednjim stvarima. Govori redovito imaju kratak uvod, a onda slijede prvi i drugi dio; prvi dio je katehetska propovijed, a drugi dio je isto katekizamsko gradivo prerečeno u tradicionalnom dijaloškom obliku, svojstvenom katekizmu. Ponekad su neki govori ostali bez tog dijaloškog katekizamskog dijela. Tako je Filipović razvio osobitu dijaloško propovijed jer za taj katekizamski dio piše: »U ovome dilu govorenja neću drugo besidit, nego stavit ću upitanja i odgovore, koji se iz ovoga govorenja mogu izvaditi... Ja ću, dakle, pitat, a svi sa mnom odgovarajte i držite na pameti« (sv. I, 5).

Dakle, Filipović je začetnik hrvatske dijaloške propovijedi katekizamskog sadržaja. Njegovo *Pripovidanje nauka kršćanskoga* su katehetske propovijedi koje razlažu gradivo poslijetridentskog katekizma, ali puno osobnih zapažanja i svjedočanstva o stvarnom stanju vjerskog i moralnog života hrvatskih katolika na širokom prostoru njihove prisutnosti u prvoj polovici 18. st. Koristi se Biblijom kao zbirkom primjera i tumačenja, a ne kao izvorom vjerovanja i pouke. Rado se služi srednjovjekovnim primjerima ne pokazujući dovoljno kritičnosti u njihovu navođenju. Upotrebljava i slike, poredbe i mudre izreke iz klasične književnosti. Sve te značajke Filipovićevog pisanja nedvojbeno ukazuju da je svoje *Pripovidanje nauka kršćanskoga* zamislio ne samo kao sustavnu i opširnu vjersku informaciju nego i kao poticajni govor, kao riječ koja osvaja.

Zaključni osvrt

Pripadnici hrvatskog kulturnog budimskog kruga, napose oni koji su pisali djela na hrvatskom jeziku pa ih valja ubrojiti u začetnike tog kruga, tj. Lovro Bračuljević, Šimun Mecić, Antun Bačić, Stjepan Vilov i Luka Karagić, pripadali su franjevačkoj pokrajini Bosni Srebrnoj, toj »najjačoj katoličkoj crkvenoj organizaciji na periferiji turske carevine od Jadrana do Budima«.[23] Ta činjenica do te je mjere utjecala na njihove književne stavove da je »sasvim prirodno da se bosanska književnost 17. i 18. st. razmatra zajedno i paralelno s književnom radnjom u Slavoniji i Južnoj *Ugarskoj* kao jedna cjelina«,[24] ali i u Dalmaciji.

---

[23] T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, 18.

[24] K. GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost od 16. do 18. st.* (...), Zagreb, 1969., 151.

Svaku književnost, pa tako i književno stvaralaštvo budimskog kruga u prvoj polovici 18. st., valja valorizirati ispitujući koliko je ona u svojoj cjelokupnoj pojavi, kako trajanju tako očitovanju, bila u dodiru i u suglasnosti, a koliko u raskoraku s drugim ograncima katoličke književne prakse i u hrvatskoj književnosti onoga vremena. Valjalo bi zatim ocijeniti kakva je uloga te književnosti u odnosu prema općoj evropskoj književnoj tradiciji i, na kraju, kakav je unutar te književnosti odnos između tradicije i suvremenosti, tj. koliko je plod suvremenih uvjeta i okolnosti, a koliko obnavljanje naslijeđenoga i propisanoga.[25] Opći je sud povjesničara hrvatske književnosti jednodušan u tome da se izvori, tokovi i putovi svih elemenata motivacije i realizacije književnog stvaranja budimskog kruga prilično lako utvrđuje u zajedničkom okviru prodora praktičnosti u katoličku književnost.[26] Zato je opravdan sud, koji nije dovoljno prisutan izvan krugova povjesničara književnosti, da književno stvaranje franjevačkih književnika ulazi u okvir katoličke obnove perom i knjigom.[27] Kad se ta književnost promatra iz još šireg aspekta, onda o književnom stvaranju slavonskih franjevaca treba preuzeti sud što ga Bogišić daje o radu franjevaca onoga doba u Bosni, zapravo na cijelom području Bosne Srebrene: »U cjelini uzevši, u idejnom pogledu književnost bosansko-hercegovačkih franjevaca ponesena je istim onim opredjeljenjem, tendencijama pa onda često i dometima koji su katoličkom kulturno-književnom svijetu bili zacrtani već u srednjem vijeku.«[28]

Ipak, ako se prosuđuje franjevačko književno stvaranje iz konkretne perspektive, tj. iz realizacije odnosa tradicionalnog i suvremenog u tom stvaranju, nije teško uočiti da je književno stvaranje budimskog kulturnog kruga i ostalih franjevaca Bosne Srebrene »određen dvama sklopovima uvjeta: naobrazbom autora i potrebom čitalačke publike.«[29] Svi su franjevački pisci Bosne Srebrene u to vrijeme imali isti domet školske izobrazbe koju su primili u inozemstvu, a onda je prenosili drugima na vlastitim školama, konkretno u visokim školama u Budimu, Šibeniku i Osijeku. U drugom dijelu prve polovice 18. st. nastavnici tih škola su posjedovali humanističko obrazovanje, poznavanje starih klasika, crkvene književnosti srednjega vijeka i skolastičke filozofije i teologije, ali i izrazitu osjetljivost za vjerske i kulturne potrebe puka. Stoga ih upravo to potiče na pisanje u

[25] R. BOGIŠIĆ, Suvremenost i tradicija u književnom postupku bosanskih franjevaca, *Godišnjak, Instituta za izučavanje jugoslavenskih književnosti u Sarajevu*, knjiga II, Sarajevo, 1973., 56.

[26] *Isto mjesto.*

[27] K. GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost od 16. do 18. st.*, 149.

[28] R. BOGIŠIĆ, Suvremenost i tradicija u književnom postupku bosanskih franjevaca, 60.

[29] *Isto*, 57, 58.

kojem su svjesno vodili računa o duhovnoj razini čitalaca. Zato je shvatljivo da se većina tiskanih djela ne izdiže iznad moći shvaćanja prosječnog čovjeka.[30] Tako su se »principi filozofije i prakse tih književnih stvaralaca... znali ... poklapati i usklađivati sa suvremenim potrebama puka«.[31] K tome ne pokazuju zanimanje za neko drugo usmjerenje osim ciljeva katoličke obnove, među koje treba ubrojiti i opće prosvjećivanje puka. Zato tada nastaju knjige vjerskog i crkveno-nabožnog sadržaja.[32]

Poštujući Filipovićevu osobnu kulturu i snažan stvaralački duh, dopušteno je ipak iznijeti tezu da je on u dodiru s budimskim kulturnim krugom kroz dvije godine boravka u Budimu mogao provjeriti, izoštriti i utvrditi svoja zapažanja te upraviti svoje stvaralaštvo na dobro puka kako je to kasnije potvrdio svojim književnim stvaranjem u duhu poslijetridentske katoličke obnove. Stoga je u prosudbi Filipovićeve povezanosti s hrvatskim kulturnim krugom u Budimu, i to iz perspektive djelovanja tog kruga, opravdano također zaključiti da Filipovićevo *Pripovidanje nauka kršćanskoga* sadržajno upotpunjuje dotadašnje književno stvaranje tog kruga kao i cijele onodobne franjevačke pokrajine Bosne Srebrene. Dakle, sve su to razlozi koji opravdavaju upozoriti na Filipovićeve veze s hrvatskim budimskim kulturnim krugom.

---

[30] K. GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost...*, 149.

[31] R. BOGIŠIĆ, Suvremenost i tradicija..., 60. – Autor je ukazao u kojoj su mjeri upravo predavači Generalnog učilišta u Osijeku sudjelovali u književnom stvaranju u Slavoniji u 18. i 19. stoljeću. Usp. F. E. HOŠKO, Franjevci i knjiga za slavonske krajišnike. *Kačić*, 16(1984), 153–160; F. E. HOŠKO – Domagoj ŠIMUNOVIĆ, Doprinos franjevaca kontinentalne Hrvatske jezikoslovlju i književnosti, u: M. MIRKOVIĆ – F. E. HOŠKO, *Mir i dobro. Umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda.* Zagreb, 2000., 65–82.

[32] K. GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost...*, 186. – Autor je kasnijim studijem sadržaja hrvatskih katekizama došao do jasnih znakova tzv. obnovnog katoličanstva ili katoličkog prosvjetiteljstva u spisima slavonskih i podunavskih franjevaca. O sadržajima koji otkrivaju takvu usmjerenost Emerika Pavića, Ivana Velikanovića, Marijana Lanosovića potkraj 18. st. te Matije Petra Katančića i Rafaela Leakovića početkom 19. st. usp. F. E. HOŠKO, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj,* 257–295.

FILIPOVIĆ I HRVATSKI BUDIMSKI KULTURNI KRUG

Sažetak

Jeronim Filipović bio je u Budimu profesor i može se zaključiti da je s ostalim profesorima tamošnjeg franjevačkoga Generalnog učilišta dijelio iste ideje i dijelom ih ostvario i u svojim spisima. Stoga je u prosudbi Filipovićeve povezanosti s hrvatskim kulturnim krugom u Budimu, i to iz perspektive djelovanja tog kruga, opravdano zaključiti da Filipovićevo *Pripovidanje nauka kršćanskoga* sadržajno upotpunjuje dotadašnje književno stvaranje tog kruga kao i cijele onodobne franjevačke pokrajine Bosne Srebrene.

FILIPOVIĆ AND THE CROATIAN CULTURAL CIRCLE IN BUDA

Abstract

Jeronim Filipović was a professor in Buda. Therefore, we can assume that he shared the ideas of the professors of the Franciscan General School in Buda, which he partly realised in his writings. Thus, in assessing Filipović's links to the Croatian cultural circle in Buda, it is fair to say that, from the point of view of the activity of that circle, Filipović's *Pripovidanje nauka kršćanskoga* complements the substance of the earlier literary opus of that circle as well as of the Franciscan province of Silver Bosnia of that time.

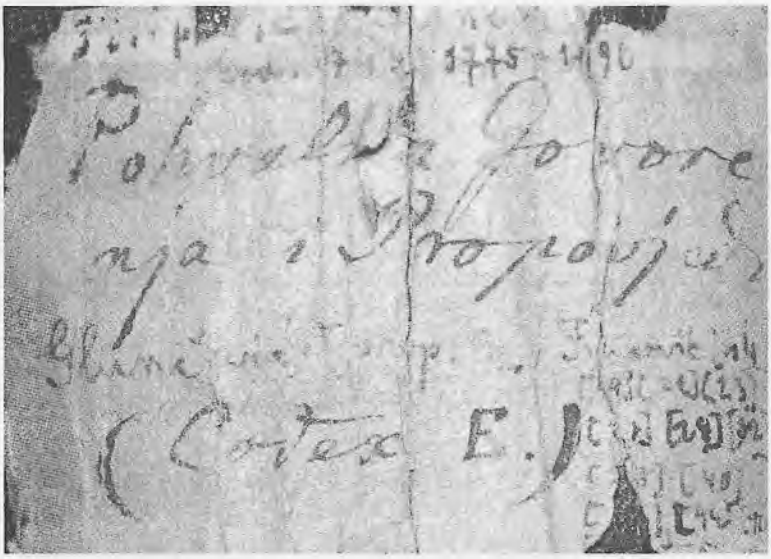

Hrbat sinjskoga Kodeksa E na kojem stoji naslov:
Pohvalna govorenja i propovijedi (Filipović – Glunčević)

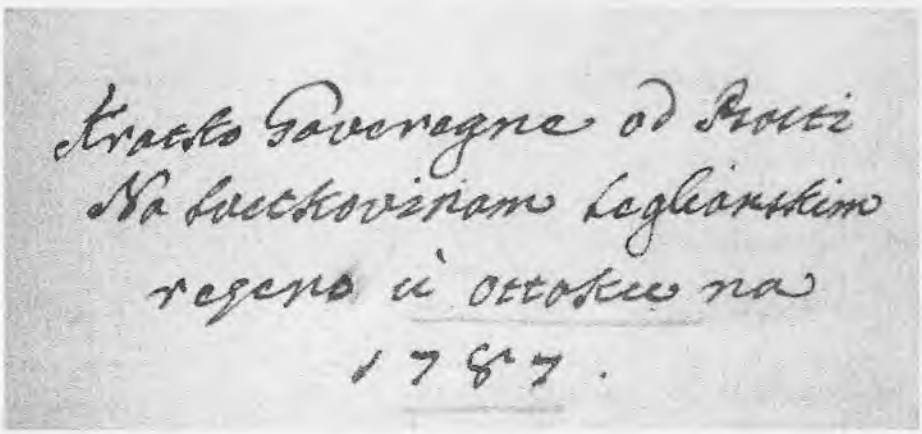

Naslov jedne od Filipovićevih propovijedi, izrečene u Otoku 1787.

Pavao Knezović

IZBOR PROPOVIJEDI FRA JERONIMA FILIPOVIĆA IZ SINJSKOG KODEKSA E

UDK 252 Filipović, J.

Svi koji su pisali o fra Jeronimu Filipoviću unisoni su u tome da je bio velik propovjednik i da je nam u poklad ostavio golemi broj što tiskanih, što li netiskanih propovijedi. Relacije među našim propovjednicima osamnaestoga stoljeća (a ni ostala stoljeća nisu privilegiranija) i opsežnost njihova propovjedničkog opusa u sadašnjem stupnju istraženosti, čini mi se da je ogromna i višestruka nepoznanica. U tamnosti samostanskih i inih arhiva nalaze se goleme hrpe neregistriranih propovijedi znanih i neznanih sastavljača. Ovdje je riječ samo o sićušnoj kapljici iz te široke i vrlo duboke rijeke. Ove Filipoviće propovijedi uzete su iz *Kodeksa E* što se čuva u Arhivu Franjevačkog samostana u Sinju. Imajući puno povjerenje u prosudbe fra Stanka Petrova (1887.–1963.) koji je proučio sve fra Jeronimove propovijedi što se čuvaju u sinjskom arhivu i 1946. se usudio zapisati koje su Filipovićeve i koje nisu, ovdje sam odabrao nekoliko što mu ih je fra Stanko atribuirao. Da ima više prostora i vremena s više bi aspekata bilo interesantno objaviti Filipovićeve varijante propovijedi na istu temu ili za isti blagdan. Te se propovijedi međusobno razlikuju prije svega po dužini, formulacijama istih misli, različitom leksiku i različitoj grafiji. Zamijetio sam da se te varijante ne razlikuju samo po citatima na latinskom. Ta činjenica upozorava na osobitu svrhu i važnost tih citata. Citatnost na jeziku kojega najveća većina slušateljstva nije mogla razumjeti nedvojbeno je imala osobitu svrhu. Koju? To će biti nužno istraživati i ponuditi neku razumnu hipotezu. Sada je jedino pouzdano da je latinski jezik u propovijedima životario pred najvećim auditorijem. Tražiti u tim citatima jedino ornat i autoritet, čini mi se da nije opravdano. Preko tih citata moguće je ući u trag propovjedničke radionice, pronaći njegove izvore koje izreda svi kriju kao zmija noge. Zamijetio sam da fra Jeronim ponekad atribuira neki citat pogrešnim autoritetu. Za razliku od njegovih suvremenika fra Jeronim se prvenstveno oslanja na crkvene oce i naučitelje. Neke od njih naziva *moj* ili *naš* ovisno pripada li franjevačkom redu i da li se je rodio u krajevima koje nastavaju Hrvati. I za njegove je propovijedi karakteristično da per-

suazivnost prvenstveno gradi na racionalnim i konkretnim primjerima koji su njegovi slušatelji sami iskusili ili ih lako mogu dočarati. Možda je i suvišno napominjati da je sve propovijedi izgradio prema tadašnjim zahtjevima i preporukama govorničke vještine. Koliko su bile cijenjene u Provinciji razvidno je iz činjenica koje donosi fra Karlo Jurišić: »Filipovićeve propovijedi su među Braćom bile toliko cijenjene, da su već za njega živa provincijali naređivali, da prigodom njihova službenoga pohoda studenti moraju u blagovaonici napamet recitirati 'jedan govor iz knjiga mp. o. Dekana!«[1] tj. fra Jeronima Filipovića koji je nosio časnu titulu Dekan provincije.

Detaljniji opis sadržaj tzv. sinjskog kodeksa X, iz kojeg su uzete Filipovićeve propovijedi, s bilješkama fra Stana Petrova donosim ne samo zbog nužnog uvida nego i zbog toga što se u literaturi navodi da se u njemu nalazi samo 67 propovijedi, a ima ih više.[2] Tko ih je sakupio i prepisao ne spominje se u postojećoj literaturi, a za neke sam siguran da ih je svojeručno napisao fra Jeronim.

Na hrptu kodeksa piše: *Filipović – Glunčević*: *Pohvalna govorenja i propovijedi* i signatura: *Codex E*, a njegove su dimenzije 250×180 mm. Na 488 listova nejednake dužine i širine nalazi se 69 propovijedi, čiji su naslovi slijedeći:

1. Predika u drugu nedilju prišastia od prigoda povoljni rečena u Sinju 1782 (f. 1–8v)
2. Pofala Blažene Divice Marie na dan njezina uzetia na nebesa, rečena u Sinju 1792 (f. 10–15v)
3. Pofala Blažene Divice Marie na dan njezina uznesenja na nebesa, rečena u Sinju 1785. (f. 18–26)
4. Pofala Blažene Divice Marie na dan njezina neoskvrljenog začetia, rečena u Sinju 1787. (f. 28–23v)
5. Discorso della gloria di Dio che li diede la Santissima Vergine Maria nel consentire ad essergli madre (f. 36–41) na talijanskom

5a. *Predika na S. Marka[3] (f. 42–44v). Propovijed je preskočena prilikom označavanja.

6. Razgovor peti od Blažene Divice (f. 52–55), Glunčević, autograf.
7. Razgovor šesti od Blažene Divice (f. 5659v), Glunčević, autograf.

---

[1] Jurišić, Karlo, O. fra Jeronim Filipović, u: Sinjska spomenica 1715–1965, Sinj, 1965., 274, vidi i ovdje u Zborniku, str. Vidi također: Hrvatin Gabriel Jurišić, Bogorodica u rukopisima fra Jeronima Filipovića (1690.–1765.), Zbornik radova: Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja, KS, Zagreb, 2004., 153–160.

[2] Usp. ibidem, 271–272.

[3] Nije naveden naslov propovijedi, počinje s temom: Marcum assume et adduc tecum, est enim mihi illius in ministerium – Marka uzmi i dovedi s tobom, jerbo meni koristan za službu. (2 Tim. 4.)

8. Razgovor 4. od Blažene Divice (f. 60–63v), Glumčević, autograf.
9. Razgovor prvi u komu se čini vidit oveličina i fala Blažene Divice (f. 64–67v), Glunčević, autograf.
9a. *Razgovor drugi (f 68–71v), Glunčević, autograf. Propovijed je preskočena prilikom označavanja.
10. Razgovor 3 od Blažene Divicem, (f 72–75v), Glunčević, autograf.
11. Predika od griha smrtnoga.[4] (f. 76–79v)
12. Predica nel Venerdi dopo la prima domenica di quaresima della restituzione, (f.80–85)
13. Predika na začeće Gospino.[5] (f. 87–90v)
14. Predica od milosrđa Božiega u četvrtu nedilju.[6] (f. 94–98)
15. Predika od dobrote Božie rečena na S. Jozipa 1781. u Sinju. (f. 100–106)
16. Panegirico di San Giuseppe (f. 108–114v), na talijanskom.
17. Pofala Blažene Divice Marie na slavni dan njezina uznešenja na nebesa, rečena 1782. opet 1794. (f. 116–122v)
18. Predica od načina za pridobit sva napastovanja, rečena u Sinju na svetog Andriu 1784. (f 124–129v)
19. Pofala svetoga patriarke Jozipa na dan njegove svetkovine rečena u Sinju 1784.[7] (f. 131–137v)
20. Panagirico(!(na veliku Gospoinu 1775. (f. 139–144)
21. Predika od najposlidnje pokore u ponediljak po drugoj nedilji korizme.[8] (f. 147–153v)
22. Predika od dobrovoljna podnošenja nevolja svitovnji z ponediljak po trećoj nedilji korizme.[9] (f. 155–159v)
23. Predika od najposlidnje pokore u ponediljak po drugoj nedilji korizme.[10] (f. 161–165v)
24. Predica nella domenica prima di passione della Bugia. (f. 167–174)
25. Predica per venerdi della terza domenica di quaresima. (f. 175–181)
26. Predika od ljubavi Božie na svetoga Ivana apostola. (f. 183–188v)

---

[4] Naslov uzet iz popisa f. 468, inače ga nema kao ostale, a počinje s temom: »Alligant enim onera gravia et importabilia et imponunt in humeros hominum.«

[5] Naslov uzet iz popisa, a navedena je tema koja glasi: »Ecce Ancila Domini!«

[6] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Ovo je prerađena propovijed O. Filipovića (vidi Cof. A l. 424–434). Vidi drugu varijantu u ovoj knjizi br. 37!«

[7] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Filipović, vidi Codex A, l. 497 i sl.«

[8] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Filipović u isti dan! Vidi Codex A, l. 133 i sl. Vidi i drugu verziju u ovoj istoj knjizi br 23. Vidi i treću verziju u ovoj istoj knjizi br. 27!«

[9] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Cfr. Filipovićevu XXIII, Cod. A 290 ssl.«

[10] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Vidi prvu verziju u ovoj istoj knjizi br. 21! Filipovićeva! Vidi Cod. A, l. 133 itd. Vidi i treću verziju u ovoj istoj knjizi br. 27.«

27. Predika od najposlidnje pokore u ponediljak po drugoj nedilji korizme.[11] (f. 191–195v)
28. Predika od griha smrtnoga u utorak po drugoj nedilji korizme.[12] (f. 197–201v)
29. Predika od pokore u četvrtu nedilju prišastia. (f. 203–209)
30. Predika stida kršćanskog življenja u drugu nedilju prišastia Gospodnjeg. (f. 211–216)
31. Predika od himbe ljuske u treću nedilju prišastia. (f. 213–224v)
32. Kratko govorenje od posta na svetkovinam seljanskim rečena u Otoku na 1782.[13] (f. 227–230v)
33. Predika od zlih misli u sridu po četvrtoj nedilji korizme. Rečena na svetoga Matia u Sinju 1787.[14] (f. 233–238v)
34. Predika u treću nedilju korizme od izpovidi, rečena u Sinju 1783.[15] (f. 241–246v)
35. Pofaljenje na dan navišćenja Blažene Divice Marie ili na Blagovist. (f. 249–254v)
36. Predica nel giovedi delle ceneri della parola di Dio.[16] (f. 255–260v)
37. Predica della misericordia di Dio per la domenica della palme.[17] (f. 263–267v)
38. Domenica 4. di quaresima.[18] (f. 269–275v)
39. Pofala svetog Antuna od Padue. (f. 277–283)
40. Predika 1. u prvu nedilju prišastja Gospodinova od suda vlastitoga.[19] (f. 285–289v)
41. Panegirico di San patriarca Giuseppe.[20] (f. 291–298)
42. Predika od duše u prvu nedilju korizme. (299–303)

---

[11] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Vidi još dvije verzije u ovoj knjizi br. 21 i 23!«

[12] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Filipovićeva; vidi Cod. A, l. 146–158.«

[13] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Ovo je Filipovićeva; vidi Cod. X, pr. 2.«

[14] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Vidi talij. prijevod br. 50!«

[15] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Cfr. Filip., Cod. A 199.«

[16] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Cfr. Filipovićeva u Cod X 3bis!«

[17] Ispod naslova Petrov je zapisao: »Vidi prva verzija u ovoj knjizi br. 14!«

[18] Ta propovijed ima dva početka, zapravo na f. 260 nalazi se na jednoj stranici prijepis prvog dijela propovijedi, koja počinje na f. 270 pod naslovom: »Predika XXV. Od slipoće grišnika u sridu po četvrtoj nedilji korizme« Uz njezin naslov zapisao je Petrov: »Ovo je vrlo važna propovijed i po naslovu i po numeraciji i točno odgovara onoj u Kalinićevom prijepisu Cod. A 314; vidi Cod. C 173 gdje je u drugoj verziji. Vidi je opet pod br 56 u ovoj knjizi.« S druge strane naslova zapisao je: »Iz druge zbirke!«

[19] Na listu ispred propovijedi zapisao je Petrov: »Za slijedeću usporedi u Cod. X onu pod 7 bis; ovisne su jedna od druge i obje su Filipovićeve!« f. 284

[20] Pored naslova zapisao je Petrov: »Vidi br. 53!«

43. Predika na Božić od ljubavi našeg Boga.[21] (f. 305–313v)
44. O smrti[22] (f. 314–319v)
45. Predica nel Venerdi santo. (f. 321–328). Propovijed je pisao Filipović svojeručno.
46. Cont. Predica de dilectione inimicorum pro die sexta primae quadragesimae.[23] (f. 332–340v)
47. Pofalno govorenje svetoga Otza Benedikta 1743.[24] (f. 344–349v)
48. Predica della propria volonta nel mercoledi dopo la prima domenica di quaresima.[25] (f. 350–356v)
49. Predica di San Benedetto.[26] (f. 358–364v)
50. Predica di cativi peniteri per mercoledi dopo la terza Dom[eni]ca di quaresima.[27] (f. 366–371v), na talijanskom
51. Dva kratka govorenja rečena na Ogorju na svetog Juru i Pod Crivacama na svetog Marka na 1785. Na Trilju i u Otoku na 1790. (f. 374–377v)
52. Na SS. Jurja i Marka.[28] (378–380v)
53. Panegirico di San Giuseppe.[29] (f. 382–388v)
54. Panegirico dei dolori della Beatissima Vergine Maria.[30] (f. 390–396v)
55. Panegirico dei dolori della Beatissima Vergine Maria. (f. 398–404v)
56. Predica della cecita de' peccatori nel mercoledi dopo la quarta domenica di quaresima.[31] (f. 406–412)
57. Predica dell' amore di Dio nel mercoledi della terza domenica di quaresima.[32] (f. 414–420)
58. Pofalno govorenje [na] svetog Benedikta. (f. 422– 4428)

---

[21] Petrov je zapisao ispod naslova: »Filipovićeva; Cod. X prop. 9.«

[22] Zapravo propovijed nema naslova, nego je na listu ispred propovijedi Petro napisao navedeni naslov i ispod njega: »Filipovićeva; vidi Cod. X, pr. 5.« Čini mi se da je ovu propovijed svojom rukom napisao sam fra Jeronim Filipović.

[23] Petrov je ispod naslova zapisao: »Cfr. Cod. A 25 sl i ovdje br. 66.«

[24] Petrov je ispod naslova zapisao: »Vidi drugu verziju br. 49!«

[25] Petrov je ispod naslova zapisao: »Ovo je Filipovićeva! Vidi Cod. A 82ssl.«

[26] Petrov je ispod naslova zapisao: »Vidi prvu verziju br. 47! Vidi drugu propovijed pod br. 58!«

[27] Petrov je ispod naslova zapisao: »Vidi hrv. izvornik, br. 33.«

[28] Naslov nije naveden, nego je uzet iz popisa. Također se sadrži, odnosno naveden je s naslovom prethodne propovijedi. Propovijed je za blagdan sv. Marka.

[29] Pored naslova zapisao je Petrov: »Vidi br. 41!«

[30] Petrov je ispod naslova zapisao: »Vidi Filipovićevu = Cod. A 521 ssl. S ovom je u vezi i slijedeća br. 55!«

[31] Petrov je ispod naslova zapisao: »To je ista ona (s preinakama) kao pod br. 38! Filipovićeva!«

[32] Petrov je ispod naslova zapisao: »To je Filipovićeva! Vidi Cod A 237.«

59. Kratko govorenje od S. Mihovila, rečeno na Trilju 1788. (430–433v)
60. Predika od bludnika i bludnica u petu nedilju korizme, rečena u Sinju 1791. (f. 436–441v)
61. Predika od pokaranja Božieg, rečena na Trilju na S. Mihovila na 1789.[33] (f. 444–448)
62. I due discorsetti dell' umilita e della carita con le quale dubiamo ricever il santissimo sacramento dell' aleare. (f. 450–453v)
63. [Nema naslova, ali se vidi iz prethodne]. (f. 454–456v)
64. Predika od vire u čisti četvrtak.[34] (f. 458–463)
65. Panegirico del Santo patriarca Giuseppe. (f. 464–469v)
66. Predica nel venerdi delle ceneri del perdono a' nemici.[35] (f. 472–478)
67. Predika od ispovidi.[36] (f. 480–485v)

Na f. 486rv nalazi se popis svih propovijedi.

[33] Petrov je ispod naslova zapisao: »Vidi Cod. X, pr. 26.«
[34] Petrov je ispod naslova zapisao: »Filipovićeva = Cod. A 13ssl«
[35] Petrov je ispod naslova zapisao: »Vidi u ovom kodeksu br. 46 i Cod. A 25 ssl.«
[36] Naslov naveden prema sadržaju, inače Nema naslova, a tema je: »Venit enim Filius hominis quaerere et salvum facere, quod perierat.«

PREDIKE JERONIMA FILIPOVIĆA

[f 344]

Predika 47
Pofalno govorenje Svetoga otca Benedikta
1743.

[f 345]

[Thema]: *Benedictio illius, quasi fluvius inundavit.* (Ecclestici. 39.)

Blagosovi blagodarnosti božanstvene, koji se svrhu zemlje izlivaju jesu toliko obilni da ji razum stvoreni svoim poznanjem dosegnut ne može. Njegova dobročinstva jesu toliko velika da ji mi izminit ne možemo. Njegovi darovi jesu toliko čudnovati da ji mi potpuno razumit i istomačit vridni nismo. Zato Duh Sveti otijući po usti mudroga ove njegove blagosove pokazat prilikuje i[h] jednoj obilatoj i velikoj rici. *Benedictio illius, id est, Dei,* tomači Liran *quasi fluvius inundavit.*[1] Ovi božanstveni blagosovi, ova čudesa, ovi njegovi darovi naiveće se vide u njegovi [sveti], zato piva okrunjeni prorok: *Čudnovat je Bog u svoji sveti. Mirabilis Deus in sanctis suis.*[2] I po svoji sveti naiveće se Bog slavi, zato isti prorok reče: *Falite Gospodina u njegovi sveti. Laudate Dominum in sanctis ejus.*[3] I ovo je sve s velikim razlogom rečeno, budući da svetinja, koju u sveti falimo, izlazi iz svetinje Božie. Čudesa koja vidimo po njima dilovna jesu dilovana od Boga za potvrditi njegovu svetinju. Plod koji se vidi od nji izodit jest plod njiove svetinje i njiovi čudesa. Ali budući ovo svim svetim općeno, a budući ja danas odredio štogod reći od prisvetoga patriarke Benedikta, što bi se igda moglo osobito od njega reći? Ah, mnogo i mnogo može se reći, kad bi ja vridan bio reći. Ali uzdajući se u pomoć istoga sve-

---

[1] *Blagoslov njegov, tj. Božiji, prelijeva se poput rijeke.* Sir 39,22. Nicolaus de Lyra (oko 1270./75.-1349.) glasoviti je franjevac, pariški doktor, osobito je poznato njegovo djelo *Postilla litteralis super totam Bibliam.*

[2] *Strašan je Bog iz svojega svetišta.* Ps 68 (69),35. Filipovićev citat prema starom izdanju Vulgate u prijevodu glasi: *Čudestan je Bog u svojim svetima.* Okrunjeni prorok je zapravo kralj David.

[3] *Hvalite Boga u Svetištu njegovu.* Ps 150, 1 Doslovno: *Hvalite Gospodina u njegovim svetima.*

toga, budući da se po njegovoj svetinji Bog slavi, činiću i[h] vidit da blagosov božanstveni jest osobito izlivan svrhu svetoga otca Benedikta. *Benedictio illius, qui fluvius inundavit.*[4] I ovo, prvo: promišljajući svetinju njegova života; drugo: promišljajući čudesa njegove svetinje; treće: promišljajući plod njegove svetinje i njegovi čudesa. Počimam.

[f 345v] *Prvi dijo*

1. Početak svetinje, po nauku Isukrstovu, jest ostavljenje i pogrđenje svitovnjih raskošja. *Qui non renuntiat omnibus, quae possidet non potest esse meus discipulus.*[5] Ovako po Luci na pogl. četrnajestomu, ovako na veće mista Isukrst govori.[6] Zarad ovoga nauka Isukrstova mnogi ostaviše i bogastva i još i kraljestva za služit njemu. I držim da naš Spasitelj toliko prima za svoga učenika onoga koji malo ostavi, koliko onoga koj ostavi mnogo. Isto, ako se ostavi ono što se posiduje. Ovo se vidi u svetih apostoli. Mati[j]a ostavi mnogo bogastvo, Petar ostavi malo. Ali, zašto obadva ostaviše, kako i drugi, sve ono što imadoše i mogahu imat, mogo ostaviše. Ali držim da veća bogastva mučnije je ostavit. Iz uboštva prić u uboštvo nie ovliko mučno, ali iz velika bogastva prić u jedno najveće uboštvo, ovo je mučno, budući da se vidi da mnogi zarad bogastva svitovnjega pogrdiše bogastva nebeska. Prisveti patriarka Benedikt slidi li ovi nauk Isukrstov? Doisto slidi. Osobito u ona vrimena, u koja Benedikt poče život sveti, more se reći da se mučno naođaše druga obitel toliko u krvi plemenita, koliko u raskoši svitovnji bogata. Bi Benedikt od obiteli i krvi Annicia, koja obitel trista i veće godina pria došastia Isusova bi u veličanstvu i imade vazda u rimskomu vladanju prva gospostva, kako piše naš sveti Jerolim: *Illustris Anniciorum sanguinis genus in quo aut nullus aut raro consulatum non invenit.*[7] Njiova bogastva i njiova pribivališta od svi pripovidaju se kako dokazuje Agustin sveti: *In proverbiis erant opes, aedificiorum moles et splendor aedium Anicianae familiae.*[8] Od ove krvi u ovomu

---

[4] *Kao što se blagoslov njegov prelijeva poput rijeke.* Sir 39,22

[5] Usp.: *Tako dakle nijedan od vas koji se ne odrekne svega što posjeduje, ne može biti moj učenik.* Lk 14, 33

[6] Usp.: *I tko god ostavi kuće, ili braću, ili sestre, ili oca, ili majku, ili ženu, ili djecu, ili polja poradi imena mojega, stostruko će primiti i život vječni baštiniti.* Mt 19, 29; *Tada Isus reče svojim učenicima: 'Hoće li tko za mnom, neka se odrekne samoga sebe, neka uzme svoj križ i neka ide za mnom.* Mt 16, 24 Slično Mt 10, 37–38; Mk 8, 34; Iv 12, 26

[7] Kod sv. Jeronima to glasi: *Et illustre Anicii sanguinis genus, in quo aut nullus, aut rarus est, qui non meruerit consulatum. – Slavnog roda krvi Anicija u kojem ne bijaše ikoga ili rijetko kojega koji nije zaslužio da ga se bira za konzula.* Hieronymi, *Epistolae secundum ordinem digestae*, t. 22. Filipović citira netočno jer je tako iskvaren tekst sv. Jeronima najvjerojatnije preuzeo iz nečije propovijedi.

[8] *Bogatstvo, gromadne građevine i sjaj dvora obitelji Anicija bijaše poslovično.* U djelima sv. Augustina ne nalazi se ovaj citat.

bogastvu bi rođen Benedikt i uzdignut. Ali što? Evo blagosov božanstveni svrhu njega sinu. *Praevenisti eum in benedictionibus.*[9] Ova bogastva, ova gospostva i sva ona koja mogaše imat u jedan čas ostavi, budući jošte u svom ditinstvu, kako od njega piše Veliki sveti Grgur: *Ab ipso pueritiae suae tempore*[10] imadući samo trinajest godina i videći da stojeći u Rimu lako mogaše **[f 346]** neoskvrnjenstvo izgubit, ostavlja svakolika i biži iz Rima. *Jam aridum mundum cum flore despexit*,[11] rečeni sveti.

2. Kud igda iđe Benedikt pobigavši iz Rima? Jeda iđe zatvorit se u jedan manastir s drugim redovnici za služit onde Bogu, kako mnogi učiniše ostavivši njiova bogastva? Eh, nije tu manastira za Benedikta, dokle on svojom svetinjom manastire ili ne ponovi, koji jur biahu se razrušili ili iznova ne sazida. Iđe Benedikt u pustinju. Iđe u planinu od Subiaka. Iđe da se onde Bogu na posvetilište prikaže ne po ruke svoga otca, kako Izak, nego po svojoj volji. Ne sebi smrt zadavši, nego brez pristanka umirajući, svoje tilo pedipsajući. Bože da onda tko bude Benediktu rekao: *Benedikte, nije za tebe pustinja. Ti si još neak. Ti si od plemenite krvi rođen. Ti si uzdignut u bogastvu, u rskoši svitovnjhi. Kako ćeš mučnost pustinje moć podnit*? Eh, stavlja i odveće sotona paklena sva ova i druga Benediktu u pamet jeda bi ga vratila s onoga puta. Ali Benedikt, ne samo po imenu blagoslovljen nego blagosovom nebeskim nablagodaren. *Praeventus in benedictionibus*. Ova ne sliša nego sa svom hitrinom biži u planini. Ako se i vidi mladić u godišti, u pameti, u volji i u dilovanji nadodi [se] najstarije: *Ab ipso pueritiae suae tempore cor gerens senile, aetate morbus transiens, nulli animum voluptati dedit*,[12] sve Veliki sveti Grgur.

3. Evo, dakle, Benedikt u pustinji. Što će sada ovi mladić onde činit? Jeda onde nađe Paula ili Antuna ili Makaria ili koga drugoga od onih starih svetih pustinjaka, od onih velikih meštara od svetinje da ga primu, da ga čuvaju, da ga nauče kako će živit? Ne samo ne naodi nijednoga ovim prilična nego naodi da život kaluđera biše sasvim potavnio i razrušio se. *Pene collapsa erat vita monachorum in occidente* – ovako martirologia rimska

Da, što će dakle sada ovi sveti, ovi blagosovljeni mladić među njima? Bog koi ga biaše u pustinju doveo, koji ga biaše za svoje poštenje osobito obrao, ukaza mu put njegova života. Evo u onoj pustinji, u onoj planini

---

[9] *Ti ga predusrete blagoslovima svojim*. Ps 21(20), 4

[10] *Od same dobi svog [ranog] djetinjstva*. Iz antifone u nokturnu oficija sv. Benedikta (*In I. nocturno S. Benedicti*) gdje se rabe riječi pape Grgura Velikog (Rim, između 535./540. – 604.) iz djela *Liber dialogorum*, c. 2. i *Liber responsalis sive antiphonarius*, 1187.

[11] *Prezreo je već u cvijetu mladosti isprazni svijet*.« Ibidem.

[12] *Bio je muž časna života, po imenu i milosti Benedikt [tj. Blažen], od same dobi svoga djetinjstva imaše staračko srce. Zaista je vladanjem nadilazio dob i nijednom užitku ne prepusti srce*. Gregorius I. Magnus, *Vita S. Benedicti* (*Ex libro II Dialogorum excerpta*).

biše jedna spilja toliko duboka da nigda zraka **[f 346v]** sunčena u nju doprit ne mogaše. Nađe Benedikt način u nju saći i u njoj tri godine pribiva. Nitko za njega neznadući nego samo jedan koludar koi bi mu donosio ono što bi mu od potribe bilo za uzdržati se u životu. Bože svemogući, što za ove tri godine čini Benedikt u onoj spilji? A šta čini? Držim da se onde u svim kripostima potpuno utvrdi. Istina je da Benedik u onoj spilji stojeći daleko od svita biše, koliko se dalje u tilu umrlomu može bit. Ali je istina da sotona i onde Benedikta nađe i sa svom svojom jakostju poče ga napastovat. Probudi mu u pameti mnoga koja Benedikt u Rimu biše vidio. I toliko jaka bi napast da pomisli Benedikt na svit povratiti se, kako piše sveti Vinanzo Ferrerio: *In tantum tentatio augebatur, quod volebat dimittere eremium et redire in mundum.*[13] Ali Bog koi ga biše za se osobito obrao, dade mu jakost da svoga neprijatelja kriposno pridobie. Za oslobodit se od napasti koju imade polak čistoće, evo se sveti mladić baca u trnje i toliko svoje još nejako i plemenito tilo izrani da iz njega vrutci krvavi iđahu i tako u njemu nepodobna užganja ugasi. Bi se on vas goruć u ljubavi Božjoj, koja ga čini da svaka ostavi, da se u onu strahovitu tamnicu zatvori. Zato ovom ljubavlju kojom goraše, ugasi ljubav svitovnju, ljubav paklenu koju otiše sotona u njegovu tilu da se užga. *Flammea mens divinitus ignes extinguit ignibus.*[14] Ovako od njega piva sveti Petar Damian. Zašto dakle ja nebi smio reć da onda Bog Benediktu govoraše one riči, koje u Knjiga pivanja zaručnica ljubavi svomu zaručniku govori da je bio i rumen – *dilectus meus candidus et rubicundus*,[15] budući da Benedikt bi bio zarad čistoće koju sarani, rumen zarad krvi koja iz njegova tila izođaše zarad ljubavi kojom prema Bogu goraše? Smim ovo slobodno reći. I još slobodnije govorim da Benedikt stojeći u onoj spilji promini svoj život tilesni u život anđeoski. Zašto stojeći u tilu umrlomu, dobi čistoću anđeosku. *Zašto pustinja*, govori sveti Petar Damian, *čini da se duše koja u njoj pribivaju u čistoću se anđeosku promine. Eremus ad angelicae nitorem munditiae pervenire animas facit.*[16] Ne samo utvrdi se **[f 347]** Bene-

---

[13] *U tako velikom iskušenju povećavala se ta [želja] da je htio napustiti pustinju i vratiti se u svijet.* Sv. Vinko Fererski (1350.–1419.) španjolski dominikanac, glasoviti propovjednik i reformator. Svetim je proglašen 1458. Filipović vjerojatno aludira na propovijedi za blagdan sv. Benedikta u zbirci *Sermones de tempore et de sanctis.*

[14] *Plameni um po volji Božjoj ognje ugasi ognjevima.* Petrus Damianus, *Carmina sacra et preces*, CXXV *Ad nocturnum.*

[15] *Dragi je moj bijel i rumen.* Pj 5, 10.

[16] *Pustinja dovodi duše do sjaja anđeoske čistoće.* Navod je razborita skraćenica i prilagođenica iz Damianijeva ekspresivnog prijateljskog obraćanja: »O vita eremitica, balneum animarum, mors criminum, purgatorium sordidorum. Tu mentium secreta purificas, squalores diluis scelerum, atque *ad angelicae nitorem munditiae pervenire animas facis.*« Petrus Damianus, *Dominus vobiscum. Ad Leonem eremitam* [*epistola*].

dikt u svojoj spilji stojeći u čistoći anđeoskoj nego imade i svitlosti nebeske, budući da onde svoje tilo pedipsajući promišljaše božanstvena koja mu obilno biše očitovana. Kako neće Bog očitovati svoja skrovita onomu koj zarad njegove ljubavi obra život anđeoski, uze život mučenika od ljubavi? Poznade mnoga i visoka otajstva, kako od njega piše Dionišo Kartuzian: *Ingressus est sanctuarium Dei, id est, abyssum Sapientiae increatae contemplationis, secretum altitudinem revelationum divinarum.*[17]

4. Budući se ovako Benedikt u svakoj kriposti utvrdio, budući blagosov božanstveni njegovu dušu napuni, od potribe je da ova svetinja na svitu pokaže se. Budući da ga Bog biše za velika svoja dilovanja odredio koja brez čudesa dilovat se ne moguć, zato oti po njemu velika čudesa činit po koim imadiše se njegova svetinja pokazat, zašto čudesa čine svetinju vidit. *Sanctitatem miracula probant*,[18] reče Bernardo sveti. Koja igda ovo čudesa biše koja Bog po Benediktu dilova? Štio sam ji mnogo, koja piše i Veliki sveti Grgur i drugi u njegovu životu. Da on poznavši da mu biahu u čaši pripravili otrove, zlamenjem svetoga križa čini da se čaša razbije. Da poznaše da u jednom kruhu koji mu bi poslan jesu otrovi, zapovidi gavranu da ga odnese u misto gdi nikomu nahudit ne može. Da svoga učenika Maura čini odit po vodi kao Petra Isukrst. Da čini da voda proteče iz kamena kako Mojsije. Da gvozdje pliva kao Elizeo. Ovo su sve čudesa velika koja njegovu svetinju potvrđuju. Budući da se zarad ovi može reći da se u njemu može promislit i Mojsije i Ilija i Eliseo i Petar kako sveti Grgur promišlja: *In aqua ex petra producta Moysen. In ferro quod ex profundo aquae rediit Elisaeum. In aquae itinere Petrum. In corvi obedientia Eliam video et perpendo.*[19] Ova i druga mnoga i mnoga čudesa, navlastito poznat stvari sakrivene, prorokovat koja imadiahu bit, očito svidoče svetinju osobitu svetoga patriarke Benedikta. Ali ja ova ostavljajući promišljam druga koja se ne čine da su čudesa, a meni se vide da su naiveća. Slišajte me. **[f 347v]**

---

[17] *Ušao je u svetište Boga, tj. u ponor razmatranja nestvorene Mudrosti, tajnu dubinu božanske objave*. Dionizije Kartuzijanac (Denis le Chartreux / Dionysius Cartusianus 1394. – 1471.) teolog, egzegeta, mistik i pjesnik. Njegov opus obaseže 187 naslova, a najpoznatija su: *De quatuor hominis novissimis*; *De dignitate et laudibus Beatae Virginis Mariae libri IV*; *In quatuor evangelistas enarrationes*; *Dialogus Jesu et pueri*; *Speculum sive dialogus de conversione peccatorum*; *Exhortationes novitiorum*; *De natura aeterni et veri Dei*; *De ente et essentia* itd. Vjerojatno je Filipović citat preuzeo iz nečije propovijedi.

[18] *Čuda dokazuju svetost* Bernardi Claraevallensis, *In natali Sancti Benedicti abbatis sermo*.

[19] Gledam i procjenjujem [u njemu] *Mojsija po vodi koja je potekla iz stjene, Elizeja po željezu koje je vratio iz vodene dubine, a Petra zbog hodanja po vodi, a Iliju po poslušnosti gavrana*. Odo abbas Cluniacensis, *Sermones quinque*, *Sermo primus* (*In cathedra Sancti Petri*) Filipovićev se citat razlikuje od originala jedino u ispuštanju atributa uz željezo (in ferro *vero*) i usporedbe s Davidom.

5. U *Martirologiji rimskoj* ovako se štije: *In Monte Casino natalis sancti Benedicti abbatis, qui monachorum disciplinam in occidente pene collapsam, restituit ac mirifice propagavit.*[20] Iz ovi riči poznaje se da pria nego Benedikt poče svoj sveti život, življenje koludara redovnika ili pustinjaka biše se sasvim izopačio. Ne samo nebiše među njimi svetinje, nego kraljevahu opačine. Ovo se očito vidi i u onomu događaju u komu čuste da otijahu Benediktu dat otrove. Ovo biše koludri koji ga biše za svoga meštra uzeli i ne mogući podnosit njegovu svetinju i njegova ponukovanja, zašto otiahu provodit život neredovnički, otiše mu u otrovi smrt zadati. Benedikt ništa nemanje njiov život promini, njih na život svet obrativši. *Monachorum disciplinam in occidente pene collapsam restituit.*[21] Ovo bi mučno. Ovo bi čudo veliko. Ovo bi dilo sasvim božanstveno. Uskrisit jedno tilo mrtvog jest čudo golemo, ali uskrisit tolike koji biahu mrtvi duhovno, jest čudo mnogo veće. Redovnici za njiovu priliku imadu držat anđele, ostali krstiani redovnike. *Monachorum quidem lux angeli sunt, cunctorum autem mortalium lux monastica est disciplina*[22] reče sveti Ivan Klimako. Ako dakle redovnici opako živu, što će drugi činiti? *Si sal evanuerit, in quo salietur?*[23] Oni anđeli, koji sagrišiše, nigda se već u milost Božiu ne povratiše. Koludri, redovnici pustinjaci koji se mogu i imaju reći anđeli zemaljski, ako življenje anđeosko koje su obećali ostave, je li moguće da se opet u isto povrate? Jest, moguće, ali vrlo mučno. Mnogo je lašnje jednoga dobra redovnika učinit iznova nego onoga, koi je svoje redovništvo pogrdio, ponovit. Za ponovit jednu priliku koja je od jednoga vridna i naučna pengatura upengana oće se ili oni isti koi je najpri nju upengao ili drugi naučan barem kao i oni prvi. Svi redovnici jesu učinjeni redovnici osobito od Isukrsta. On je svim dao način njiova života. Ako dakle ovi pomanjkaju u njiovu življenju, oće se ruka Isukrstova za privest ji opet u njiovo stanje. Redovnici jesu mnogo veće prosvitljeni svitlostju božanstvenom nego drugi. Veće su milosti primili nego ostali. Kada dakle ovu milosti svitlost izgube, mučnije se **[f 348]** opet u istu svitlost povrate i iste milosti primu nego drugi, koji ovaku svitlost i ovake mi-

---

[20] *Na Monte Cassinu rođendan [za nebo] opata svetog Benedikta koji gotovo uništenu redovničku stegu na Zapadu obnovi i divno raširi.* Dana 21. ožujka to donosi *Martyrologium Romanum Gregorii XIII jussu editum, Urbani VIII et Clementis X auctoritate recognitum ac deinde anno MDCCXLIX Benedicti XIV labore et studio auctum et castigatum.*

[21] Filipović i ovdje, kao što to često čini, ponavlja dio prethodnog citata.

[22] *Doista anđeli su svjetlo redovnicima, a redovnička stega je svjetlo svim kršćanima.* Sv. Ivan Klimako (*Ioannes Climacus* / *Climax* ili *Ioannes Scolasticus* / *Skolastikós*) rođen oko 579. – umro oko 649. Bizantski mističar, bio je pustinjak, a poznat je kao opat sinajski jer je živio na Sinaju.

[23] »Ali ako sol obljutavi, čime će se ona soliti?« Mt 5, 13 Usp. također Mk 9, 50 i Lk 13, 36.

losti ne imadoše. Zašto ako sveti Pavao apošto govori da oni koji su jednokrat prosvitljeni i okušali milost božanstvenu, pak su padnuli u tamnost griha, nije moguće da se na pokoru povrate, oće reći, mučno je i primučno. *Impossibile est enim eos, qui semel illuminati sunt, gustaverunt etiam donum caeleste* … – i ostalo kako apošto govori – *et prolapsi sunt, rursus renovari ad poenitentiam.*[24] Koliko je mučno opet na pravi put vratiti one koji tolike i tolike milosti i svitlosti božanstvene imadoše kao redovnici, pak ji pogrdiše, kako učiniše oni koji biahu u vrime svetoga otca Benedikta. Oće se dakle ovde desnica Božia. Oće se jedna svetinja osobita. Oće se jedno čudo izvrstito.

6. Zato evo Benedikt koga Bog još u utrobi njegove matere za ovi posao biše pripravio, budući da se u utrobi materinoj ču pivat, zove ga kako drugoga Jeremiu i govori mu: *Oću Benedikte, da ti sve opačine izkoreniš. Vidiš li kako su se moji najpoljubljeniji učinili? Vidiš li da ono življenje koje sam ja njima bio dao, jesu ostavili i drugi put uzeli koj daleko vodi od mene? Ti dakle sva neobsluženja satari i nepodopštine izkoreni pak život anđeoski među njima povrati! – Ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas, et disperdas, et dissipes et aedificas, et plantes*«[25] Sve ovo Benedict podpuno ispuni, budući da brezpustva satri, neobsluženja razasu i opačine izkorenu, pak postavi kriposti i svetinju. *Monachorum disciplinam in occidente pene colapsam, restituit.* Ovo čudo bi priveliko koje Bog po Benediktu dilova. Kako ne bi čudo priveliko? Ako učini ono što apošto Pavao govori da je najmučnije učinit. I za dat nam razumit koliko je ovo mučno govori apošto da nije moguće *Impossibile est enim* …, al' Benedikt učini, – *restituit*. Kako ne bi mučno, ako imade protivnike ne samo one koji življenje redovničko biahu ostavili nego jošte vas pakao, budući da viđaše da u ovomu ponovljenju gubljaše Lucifer ono što mu najdraže biaše. Zašto, kako redovnici i redovnice redovnički živući jesu u svetoj Crkvi Bogu najdraži i budući da su cvitje plemenito Crkve svete i anđelom se prilikuju *de familia angelica deputatur* – Tertulijan[26], tako kad ovi redovnički ne živu, kako ne življahu oni u vrime Benedikta, jesu Luciferu naidraži, zašto u njima oteo je Bogu ono što mu je najdraže. **[f 348v]** Ove dakle Benedikt Bogu povrativši, učini

[24] Čitavo mjesto glasi: »Zaista, onima koji su jednom prosvijetljeni i okusili dar nebeski, i postali dionici Duha Svetoga, i okusili Lijepu riječ Božiju i snage budućega svijeta, pa otpali, nemoguće je opet se obnoviti na obraćenje kad oni sami ponovno razapinju Sina Božijega i ruglu ga izvrgavaju. Heb 6, 4–6

[25] »Gle, postavljam te danas nad narode u kraljevstva da istrebljuješ i rušiš, da zatireš i uništiš, da gradiš i sadiš.« Jr 1,10

[26] *Ubraja se anđeosku obitelji.* Tertulijan (*Quintus Septimius Florens Tertullianus*, oko 160. – oko 220.) veliki ranokršćanski apologet. Citat iz djela *Ad uxorem libri duo* (I,4).

dilo ososbito koje se može reći *sasvim osobito čudnovato* koje sasvim njegovu svetinju tomači i zarad koga ima se reći da blagosov Boži svrhu njega čudnovat ukaza se. *Benedictio illius, qui fluvius inundavit.*[27]

7. Budući Benedikt ponovio u redovnici življenje redovničko i povratio Isukrstu ono što mu je najdraže, oti ovo življenje raširit, oti ovake redovnike umnožit. Koliko Bog blagosovi Benedikta u ovomu njegovu poslu, u ovomu plodu prisvetomu, nie moguće ostomačiti, zato ću štogod i od ovoga reći, budući da sam obećao. Upisa ovi prisveti patriarka Upravu življenja redovničkoga i upisa je po Duhu Svetomu, kako Divica Maria očitova svetoj Birgiti: *Benedictus composuit suam regulam de Spiritu Dei*, koju mnogi zagrliše i biše sveti, *per quam multi perfecti sunt facti.*[28] Zovnu Bog Abrama patriarka i govori mu: *Abrame, pogledaj nebesa, pribroj zvizde ako moreš? Ovako će se pleme tvoje uzmnožat – Suspice caelum et numera stellas, si potes; sic erit semen tuum*«.[29] Ovo se sve može reći od prisvetog patriarke Benedikta, zašto njegove sinove, njegove ćeri koje on duhovno porodi i u vrime svoga svetoga života i posli njegove svete smrti, pribroit nije moguće. Ovo je ono cablo ukraj vode usađeno koje plod čudnovat dade, *arbor grandis atque fructifera*,[30] ovako ga zove Bernardo sveti. On osobito na vrutku neizmirne dobrote božanstvene svakoga blagosova i svake milosti vode se napi. *De ipso fonte summi boni aquas vitae totius benedictionis et gratiae bibit.*[31] Ovako od njega Guerik opat.[32] Zašto inačije plod koji učini, učinit nebi mogao. Od svake vrste ljudi u dobroti i u nauku bi u ovomu redu. Istina je da bi i u drugi redovi, ali ni u jednomu koliko u ovomu. I još se usuđujem reći: *Veće u ovomu samu nego u svim ostalim*. Molim vas još za malo vrimena imajte ustrpljenja. Dakle, štogod od ovoga blagosovljenoga ploda rečem koji potvrđuje svetinju patriarka Benedikta.

8. Ovi prisveti patriarka, budući još u životu sagradi dvanajest manastira, naredi u njima življenje prisveto, tako da se viđahu oni njegovi

---

[27] Sir 39, 22.

[28] *Benedikt je sastavio svoje Pravilo po duhu Božijemu … i mnogi su po njem postali savršeni.* U trećoj knjizi *Otkrivenja* (*Revelationes*) sv. Brigita donosi riječi Bl. D. Marije: *Vocavit Deus Benedictum in montem, … et composuit eis regulam de spiritu Dei, per quam multi perfecti facti sunt sicut Benedictus.* (Lib. 3, c. 8)

[29] *Pogledaj na nebo i zvijezde prebroj ako ih možeš prebrojati. A onda doda: Toliko će biti tvoje potomstvo.* Post 15,5

[30] Kod sv. Bernarda glasi: *Arbor fuit beatus Benedictus, grandis atque fructifera. – Blaženi Benedikt je bio stablo golemo i plodonosno.* Bernardus Claraevallensis, *In natali sancti Benedicti abbatis sermo.*

[31] *Iz tog istog izvora Višnjeg dobra pio je vode života i svega blagoslova i milosti.* Guerricus Igniacensis, *Sermones per annum*, (Sermo II *De fiducia in Deum*).

[32] Guerric d'Igna (Guerricus abbas Igniacensis, 1075.-1151.) čuven po svojim propovijedima, *Sermones*.

naslidnici veće na nebesi nego na zemlji, zašto brez pristanka faljahu Boga kako čine anđeli sveti. Od ovizi pak raširiše se i umnožiše toliko da, kako Genebrado[33] piše, naođaše se u jedna vrimena trideset i sedam iljada manastira u koim vladahu opati, četrnajest iljada drugi manji, koje zovu priori **[f 349]** i više od petnajest iljada koludrica. Koliko u ovlikom mnoštvu manastira bi redovnika i redovnica, tko će pribroit? Samo u jednom manastiru u Hiberni naođaše se tri iljade koludara koji nigda ne prisavahu Boga falit. Ovi red zagrliše toliki cesari, tolike cesarice, kralji i kraljice i druga velika gospoda koje nije lako pribroit. Koliko ovi red imade biskupa, arcibiskupa, kardinala, papa, jednako pisaoci ne biliže, ali otac Bartuo Donati,[34] pripovidalac Družbe Isusove koj nije davno na svitlost svoje pridike dao, u falnom govorenju koje čini od svetoga patrarke Benedikta, stavalja da ovi red imae četrdeset iljada biskupa i veće od šest stotina arcibiskupa, veće od dvista kardinala, četrdeset papi. Pedeset i pet iljada svetih koji su od svete Crkve u broj svetih stavljeni. Ali Tritenio[35] koji je pisao živote svetih reda svetog Benedikta, ovako piše: *U vrime pape Ivana dvajeset i drugoga* (od kad ima više od trista godina) *našlo se od koludara reda svetog Benedikta u broj svetih postavljenih pedeset i pet iljada i pedeset i devet*. Koliki pak koji ovi red naresiše razlicim knjigam, koje na svitlost dadoše od svakoga nauka? Ovih naučitelja jedni broje sedumnajest iljada i sedam stotina. Knjiga koje dadoše na svitlost dvajest i pet iljada. Dosta, dosta, slišaoci. Neka se fali i slavi drugi, ako može, ovlikim plodom, ovlikom raskošjem svetim. *Et quis potest similiter sic gloriari tibi*?[36] Ovo je ona rika blagosova božanstvenoga koja ulize u dušu ovoga patriarke prisvetoga, pak se ovako raširi i ovaki plod učini. *Benedictio illius, qui fluvius inundavit*. A kamo pak toliki drugi redovi koji od ovog reda počeše: kluniaceni, cistercienzi, klaravalenzi, olivetani i drugi. Zarad koji može se reći da patriarka Benedikt jest patriarka od patriarka. Ako ovlike Benedikt imade koji biše kao zvizde poglavite u svetoj Crkvi. Kolikr imade sinova koji mu sada s ovim krunu čine, tko će pri-

---

[33] Génébrard, Gilbert (1537.–1597.) pariški profesor teologije, glsovit hebraist, sastavljač biblijskih komentara, redovničkih kronika i propovijedi.

[34] Bartolomeo Donati (1657.–1707.) talijanski isusovac, pjesnik i propovjednik. Filipović se poslužio najvjerojatnije drugim sveskom njegovih propovijedi: *La santitŕ encomiata. Panegirici per le feste, che corrono in tutto l' anno di Nostro Signore della Vergine, degli apostoli, de' dottori di S. Chiesa, dei fondatori delle religioni e di moltissimi altri santi. Opera ... divisa in due tomi*, Parama, 1710.

[35] Johann Tritheim (Trittenheim, 1461. – Würzburg, 1516.) glasoviti njemački benediktinac (opat samostana Sponheim) veliki hagiograf i hagiograf svoga reda, a najznačajnija su mu djela: *De viris illustribus Ordinis Sancti Benedicti*; *De viris illustribus Germaniae*; *Sermones et exortationes ad monachos libri tres*.

[36] *I može li se itko dičiti koliko ti*? Sir 48,4

broit? Ne broim dakle druge nego promišljajući svetinju njegova života, njegovu svetinju čudesa, njegovi čidesa i njegove svetinje prislavni plod. I ovo promišljajući, molimo ga da nam od Boga oni blagosov isprosi po komu možemo u ono misto doć, gdi u vik Boga imamo blagosivljat.

Dio drugi

Ako sveti patriarka benedikt ovake milosti od Boga imade, ne samo da one koji se njemu priporučiše nego jošte i za one koji se njemu protivni ukazaše, budući da jim milost od Boga isprosi da pravi put spasenja poznadu, koliko će veće nama blagosov isprosit, ako budemo njega štovat i njemu se priporučivat. Kad Benedikt Boga moli zarad koje milosti koju oće da nama isprosi, ja držim da svi njegovi sinovi i njegove ćeri, što će reći svi koji po njemu i po njegovoj upravi ono kraljestvo dobiše, mole s njim zajedno. A koliko je **[f 349v]** ovizih pribroit se ne može. Dakle nije moguće da ji Bog ne usliša, zašto govori sveti Ivan Zlatousti[37] da, kada jedna skupština prava od Boga jednu milost prosi, ne može Bog po niki način ne uslišat ju. I nemojte scinit da ovi prisveti patriarka samo za svoje redovnike i redovnice odvituje, dali za sve, budući da on i na svitu stojeći nebi samo otac svih redovnika nego i mnogih ljudi svitovnji, budući da se mnogi koji ne biše koludri u njegovi manastiri uzdigoše u svetinji. I tako učini jedne svete u manastiri, a druge u putivši u svetinji izvan manastira. Štujmo dakle ovoga prisvetoga patriarku navlastito njega moleći da nam milost od Boga isprosi da mi njega slideći u svetinji života pođemo s ovoga svita onim srićnim putem, koim on otiđe, kojim toliki i toliki njega slideći otiđoše. Ovako se dakle njemu priporučimo: O otče prisveti, o patriarko priblaženi, zarad one tvoje radosti koju imade videći se u svitlosti uzet na nebesa slišajući glas onoga koji se svrhu tebe viđaše: *Ovo jest put koim poljubljeni Gospodinu Benedikt na nebesa iđe – Haec est via, qua dilectus Domini Benedictus in caelum ascendit.*[38] Također, zarad radosti koje si na nebesi primio videći da istim putem na nebesa uzađoše neizbrojni koim si ti način i uptavu života ostavio, isprosi nam milost od mi onako na svitu budemo živit, kako ćemo ovim putem poć na nebesa. O srićni sinovi, o srićne ćeri ovoga patriarke, ovoga otca na nebesi imadući i s njim broj privelik vaše bratje i vaših sestara koji za vas brez pristanka od Boga milosti prose da se ovim putem uputite i da s njim onu slavu

[37] Ivan Zlatousti (Chrysostom, Krizostom) najveći crkveni govornik (Antiohija, oko 344./7. – 403.) Što je Demosten u povijesti svjetovnoga, to je Zlatousnik u povijesti crkvenoga govorništva. Sačuvano je oko 650 njegovih homilija, a najznačajnije je njegovo djelo, biser patrističke literature, *O svećeništvu*.

[38] *Ovo je put kojim Gospodinov odabranik Benedikt se penje u nebo.* Antifona u oficiju za blagdan sv. Benedikta.

uživate. Nigda vas vaš prisveti otac ne zaboravlja nego i sada vama vlada, kako od njega sveti Bernardo govori: *Etiam nunc gregem Domini pascit. Pascit vita, pascit doctrina, pascit intercessione.*[39] Naslidujte dakle i vi njega pa ćete onim putem i poć kojim je on na nebesa uzašao, što Bog svim po dostojanstvu ovoga patrarke i njegovih svetih sinova i ćeri dopustio. Amen

[f 87]

Predika 13.

[Thema]: *Ecce ancila Domini. Evo službenica Gospodnja.* Lk 1, 38

Tako dobro i složno diluju nebo i zemlja u prominam i davanjim stvari naravni da nikad ne pristaju nji prominjivat i davat jednu za drugu. Jur se očito vidi da zemlja nebu šalje i da[j]e svo[j]e magle i oblake, a nebo nji prominjue i zemlji šalje i da[j]e ti[h]e rose i dažde ugodne. I tako brez pristanka nebo šalje i prima, i zemlja prima i šalje. Ništa nemanje nebo se zemlji blagodarnie ukazue jerbo ono prominjue njezine mračne oblake u pribistre dažde i njiove tmine u prisjajne svoe svitlosti nebeske i njoi šalje i da[j]e. Isto ovako dobro i skladno dilovanje nebo i zemlja uzdrže i u prominam i davanju stvari svrhunaravnih i duhovnih premda ga mi s' našim umrlim očima vidit ne možemo. Evo Bog šalje s nebesa na zemlju svog anđela Gabriela da pozdravi Divicu Mariu i da joj navisti od strane njegove da [j]e je on nadanio svojom neizmirnom milostiu i uzdignuo na dostojanstvo da bude Mater Božia: *Ave, gratia plena.*[40] Divica Maria naodeći se na zemlji oružana sa svim kripostimam, ište sve načine da za ovaku milost pošalje gori na nebesa i dade svomu Bogu jednu pravu i priveliku slavu. I budući joj navistio anđeo ovako njezino priveliko dostojanstvo, još želi znat prista[j]e li ona svojom voljom k volji Božioi da bude Mater njegova. Divica Maria posle veće smutnje i promišljanja ne gledajuć ništa na sve dostojanstvo sa svim poniženstvom prilaže se k volji Božioi i odgovara anđelu: *Evo službenica Gospodnja. Ecce ancilla Domini.* Nie, slišaoci, nikad veća milost sašla s nebesa na

[39] Sv. Bernard u propovijedi naglašava da je to trostruko priznanje Gospodinove ljubavi prema sv Benediktu (*Nam et usque hodie in triplicem amoris Domini confessionem, triplici hoc fructu pascit Domini gregem. Pascit vita, pascit doctrina, pascit et intercessione.*) Prema tome prijevod citata mogao bi biti: »*Čak i sad napasa stado Gospodinovo: napasa ga životom, napasa naukom i napasa ga zagovorom.*« Bernardi Claraevallensis, *In natali Sancti Benedicti abbatis sermo.*

[40] *Zdravo, milosti puna.* Lk 1, 27

zemlju od one s kojom Bog učini Divicu Mariu dostoinu da bude Mater Božia. Dakle, nie nikad ni veća slava zemlje uzašla na nebesa od one koju Divica Maria posla i dade svomu Bogu onda, kad pristade svojom voljom k volji njegovoi da bude Mater Božia. Ovo ću vas danas s' njezinom pomoću činit vidit. Vi također pomljivo me slušaiući daite slavu Divici Mari[j]i za s' njom falit i slavit Boga.

Dio prvi

[f 87v]

1. Prva i naiveća slava koja se može dat od stvorenja svomu Stvoritelju uzdrži se čudnovatim načinom u obsluženju svete vire, ufanja i ljubavi koe su tri kriposti bogoslovne čudnovato vrilo iz koga izviru i izlaze sve ostale kriposti dobra življenja, kako nas uči sveti Agustin: *Deus maxime colitur fide, spe et charitate*.[41] One su pak tako među se sastavljene i svezane da se nikad rastat i razdilit ne mogu. Ne može nikad jedan kripostan čovik ili žena jednu podpunu i dovršenu kripost imat u koi sve podpune i dovršene ne imade. Kad bi samu jednu od njih izgubio, valjalo bi da i sve izgubi i brez niedne ostane. Sve [j]e ovo nauk S. Grgura pape koi govori da kriposti razdiljene podpune bit ne mogu. *Virtutes disjunctae perfectae esse nequaquam possunt*.[42] Ne bi nikad Sveto pismo toliko vele falilo ni viru patriarka Abrama, ni ljubav pravednog patriarke Jozipa, ni jakost kralja Davida, ni ustr[p]ljenje kralja Joba svetoga da oni ne budu s ovim njiovim osobitim i poglavitim kripostima imali i posidovali podpuno i razborstvo i poniznost i sve ostale zaedno kriposti dobra življenja, zašto kriposti razdiljene podpune i dovršene bit ne mogu. *Virtutes disjunctae perfectae esse nequaquam possunt*.[43] Da li [j]e Divica Maria brez svake sumlje svekolike zaedno podpune i dovršene kriposti imala i posidovala? Dakle, nie ona s njiovim obsluženjem pravu, izvrsnu i naiveću slavu za neizmirnu milost svomu Bogu poslala i dala. I zato zove S. Epifanio ovu

---

[41] *Vjerom, nadom i ljubavlju najviše se štuje Bog*. Doslovan se tekst ne nalazi u djelima sv. Augustina, ali prema smislu i prema izrazu, čini mi se da je najbliži: *In ipsa ergo fide et spe et charitate continuato desiderio semper oramus. Sed ideo per certa intervalla horarum et temporum etiam verbis rogamus Deum, ut illis rerum signis nos ipsos admoneamus, quantumque in hoc desiderio profecerimus nobis ipsis innotescamus, et ad hoc augendum nos ipsos acrius excitemus*. Aurelii Augustini, *Epistolae secundum ordinem temporum nunc primum dispositae*, Ep. CXXX, c. IX .

[42] *Savršene kreposti nikad ne mogu biti razdvojene*. Gregorii I. Magni, *Moralium libri sive expositio in librum beati Job*.

[43] Ponavlja prethodni citat i ni ovaj ga put ne navodi doslovno, jer se kod sv. Grgura *virtutes* ne nalazi u toj rečenici, ali se iz konteksta podrazumijevaju.

Mater Božiu da [j]e ona početak svake slave, *radix gloriae.*[44] A zove je S. Anselmo da [j]e ona ista slava Božia, *gloriam Dei.*[45]

2. Doli ulizimo za malo vrimena u ubogu kućicu Divice Marie u koju ulize i anđeo Gabriel za pozdraviti [j]e i za istomačiti joi svoju želju da mu kaže prista[j]e li ona svojom voljom k volji Božioi da bude Mater Božia. I razumi[t] ćemo stvari ne samo do sad nikad nečuvene, doli još ni pomišljene. *Doli, počekaj malo, anđele nebeski,* odgovori Divica Maria, *i upitaj pria sve ostale onoga vrimena žene žudinske bi li od njih koja ktila bit Mater Božia za čut što bi ti odgovorile.* E! slišaoci, ne bi se nit **[f 88]** jedna našla koja bi anđelu odma odgovorila da će dobrovoljno bit Mater Božia. Kako ne. Evo svaka onog vrimena žena žudinske države, sve neplodnost velika sramota i pogrda porad onog. A i to znadiju da jedna žena imadiše začet i porodit željnoga Mesiu, Sina Božieg. I uzdajući se svaka od nje da će ga začet i porodit, niedna od nji ne ktiaše bit divica ni nazvat se brez poroda sramotna i pogrdna. Odkle slidi da bi svaka od nji odgovorila anđelu da bi dobrovoljno bila Mater jedinorođenog sina vičnjeg Otca nebeskog. A što dakle anđelu odgovori Divica Maria? E, evo mu još ništa ne odgovara, nego samo promišljaše kakvo biaše ovo njegovo pozdravljenje. *Cogitabat qualis esset ista salutatio.*[46] Doli, kakvo [j]e to promišljanje, pričista Divice? Kakvu to smutnju podnosiš, pričasna nebeska kraljice? Radiš da primiš milost tako veliku od ko[j]e se veća zamislit ne može, za dat na svit jednog Boga čovika i još se protivna iskazueš primit je? Kadiš da se učiniš Mater Božia i još iziskueš način za odgovorit anđelu, poklisaru Božjemu. Smućena u duši svojoj? *Turbata est in sermone eius et cogitabat.*[47] Tako [j]e, slišaoci. Ona se je smućivala. Ona [j]e promišljala. Zašto buduć Bogu zavećala i posvetila svoe divičanstvo zarad slave njegove. Pria nego odgovori anđelu oće li bit Mater Božia, služila se s mudrim promiušljenjem: može li bit zaedno njezino Bogu zavećano divičanstvo s materinstvom Božim. *Turbata est in sermone et cogitabat.*[48] I premda ona slušaše govorit anđela da [j]e blagosovljena među ženama,

---

[44] *Korijen slave.* Sv. Epifanije Salaminski (Epiphanius de Salamina, oko 310.- 403.) pisao na grčkom djela iz dogmatike, egzegetska i apologetska (*Ancoratus, Panarion, Expositio fidei*), a najčuvenije je *De mensuris et ponderibus*, svojevrsna enciklopedija Starog i Novog zavjeta.

[45] *Slava Božija* – Jedino mjesto kod sv. Anselma gdje se nalazi ta sintagma jest: *cujus habitatores non cessant manifeste speculari gloriam Dei* (Anselmus Cantuariensis, *Homiliae et exhortationes, Prima*) gdje se govori o Kristovom prebivanju na zemlji. Anselmovo štovanje Bl. D. Marije najjasnije se vidi iz njegovih triju molitava presvetoj Djevici (Orationes XLVII-XLIX *Ad Sanctam Virginem Mariam*).

[46] *Stade razmišljati kakav bi to bio pozdrav.* Lk 1,29

[47] *Na te se riječi ona smete i stade razmišljati.* Lk 1,29

[48] Ponovno citira iste Lukine riječi. Lk 1,29

benedicta in mulieribus,[49] ništa nemanje neti ni tada ništa odgovorit anđelu, zašto ona ne željaše bit blagosovljena po materinstvu Božiemu, nego po svom divičanstvu Bogu zavećanu zarad slave njegove. Sad vi promislite, slišaoci, može li se dat jedna duša izvrsnia? Može li se i zamislit jedno veće dilo slave prama svome Bogu? I ona zarad slave svoga Boga pridobi u sebi istoj općenu želju materinstva Božiega, koju sve ostale žene u njezino vrime uzdržahu. Ona zarad slave svoga Boga diže iz svoga srdca ufanje biti Mater Božia, što druge žene ne digoše. **[f 88v]**

3. Da li što? Može bit da mi ko govori: Jeda nije znala Divica Maria proročanstvo Izaije proroka koe svidoči da jedna divica imadiše začet i porodit Sina Božiega? »*Ecce virgo concipiet et pariet filium*.[50] Oli Divica Maria ono proročtvo znala oli ne znala, ovo [j]e prava istina da ona nie svoe divičanstvo Bogu zavećala zarad ufanja da će ona Sina Božieg začet i porodit, nego za ne imatu svom srdcu tako ufanje. Budući da po nauku naučnog Tertuliana naravnim načinom divica porodit ne može. *Virginem parere natura non patitur*.[51] I još se bolje poznae ova istina da Divica Maria nie svoje divičanstvo Bogu zavećala za učinit se podobna Mater Božia, nego zarad njegove slave božanstvine. Iz istog njezina iziskivanja od anđela komu govoraše: *Kako ću bit Mater Božia kad sam Bogu moju divičansku čistoću zavećala da ne poznaem nikad čovika. Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco*?[52] Dakle, oli ona poznala oli ne poznala rečeno proročanstvo Izaije proroka valja reć da [j]e ona zarad slave Božie u svojoi divičanskoi čistoći živit odlučila i odredila. Ovo pak ovako njezino hrabreno određenje – živit u čistoći divičanskoi za slavu Božiu – s koim ona pridobi u sebi sve užgane želje materinstva Božiega žudinskih žena njezina vrimena, bila [j]e samo početak ostalih njezinih hrabrenih dila i koim ona posli pridobi u sebi, zarad slave Božie, želje još i svega plemena ženskoga. Sve žene posiduju jednu nepodnošljivu izpraznost još od Eve, nesritne matere veće mrtvih nego živih, njima ostavljenu, koju i one iste brez velike muke ne mogu ostavit. Sagriši Eva kraduć slavu Bogu s željom imat njegovo božanstvo. *Eritis sicut dei*.[53] Ova želja prošla [j]e

---

[49] *Blagoslovljena ti među ženama*. Lk 1,42. Prema sv. Luki to nisu anđelove riječi, nego Marijine rođakinje Elizabete.

[50] *Evo, začet će djevica i roditi sina*. Iz 7,14 Te riječi prema Luki izgovara i anđeo Gabrijel. Lk 1,31

[51] *Po prirodi se ne dopušta da se djevica porodi* Tertulijan, *Adversus Iudaeos*, 7 »Sed et virginem, dicunt, parere natura non patitur et tamen credendum est prophetae.«

[52] Filipović parafrazira Marijino pitanje upućeno anđelu Gabrijelu, dok je tekst na latinskom doslovan kako ga donosi evanđelista Luka: *Kako će to bit kad ja muža ne poznajem*? Lk 1,30

[53] Usp: *Eritis sicut dei scientes bonum et malum. Vi ćete biti kao bogovi koji razlučuju dobro i zlo*. Post 3, 5

skrovito od Eve u sve žene koe sve imadu niko otinje od njih nepoznano doli viđeno od svega svita.Žele one i otile bi da i[h] svak svagda i na svakom mistu pozdravlja, štue, njima se klanja i tamnjan jim prikazue kao jednim božicam na otaru još kad ne imadu ni nikakva dostojanstva. Ali Blažena Divica Maria samo s jednim hrabrenim dilom svoga poniženstva pridobi u sebi ovaku veliku **[f 89]** želju. I buduć je Bog proglasio za mater sina svoga, ona ne ti bit s poklonom božice, nego bogorodice. Ona za dat slavu svomu Bogu, rekao bi, da ne mari bit mater njegova. Ona zarad svoga privelikog poniženstva još ne prima milost materinstva Božiega, nego promišlja pozdravljenje anđeosko. *Cogitabat qualis esset ista salutatio.*[54] Evo [j]e ovo ono dobitie stečeno od Divice Marie svrhu svega plemena ženskoga. Ovo [j]e ono povraćanje svekolike slave svomu Bogu koja mu bi ukradena od naše prve matere Eve i koju mu brez pristanka kradu sve druge prilične Evi u pristupanju zapovidi božanstvenih.

4. A što ćete više? Eva još nie samo bila hola, negoli i neposlu[š]na, kako i danas se vidi u nesritnom njezinu porodu, koi od nje imade za baštinu i ženstvo i jednako ođenje ovih dvaju griha, zašto žensku izpraznost čeznu žene nepodložne ni Bogu ni ljudma, čini ji da su i neposlušne i samovoljne. Tolike i take grihe ne imade u sebi Divica Maria, nego vas uzmnožan i posluh i slavu povrati i dade svomu Bogu, koja mu biše uzeta i sad se uzimlje od ženskog poroda Evina. Bože neumrli, koi stid, koju smutnju i koju mučnost imade ona onda kad se prignu bit Mater Božia? Onda, kad za dat slavu Bogu, posluša ga u sevari tako božanstvenoj! Čini mi se da [j]e vidim svu skupljenu u se istu, punu stida divičanskog, svu u ništo okrenutu zarad svoe poniznosti, svu izvan sebe zarad strah[a] jednog mora smućenja svojih. Imat bit mater Božia, mater svoga Stvoritelja. Na ovo bi se svaka druga žena prignula, a ova se prisveta Divica još ne prigiblje. Da li, prosti mi prisritna i priuzvišena Majko našeg Odkupitelja Isus, ti se ne imaš tako smućivat i strašit. Jur evo te slobodi anđeo Gabriel da ti se neće smanjkat slava divičanska koju ti za toliko veliku držiš i da ti neće nikad nestat plemeniti ljiljan tvoe čistoće divičanske, nego će sve to veći mirlis davat prid licem božanstvenim. *Paries quidem Filium et virginitatis non patieris detrimentum.*[55] Evo ti govori isti anđeo da će te **[f 89v]** zaslonit Duh Sveti, pak se još nećkaš da prigneš odgovorit mu? Od tvog odgovora na svrhu visi općeno odkuplje-

---

[54] *Stade razmišljati kakav bi to bio pozdrav.* Lk 1,29 Ponavlja citat koji je tema propovijedi.

[55] *Zaista rodit ćeš Sina, a nećeš oštetiti djevičanstvo.* Filipović parafrazira Gabrielove riječi, usp.: Ne timeas Maria,... Ecce concipies in utero *et paries filium* et vocabis nomen eius Iesum ... – *Ne boj se Marijo*!... Evo začet ćeš *i roditi sina* i nadjenut ćeš mu ime Isus ... Lk 1, 31

nje svita. Od tvog odgovora čekau svi sveti otci doli u limbu sritni glas da će se brzo otvorit vrata nebeska. Od tvoga odgovora čekau sa svom pomnjom svi dvorani nebeski njiovo veselje. Od tvog najposli odgovora čeka određenje Sin vičnjeg Otca nebeskoga oće li se učinit čovik obukav se u narav ljusku u tvojoi prisvetoj utrobi.

5. Posluh, koi kao i sve ostale dovršene kriposti imadiše činit Divicu Mariu da odgovor dade anđelu Gabrielu s ovim ričmam: *Evo službenica Gospodnja, budi meni po riči tvojoi! Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*![56] Držaše se ona nedostojna, mišljaše nevridna, ukazivaš nepodobna za mater Božiu. Da li [j]e čini priveliki njezin posluh dilovat naše odkupljenje. *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*![57] O slavo privelika, koju s ovakim kriposnim dilom posla i dade svomu Bogu priposlušna Divica Maria! O hrabrene kriposti, koim se čude naiviši kori anđeoski! O nezadovoljni moi razumu, koi ne moreš poznat ni izkazat neizmirnost take slave! Oćete li znat još i više, slišaoci? Od ove se ne može zamislit slava veća. I sa svim tim ima još razumit se veće, zašto u oni čas u koi Divica Maria priloži svoju volju prisvetoi volji Božioi, ona kao hrabrena mogućstvom i jača od sviu, koi su bili i koi će još bit na svitu ljudi, oti pridobit nji sviu prignutie i u jedan čas sve njiovo čovičanstvo. I da [j]e ovo istina, slušajte.

6. Da jedna divica bude prava Mater Božia bilo [j]e potribito da se ona svuče od sviu stvari ljuski ili čovičanski i da u isto vrime ostavi sve stvari zemaljske onliko, koliko se one od jednog stvorenja mogu ostavit. Štie se u Pismu Svetomu da [j]e prvi Adam vas bio od zemlje, zašto [j]e bio zemaljski, a da drugi Adam nie ni malo bio od zemlje, zašto vas bio od neba nebeski. *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de coelo coelestis*.[58] Prvi Adam vas od zemlje bio [j]e prvi otac svega naroda ljuskoga, Adam drugi vas nebeski bio [j]e naš Spasitelj Isus. **[f 90]** Za dat dakle Divica Maria pravu slavu svomu Bogu prilagajuć se volji njegovoi da bude mater našeg Spasitelja Isusa, svega nebeskoga, a ništa zemaljskoga, potriba [j]e bila da se i ona učini sva nebeska, a ništa zemaljska, ostaviv sve stvari zemaljske. I ovo valja doista reć da se je obistinilo pria onog časa nego [j]e pozdravi anđeo i reče joj da [j]e jur milosti puna. Ne moguć ona duša bit puna milosti Božie koja koju drugu stvar, izvan svoga Boga, u sebi istoi ima i posidue. Tako [j]e, pria nego [j]e pozdravi i reče joj: *Zdravo, milost puna*! *Ave, gratia plena*![59] Ona svoim divičanstvom

---

[56] *Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po tvojoj riječi*! Lk 1,38

[57] Ponavlja prethodni citat.

[58] *Prvi je čovjek od zemlje, zemljan: drugi čovjek – s neba* [*nebeski*]. 1 Kor 14,47

[59] *Zdravo, milosti puna*! Lk 1,28

pričistim odbaci od sebe svaku nečistoću svitovnju. Ona svoim poniženstvom otira od sebe svaku drugu ljubav izvan ljubavi Božie. Ona svoim posluhom učini se spravna za ispunit volju Božiu. Naodeć se dakle ova prisveta Divica u ovakom stanju od svetinje, ona bi dostoina napunit se milosti božanstvene baš zašto ništa svitovnjeg ne imadiše. I svoim kriposnim dilovanjem bliže doticat se svoga Boga, kako govori anđeoski naučitelj S. Toma: *Sua operatione fines divinitatis propinquius attingit.*[60]

7. A što ću više od ovog govorit? Divica Maria slaveći svoga Boga u svom umiljenu i poslušnu prilaganju svoe volje Božioi da bude mater njegova, toliko se približa k njegovu božanstvu da veoma mnogo i nedospivinim načinom nadiđe dostojanstva svih zaedno ostalih svetih koi su nastojali slavit Boga s dilim njiovi kriposti dobra življenja, kako svidoči S. Ivan Damašeno, *Dei Matris et servorum Dei infinitum est discrimen.*[61] Pače ovo nam ukazue i isti razlog naravi, zašto ko [j]e veće kripostan, oni [j]e i veće dostojan, a ko [j]e veće dostojan on veće slavi svog Boga. Divica Maria imade svekolike kriposti toliko velike i izvrsne da se po njima učini dostoina da barem bude prikladna i podobna Mater Božia, kako govori S. Bernardo: *Meruit de congruo.*[62] Dakle, ima se slobodno **[f 90v]** reć da [j]e ona veće slavila svoga Boga od svih ostalih svetih zaedno, buduć da [j]e sve njih u kripostima nadašla i da se je svrhu svih njih dostoinia učinila. Ovo isto još s veće riči govori jedan tomačitelj nauka S. Bernarda slobodno razlažući da [j]e Divica Maria svoim dilom vire i posluha (kad je pristala s voljom navištenju anđeoskom onim ričmam: *Evo službenica Gospodnja, budi meni po riči tvojoi*, veće se dostoina učinila, nego svi

---

[60] *Svojim djelovanjem izbližeg dotaći među božanstva.* sv. Toma Akvinski (1225./6.–1274.) skolastički filozof i teolog, kao crkveni naučitelj nosi titulu doctor angelicus. Najznačajnije mu je djelo Summa theologica u 18 svezaka. I ovaj je citat najvjerojatnije iz toga djela.

[61] *Neizmjerna je razlika između Majke Božije i sluga Božijih.* Sv. Ivan Damašćanski (oko 650./675.-oko 749.) veliki protivnik ikonoklasta (*Apostolski razgovori*), a najvažnija njegova djela su: *Izvor znanja* i *Sacra parallela* – kompilacija iz biblijskih i patrističkih djela o moralnom i asketskom životu. Pored toga napisao je komentar uz poslanice sv. Pavla i brojne homilije. Kod njega navod glasi: *Matris Dei et servorum Dei infinitum est discrimen* (*Oratio 1. De Assumptione*)

[62] *Zaslužila je zbog pristajanja.* Kod sv. Bernarda se ne nalazi ta sintagma.

[63] Citat se ne nalazi u opusu sv Bernarda. Prvi dio navoda čini se da je iz 263 epistole Petra Blesensisa (usp.: *Solet autem scrupulosus quaerere utrum incarnationem Christi beata Virgo meruit, quod per illam meruimus auctorem vitae suscipere Dominum nostrum Jesum Christum, quod sic intelligendum est: Per quam meruimus suscipere, id est per cujus meritum suscepimus auctorem vitae: nam quod concessit annuntiationi angelicae, videtur se matrem Domini fieri meruisse et insuper oravit ut pareret Dominus et promissio angeli impleretur, dicens: Fiat mihi secundum verbum tuum* .. (Petrus Blesensis, Epistola CCXLIII.). Prijevod Filipovićeva citata: *Činom vjere i poslušnosti jer se onim riječima: 'Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po tvojoj riječi!' složila s anđeoskim pozdravom, zaslužila više nego svi sveti svojim djelima i da je tim činom, samo zbog pristajanja, zaslužila biti Majkom Božijom.*

sveti sa svim dilim. Kad s' onim dilom bila [j]e dostoina da barem pristoino bude Mater Božia. *Virginem actu fidei et obedientiae cum consentit annuntiationi angelicae illis verbis: 'Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum' plus meruisse, quam omnes sanctos omnibus suis actibus; cum eo actu meruerit saltem de congruo, ut esset Mater Dei.*[63] I za ukazat još bolje istinu onog što o[d]govori, služi se svitočanstvom Pisma svetoga u komu se štie: *Da su mnoge ćeri skupile su bogastva, ali da i[h] je ona sve nadašla. Multae filiae congregaverunt divitias, Tu supergressa es universas.*[64]

[f 197]

28.
Pridika od griha smrtnoga u utorak po drugoi nedilji korizme

[f 198]

[Thema]: *Alligant enim onera gravia et importabilia et ponunt in humeros hominum.* (Matth. 23) *Navezuju brimena teška i pepodnosna i postavljaju na ramena ljudi.* (S. Mat 23)

Nemila [j]e stvar protiva ljubavi i svakoga pokaranja dostoina, mećat na drugoga brime koje se ne može nosit; tegoću pod kojom se ima past i jaram pod koim se ima umorit, a moguć ni tijuć ga oblakšat. Ovako činjahu farisei u danasnjem vandelju svetoga Matia.

Imenovani koi stavljahu teške i mučne zakone svrhu ljudi da i[h] nose, a oni i[h] ni tiahu obsluživat. Zato i[h] veoma karaše Isukrst i koraše i[h] da navezuju teške i nepodnosna brimena i da i[h] stavljaju na ramena ljudi: *Alligant enim onera gravia et importabilia et ponunt in humeros hominum.*[65] Da li kad farisei biše dostoini ovakog velika pokaranja od Isukrsta? Koi mećahu svrhu ljudi brime i tegoću koja se nosit ne mogaše, koliko su igda dostoini većeg pokaranja krstiani koi oće da meću svrhu Boga brime koe se nosit ne može? Svrhu Isukrsta tegoću križa da ga uvik nosi i svrhu njiove duše jaram Lucifera paklenoga da pod njim propane u muke vičnje. Začudi se ovoi opačini Izaia prorok plačući nebesa zazivaše: *Obstupescite caeli super hoc.*[66] Za ne vidit ovaku pogrdu kerubini od ljubavi s krili svoi obraz pokrite, anđeli stražani neveseli se ukažite. Za po-

---

[64] *Mnoge su žene bile vrsne, ali ti ih sve nadmašuješ.* Izr 31,29

[65] *Vežu i ljudima na pleća tovare teška bremena.* Mt 23,4

[66] Citat se ne nalazi kod proroka Izaije, nego Jeremije: *Zapanjite se nad tim, nebesa.* Jr 2,12

karat ovako opako dilo sveti otvitnici nebeski ne primite molitve vama prikazane od krstiana. Divico Mario nemoi se više brinit, kad jur oni ovako pogrđuju Boga svoga Stvoritelja, Isukrsta svoga Odkupitelja i dušu svoju, zaručnicu Duha Svetoga. Ovaku pogrdu čine svi krstiani koi god smrtno sagrišuju. I za vidit koliko [j]e ovo istina, promislimo tegoću griha smrtnoga. I za promislit njegovu tegoću, vidimo koliko s njim krstiani pogrđuju: 1. Boga, 2. Isukrsta, 3. svoju dušu. Ovo su tri dila mog govorenja. I počimam.

Dio prvi

1. *Grih smrtni*, govori moi meštar Ivan Scot,[67] *jest neimanje upravnosti potribite za dostignut viđene Božie na nebesi. Peccatum est carentia rectitudinis debitae ad Deum beatifice consequendum.*[68] I ovo razložito govori: zašto krstiani po grigu smrtnom gube milost Božiu po kojoi se čine posinjeni sinovi Boži[j]i; gube kraljestvo nebesko za koe su stvoreni; gube prijateljstvo Božie i druge mnoge darove svrhunaravne koi nam pripravljaju put na nebesa. A govori naučitelj Tertulian da [j]e gri smrtni svako zlo, jer nijedno drugo zlo izvan griha zlo se reć ne može. *Peccatum totius mali census est, quia nullum aliud malum praeter peccatum censendum est malum.*[69] I ako se stvari protivne jedna drugoi bolje poznaju, kako reče mudri Aristotel: *opposita juxta se posita magis elucescunt.*[70] Zloća griha smrtnoga naibolje se može poznat po dobroti Božioj koja mu [j]e sasvim protivna. Bog u svakoi svojoi izvrsnosti, na priliku u svemogućstvu, u mudrosti, u pravdi i u ostalim jest dobrota neizmirna. Dakle, grih smrtni, komu se ova dobrota protivi, jest zloća neizmirna. Bog zarad ove svoe dobrote jest svakog poštovanja, časti **[f 198v]** i poklona dostojan. Dakle krstiani zarad svoga griha s koim uvriđuju ovu dobrotu, otili bi da Bog ove dobrote ne ima i da se na misto njega štue, časti i klanja onoi stvari

---

[67] Duns Scot, Ivan (oko 1268.–1308.) franjevac, teolog i filozof. Pripada među najoriginalnije i najneovisnije mislioce svoga doba. Glavni teolog u franjevačkoj teološkoj tradiciji (*princeps theologorum*), a Crkva mu je dodijelila titulu *doctor subtilis*. Osobito je čuveno njegovo učenje o bezgriješnom začeću Marijinu i blaženstvu (*visio beatifica*) i tu su poglavite razlike između skotističkog i tomističkog učenja.

[68] *Grijeh je pomanjkanje nužne uspravnosti da bi se moglo postići blaženo gledanje Boga.*

[69] *Grijeh se smatralo puninom zla, jer se nijedno drugo zlo osim grijeha ne bi trebalo smatrati zlom.* Citat je uzet ne od Tertulijana, nego od sv. Augustina, usp.: *Nullum est in rebus aliud malum, quod vere malum sit, nisi quod peccatum vocamus*. Aurelii Augustini, *Contra secundam Juliani responsionem*

[70] Oprečno postavljeno jedno uz drugo više odskače. Beda Časni, *Sententiae sive axiomata philosophica ex Aristotele et aliis praestantibus collecta una cum brevibus quibusdam explicationibus ac limitationibus.*

zarad koje sagrišuju. Bog zapovida svakom krstianinu: *Nemoj imat drugog Boga izvan mene, niti se klanjaj Bogu drugomu. Non erit in te deus recens neque adorabis deum alienum*«.[71] A krstiani svoim grihom neće da Bog kraljuje svrhu njih. *Nolumus hunc regnare super nos*.[72] Vapie bludnik: ja ne štuem drugog boga nego moju bludnicu. Vapie psovač: ja drugog boga ne častin, nego te vire, duše i druga ovim prilična. Vapie kamatnik: ja se drugom bogu ne klanjam, nego moim jaspram i drugim što s ovima nepravedno stečenim. U malo riči, oće krstiani koliko [j]e od njiove strane s njiovim grihom smrtnim da dignu Boga s njegova pristolja i da na nj metnu onu stvar rad koje Boga uvriđuju, pak da [j]e na misto Boga štuju, časte i da joj se klanjaju. *Unusquisque, quod cupit et veneratur, hoc illi Deus est*,[73] ovako naš S. Jerolim. Pače nas ovo uči i razlog naravni, zašto kad jedan voinik za svog kralja boj bije protiva drugom kralju, on svog kralja, a ne onog protiva kom boi bije, drži za svoga kralja. Dakle i jedan krstianin kad sagrišue za stvari svitovnje protiva Bogu, on stvari svitovnje, a ne Boga, protiva komu sagrišuje, drži za svog boga. *Unusquisque, quod cupit et veneratur, hoc illi Deus est*.[74] Zamislite sad vi mogu li veću pogrdu od ove krstiani Bogu po grihu smrtnom učinit?

2. I koliko veliku pogrdu krstiani čine Bogu mećući na njegovo pristolje koju stvar dobru i njemu dragu, toliko mu veću čine pogrdu, kad meću na njegovo pristolje i drže za svoga boga diavla paklenoga zla i Bogu mrska. I ništa nemanje krstiani svoim grihom smrtnim i ovo čine, zašto kad svaki krstianin dobro poznae i Boga i diavla; kad poznae da po grihu smrtnomu čini protiva volji Božioi, a po volji diavaoskoi; kad poznae da sagrišujući pristae bit Boži[j]i, a počimlje bit diavaoski. Valja reć da on sudi da je bolji diavao od Boga i da zato oće po svom grihu smrtom da metne diavla na pristolje Božie, da ga okruni s njegovom krunom i da ga drži za svoga boga. *Comparationem enim videtur egisse, qui utrumque cognovit et judicat pronuntiasse esse meliorem, cujus se servum esse maluerit*.[75] Ovako naučni Tertulian. Najveću pak krstiani s njiovim grihom smrtnim čine Bogu pogrdu kad izvan diavla i isti svoi grih smrtni meću na pristolje Božie da on kraljue. I razlog jest zašto diavao u svom bistvu naravnomu, koliko [j]e on stvorenje Božie, jest dobar, premda se je sagrišivši za[o] i opak učijio, a grih smrtni neima u sebi nikakva ni osina od dobra nit ga

---

[71] »Nek' ne bude u tebe drugog boga i ne klanjaj se bogu tuđem!« Ps 81 (80), 10

[72] »Nećemo da se ovaj zakralji nad nama.« Lk 19, 14

[73] *Svaki što želi i štuje, to ima za svog boga*. Citat se nalazi u djelu *Breviarium in psalmos*, a nije pouzdano da li je njegov autor sv. Augustin, sv. Jeronim ili netko treći.

[74] Ponavljen prethodni citat.

[75] *Čini se da je onaj usporedio koji je upoznao i jednoga i drugoga i prosudio da za boljeg proglasi onoga čiji je sluga više volio biti*. Tertullianus, *De poenitentia liber*.

može Bog, sa svim svoim svemogućstvom, učinit. Odkle se vidi da je grih smrtni gori od diavla. Dakle, kad krstianin njiov gri smrtni, gori od diavla, meću na pristolje Božie da on kraljuje, oni najveću Bogu pogrdu čine. Zato tuži se Bog po Izai[j]i proroku da oće krstiani da njov gri smrtni na njegovu pristolju **[f 199]** kraljuje i da mu on služi. *Servire me fecisti in peccatis tuis.*[76] Tumačeć ove riči govori naučni Cornelio a Lapide: *Spomenite se krstiani da, dok sagrišujete, činite Boga sebi i grihom svoim kao slugu. Advertant Christiani se, dum peccant, facere Deum sibi suisque peccatis quasi servum.*[77] I doista, kad bi bila velika pogrda i nepoštenje jednomu dobru i poštenu čoviku metnut ga da stoi među zločinci. Ima se reć da [j]e mnogo veća pogrda i nepoštenje Bogu, dobroti neizmirnoi, kad ga krstiani s njiovim smrtnim grihom za za manje drže od diavla, od griha smrtnoga i kad oće da Bog bude sluga i njima i grihom njiovim. *Advertant Christiani se, dum peccant, facere Deum sibi suisque peccatis quasi servum.*[78] Zato isti Bog kao začuđen pita po Izaiji proroku: *Komu ste me prilikovali i s kim ste me izjednačili. Cui assimilastis me et adaequastis me?*[79]

3. Nuder sad vi slišaoci uzmite terezie i metnite na jednu stranu pogrdu, koju vama po grihu čine vaši iskrnji, a na drugu onu koju vi činite Bogu, i izmirite i[h] za nač koja je od nji veća. Doista naćete, kod vas pogrđuju vaši iskrnji, da pogrđujue jedno stvorenje drugo stvorenje, a kad vi pogrđujete Boga [naćete] da pogrđuie jedan grišnik onog koi griha imat ne može. Naćete, kod vas pogrđuju vaši iskrnji, da pogrđujue jedan podložnik drugoga, a kad vi pogrđujete Boga [naćete] da pogrđuie jedan podložnik kralja svrhu nebesa i zemlje. Dakle, koliko [j]e veći Stvoritelj od stvorenja, oni koi griha imat ne može od grišnika, kralj od podložnika. U jednu rič: Bog od čovika. Toliko veća pogrda koju vi po grihu smrtomu Bogu činite, nego [j]e ona koju vama po grihu čine vaši iskrnji. Dakle valja reć da vaš grih smrtni s koim ovliko neizmirnu pogrdu činite Bogu jest prama Bogu zloća neizmirna, kako i Bog dobrota neizmirna koja se s njim pogrđuie. I izmirivši i našavši ova svakolika zastidite se u sami sebi da vi nećete da prostite naimanja uvriđenja vašem iskrnjem, a oćete da da Bog prosti vama uvriđenje neizmirno. Zastidite se sami sebe da vam se mučno čini podnit jednu naimanju rič rečenu vam od vašeg iskrnjega,

---

[76] »Nego si me grijesima svojim mučio.« Iz 43, 24

[77] Cornelius a Lapide (1567.–1637.) isusovac, napisao je do danas najobsežniji komentar ili tumačenje čitave Biblije koje su obilno rabili propovjednici, osobito oni barokni. Filipović donosi ispravan prijevod citata.

[78] Ponovljen prethodni citat.

[79] Usp. »Cui adsimilastis me et adaequastis, dicit Sanctus.« (Iz 40, 26) »S kim ćete mene prispodobit, tko mi je ravan? kaže Svetac.« Iz 40, 25

a oćete da se Bogu mučno ne čini podnit neizbroene i neizmirne zloće i opačine od vas mu učinjene. Zastidite se u sami sebi da vi odma oćete da pokarate vašeg iskrnjega što vam uzimlje poštenje koje vam se pristoi, a oćete da vas nikad Bog ne pokara što vi uzimljete njegovo poštenje i božanstvo. Zastidite se na svrhu da vi da vi veće čuvate saranit poštenje jednog stvorenja, grišnika, podložnika i čovika, nego jednog Stvoritelja koi griha imat ne može, Kralja i Boga. »Erubescite super viis vestris!« Ah, zloćo grišnika, holosti diavaoska, vrlo ti si krstiane grišnike zaslipila. Ali činite što oćete, neće Bog, vama na sramotu, zaboravit vas pokarati i svo[j]e poštenje osvetit **[f 199v]** i osudom vičnjeg pokaranja ne ktiući[80] vi nigda pristat pogrđivat. Nit se možete ogovorit oko zapovidi Božie i pristupate da ne mislite Boga pogrditi. Zašto, kako vi znate, kad vas drugi uvriđue da vas misli pogrđue i zarad vas istoga Boga, iz onog što On govori: *Tko vas pogrđuje, mene pogrđue. Qui vos spernit, me spernit.*[81] Tako vi znate, kad Boga pogrđujete, da ga mislite pogrdit iz onog što On vama govori: *Sinove sam odranio i uzvisio, a oni su pogrdili mene. Filios enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me.*[82] I premda ga niste pogrdili u njegovu bistvu božanstvenom, buduć on rad svog blaženstva ne može nikakvu protivštinu imat, ništa nemanje jest, koliko [j]e od vaše strane pristupahuć njegovu zapovidi nastojali za pogrdit ga, kako se On isti tuži na vas: *Ipsi autem spreverunt me.*[83]

4. Nit vi ovako s vašim grihom smrtnim pogrđujete Boga, nego još Isukrsta, zajedno Boga i čovika. Jur vi svi dobro poznaete da dođe Sin Boži[j]i ne prominjujuć misto s nebesa na zemlju, učini se čovik za iskat grišnike i za saraniti i[h] koi se biahu po grihu izgubili: *Venit enim Filius hominis quaerere et salvum facere, quod perierat.*[84] Došavši pak ovako s nebesa na zemlju oti trudit na svitu trideset i tri godišta, podnit priveliku muku, prolit svoju neprocinjenu krv i umrit na pogrdnom drvetu križa za platit pravdi Božioi za naše grihe, za oprat svojom krviu onu pogrdu koju s našim grihom Bogu učinismo i za saranit svojom smrtiu narod ljuski, kako od njega reče Otac Nebeski: *Propter scelus populi mei percussit eum.*[85] Evo dakle grišnik, koliko [j]e od njegove strane još u vrime Isukrsta u koe na svitu među ljudma pribivaše, čini svoim grihom smrtnim pogrdno ubit i umrit istog Isukrsta, Boga čovikom učinjena. *Peccator, quantum in ipso*

[80] nicijuchi

[81] »Tko vas prezire, mene prezire.« Lk 10, 16

[82] »Sinove sam ti odgojio, podigao, al' se oni od mene odvrgoše.« Iz 1, 2

[83] »Oni se od mene odvrgoše.« Iz 1, 2

[84] *Ta Sin Čovječji dođe potražiti i spasiti izgubljeno*! Lk 19, 10

[85] »Za grijehe naroda njegova nasmrt ga izbiše.« Iz 53, 8

est, interficiet Deum.[86] Ovako S. Bernardo. Dakale kako kaže Quincilian[87] da govoraše jedan otac odkupljen smrtiu svoga sina: *Toliko plemenitim odkupljen životom nenavidljiv starac živim smrtiu moga sina. Tam pretiosa redemptus anima senex odiosus morte filii mei vivo.*[88] Tako mi svikolici možemo reć da živimo odkupljeni, ne smrtiu našeg sina, nego smrtiu našeg Stvoritelja i našeg Odkupitelja dobrostivog Isukrsta: *Tam pretiosa redempti anima morte Creatoris ac Redemptoris nostri Christi vivimus.*[89] Zašto on izvan onog, što nas je stvorio da ga ljubimo kao našeg Stvoritelja, iznađe način učinit se čovik za nas umrit i nas odkupit da ga ljubimo kao našeg Odkupitelja. I kad on za nas umri i nas odkupi, onda uskrsnuvši od mrtvi i u svom tilu opet uzađe na nebesa u kom zarad njegova blaženstva ne može više muku podnosit i umrit ne može. Ništa nemanje i danas krstiani s njiovim grihom smrtnim, koliko od njiove strane, oće da ga opet na križ propnu na priliku Žudia, kako piše S. Pavao apošto: *Rursus crucifigentes sibimet ipsis Filius Dei.*[90] **[f 200]** I zato mu od isti Žudia veću pogrdu čine. A nut poslušajte.

5. Istina [j]e da Žudie propeše na križ Isus u vrime njegova života na ovom svitu, ali kako govori S. Pavao apošto, da ga budu poznali za kralja od slave, ne bi ga nigda bili propeli: *Si cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent.*[91] Da li ga sada krstiani za Kralja slave poznaju i sa svim tizim oni ga smrtnim grihom opet propinju i ubijahu, kako reče S. Antun od Padue: *Peccatum interficit Jesum.*[92] Istina [j]e da Žudie propeše Isukrsta na križ, ali ga poznaše onda, kad on mogaše muku podnit i umrit. Da li ga sada oće opet krstiani smrtnim grihom da propnu i umore, kad on ne može ni muku podnosit ni umrit? Istina [j]e da Žudie propeše na križ Isukrsta, ali ga propeše onda, kad on muku podnit i umrit otiaše. *Oblatus est quia ipse voluit.*[93] Da li ga sada oće da opet propnu i umore krstiani grihom smrtnim, kad On više ne bi ktio muku podnosit i umirat? Dakle, sad krstiani otiuć opet propet Isukrsta smrtnim grihom i činit ga

---

[86] *Grješnik, ukoliko je prepušten sebi samome, ubit će Boga.* Citat se ne nalazi u djelima sv. Bernarda.

[87] Kvintilijan, Marko Fabije (Marcus Fabius Quintilianus, oko 35. – prije 100.).

[88] Navod iz djela *Veće deklamacije* (*Maiores declamationes*) 6, 1, koje se pogrešno pripisivalo Kvintilijanu. Filipovićev se citat ne slaže s izvornim tekstom koji glasi: *Tam pretiosa redemptus anima, senex ominosus morte filii mei vivo. Tako sam dragocjenim životom otkupljen, kobni ja starac živim zahvaljujući smrti svog sina.*

[89] *Otkupljeni tako dragocjenim životom pa živimo zahvaljujući smrti našeg Stvoritelja i Otkupitelja Krista.*

[90] *Kad oni samo ponovo razapinju Sina Božijega.* Heb 6, 6

[91] *Jer da su je upoznali, ne bi Gospodina slave razapeli.* 1 Kor 2, 8

[92] *Grešnik ubija Boga.* sv Ante Padovanski.

[93] Usp. *Zlostavljahu ga, a on pristaše, i nije otvarao usta svoja.* Iz 53, 7

umrit, veću pogrdu čine Isukrstu nego mu [j]e učiniše Žudie. Zato od strane Isukrstove pita svakog krstianina sveti Agustin: *Cur me graviore criminum tuorum cruce, quam illa in qua quondam pependi, affixisti*?[94] I zato teži križ Isukrstu na koi ga svoim grihom smrtnim sad oće da propnu krstiani, nego [j]e oni na koga ga propeše Žudie, zašto se manje uvriđue Isukrst na križu viseći, nego na nebesi sideći, kako reče S. Agustin: *Minus est offendere Christum in cruce pendentem, quam in caelo sedentem.*[95] Premda Žudie na križu Isukrstu privelike muke i smrt zadadoše, ništa nemanje oni ga na peče ne isikoše. Doli posli nego Isukrst otiđe sidit na nebesa ukaza ga jedan put Divica Maria svetoi Coleti u prilici jednog malašna ditešca svega na peče isičena govoreći joj da ono biaho od njeg krstianski smrtni grisi učinili. Dakle se i iz ovog događaja[96] vidi da sad veće krstiani svoim grisi smrtni pogrđuju Isukrsta sidećega na nebesi, nego ga pogrdiše Žudie visećega na križu od nji propeta: *Minus est offendere Christum in cruce pendentem, quam in caelo sedentem.*[97] Doli okrenimo se pogledat na dobročinstva Isukrstova, koja je učinio krstianom, za poznat još bolje njiovu neharnost s kojom oni po njiovi smrtni grisi pogrđuju njega.

6. Kad Isukrst govori s krstiani zove ji da su njegovi priatelji: *Vos amici mei estis.*[98] Kad govori od nji veli da su mu veoma dragi i da tko bi u nji krenuo, krenuo bi u zenicu očiu njegovi. *Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei.*[99] On za krstiane muku podnese, krv proli, umri na križu, oti da mu se s kopiem prsi otvore za pokazat im svoju ljubav, i dilivši se na nebesa oti s njma ostat u prisvetom sakramentu otara lipo do svrhe **[f 200v]** svita: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consumationem saeculi.*[100] On čini rodit krstiane u krilu svete matere Crkve u kojoi se samoj mogu saranit, dade im prisvete sakramente i neizbroene svoe milosti i darove svrhunaravne da se po njima upute u kraljestva za koe i[h] je on stvorio i

---

[94] *Zašto me na zemlju obaraš težim križem svojega grijeha, nego je bio onaj na kojem san nekoć visio*? Auctor incertus (Augustinus Hipponensis?), *Sermones de diversis*

[95] *Manje je uvrijediti Krista koji visi na križu, nego koji sjedi na prijestolju u nebu*. Aurelius Augustinus, *De scripturis*, 9

[96] dogachiaja

[97] Ponavlja prethodni citat: *Manje je uvrijediti* …

[98] Usp.: *Vos amici mei estis si feceritis quae ego praecipio vobis. Vi ste prijatelji moji ako činite što vam zapovijedam*. Iv 16,14

[99] Usp.: *Qui enim tetigerit vos tangit pupillam oculi eius. Tko vas dira, dira mi zjenicu oka*. Zah 2,12

[100] Evanđelist Matej završava svoje evanđelje rečenicom: *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. I evo, ja sam s vama u sve dane – do svršetka svijeta*. Mt 28,20

odredio. *Dispono vobis regnum.*[101] On, u malo riči, tolika dobročinstva učini krstianom, kolika može učinit njegovo svemogućstvo, kolika može iznać njegova mudrost, tako da on isti po svom proroku Izaiji govori svim krstianom: *Što sam vam moga veće učinit, a nisam učinio? Quid potui facere ultra et non feci*?[102] Dakle, krstiani ne gledajuć ova dobročinstva koja jim je Isukrst učinio, nego ga još i sada na nebesi svoim smrtim grisi uvriđujuć oni mu se neharni ukazuju, i veću mu pogrdu čine od svake naigore i najopačie živine nerazložite. Tko more promislit Belisaria, Temistokla, Koriolana i Šipiona koi posli nego mnoga dobročinstva svojoi otačbini učiniše biše zarad nenavidosti svojih građana ili istirani ili oslipljeni, a da s Senekom ne reče: *Neharni je koi dobročinstvo primljeno zanikue. Ingratus est qui beneficium accepisse* [*se*] *negat.*[103] Doli se mnogo neharnje reć imadu krstiani koi svoim smrtni grisi pogrđujuć Isukrsta od njega primljena dobročinstva zanikuju. *Ingratus est qui beneficium accepisse* [*se*] *negat.*[104] Ah krstiani evo ste jur razumili da ste s vašim smrtnim grihom veoma pogrdili Boga, da ste s vašim smrtnim grihom veoma pogrdili Isukrsta, ali evo još isti Isukrst žeđa spasenje duša vaših kako ga žeđaše na križu za vas umirući. *Sitio, id est salutem animarum.*[105] Dakle ako ste se do sad bili od njeg i odmaknuli po grihu, opet se po svetoj pokori k njemu obratite, on će vas opet primit na milosrdie kako on isti obećaje po svom proroku: *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis, tamen revertere ad me dicit Dominus, et ego suscipiam te.*[106] Zašto, ako ga

---

[101] *Predajem vam kraljevstvo*. Skraćeni citat iz Lukina evanđelja, usp.: *Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum. Ja vam stoga u baštinu predajem kraljevstvo što ga je meni predao moj Otac*. Lk 22,29

[102] Kod Izaije u *pjesmi o vinogradu* stoji: *Quid est, quod debui ultra facere vineae meae. Što još mogoh učiniti za svoj vinograd*? Iz 5,4 4

[103] Seneka Mlađi (Lucius Annaeus Seneca Minor, 4.- 65.) u djelu *De beneficiis – O dobročinstvima piše*: *Nezahvalan je onaj koji niječe da je primio dobročinstvo. De beneficiis* 4, 1

[104] Ponavlja prethodni citat.

[105] *Žedan sam, to jest spasenja duša*. Filipović ovdje vjerojatno aludira na Kristovu posljednju riječ s križa prema Ivanovu evanđelju: *Postea sciens Iesus quia iam omnia consummata sunt ut consummaretur scriptura, dicit*: »*Sitio*«. *Nakon toga, kako je Isus znao da je sve dovršeno, da bi se ispunilo Pismo, reče*: »Žedan sam«. Iv 19,28

[106] Filipović ne citira doslovno Jeremijin tekst, koji glasi: *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis / tamen revertere ad me dicit Dominus / leva oculos tuos in directum et vide ubi non prostrata sis / in viis sedebas expectans eos quasi latro in solitudine … A ti si bludnica s mnogim milosnicima / pa da se meni vratiš*?' – *riječ je Jahvina*. »*Podigni oči na goleti i pogledaj / gdje te to nisu oskvrnuli? / Na putovima si ih dočekivala / kao Arapin u pustinji. / Ti si oskvrnula zemlju bludom i opačinom svojom*«. Jer 3,1–2 Prijevod fra Jeronima navoda: »*Ti si pak bludnica s mnogim ljubavnicima, ipak vrati se k meni*«, *kaže Gospodin*, »*i ja ću te primiti*.«

još budete naslidovat, s vaši smrtni grisi pogrđivat, drugo ne čekajte nego vašu vičnje pokaranje, a ja međuto počivam.

Za lemozinu

Bog na mnogo mista u Svetom pismu zapovida da se ima činit lemozina: »facite elemosinam«. Dakle, slišaoci, ako želite s vašim smrtim grisi ne pogrdit Boga, Isukrsta i vašu vlastitu dušu, ispunite ove zapovidi Božie, učinivši vašim ubogim jednu obilatu lemozinu.

Dio drugi

7. Krstiani smrtnim grihom pogrđujuć Boga i Isukrsta ne mogu ništa ni Bogu ni Isukrstu u njiovu bistvu naravnom učinit nebuduć njovo bistvo nikakvoj škodi podložno, ali pogrđuju svoju vlastitu dušu, njoj priveliku škodu i štetu čine škodi i promini podložna ona budući. Kada je duša u milostiBožioi ona [j]e tako lipa i plemenita da se isti Bog naslađue gledat njezinu lipotu **[f 201]** kako on reče po usta okrunjenog proroka: *Fermabo super te oculos meos.*[107] Da li kad je ona u samu jednomu grihu smrtnomu, onda on učini da se Bog više ne spominje njezina dostojanstva i da [j]e počme nenavidit, kako reče Bog po proroku Ezekielu: *Si averterit se justus a justitia sua et fecerit iniquitatem, justitiae ejus, quas fecerit non recordabuntur.*[108] Nut promislite Davida lipa mladića kad pogubi hologa Goli[at]a i Sansuna jakoga voinika kad pobi s jednom kosiricom od živine veliko mnoštvo od Filistea. Da li nekto David posla po Bersabeu, nekto se Sansun svrati k Dalili: odma prvi izgubi lipotu a drugi jakost svoju. Oni pria određeni za kraljestvo nebesko, sad se učiniše sužnji diavaoski. *Padoše s visine u dubinu, s tavana u smetlište, s pristolja u blato, s nebesa u smrad, iz raja u pakao. Praesumitur iste saltus*, govori S. Bernardo, *de excelso in abyssum, de pavimento in sterquilinium, de solio in cloacam, de caelo in caemum, de paradiso in infernum.*[109] Žalosne promine! Velike po-

---

[107] »Oko će moje bdjeti nad tobom.« Ps 32 (31), 8

[108] Filipović djelomično navodi tekst proroka Ezekiela: »Si autem averterit se iustus a iustitia sua et fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, numquid vivet, omnes iustitiae eius, quas fecerat, non recordabuntur. – Ako li se pravednik odvrati od svoje pravednosti i stane činiti nepravdu i sve gadosti koje radi bezbožnik – hoće li živjeti? Sva pravedna djela koja bijaše činio zaboravit će se.« Ez 18, 24

[109] *Istinitim se smatra taj skok s visine u bezdan, s tavana na smetljište, s prijestolja u kanalizacuju, s neba u đubrište, iz raja u pakao.* Kod sv. Bernarda pak glasi: *Dantur postremo impudentiae manus; praesumitur ille temerarius, ille pudendus, ille turpissimus, plenus ille ignominia et confusione saltus de excelso in abyssum, de pavimento in sterquilinium, de solio in cloacam, de coelo in coenum, de claustro in saeculum, de paradiso in infernum.* S. Bernardi abbatis Claraevallensis, *Sermones in Cantica canticorum.*

grde koja se čini duši po grihu smrtnom! Pria biše određena za kraljicu nebesku, a sad za sužnjicu paklenu. Pria za slavu vičnju, a sad za vičnje poruganje. Pria bi služena od anđela, a sad proganjana od diavala. Prja joj se pripravljaju pisme ugodne za primit je na nebesa, a sad joj se pripravljaju strahovita zubi škripanja za primit je u muke vičnje. I ko se dakle ne bi na svoju dušu smilovao i pristao ovako smrtnim grihom pogrđivat [je]? Doisto da tko od vas bude pria vodio Zenobiu kraljicu palmirensku u njezinu veličanstvu, pak posli svezanu za kočie Aureliana cesara u njezinu sužanstvu ili vaše polje pria lipo žitom nakićeno, pak posli u jedan čas s gradom satrveno; ne bi bilo moguće da se ne biste rad nji ožalostili, veoma plakali. Dakle se imate žalostit i veoma plakati videć pria vašu dušu nakićenu s milostima Božijim kao kraljice, pak posli u jedan čas s vašim smrtnim grisi učinjene pogrdne sužnjice i imate odredit nigda i[h] već ovako pogrđivat. Zašto tako gri smrtni diže duša vaših u jedan čas svako dostojanstvo, kako grad u jedan čas diže svaki plod vrhu polja. *Hoc sunt poenata lapsis, quod grando frugibus*,[110] [govori] S. Ciprian.

8. Promišlja S. Petar Krisolog u sinu rasipatelju sve štete ko[j]e čini grih smrtni u jednoi duši i govori: *Evo što čini grih smrtni: sina ogoli, a neobogati, diže ga iz krila otčeva, izbaci ga iz njegove kuće, čini ga izać iz otačbine i izgubit poštenje i slavu; sve mu diže, ništa mu ne ostavi. Ecce quid facit cupiditas ad peccandum praeceps*.[111] Vi ste slišaoci svi sinovi rasipatelji kad smrtno sagrišite. Vi svi s vašim smrtnim grihom sve ove štete vašoj duši činite. Dižete joi bogastvo milosti Božiji i ostavljate je golu. Dižete iz rila njezina otca nebeskoga, izbacujete je iz dvora nebeskoga, i činite je izać iz raja njezine otačbine, izgubit dobro **[f 201v]** ime među građani nebeski i svu njezinu čistoću. Što god imadiše svitlosti života, dobrote dila, zrake milosrđa, uživanja sloboda i nakićenja slave – sve joj digoše, ništa joi ne ostaviše. *Ecce quid facit cupiditas ad peccandum praeceps*.[112] Pak vi još stoite veselo, još nećete da s vašim grihom smrtnim pristanete, ovakve štete vašoi duši činit i ovako [j]e progonit! Odviše vi s grihom smrtnim razdiljujete dušu vašu od Otca nebeskoga koi je ju stvorio, od Isukrsta koi je ju odkupio, od Duha Svetoga koi je ju posvetio i

---

[110] *Što je grad [ljetnim] plodovima, to su palima ove kazne*. Kod sv. Ciprijana taj citat glasi: *Hoc sunt ejusmodi lapsis quod grando frugibus, quod turbidum sidus arboribus, quod armentis pestilens vastitas, quod navigiis saeva tempestas*. Cyprianus Carthaginensis: *Liber de lapsis*.

[111] *Evo što čini požuda hitra na sagriješenje*. Usp.: *Sed ut propius ad Tertulliani accedamus tempora: Inde, inquit Cyprianus, venefici, inde sicarii, tam ad peccandum praecipites, quam impune peccantes*. Nicolaus Le Nourry, *Dissertatio in Q. Septimii Florentis Tertulliani Apologeticum*.

[112] Ponovljen latinski dio prethodnog citata.

činiš je zaslipit da se već nigda k njima ne povrati. *Excecavit eos malitia eorum.*[113] Ne čini samo Bog da ovo žalosno njezino stanje plaču svi dvorani nebeski, kako on govori po Ezekielu proroku: *Omnia luminaria caeli maerere faciam super te,*[114] nego još plače i Sin Božiji da vas svakog svoim suzam na plač zazove, a vi ne samo se vidite odvraćat od pokore, nego se još veselite i smiete, kad se gubite! *Lacrymatur etiam Filius Dei ut suis lacrymis ad lacrymas te provocat, quem vides non avertis solum a paenitentia, sed et laetari cum peris.*[115]

9. Dali poslušajte još samo ovi događaj s koim dospivam. Piše S. Ambros da umri jedan otac brez testamenta koi ostavi posli smrti tri sina: jednog svoga zakonitoga, a druga dva tuđa nezakonita. Počeše ovi posli smrti otčeve pravdat o njegovu baštinu. I ne znaduć sudac za koga će je osudit, zapovidi da se onog otca mrtvo tilo iz greba izvadi i reče onim trima sinovom: *Koi bolje od vas svoga mrtva otca strilom u srdce udari, onomu ću dat njegovu baštinu.* Sva tri naperiše strile svoe i ona dva sina nezakonita, kojih ono ne biaše pravi otac, udriše ga svoim strilam u srdce, a oni treći sin zakoniti, koga oni biaše pravi otac, poče govorit: *Volim izgubit baštinu moga otca, nego ga i mrtva strilom nemilo u srdce udarat.* Odkle poznade sudac zakonitog sina onoga otca i dade mu njegovu baštinum a ona dva druga sina nezakonita brez baštine ostadoše. Slišaoci, vi koi ste ga dosada s vašim grihom smrtnim kao strilom vašeg Boga, Isukrsta i dušu nemilo u srdce udarali, niste bili pravi sinovi Otca nebeskoga, nego njegovi sinovi nezakoniti, kako govori S. Pava apošto: *Ergo adulteri et non filii estis.*[116] Unapridak, ako želite njegovi njegovi pravi sinovi biti i njegovu baštinu nebesku imati, naslidujte pravednog Jozipa čuvajuć se od svakog griha smrtnoga, koi govoraše: *Quomodo possum hoc malum facere et peccare in Dominum meum*?[117] – jer će te se saraniti. A ne naslidujte Judu izdaicu, kao do sad sagrišujući, koi vapiaše: *Quid vultis mihi dare et ego eum vobis tradam!*[118] – zašto ćete se za uvike izgubiti. Promislite i odredite koi ćete put sliditi, a ja međuto dospivam. Svrha.

---

[113] Usp: *Excaecavit enim illos malitia eorum. – Jer ih zloća njihova zaslijepi.* Mudr 2,21

[114] *Sva ću svjetlila na nebu zbog tebe utrnuti.* Ez 32,8

[115] *Sin Božji suze proliva da svojim suzama tebe potakne na suze, a ti dok ga gledaš ne okrećeš se k pokori, nego se i veseliš što pogibaš.*

[116] *Onda ste kopilad, a ne djeca.* Heb 12,8

[117] *Pa kako bih ja mogao učiniti tako veliku opačinu i sagriješiti protiv Boga.* Post 39,9

[118] *Što ćete mi dati i ja ću vam ga predati.* Mt 26,15

[f 227]

32.
Kratko govorenje od psosti na svetkovinam seljanskim – rečeno u Otoku na 1787.

[f 228]

[Thema]: *Et praetereuntes blasphemabant eum. I proodeći psovahu njega.* (S. Mat. na pog. 27.)

Čudo [j]e veoma veliko da ljudi, razložita stvorenja, psuju Boga svoga Stvoritelja za pogrdit ga, od koga su sva dobra primili koja imadu i uživaju. I sa svim tim – piše S. Matei u svom vanđelju da Žudie prodeć izpod križa psovahu propeta Isusa: *Et praetereuntes blasphemabant eum.*[119]

Čudo [j]e mnogo i sa svim veliko da ga psovahu Žudie, ali [j]e mnogo veće da ga danas psuju krstiani. Zašto? Ako ga psovahu Žudie oni oli ga ne poznavahu oli ga ne ktihu poznat za svog pravog Boga, a krstiani ga i poznaju i izpovidaju za svoga pravoga Boga. I sa svim tim brez pristanka psuju i njega i viru i dušu i zakon njegov. Zato sam danas odredio od ovog griha psosti govorit i činit vas vidit da [j]e psost protivna Bogu, viri, duši i zakonu Božiem; grih veoma velik. Prvo: promišljen u samu sebi; drugo: promišljen u krstiani; treće: promišljen u pokaranji koja se za nj daju. Budite pomljivi i počimam.

Dio prvi

1. Svaki je grih, na priliku uboistvo, priljubodinstvo, lupeštvo i ostali, veliko uvriđenje Božie, doli [j]e naiveće i naistrahovitie od svi ostali psovanje Boga, vire, duše i zakona Božieg. Svaki drugi grih ovom prilikovan mnogo [j]e manji i lagnji, kako govori naš S. Jerolim: *Nihil horribilius blasphemia, quae ponit in excaelsum os suum: omne quipe peccatum comparatum blasphemiae, levius est.*[120] Tako [j]e ovi grih psovanja Boga, vire, duše i zakona Božieg od ostali griha veći i Bogu mrži i mučniji da kadgod Duh Sveti imenu[j]e druge grihe u Svetomu Pismu on i[h] vazda imenue s njiovim vlastitim imenom, a kad oće da imenue **[f 228v]** psost Boga,

---

[119] *A prolaznici su ga pogrđivali* ... Mt 27 39

[120] *Ništa nije groznije od bogohuljenja, koje podiže usta svoja protiv neba. Dakako da je svaki drugi grijeh, uspoređen s bogohuljenjem, lak.* S. Eusebius Hieronymus Stridonensis, *Commentariorum in Isaiam prophetam libri duodeviginti*. Lib. VII. Filipović parcijalno citira, usp.: *Ad populum horribilem; nihil enim horribilius blasphemia, quae ponit in excelsum os suum. Post quem non est alter populus: omne quippe peccatum comparatum blasphemiae, levius est. Gentem exspectantem, exspectantem, et conculcatam.*

vire, duše i zakona Božieg neće da [j]e imenue s njegovim vlastitim imenom psosti, nego s imenom fale i blagosova. Vidi se ovo u knjigam ustrpljivog Joba, u koim premda mu govoraše njegova žena da opsue Boga i umre, ništa nemanje ne oti Duh Sveti da se u onim knjigam upiše da mu [j]e žena rekla da opsue, nego da blagosiva Boga i umre: *Benedic Deo et morere*.[121]

Vidi i u trećim Knjigam kralja na poglaviu 21. u koem premda biaše naredila opaka kraljica Jozabela da se ozloglasi pravedni Nobot da je on opsovao Boga i kralja,[122] ništa nemanje ne oti Duh Sveti da se upiše ni u ovim knjigam da [j]e kraljica rekla da i[h] je Nobot opsovao, nego da i[h] je blagosovio: *Benedixit Noboth Deum et regem*.[123] Niti [j]e ovo moje tomačenje Pisma svetog, nego S. Ivana Zlatoustong koi govori da [j]e u ovim misti Svetog pisma Duh Sveti s imenim blagosova pokrio imena psovka Boži[j]i: *Benedictis maledicta velavit*.[124]

2. Za poznat još bolje ovu psost otrovnu promislimo ovu priliku. Kad kralj svitonji učini zakon svim podložnikom da žive u miru i da jedan drugoga ne ima uvriđivat. Da jedan drugoga uvridi psovkom ili udarcem doisto bi on kralja uvridio, budući da bi protiva njegovu zakonu dilovao. A da ovi istog kralja uvridi psujuć ga i udarajuć, ovo bi naiveći grih bio koi se od kralja svitovnji ili veoma mučno ili nikako ne prašća, koi se zove grih uvriđenja veličanstva kraljevskog, *crimen laesae majestatis*[125] i za koi, da ga kralj prosti, niko ne smi molit. Slišaoci, naš je Bog kralj nebeski zakon učinio da mi u miru živimo i nami je zapovidio da ne imamo naše iskrnje uvriđivat govoreć nam: *Ne ubi. Ne sagriši bludno. Ne ukradi*, i ostalo.[126] Dakle, oni koi s ovi grisim ubojstva, bludnosti, lupeštva i ostalih

---

[121] Usp. *Tada mu njegova žena reče: »Zar si još postojan u neporočnosti? Prokuni Boga i umri!«* Job 2,9

[122] Odlomak o *Nabotovu vinogradu* prema najnovijoj razdiobi nalazi se u prvoj Knjizi kraljeva (1 Kr 21, 1–16) Žena kralja Ahaba Izebela napisala je pismo i poslala ga starješinama i glavarima Nabatovim u kojem je napisala: *Proglasite post i postavite Nabota na čelo naroda. Postavite prema njemu dva nitkova koji će ga optužiti: »Proklinjao si Boga i kralja!« Tada ga izvedite i kamenujte ga da pogine. I učiniše ljudi Nabotova grada, starješine i glavari, kako im je Izabela zapovijedila i kako je pisalo u pismima koja im je uputila*. 1. Kr 21, 9–11 Dok u tekstu na latinskom u izmišljenoj optužbi stoji: *»Benedixit Deum et regem«,* tj. *»blagoslovio je Boga i kralja«* u prijevodu je: *»Proklinjao si Boga i kralja.«*

[123] Kritičko izdanje se tu razlikuje od Vulgate i donosi: *Benedixit Naboth Deo et regi*. 1. Kr. 21, 13 U hrvatskom prijevodu Jeruzalemske Biblije to glasi: *Nabot je proklinjao Boga i kralja*.

[124] *Blagosovima je pokrio prokletstva*. U izdanju patrologije latinske taj je citat najbliži mjestu: *Sed pro benedictis et laudibus convicia et maledicta queritur sibi restitui.* Auctor incertus, *Tyranni I Rufini vita*.

[125] *Zlodjelo kojim je povrijeđeno veličanstvo*

[126] Kao primjer Filipović navodi petu, šestu i sedmu zapovijed Božju iz dekaloga. Usp. Izl 20,13–15

svog iskrnjeg uvriđuju Boga uvriđuju, **[f 229]** zašto protiva zapovidima njegova zakona diluju. A oni pak koi Boga uvriđuju psujuć njega, viru, dušu i zakon njegov, oni naiveće grihe čine, zašto uprav uzdižu protiv Boga svoi jezik opaki da udare i rane poštenje Stvoritelja svoga, kako reče ustrpljivi prorok: *Intendit enim adversus Deum manum suam et contra Omnipotentem roboratus est.*[127] Ovi se njiov gri psosti ili nikad ili veoma mučno od Boga prašća, budući da se on zove *grih uvriđenja veličanstva Božiega – crimen laesae majestatis.*[128] Za ovi njiov grih psosti niko ne smi molit Boga da im ga prosti, kako davno reče veliki misnik Eli svoim opakim sinovom: *Ako čovik sagriši protiva čoviku može mu se smilovat Bog, ako li sagriši čovik protiva Bogu, tko će ikad molit za njega? Si peccaverit vir in virum placari ei potest Deus. Si autem in Dominum peccaverit vir, quis orabit pro eo?*[129] Evo dakle, očito se vidi da je psost protiva Bogu, viri, duši i zakonu Božiem jedan grih veoma velik i strahovit i mnogo veći od svi ostali griha promišljen u samu sebi: *Nihil horribilius blasphemia, quae ponit in excelsum os suum.*[130] Sad vidimo koliko je velik grih promišljen u krstiani.

3. A koi su ovo koi psuju i pogrđuju Boga, viru, dušu i zakon Božiji, komu se svako stvorenje klanja nebesko, zemaljsko i pakleno? *Quis est hic, qui loquitur blasphemias?*[131] Ah, psuju Boga, viru, dušu i zakon njegov ljudi krstiani koi su jedna šaka smrada i jedan crv zemaljski. *Homo putredo et filius hominis vermis*«.[132] Bog između drugi mnogi obra krstiane da se rode u krilu S. majke Crkve. Po svetom krštenju posveti njiovu dušu, blagosovi njiova ćućenja i nadari njiov jezik mudrostiu. Drža i[h] na trpezi anđeoskoi raneći i[h] kruhom i poeći i[h] pićem nebeskim u prisvetom sakramentu otara. Učini i[h] svoim sinovom i bratiom Isusovom i baštinicim kraljestva **[f 229v]** nebeskog: *Genus electum, regale sacerdotium.*[133] U malo riči, podili im tako velike i neizbroene milosti da im može reći: *Što sam vam mogao još učinit, a nisam učinio? Quid ultra potui*

---

[127] *On je protiv Boga podizao ruku, usudio se prkositi Svesilnom.* Job 15,25

[128] Filipovićev prijevod nije doslovan, jer *maiestas – veličanstvo, visost* prevodi sa: *veličanstva Božiega* podrazumijevajući *maiestatis Dei.* Moguće je da je u rukopisu ispuštena riječ *Dei.*

[129] *Ako čovjek zgriješi čovjeku, Bog će prosuditi. Ali ako čovjek zgriješi Jahvi, tko će se zauzet za njega?* 1 Sam 2,25 Nalazi se u ulomku o Elijevim sinovima koji ne poštuju propise što određuju prava svećenika.

[130] *Ništa nije groznije od bogohuljenja, koje podiže usta svoja protiv neba.* Usp.: *Zato kažem vam: svaki će se grijeh i bogohulstvo oprostiti ljudima, ali rekne li tko bogohulstvo protiv Duha, neće se oprostiti.* Mt 12,31–32

[131] *Tko je ovaj što huli?* Lk 5,21

[132] Usp.: *Što reći onda o čovjeku, tom crvu, o sinu čovjekovu, crviću jadnom?* Job 25,6

[133] *A vi ste rod izabrani, kraljevsko svećenstvo,* 1 Pt 2,9

facere et non feci?[134] I sa svim tim da ova sva krstiani viruju, ništa nemanje ova brezobrazno psuju svoga Boga, viru, dušu i zakon njegov što je veliko uvriđenje Božije i on ga mučnie podnosi, nego da ga psuje Turci, Žudie i neznabožci nepriatelji njegovi, kako on isti govori po okrunjenom proroku: *Si inimicus meus maledixisset mihi sustinuissem.*[135] I zato ako reče naš Spasitelj Žudiam koi pogrđivahu govorenje njegovo da su od Otca diavla i da oće da njegovu želju ispune: *Vos ex patre diabolo estis et desideria patris vestri vultis facere.*[136] Valja reć da krstiani koi na priliku diavola u paklu psujuć pogrđuju Boga, viru, dušu i zakon Božiji, jesu sinovi diavaoski i da oće da njegove želje ispunjaju s njiovim jezikom užganim s ognjom paklenim, kako im davno govoraše sveti Jakov apošto: *Lingua inflammata a Ghema.*[137] Pače su krstiani psovači još gori od diavla, zašto, ako diavli virujuć u paklu psuju Boga i ostalo, oni ga se i boje: *Daemones credunt et contremescunt.*[138] A karstiani virujući psuju brez svakoga straha. Ako ga diavli psuju, psuju ga samo s pametiu brez jezika, a krstiani psuju ga i s pametiu i s jezikom – ne mguć psovat s jezikom nezačimljuć psost s pametiu. Ako ga diavli psuju, nima psosti služe za muku, a krstianom veće puta služe za neslaganje. Ako ga na svrhu diavli psuju, oni ga psuju kad i[h] pravda Božija mući s mukam paklenim, a krstiani ga psuju onda kad i[h] milosrđe Božie milue i daje im svaoe milosti. Dakle, psost protiva Bogu, viri, duši i zakonu Božiem jest grih veoma velik promišljen u krstiani i mnogo veći nego u isti diavli koi psovaše i psuju Boga zarad priteški muka pakleni, kako govori sveti apošto Ivan u svoim Očitovanji[139]: *Blasphemaverunt Deum caeli prae vulneribus suis.*[140] **[f 230]**

4. Može bit da mi oće da reku neharni krstiani psovaoci: *Otče, kad mi govorimo pasju i niednu viru, dušu i zakon i kad i[h] po druge načine koi se ovde ne mogu imenovat, psujemo, mi ne razumimo Boga, nego čo-*

---

[134] Filipović ispušta iz citata ono što mu se činilo suvišnim, a uzet je iz tzv. *Pjesme o vinogradu*. Tamo se kaže: *Quid est quod debui ultra facere vineae meae et non feci ei*? *Što još mogoh učinit za svoj vinograd, a da nisam učinio*? Iz 5,4

[135] *Da me pogrdio dušmanin, bio bih podnio*. Ps 55(54),13 Okrunjeni prorok jest kralj David

[136] *Vaš je otac đavao i hoće vam se vršiti prohtjeve oca svoga*. Iv 8,44

[137] Čitavi citat glasi: *Lingua constituitur in membris nostris quae maculat totum corpus et inflammat rotam nativitatis nostrae inflammata a gehenna. – I jezik je vatra, svijet nepravda, jezik je među našim udovima, kalja cijelo tijelo te, zapaljen od pakla, zapaljuje kotač života*. Jak 3,6 Ovdje je samo navedeno: *Jezik zapaljen od pakla.*

[138] *I đavli vjeruju i dršću*. Jak 2,19

[139] To je *Otkrivenje* (*Apokaliypsis*) svetog Ivana evanđeliste.

[140] Djelomično se citira opis pete čaše gnjeva Božijega. Usp.: *Et conmanducaverunt linguas suas prae dolore et blasphemaverunt Deum caeli prae doloribus et vulneribus suis. – Ljudi su grizli jezike svoje od muke i hulili Boga nebeskoga zbog muka i čireva*. Otk 16, 10–11

vika psovat. Ah, slipoćo kršćanska! Ah, privaro diavaoska! A nije li vira s kojom krstiani viruju – da je samo jedan Bog s tri sobstva, da se Sin Božiji učinio čovik i umro na križu za naše spasenje i da će On doć sudit žive i mrtve za dat svakom plaću kako je ko zaslužio i ostalo – jedan dar Božiji svrhunaravni: *Hoc est opus Dei, ut credatis*.[141] Nije li duša s kojom krstianin živi jedna prilika istoga Boga? *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*.[142] Nije li Sin Otca nebeskoga krstiane njiov zakon naučio? *Filius, qui est in sinu Patris ipse enarravit.*[143] Dakle, kad su ova sva Božia, kako mogu krstiani krstiane psovat da su pasja, nijedna, turska i vražja vira, duša i zakon? Nerazumeć, psovat istog svemogućeg Boga? Izvan pak ovoga, kad se krstiani ispovidaju da su rekli taku ili taku viru, dušu i zakon oni isti govore da su opsovali Boga. Dakle oni, kad psuju viru, dušu i zakon krstianski razume da psuju Boga. Iz čega svega, što sam rekao, slidi da je psost protiva Bogu, viri, duši i zakonu Božiem-jedan grih veoma velik promišljen i u samu sebi i u krstiani koi psuju. Ostalo ćete čut kad počinem.

Dio drugi

5. Jur ste razumili da je psost protiva Bogu, viri, duši i zakonu Božiem grih veoma velik promišljen u sebi i u krstiani, vidimo sada koliko je velik promišljen u pokaranju i vrimenitu i vikovnju, koja se šalju psovaocom. Kako čovik uvriđen od drugog čovika nastoi po svaki način da njegovo poštenje bude osvećeno, tako i Bog šalje psovaocom vrimenita pokaranja: glad, trešnju, kugu i ostala za osvetit svoe poštenje koje su s njiovim psostima uvridili, kako govori zakon: *Propter blasphemias et fames et terremotus et pestilentiae* **[f 230v]** *fiunt*.[144] I kako oće čovik da mu se povrati poštenje od čovika uvriđeno, tako oće i Bog da se povrati njegovo uvriđeno poštenje. Zato piše zapovidi još u Starom zakonu da kogod opsuje ime Božie da ima smrtiu umrit i da ga ima kamenovat sve mnoštvo puka za povratit mu poštenje uvriđeno: *Qui blasphemaverat nomen Domini morte moriatur, lapidibus opprimet eum omnis multitudo*.[145]

---

[141] Usp: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. – Djelo je Božije da vjerujete u onoga kojega je on poslao*. Iv 6,29

[142] Usp.: *I reče Bog: »Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična«*. Post 1,26

[143] Potpun citat glasi: *Deum nemo vidit umquam: Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. – Boga nitko nikad ne vidje: Jedinorođenac – Bog – koji je u krilu Očevu, on ga obznani*. Iv 1,18

[144] Citat je samo djelomično uzet iz Kristova opisa njegovog drugog dolaska na kraju vremena, usp.: *Narod će ustati protiv naroda i kraljevstvo protiv kraljevstva; bit će gladi i potresa po raznim mjestima. Ali sve je to samo početak trudova*. Mt 24,7 Kod Filipovića pak glasi: *Zbog bogohulstava nastaju i gladi i potresi i kuge*.

[145] Usp.: *Tko izgovori hulu na ime Jahvino neka se smakne – neka ga sva zajednica kamenuje, bio stranac ili domorodac*. Lev 24,16

Šalje pak Bog psovaocom vire, duše i zakona njegova i vikovnja pokaranja, zašto kako oni krstiani koi svoim jezikom fale i blagosivlju svoga Boga, određeni su za kraljestvo nebesko (*Benedicentes ei haereditabunt terram*)[146] tako oni koi ga psuju određeni su za muke paklene (*Maledicentes autem desperibunt*). Svi će bit osuđeni koi budu psovali viru, dušu i zakon Božiji, kako govori Tobija prorok: *Damnati erunt omnes qui blasphemaverint te.*[147] Koigod budu u psostima naslidovat psovače osudit će ga usta njegova, kako govori Job sveti: *Imitaris linguam blasphemantium, condemnabit te os tuum.*[148] Evo dakle, kako ste do sad razumili da je psost Boga, vire, duše i zakona Božieg grih veoma velik i sam u sebi i u krstiani, tako i sad razumite da je veoma velik i u pokaranju i vrimenitim i vičnjim koja Bog šalje psovaocom koi ga psuju i pogrđuju. Dakle, nije druge, slišaoci, oli imate ove psosti i svaku drugu zloću i opačinu po nauku S. Pavla apoštola odma ostavit: *Blasphemia tollatur a nobis cum omni malitia*,[149] oli imate i na ovom svitu vrimenita i na onom vikovičnja pokaranja Božia podnosit. Oberite što oćete, a ja dospivam. Svrha.

[f. 284]

40.
Predika
U prvu nedilju prišastja Gospodinova
Od suda vlastitoga od stra koga ima grišnik na čas svoje smrti

[f. 285]

1. *Videći zlamenja straovita.*
2. *Videći sve svoje grie.*
3. *Videći svoga sudca.*

[Thema]: *Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio donec omnia fiant.* (Sveti Luka na pogl. 21.)

Straovita zlamenja koja će se pria suda vidit, kaže nam Spasitelj u danasnjem evanđelju. I za iztomačit njiovu straotu, govori da će od stra

---

[146] U čitavom se 37. psalmu suprotstavlja pravednika i bezbožnika (*Sudbina pravednika i bezbožnika*), pa tako i ova dva citata: *Oni koje Jahve blagoslovi baštinit će zemlju / a koje prokune bit će zatrti.* Ps 37(36),22

[147] U Vulgati glasi: *Conamnati erunt omnes qui blasphemaverint te. Prokleti svi oni koji te mrze.* Tob 13,14

[148] *Poslužio si se jezikom lukavih, vlastita te usta osuđuju, ne ja.* Job 15,5–6

[149] Usp.: *Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia. – Daleko od vas svaka gorčina, i srdžba, i gnjev, i vika, i hula sa svom opakošću.* Ef 4,31

ljudi sanut. Ali ova straovita zlamenja nas mnogo ne straše zašto držeći i[h] mi daleko, govorimo: *Dokle smo na svitu živi, bit neće*. Ali kad bismo dobro riči Isukrstove promislili, držim da bismo se toliko od njih strašili koliko da i[h] jur gledamo. Posli, kako naš Spasitelj straovita zlamenja izbroji, govori: *Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio, donec omnia fiant. Uistinu govorim vami da neće mimoć naraščaj ovi dokle se ova svaka ne izpune.*[150] Jedan naraštaj, još sto godina. Od kad Isukrst ova pripovida ima veće od sedamnaest naraščaji, a ova se zlamenja još nisu vidila. Kako se dakle ovo razumi? Znam da tomačitelji Svetoga pisma govore da se ovo razumi od naroda žudinskoga koi neće do suda općenoga sasvim pomanjkat. Ali govorim da se ovo more od svakoga naraščaja razumit. I ne samo od svakoga naraščaja, nego jošte od svakoga čovika na čas njegove smrti, budući da se onda svakomu sud **[f. 285v]** čini. Budući da onda iste straote ima koje Isukrst u danasnjemu evanđel'ju kaže i koje će bit pria suda i na sudu općenomu. I ovo će bit moje govorenje, kolik će strah imat grišnik na čas svoje smrti: prvo – videći zlamenja straovita; drugo – videći svoje grie; treće – videći svoga sudca. Počimam.

Dio prvi

1. Za vidit i promislit dobro zlamenja koja će vidit grišnik pria suda vlastitoga, pria suda koi se čini udilj po smrti, promislimo jednoga grišnika koi umira. Govori evanđel'je da pria suda općenoga bi[t] će zlamenja u suncu, u misecu i u zvizdama. Ova zlamenja, koja će onda bit, tomači sveti evanđelišta Matej na poglavju dvajest i četvrtomu govoreći da će onda sunce pomrčat, da misec neće svoju svitlost davat, da će zvizde padnut s neba, da će se ganut kriposti nebeske. *Sol obscurabitur et luna non dabit lumen suum et stellae cadent de caelo et virtutes caelorum commovebuntur.*[151] Umira grišnik i vidi ova zlamenja. Zašto, premda u sebi sunce nie pomrčalo, njemu je ništa manje pomrčalo? Premda misec svitli, ništa ne manje njemu ne svitli. Zvizde premda nisu padnule, njemu je tako, koliko da su padnule. Svit u sebi nie pomanjkao, ali njemu jurve pomanjkao. I još mu je veća žalost da u sebi još svit stoi, a njemu pomanjkaje, budući da je on svit ljubio. Njega gledajmo našom pametju, on već ne vidi, on ne poznaje. Oči su mu se pomutile, pamet smućena, straši se. Čini mu se da mu je ono misto, gdi leži, nesrićno, otio bi drugo prominit. Govorit ne može. Ono što mu se govori, ne razumi. Kako dakle ova straovita zlamenja ne vidi ili kako strah ne podnosi? Koliko da vidi

[150] Usp.: *Zaista, kažem vam, ne, neće uminuti naraštaj ovaj dok se sve ne zbude*. Lk 21,32

[151] *Sunce će pomrčati i mjesec neće više svijetljeti i zvijezde će s neba padati*. Mt 24, 29

da je sunce sasvim pomrčalo, da je misec svoju svitlost izgubio? Blaženi Job, podnoseći one bolesti koje mu Bog biše poslao za iskušat njegovo uztrpljenje, govoraše Bogu u viđenju noćnjemu: *Toliko sam se pristrašio, toliko me strah obastaro da iste kosti moje drću. In horrore visionis nocturnae pavor tenuit me et tremuit omnia ossa mea perterrita sunt.*[152] Zarad šta ja obrao sam smrt najpogrdniu. *Quam ob rem elegit suspendium anima mea et mortem ossa mea*«.[153] Ako ovako straši se jedan pravedni od koga pravedniega po svidočanstvu Božiemu onda na svitu ne biaše, kolik strah **[f 286]** ima jedan grišnik videći zlamenja smrtna gledajući zlamenja sudnja? Ah, ja scinim da govori: *Pavor tenuit me.*[154]

2. Nisu ovo sva zlamenja straovita, koja vidi grišnik pria svoga suda vlastitoga. Straovito je naći se u jednom boju gdi svakoga časa može čovik padnut mrtav. Ovde se straše najvridniji vitezi. Na čas smrti nađe se čovik u čudnovatu ratu [sa] svoim nepriateljim. Nađe se u ratu s diavli. Ovde drću isti sveti. Straše se oni, koi u sve vrime njiova života, ovi boj biše i vazda slavno dobiše. Umira sveti Arsenio[155] i drće tako straovito da ga njegovi učenici koji njegov sveti život znadiahu upitaše: *Et tu pater trepidas*?[156] (*Jer ti oče drćeš*?). *Nemojte se, sinci, čudit da se sada boim zašto u sve vrime moga života ja sam se od ovoga dneva bojao. Non est novus hic timor, o filii, quandiu vixi, hunc diem timui.*[157] Koliko će se dakle na oni čas bojat jedan grišnik koji poznaje da je velekrat u ruke svoi nepriatelja padnuo? Kolik će strah imat videći da ga diavli sa svi strana rvu? Koliko će drćat videći da je diavao svu svoju snagu uložio za napastovat grišnika da ga na oni čas ne bi izgubio znadući da, ako ga izgubi onda, već ga je izgubio zauvike. Zato ako Ivan sveti u knjiga Očitovanje videći što će diavao onda činit kad vidi da je smaknut Antikrst i da veće malo vrimena ima. Govori: *Jao zemlji i moru zašto je sašao k vama diavao imadući srditost veliku znadući da već malo vrimena ima. Vae terrae et mari quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam sciens, quod modi-*

---

[152] Usp.: *In horrore visionis nocturnae quando solet sopor occupare homines pavor tenuit me et tremor et omnia ossa mea perterrita sunt. Noću, kad snovi duh obuzmu / i san dubok kad na ljude pada, / strah i trepet mene su savladali, / kosti moje žestoko se stresle.* Job 4,13–14

[153] *Quam ob rem elegit suspendium anima mea et mortem ossa mea. Kamo sreća da mi se zadavit! Smrt mi je od patnja mojih draža.* Job 7, 15

[154] Usp.: *Strah i trepet mene su savladali.* Job 4, 16 Filipović citira samo početak stiha: *Strah me savlada.*

[155] Sv. Arsenije (oko 354.-oko 445.) nazvan Velikim, jedan od najvećih otaca pustinjaka. Učenici su mu Aleksandar i Zoilo koji je opisao učiteljev život i svetost (Apophtegmata). Od sv. Arsenija poznata su dva manja asketska djela.

[156] *Oče, i ti drhtiš*!

[157] Filipović ne prevodi doslovno, usp.: *Taj strah nije novi, o sinci, toga sam se dana bojao dok god sam živio.*

cum tempus habet.[158] Koliko se većma može reći: Jao tebi grišniče u oni čas, zašto diavao će svu svoju srčbu svrhu tebe pokazat znadući da mu malo vrimena ostaje za napastovat te. *I koliko se budeš bliže smrti prikučivat toliko će veće napastovat*, riči su svetoga Grgura pape. *Tanto Diabolus graviores tentationes ingerit, quanto magis peccatorem appropinquari fini conspicit.*[159] A što se zna ter onda bude vidit mnoge i mnoge diavle u razliki prilika, kako i[h] vidiše mnogi ne samo grišnici, nego još i pravednici? I ovi rekoše da bi volili do suda Božiega, do suda općenoga u ognju od sumpora stat, nego jednokrat diavla vidit. *Ah, timebit peccator et confunditur.*[160] **[f 286v]**

3. Govori danasnje evanđelje da će onda, prid sudnji dan, ljudi sanut od stra i od čekanja onizih koja imadu doć svrhu svega svita. *Arescentibus prae timore et expectatione quae superveniet universo orbi.*[161] Sanuće zarad stra koja će imat videći zlamenja straovita. Ali će većma sanut zarad onizi koja imadu doć posli ovizi zlamenja. Ovo čekanje u njima će veći stra uzrokovat, nego ona zlamenja koja će vidit. Ali koje je ovo čekanje? Što čekaju? Što će onda čekat? Čekaće strašnoga sudca, kako se vidi u istomu evanđelju: *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.*[162] Grišnik umirajući što on čeka? Čeka istoga sudca, zašto zna da kako umre ima bit suđen. *Statutum est hominibus semel mori et post hoc judicium*,[163] kako reče s[veti] apoštol Pavao. Poznaje da, kako se duša dili iz tila susriće i vidi svoga sudca Isukrsta. *Ecce iudex ante ianuam assistit*,[164] riči su svetog Jakova apoštola. Ali zašto mu je ovo čekanje mučno? Zašto ga ovo čekanje straši? Straši ga i čini ga od stra sanut, zašto poznaje ono što u svojoj duši prid sudca nosi, vidi

---

[158] *A jao vama zemljo i more, jer Đavao siđe k vama, gnjevan veoma, znajući da ima malo vremena.* Otk 12,12

[159] *Đavao težim napastovanjima napada toliko više, koliko opazi da se grešnik približava kraju života.* Kod sv. Grgura pape citat pak glasi: *Cujus affectus, si timore aliquo senserint qui persequuntur arcem intentionis, proposito promoveri; vel si cognoverint invisibiles hostes pravis eam suggestionibus delectari, tanto graviores tentationes ingerunt, quanto magis de victoria confidentes, quasi unum ingrediendi aditum invenerunt.* Gregorius Magni, *In septem psalmos poenitentiales, expositio.*

[160] Citat prema Jeremijinu opisu Izraelova otpadništva. Usp.: *Quomodo confunditur fur quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israhel ipsi et reges eorum, principes et sacerdotes et prophetae eorum. Kao što se lupež zastidi kad ga uhvate, tako će se zastidjeti sinovi – dom Izraelov, oni, kraljevi, knezovi, svećenici i proroci njihovi.* Jr 2,26

[161] *Izdisat će ljudi od straha i iščekivanja onoga što prijeti svijetu.* Lk 21,26

[162] *Tada će ugledati Sina Čovječjega gdje dolazi u oblaku s velikom moći i silom.* Lk 21,27

[163] Usp.: *Statutum est hominibus semel mori et post hoc autem iudicium. – I kao što je ljudima jednom umrijeti, a potom na sud.* Heb 9,27

[164] *Evo: sudac stoji pred vratima.* Jak 5,9

svoja dila opaka. Vidi ona dila koja, ako bi mu kad na pamet došla dokle zdrav biše, on bi od nji svoje misli odvratio da ga ne muče, ali na čas svoje smrti neće ovako moći učiniti, nego valja da ji sva vidi, da ji sva potanko razgleda. O moj Bože, tko bi mogao sad poznat koji stra ima ovi grišnik? Evo ga prikazuje nesrićni Absalom. Ovi budući od svoga otca odmetno i digao protiva njemu vojsku da mu krunu uzme. I budući njegova vojska razbiena, on pobiže i iđući ispod jednog duba zapeše mu se za dub kose. Kljuse na kom biše prođe, a on osta viseći. Visi za neko vrime dokle dođe Joab i smrt mu zadade.[165] Ovo sveti Ivan Zlatousni promišljajući govori da ovo nebi jedan događaj, nego ovako oti pravda Božia otijući prija nego ga sudi da on viseći svoje grie poznade, neka i[h] on izpovidi, neka poznade s čim ima prid strašnog sudca izać, neka jur sam u sebi svoje vidi osuđenje. *Non statim de medio sublatus est, sed tanquam in judicio prius suspensus et Deo e superis sententiam ferente, longo tempore pependit a conscientia flagellatus.*[166]

4. Ovde, bogoljubni slišaoci, dobro promislite stra i nevolju grišnika koi umirući vidi svoje grihe s koim ima prid **[f 287]** onoga sudca izać, koga je on uvridio, od koga ne može svoja dila sakrit. Vidi tužan sva svoja pomanjkanja. Vidi sve svoje misli nepoštene. Vidi sve riči, vidi sva dila koim pogrdi zakon onoga sudca koi ga čeka da ga sudi i poznaje da kod njega milosrđe imat ne može. O Bože, koliko ga ovo poznanje muči? Koliko ga straši? *Pendet a conscientia flagellatus.* Iđu mu po pameti, kao muhe nečiste i gladne, misli nepoštene. Stoje mu prid očima kao bašiloci otrovni ona dobitja nepravedna. Viču na desnu stranu kao zviri razdirući ga one ričetine opake. Kolju ga s live kao zmie otrovne ona dila nepoštena. A baška lašnja proždrlstva, holosti, nenavidosti, osvete, mormoracioni i druga koja on sam vidi. *In judicio prius suspensus et Deo e superis sententiam ferente longo tempore pependit a conscientia flagellatus.*[167] Ah srićna ti je ona duša koja, u oni čas u koji ima prid sudca izać, ne vidi u sebi ona za koja ima bit osuđena. O koliko je onda vesela! Koliko je onda radosna! Teško od veselja čeka da se [sa] svoim tilom rastane, da svoga sudca vidi: *Laetus judicem sustinet*, reče sveti Grgur: *Pulsanti confestim aperit, quia laetus judicem sustinet.*[168] Ali ona koja u sebi, prid sobom i oko sebe vidi: svoje opačine razređene kao jednu vojsku straovitu, koja je

---

[165] Prema opisu u Drugoj knjizi o Samuelu. Usp. 2 Sam 18,1–15

[166] Citat se ne nalazi u djelima sv. Ivana Zlatoustog prema PL. *Nije odmah uzet nego, tako je dugo visio dok ga je savjest mučila prije nego je Bog izrekao svoj sud.*

[167] Ponavlja se prethodni citat koji, čini mi se, ima uporište u *Ponovljenom zakonu.* Usp. Pnz 17,19–20

[168] *Odmah otvara onome koji kuca, jer radostan primi sud.* Citat je kod sv. Grgura pape u drugačijem kontekstu, usp.: *Qui autem de sua spe et operatione securus est, pulsanti*

oće da združi na sud. *Ordinabuntur coram infelici anima omnia delicta sua*, reče Agustin sveti.[169] Što će činit? A što će činit? Podnosi stra i muku vidjevši se obastrta od svoih opačina. Koja muka veća, nego se ijedna druga može dat na svitu, kako govori sveti Ambros: *Quae poena gravior est quam interioris vulnus conscientiae*.[170] Ali opet videći da je strašni sudac čeka, koga je ona pogrdila, zato se straši svoim tilom rastat. Istina je da su jedni grišnici želili smrt za ne podnosit muke i straote koje podnošahu u njiovoj duši vidjevši njiove opačine, kako govoraše nesrićni knez Nantino, koi budući pogrdio biskupa Eraklia. *Eraklio me muči i Eraklio me žeže, on me na sud zove, poznajem moju opačinu, spominjem se da sam zlo učinio zašto sam biskupa pogrdio. Heu, heu ab Eraclio antistite exuror, ab illo crucior, ab illo ad judicium vocor, cognosco facinus, reminiscor injuste injurias me intulisse pontifici.*[171] Ovako piše sveti Grgur Turonense, zato govoraše: *Molim smrt da me umori da već* **[f 287v]** *ova ne podnosim. Mortem deprecor ne diutius crucier hoc tormentum.*[172] Ali govori Veliki sveti Grgur: *Oni koji poznaje da je sudca uvridio, nebi mu otio otvorit, jer se sudca boji. Mučno se onoj duši iz svoga tila dilit koja vidi da sobom na sud nosi svoje osuđenje. Aperire enim judici pulsanti non vult, qui exire de corpore trepidat et videre eum, quem contempsisse meminit, judicem formidat.*[173]

5. Čudnovato se pristraši, kako znate, kralj Baltazar onda kad vidi ruku pišuću po zidu. Biše s njim mnoštvo gospode koji piahu i veselo stahu i sa svim kralj gledajući jednu ruku koja po zidu prema svitnjaku pisaše tako se pristraši da njegov obraz, koji biše rumen, ukaza se mrtvački, misli ga njegove smutiše, a kolina mu jedno o drugo udarahu i vas

---

confestim aperit, quia laetus judicem sustinet; et cum tempus propinquae mortis agnoverit, de gloria retributionis hilarescit. Gregorius Magnus, *Homiliarum in evangelia libri duo, Lectio sancti evangelii secundum Lucam,* XII., 3

[169] *Poredat će se ispred nesretne duše svi grijesi njezini*. Nisu to riječi sv. Augustina nego reginskog biskupa Fausta. Usp.: *Remotis enim omnibus probationibus, certum est in diem illum ipsum ante se hominem constituendum, et ipsam sibi animam in cordis speculo demonstrandam, et testes contra eam non aliunde deforis, sed intus de ipsa proferentur, adjicienda erunt non aliqua peregrina, sed nimium nota testimonia, id est, opera sua, ordinabuntur ante infelicem animam*. Faustus Rhegiensis, *Sermones.*

[170] *Koja je kazna teža od lica unutarnje savjesti*? Ambrosius, *Index rerum et sententiarum*.

[171] Jao, jao biskup Heraklion me žeže, on me muči, zove me na sud, spoznao sam zločin i ne mogu zaboraviti da sam nepravedno svećeniku nanio nepravde. Gregorius Turonensis, *Historia Francorum*, XXXVIII

[172] *Molim smrt da duže ne podnosim to mučenje*. Ibidem

[173] *Ne žele sudcu koji kuca otvoriti koji se boje iz tijela izaći i vidjeti njega. Sudca se boje jer pamte da su ga prezreli*. S. Gregorius Magnus, *Homiliarum in evangelia libri duo/ Lectio sancti evangelii secundum Lucam,* 40

život rastavljaše se.[174] *Tunc facies regis comutata est, et cogitationes ejus conturbabant eum, et compages renum ejus solvebantur, et genus ejus ad se invicem collidebantur.*[175] Zašto ovoliki strah u onomu kralju, budući da samo vidi jednu ruku koja piše po zidu ne znadući što je upisano, nego valja da zove Daniela da mu ono pismo štie i iztomači.[176] Ako Duh Sveti po usta sudca govori da strah porađa se onda, kad čovik vidi da neima pomoć, da je ostavljen od onizi koji ga mogu pomoć. *Nihil enim est timor nisi proditio cogitationis auxiliorum.*[177] Zašto se dakle ovi kralj ovako boji, budući da mu pomoć ne manjka? Samo onizi koji s njim večerahu imade iljada, koji će svi njemu bit na pomoć, ako mu potriba bude. On je pak jedan kralj moguć, blaga ima dosta, vojske mu ne manjka i ništa nemanje ovako se čudno vrlo straši. *Compages renum ejus solvebantur.*[178] Eh ima razloga strašit se ovi nesritni kralj, zašto ona ruka koja pisaše čini da on poznade svoje opačine zarad koji se ovako pristraši: viđaše se u holosti, u proždrstvu, svetogrstvu i u drugim opačinam i zarad ovoga straši se i od stra u sebi prominjuje se. *Semper enim praesumit saeva, perturbata conscientia.*[179] Ovo je svidočenstvo Duha Svetoga po usta mudroga.[180] Kako dakle neće imat stra jedan grišnik koji se jur vidi od svojih dila osuđen, koji ne ima pomoći? On u sebi štie ono što bi rečenomu kralju **[f 288]** upisano i nije potribe da zove drugoga, koji će mu iztomačit. Vidi da je upisano: *Mane*: *numeravit Deus regnum tuum et complevit illud. Jur je Bog*

---

[174] U knjizi proroka Daniela nalazi se opis Baltazarove gozbe »Kralj Baltazar priredi veliku gozbu tisući svojih velikaša; s njima je pio vino. Opijen vinom Baltazar naredi da se donese zlatno i srebreno suđe koje njegov otac Nabukodonozor bijaše oteo iz jeruzalemskog Svetišta, pa da iz njega pije kralj, njegovi velikaši, njegove žene i suložnice. ... Iznenada se pojaviše prsti čovječje ruke koji stadoše pisati, nasuprot velikom svijećnjaku, po okrečenu zidu kraljevskog dvora, i kralj vidje dlan ruke koja piše. Kralj problijedi, misli ga uznemiriše, zglobovi njegovih kukova popustiše i koljena mu stadoše udarati jedno o drugo. ... Pristupe svi mudraci kraljevi, ali ne mogoše pročitati pismo niti mu otkriti značenje. Kralj se Baltazar zbog toga silno uplaši, problijedi, a njegovi velikaši ostadoše zbunjeni.« Dn 5,1–9

[175] *Kralj problijedi, misli ga uznemiriše, zglobovi njegovih kukova popustiše i koljena mu stadoše udarati jedno o drugo.* Dn 5,6

[176] *Kralj Baltazar je za Danijela doznao od kraljice, koja mu reče: »Kralju, živ bio dovijeka! ... Ima u tvom kraljevstvu čovjek u kome prebiva duh Boga Svetoga. ... Budući da se u tom Danielu ... našao duh izvanredan, znanje, bistrina, vještina da tumači sanje, da rješava zagonetke i da razrješuje teškoće, pozovi stoga Daniela i on će ti kazati značenje* [tj. što je ruka napisala na zidu]. Dn 5,10–12

[177] Usp. *Nihil enim est timor nisi praesumptionis adiutorium proditio cogitationis auxiliorum. – Jer strah i nije drugo nego izdaja pomagala što ih razum daje.* Mudr 17,11

[178] Filipović to naglašava jer doslovno znači: *Njegove su se spone bubrega razvezivale.* Dn 5,6

[179] *I uvijek zlo uvećava kad ju stane savjest tištati.* Mudr 17,10 Doslovnije: *Uvijek preduhitri okrutna i nemirna savijest.*

[180] Citate je uzeo iz Knjige Mudrosti. (Mudr 17,10–11)

pribroio dneve tvoga života i dospio ga je. Thecel appensus est in statera et inventus est ninus habens. Stavljen si s tvoim dili na terzie i našao si se manje dobrih dila imajući. Phares: divisum est regnum tuum et datum Medis et Persis. Jur je Bog tvoje krakljestvo razdilio.[181] Razdilio je tvoju dušu s tvoim tilom i dana je duša diavlu, a tilo crvom. Sve ovo grišnik vidi u svojoj duši upisano videći svoje grihe, budući da ovo poznanje, jest kućni sudac. *Conscientia est domesticum et verum tribunal,*[182] reče Nazianzen.[183] Zašto *ona sudi*, kako govori sveti Bernardo, *ona osvađa, ona svidoči, ona muči, ona osuđuje. Ipsa est testis, ipsa judex, ipsa tartar, ipsa carcer, ipsa accusat, ipsa judicat, ipsa condemnat.*[184]

6. Evo dakle ova duša nesrićna dili se s ovim poznanjem iz svoga tila i ige na sud. Jur je tilo ostavila i tako je sama brez tila, ali združena svoim dili. *Opera enim illorum sequentur illos.*[185] Ima li još tko s njom? Imadu dva anđela među sobom protivna. Jedan je anđeo svitlosti, drugi je anđeo tavnosti. Jedan je anđeo tvoj stražanin koi te toliko vrimena brani, drugo je diavao koi te na grih navodi. Jedan koi te brani, drugi koi te osvađa. Onde u istom mistu gdi se s tilom razdili, sudi se. Vidi strašnoga sudca Isukrsta. Vidi njegov zakon, njegov križ, njegovu krv. *Videbunt in quem transfixerunt.*[186] Ali vidi i da je ova svaka pogrdila i zato vidi sudca srdita. Kako pak ovo vidi, nije potriba ovdi izizkivat, budući da Isukrst stojeći na nebesi može činit da duša po svojoj pameti i po svomu razumu bistrije svaka ova vidi stojeći na zemlji nego ji mi našim umrlim očima gledamo. I zato je zadosta znat da ova svaka podpuno vidi. *Cognoscitur Dominus judicia faciens,*[187] reče okrunjeni prorok. Videći ova svaka, što vam se čini je li u straoti? Ah moj Bože, tko će ovu straotu procinit? Tko li će je zadovoljno u svojoj pameti začet? Kako se neće strašit videći da se naodi u

---

[181] Na zidu su bile napisane tri riječi: *Mane, Thecel, Phares* koje je Danijel protumačio kralju. *A te riječi znače: Mene: izmjerio je Bog tvoje kraljevstvo i učinio mu kraj. Tekel: bio si vagnut na tezulji i nađen si prelagan. Parsin: razdijeljeno je tvoje kraljevstvo i predano Madijancima i Perzijancima.* Dn 5,26–28

[182] *Savjest je domaće i istinsko sudište.* Sv. Ambrozije piše o savijesti kao najokrutnijem sudcu. Usp.: *Quod severius judicium, quam domesticum, quo unusquisque sibi est reus, seque ipse arguit quod injuriam fratri indigne fecerit? (»Hoc enim refertur ad domesticum judicium conscientiae, de quo agitur.*). S. Ambrosius, *De officiis*, III, 4

[183] Sv. Grgur Nazijanski (oko 330.-390.) na Istoku poznat kao Grgur Teolog. Njegov opus tvore: *Svečani govori* /njih pet, a poznati i kao *Pet teoloških govora*/, *Pisma* i *Poslanice* od kojih su osobito tri (101., 102. i 202) poznate kao *Teološke poslanice.*

[184] *Ona sama je svjedok, ona sama je sudac, ona sama je pakao, ona sama je zatvor, ona sama optužuje, ona sama sudi, ona sama osuđuje.* Citat nije doslovno navesen. Usp. Bernardi abbatis, *De coena Domini et prima institutione consummantis omnia sacramenta*

[185] *Jer prate ih djela njihova.* Otk 14,13

[186] *I drugo opet Pismo veli: »Gledat će onoga koga su proboli.«* Iv 19,37

[187] *Jahve se iskaza i sud održa.* Ps 9,17 (doslovno: *Spoznaje se Gospodin dok sudi.*)

onomu času u koi ima poć u pribivanje vičnje? *Ibit homo in domum aeternitatis suae.*[188] I videći onoga sudca, koi do onoga časa jest bio njezin branitelj, koji je sad njezin svidok i sudac. [f **288v**] *Ego Dominus judex et testis.*[189] A što ćemo više izkat, kakav će ovo stra bit, ako se ne more procinit? Ako sveti najveći, ovi čas promišljajući od stra drću, što će činit oni koji poznaje da nosi u sebi osuđenje? Straši se čudno. Sveti Bernardo i vapije: *A koi je igda veći stra? Gdi li se čovik ima veće bojat, nego stojeći na sudu? Et quid tam pavendum, quid tam plenum anxietatis et vehementissime sollicitudinis excogitari potest quam judicandum adstare illi tam terrifico tribunal?*[190]

7. Jedan razbojnik u Diospoli zadade smrt jednomu dитešcu koje biše u svomu neoskvrnjenstvu i posli svega imadiše prid očima i slišaše gdi mu govori: *Quare me occidisti? Quare sanguinem meam effudisti?*[191] *Zašto si me ubio? Zašto si moju krv prolio?* Što ne mogući podnit, sam se u ruke pravde dade da se smrtju od ovoga oprosti. Ja scinim da sudac Isukrst govori duši nesrićnoj: *Zašto me ti tvojim opačinama prope? Zašto moju krv proli? Ja kako jaganjac neoskvrneni za te dobrovoljno moju krv proli! Ja za te umri! I ovo ti nebi dosta nego me ti oti opet tolikim i tolikim opačinam na križ mećat i moju krv pogrđivat? Quare me occidisti? Quare sanguinem meam effudisti?*[192] Onda valja da ova nesrićna duša moli pravdu, da podpiše osuđenje jeda bi se ovoga stra oslobodila. Evo joj [j]e podpisano, ali nie moguće od ovoga stra uteć nego valja da u vike gleda sva zlamenja svoga osuđenja, da gleda svoje grie, da gleda sudca srdita i tako da ove straote podnosi, koje ste razumili. I da ji podnosi u vike. Bože sačuvaj svekolike! Počivam.

Za navistit lemozinu

Kako želite da ovako ne budete suđeni na čas vaše smrti, tako sada činite dobra dila, među ovim poglavito misto drži lemozina, zašto se ona porađa od ljubavi koja se ima prema svome iskrnjemu. Molitva jest ona koja za svoj izgled ima Boga, zašto po molitvi od Boga prosimo ono što

---

[188] *Ići će čovjek u svoj vječni dom.* Prop 12,5 Citira se posljednji redak cjeline koja počinje: *Kad je put uzbrdo* muka i svaki izlazak prijetnja.

[189] Kod Jeremije taj citat ima drugačiji poredak: »*Ego sum iudex et testis*«, *dicit Dominus.* – »*Ja sam sudac i svjedok*«, *kaže Gospodin.* Jr 29,24

[190] *Može li se zamisliti sud koji zadaje tako velik strah, koji je tako pun tjeskobe i najsilnije uznemirenosti kao sud pred kojim on prestrašen mora stati zbog suđenja.* Bernardus Claraevallensis: *In psalmum XC qui habitat sermones,* XVII, 12

[191] *Zašto si me ubio? Zašto si prolio moju krv?* Filipović je možda samo prenio latinski tekst iz predloška, tj. propovijedi kojom se služio. Na predložak najzornije upućuje ime mjesta u kojem se to dogodilo.

[192] Ponavlja prethodni citat.

nam je potriba. Post za svoj izgled ima nas iste, budući da po njemu nas pedipsajući činimo se dostojni primit plaću od Boga. Lemozina za svoj izgled ima izkrnjega, koji se lemozinom u njegovoj potribi pomaže. I tako lemozinom za naše grie plaćamo **[f 289]** ono što smo pravdi Božioj dužni, kako reče mudri: *Est qui multa redimat modico pretio.*[193] Kako biste dakle otili da sudca Isukrsta na vaš sudnji dan nađete milosrdna i ljubezniva, onako vi budite milosrdni i ljubeznivi prema ubogom. *Elemosyna est, quae facit invenire misericordiam.*[194]

Dio drugi

8. Otio bi da ovi stra koji će imat grišnik na čas smrti u vašoj pameti začmete, pak neka iz vaše pameti priđe u vaše srdce, a iz srdca u sva ćućenja vašega tila. Ovu milost prosaše od Boga okrunjeni prorok kad govoraše: *Confige timore tuo carnes meas, a judiciis enim tuis timui.*[195] Otiše reći prorok: *Ja sam, moj Bože, pameti začeo strah tvoj sada, ali te molim da ovi strah ne stoji samo u mojoj pameti nego čini da se sva moja ćućenja straše ovim strahom. Pedipsaj moj jezik, moje oči, moje uši, moje ruke i svekoliko moje tilo. Confige timore tuo carnes meas*![196] Stavite dakle, bogoljubni slišaoci, sa svom pomljom ovi sveti stra u vašu pamet, ter u svakoj prigodi grja spomenite se da će doć oni strašni čas u koji će Bog iskat od tebe razlog od svakoga najmanjega pomanjkanja. I držite da ovi čas ne znate kad će doć, budući da može u svako vrime doć. Zato nijednu stvar više naš Spasitelj nama ne priporučuje nego da stoimo pripravni ne znadući kada će nas prida se na sud zovnut. *Estote parati, quia qua hora non putatis Filius hominis venit.*[197] *Vigilate omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quae futura sunt et stare ante Filium hominis.*[198] Ovako sudac Isukrst na mnogo mista u svetomu evanđelju ponukuje, zašto budući on sad naš branitelj, koi ima bit na čas naše smrti sudac. Sad nas ponukuje da nas nebi onda osudio: *Hodie hortatur te*, govori

---

[193] *Netko kupi mnogo za malo novaca.* Sir 20,12

[194] Uobičajena izreka: *Milostinja otkriva milosrđe.* Prema: *Det illi Dominus invenire misericordiam a Domino in illa die*! – *Dao mu Gospodin naći milosrđe u Gospodina u onaj dan*! Te je želje za Oneziforov dom izrekao sv. Pavao. Usp.: *Neka Gospodin milosrđem podari Oneziforov dom jer me često osvježavao i nije se stidio mojih okova, nego kad je bio u Rimu brižljivo me potražio i našao.* 2 Tim 1,16–18

[195] »Moje tijelo dršće od straha pred tobom, sudova tvojih ja se bojim.« Ps 119 (118), 120

[196] Ponavlja prethodni citat.

[197] *I vi budite pripravni jer u čas kad i ne mislite Sin Čovječji dolazi.* Lk 12,40

[198] Drugi dio citata također je iz Lukina evanđelja: *Stoga budni budite i u svako doba molite da uzmognete umaći svemu tomu što se ima zbiti i stati pred Sina Čovječijega.* Lk 22,36

Agustin sveti, *ne judicet te et qui judex tuus est futurus, ipse est hodie advocatus tuus*.[199]

9. Ali je ovo žalost velika da grišnici neće da ovi stra u njovoj pameti začmu nego im se sve čini da još ima mnogo vrimena do ovoga suda. Ovo je, velju, žalost velika, zašto se ovako mnogi i mnogi privariše, ter biše osuđeni koje bi ovde mnogo bilo brojit. Nemojte se dakle, bogoljubni slišaoci, vi ovde **[f 289v]** varat nego svakoga časa čekajte strašnoga sudca i scinite da je jur smrt došla, ter vam govori: *Odite na sud. Jam enim securis ad radicem arborum posita est*.[200] Ovako Spasitelj govori. Scinite da ti isti Odkupitelj govori: *Stulte hac nocte animam tuam repetunt a te*.[201] Ter onako živite kako biste se otili na sudnji dan nać prid sudcem. Zašto, kako budemo suđeni na čas naše smrti, onako ćemo bit suđeni na dan suda općenoga. *Si ceciderit lignum ad Austrum aut ad Aquilonem in quocumque loco ceciderit ibi erit*.[202] Gdi drvo padne onde će i bit. Dakle, začmite u vašoj pameti ovi strah, pak neka iz vaše pameti dođe u sva vaša ćućenja, ter sa strahom svakoga dana čekajte sudca, neka onda kad vas zovne budete pripravni da vas postavi na desnu svoju, te ćete onde u vike i pribivat. Amen.

[f 305]

43.
Predika na Božić

Od ljubavi našeg Boga

[f 306]

[Thema]: *Et Verbum caro factum est et habitavit in nibis. – I Rič put učinjena jest i pribiva u nas*. (S. Luka u dan. Van. Na pog. 2.)

Biše prošlo, kako jučer piva Crkva sveta, od stvaranja svita do današnjeg dneva porođenja našeg Spasitelja veće od pet iljad godina. U sve ovo vrime Bog pokaziva svitu svoe izvrsnosti božanstvene. Pokaza svoe svemogućstvo u stvaranju istog svita. Svoju mudrost u njegovu razređenu i narešenju. Svoe proviđenje u njegovu vladanju. Svoju blagodarnost u razdiljenju svojih milosti. Svoju pravdu u njegovu pokaranju s potopom općenim. Svoju jakost u pedipsavanju Farauna i svoe ustrpljenje u pod-

---

[199] *Danas te sokoli da te ne osudi. Onaj koji je tvoj budući sudac, danas je tvoj odvjetnik*. S. Augustinus, In psalmum LI enarratio, Sermo ad populum

[200] *Već je sjekira položena na korijen stablima*. Mt 3,10 i Lk 3,9

[201] *Bezumniče*! *Već noćas duša će se tvoja zaiskati od tebe*! Lk 12,20

[202] *Padne li drvo na jug ili na sjever, svejedno: gdje padne, ondje i ostaje*. Prop 11,3

nošenju Žudia u pustinji. Razdiljiva mnogim svoe božanstvene darove kao Davidu kročinu, Salamunu mudrost, Samsunu jakost, Iliji užgano obsluženje svog zakona i Danielu neoskvrljenstvo. Samo još njegova ljubav brez njegova straha i veličanstva ne biše se na svitu vidila otiući on veće na svitu bit bojan, nego ljubljen. Istina [j]e da se ukaza patriarki Noju saraniv ga od potopa općenoga, doli zaedno [sa] strahom, čineć ga odit svrhu strahoviti voda.[203] Istina [j]e da se ukaza patriarki Abramu, doli zaedno [sa] strahom, zapovidio mu prikazat njegova jedinog sina na posvetilište.[204] Istina [j]e da se ukaza patriarki Lotu, doli zaedno [sa] strahom, čineć ga gledat strahovito pokaranje ognjeno pet gradova od Pentapoli.[205] Istina [j]e da se ukaza patriarki Jakovu, doli zaedno [sa] strahom, čineć mu se vidit svrhu jedni skala privisoki koe do neba dopirau.[206] Istina [j]e da se ukaza svom naivećem priatelju Moisiu, doli zaedno [sa] strahom, sad mu govoreć u magli,[207] sad u ognju,[208] sad u gromovi.[209] Vidi ga jedan put Isaia, doli u njegovu veličanstvu na pristolju privisoku.[210] Vidi ga također i Ezekiel, doli uzdignuta u ognjenim kočiam.[211] Odkle buduć sveti otci po očitovanju Božiem u limbi razumili da se imadiše u naravi ljuskoj vas u ljubavi brez svakog straha ukazat i pribivat među nami, kako govori danasnje vangelje: **[f 306v]** *Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis.*[212] Vapiuć brez pristanka: *Pustite nebesa rosu ozgor i oblaci šaljite prevednog. Otvori se zemljo i rodi nam Spasitelja. Rorate caeli desuper et nubes pluant justum. Aperiatur terra et germinet Salvatorem.*[213]

---

[203] Usp. opis općeg potopa Post 6,5–8,21

[204] Usp. Post 12, 13 i 22,1–18

[205] O Lotu i uništenju Sodome i Gomore usp. Post 19,1–26

[206] Jakovljeva povijest iznosi se u Post 25,19–35,20 U Haranu je Jakov prenoćio i u snu vidi čudne ljestve. *I usnu san: ljestve stoje na zemlji, a vrhom do neba dopiru, i anđeli Božji po njima se penju i silaze.* Post. 28,12

[207] Usp.: *Nato Jahve reče Mojsiju*: »*Ja ću, evo, doći k tebi u gustom oblaku da narod čuje kad budem s tobom govorio i da ti zauvijek vjeruje*«. Izl 19,9

[208] Jahve se Mojsiju najprije ukazao u grmu koji je gorio. Kad je Mojsije pasao ovce svoga tasta Jitra na Horebu *Anđeo mu se Jahvin ukaže u rasplamtjeloj vatri iz jednog grma.* … Kad je Jahve vidio kako prilazi da razmotri, iz *grma ga Bog zovne: »Mojsije! Mojsije!« »Evo me!« – javi se. »Ne prilazi ovamo!« – reče. »Izuj obuću s noga! Jer mjesto na kojem stojiš sveto je tlo. Ja sam.«, nastavi »Bog tvoga oca: Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakovljev.« Mojsije zakloni lice: bojao se u Boga gledati.* Izl 3,1–6

[209] »Brdo Sinaj zavilo se u dim jer je Jahve u oblaku ognja sišao na nj. Zvuk trube bivao je sve jači. Mojsije je govorio, a Bog mu grmljavinom odgovarao.« Izl 19,18–19

[210] Prorok Izaija piše: »One godine kad umrije kralj Uzija, vidjeh Gospoda gdje sjedi na prijestolju visoku i uzvišenu.Skuti njegova plašta ispunjahu Svetište.« Iz 6,1Čitavo poglavlje opisuje to viđenje.

[211] Usp. Ez 1–2 Opis Jahvinih kola je u prvom poglavlju.

[212] *I Riječ tijelom postade i nastani se među nama.* Iv 1,14

[213] *Rosite, nebesa, odozgor, i oblaci, daždite pravednošću. Neka se rastvori zemlja da procvjeta spasenje.* Iz 45,8

Uslišio [j]e Bog, rodi se noćas vas u samoj ljubavi naš Spasitelj. Koja za štogod poznati, nut promislimo: 1. sveto vrime u koe se rodi; 2. misto u kom se rodi; 3. način s koim se rodi. I počimam.

Dijo prvi

1. Ne govorim ovde od vrimena svita koe je prošlo od stvaranja istog svita do porođenja našeg Spasitelja Isukrsta, ne buduć nam ovo potribito znat i ovo ne učeć nas jednako naučitelji, nego govorim od vrimena svita, što će reć, kakvi se ljudi na svitu naođau u ono vrime u koe se naš Spasitelj rodio na svit? Svrhu česa uče nas naučitelji da ljudi onda ne poznavau pravog Boga da mu priatno posvetilište ne prikazivau da ne biau njegovi priatelji, nego da i[h] biše tako diavao na svoju ruku uzeo da u malo oni svi kolici, napunjeni zloća i opačina ne biau pravog Boga ostavili, od njeg se zaboravili i na misto njegovo da klanjau se lažnim bogovom, zlatnim, srebrenim, suncu, misecu, nerazložnim živinam i drugim stvorenjim. *Cum pene totus mundus serviebat idolos.*[214] I naodeć se onda oni u ovakom stanju dostoini[j]i pokaranja neg milosrđa, držim da ktiaše pravda Božia pustit svoe strile za pokarat i[h] kako i[h] je i pria karala, ali da joj je odgovorila ljubav Božia: *Čekaj Pravdo, ti si se dosad veće puta na svitu vidila, nek se i ja barem jedan put činim vidit. Što ću ovde činit na nebesi, ako se kadgod ne po[ka]žem i ne činim vidit i na zemlji? Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus*? Ovako Isaia prorok.[215] *Id est, in caelo*, tomači Ugon kardinal.[216] *Istina [j]e*, – govori ljubav našeg Boga, *da je čovik na svitu sagrišio. Doli je istina, pravdo, da si se i ti karajuć* **[f 307]** *ga veće puta na svitu vidila, ali ja još nisam bila od njeg sasvim viđena. Ovim duhovom nebeskim, koi uživau slavu vičnju, zadosta sam ukazana. Ali [j]e ovo meni malo ako se ne ukažem i čoviku. Ovo devet kora anđeoski koe imam kao devedeset i devet ovaca u pustinji, kolik da i[h] i nemam, ako k meni ne pridam čovika koi je ovca izgubljena.*[217] *Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus*?[218] Tomači još dalje rečeni Ugon kardinal: *Id est, in caelo quasi dicat: Non reputo me aliquid habere in caelo, habendo angelicos spiritus, qui sunt*

---

[214] *Kad se gotovo sav svijet klanjaše kumirima*. Propovjednik tim sumira prethodni pasus, a ne citira biblijski tekst, ali se čini da aludira na Ez 8,1–18 i brojna mjesta gdje se govori o kumirima koje su napravili ljudi, npr.: *Kumiri poganski, srebro i zlato, ljudski su ruku djelo*. Ps 135 (134),15

[215] »*Ali sada, čemu sam ja sada ovdje*« – riječ je Jahvina. Iz 52,5

[216] *To jest na nebu*.

[217] Aludira se na parabolu o izgubljenoj ovci, koja završava rečenicom: *Kažem vam, tako će na nebu biti veća radost zbog jednog obraćena grešnika nego li zbog devedeset i devet pravednika kojima ne treba obraćenja*. Lk 15,3–7, Mt 18,12–14

[218] »*Ali sada, čemu sam ja sada ovdje*« – *riječ je Jahvina*. Iz 52,5

quasi nonaginta novem oves in deserto, nisi habeam ovem errabundam in exili.[219] Doli zašto, moi ljubaznivi Spasitelju Bože, ideš na svit kad se ti isti tužiš po istom Izaiji proroku da se sveđer po vazdan tvoe prisveto ime na svitu psue i pogrđue? *Et igitur tota die nomen meum blasphematum.*[220] Odgovara neizmirna ljubav i naš Spasitelja božanstveni: *Baš zato, zašto se moe ime psuje i pogrđuje na svitu, ja se iđem svitu ukazat i ljubeznivo čovika zvat, [ja] koi sam pria mu slao moje proroke da mu pripovidau moi zakon i da mu kažu moe zapovidi*, a on me nie ktio poslušat, a on me povazdan psovao i pogrđivao. *Et igitur tota die nomen meum blasphematum. Propter hoc sciet populus nomen meum in die illa, quia ego ipse, qui loquebar: »Ecce, adsum!«*[221] Premda čovik pogrdi svoga Boga, premda se od njeg odmetnu i klanjaše se lažnim bogovom, ništa nemanje Bog koi ga pria zvaše po proroci, baš ga zato oti zvat sam po sebi za ukazat mu čudnovatu ljubav svoju: *Igitur tota die nomen meum blasphematum, cum paene totus mundus serviebat idolis. Propter hoc qui loquebar: »Ecce, adsum!«*[222]

Nit nas samo općeno uče naučitelji da ovo naš Spasitelj reče i od noćasnjeg svog porođenja, nego još on isti ovo potvrdi umiruć na križu, zašto, kad on za pokazat svoju osobitu ljubav protivnikom koi ga propeše, moli svoga Otca da im prosti onda kad se dili s ovog svita.[223] Ima se reć da on reče rečene riči za pokazat svitu sebi protivnu svoju osobitu ljubav onda kad dođe na ovi svit. **[f 307v]** Odakle vapie naučni Filon: *O in-*

---

[219] *To jest kao da kaže u nebo: Smatram da ja na nebu nemam ništa,budući da imam korove anđeoske, koji su kao onih devedeset i devet ovaca u pustinji, dok ne budem imala ovcu koja luta u progonstvu.* Citat je glede izraza najbliži pripovijedanju sv. Martina u propovijedima na Uskrs i Božić Usp.: *In eo coelum surrexit, quia ipse per resurrectionem suam damna coelestis regni reparavit; nonaginta quippe novem oves in deserto, hoc est, in coelo dereliquit, et unam perditam, id est hominem invidia diaboli de paradiso dejectum in terram quaesivit; quam inventam suisque humeris impositam ad gregem reportavit (Luc. XV), id est humanitatem nostram ex virginali utero sine peccato assumptam, et per triumphum crucis ac resurrectionis de potestate inimici redemptam, atque in coelum assumptam in Patris dexteram collocavit.* Martinus Legionensis, *Sermonum liber, sermo* XXV (*De Resurrectione Domini*). Drugi citat iz drugog govora: *Sed quando ipse per passionem de hoc mundo transivit, drachmam perditam invenit, et ovem errabundam ad gregem reduxit.* Ibidem, *Sermo IV* (*In Natale Domini*, 3).

[220] *I bez prestanka se danonoćno moje ime huli.* Iz 52,5

[221] *I bez prestanka se danonoćno moje ime huli. Zato će narod moj poznati moje ime, i shvatit će, u onaj dan, da sam ja koji govori: »Evo me!«* Iz 52,5–6

[222] *I bez prestanka se danonoćno moje ime huli, jer se gotovo sav svijet klanjaše kumirima. Zato sam tu ja, koji govorah: »Evo me!«* Propovjednik izabire iz prethodnih citata i nudi svoj zaključak stavljajući ga u Kristova usta.

[223] Krist razapet, kako Luka piše, reče: *A Isus je govorio: »Oče, oprosti im, ne znaju što čine!«* Lk 23,34

comparabilem amorem! *O inauditam charitatem*! *O maxime infinitam Dei misericordiam*![224]

2. Godišta se razdiljiu u četiri vrimena: u prolitie u lito u jesen i u zimu. Ova su četiri vrimena godišta među sebom različita. Prolitie jest veoma ugodno, zašto onda trava reste, cviće cvate, tice pivau i sunčena vrućina nie velika. Lito premda sobom nosi plod zemlje, ništa nemanje nie toliko ugodno koliko prolitie, zašto onda sunčena vrućina veoma žestoka. Jesen je vesela, zašto [j]e onda plod zemlje sazorio i smanjkala se sunčena vrućina. Zima na svrhu ne ima nijedne ugodnosti ni veselja, zašto su onda studeni, snigovi, mećave i sva zemlja prazna i porušena. Naš Spasitelj Isukrst mogaše se u koemu drago vrime godišta rodit. Prolitie veoma ugodno za svoe porođenje obrat i vrimenu da onda bude nailipše zapovidit, zašto kad je on Bog svemogući njega sva vrimena slušuau. I sa svim tim oti se rodit u zimi, kad sunce naimanje grie, kad je led naiveći, kad je vrime sa svim neugodno i dosadljivo. Doli kako ovo može bit, kad se štie u *Knjiga pisama* da on, kao ljubeznivi zaručnik u vrime svoga porođenja zove duše naše, svoe ljubeznive zaručnice da ustanu i dođu k njemu kad je jur zima prošla, mraza neima, dažd se ustavio: *Surge, propera, amica mea, veni! Jam enim hyems transit, imber abiit et recessit!*[225] Za poznat ovo otaistvo, nut slušaoci, što zaručnica malo pria u istim knjiga od svog zaručnika govori. Govori da on iđe priko planina i prilazi priko brda i dolina: *Ecce iste* [*venit*] *saliens in montibus, transiliens colles*.[226] Dakle, kad je naš Spasitelj najpri doša, učinio i prošao mučne pute, pak onda zvao svoe zaručnice da se ustanu i dođu k njemu, da je jur zima prošla: *Surge, propera, amica amica mea, veni! Jam enim hyems transit.*[227] Nie razumio reć da je prošlo vrime zimnje onda, kad se rodio, nego da [j]e onda učinio **[f 308]** veoma mučno i trudno putovanje: *Ecce iste saliens in montibus, transiliens colles.*[228] Govoraše naš Spasitelj našim dušam, svoim zaručnicam: *Ja sam sve pute mučne učinio, sašav s nebesa na zemlju u vrime mučno puno svaki dosada, rodiv se na svitu punu moi nepriatelja, želeć za vas podnosit svaka da vi ne podnosite ništa da vas izbavim od vaši nepriatelja i da vam dam prolitie sa svim veselo i ugodno*. Govoraše: *Ovi moi mučni puti bili su s nebesa u utrobu, iz utrobe u jasle, iz jasala na*

---

[224] *O neuporediva ljubavi*! *O nečuvena ljubavi*! *O neizmjerno milosrđe Božje*! U patrističkoj se literaturi ne nalazi taj citat.

[225] *Ustani, dragana moja, ljepoto moja, i dođi, jer evo, zima je već minula, kiša je prošla i nestala*. Pj 2,10 Starija verzija koju navodi Filipović, glasi: *Ustani, požuri, draga moja …*

[226] *Evo ga, dolazi, preliječe brda, preskakuje brežuljke*. Pj 2,8

[227] *Ustani, požuri, dragana moja, … jer evo, zima je već minula*. Pj 2,10

[228] *Evo ga, dolazi, preliječe brda, preskakuje brežuljke*. Pj 2,8 Ponavlja isti citat.

križ, s križa opet na nebesa, kako tomači sveti Grgur papa: *Ecce iste saliens in montibus ... de caelo venit in uterum, de utero venit in praesepe, de praesepe venit in crucem, de cruce venit in caelo.*[229] Dođe naš Spasitelj ovako mučnim putem u vrime zimnje podnosit za nas svaka za pokazat nam neizmirnu ljubav, zašto se onda najveće ljubav pokazue kad se svaka podnose za one za koe se dolazi. *Surge, propera, amica mea ... jam enim hyems transit.*[230] Tako njegova ljubav prema nami biaše užgana i goruća da ni malo ne gleda na vrime kakvo [j]e, da ni malo ne promišlja kako će doć: *Fortis est ut mors, dilectio dura sicut inferus aemulatio.*[231] Ovako u Knjiga pisama. Zašto ga ona čini doć k nama želeć da za nas podnese svaka, zato mu laka i ugodna prikazue svaka istom da nam se on ljubazniv ukaže: *Ad nos venit sitiens pro nobis pati,*[232] ovako naučni Salmeron.

3. Nit nam samo naš Spasitelj pokaza svoju čudnovatu ljubav, došav na svit pun opačine u naimučnie zimnje vrime ne gledajuć ista njegova ljubav niednu zapriku, kako reče naš sveti Jerolim: *Amantium caeca sunt juditia,*[233] nego nam se još oti pokazat rodiv se u tminam u po mrkle noći, kako se štie u Knjiga mudrosti: *Cum quietum silentium teneret omnia et nox in suo cursu medium iter haberet, omipotens sermo tuus de caelo a regalibus sedibus venit.*[234] Oti nam pokazat svoju čudnovatu ljubav rodiv se u tminam u po mrkle noći u vrime naimučnije, kad **[f 308v]** svak počivaše, kad ga niko ne čekaše, kad sinovi Adamovi stau ne samo u tminam noćnim, nego još njegova nepoznanstva i zaboravljenja. I otiuć nam se još bolje pokazat evo vapie ne glasom strahovitim iz ognja iz magle iz trnja, kao druge pute, neg plačom govoreć svakoi duši: »*Otvori meni, sestro moja, priateljice moja vrata srdca da u njemu pribivam s ljubavju mojom, zašto mi [j]e puna glava rose i kose mo[j]e kapljica noćni. Aperi mihi soror mea, amica mea, quia caput meum plenum est rore et cincinni mei*

---

[229] *Evo skačući on s brada na brdo ... dođe s neba u utrobu, iz utrobe u jasle, iz jasala dođe na križ, a s križa u nebo.* S. Gregorius Magnus, *XL homiliarum in evangelia libri duo* Filipović ne prenosi in continuo riječi sv. Grgura pa sam zbog toga u propovijedi naznačio mjesto ispuštenih dijelova iako toga nema u rukopisu.

[230] Ponavlja raniji citat: *Ustani, požuri, dragana moja, ... jer zima je već minula.* Pj 2,10

[231] *Jer ljubav je jaka kao smrt, a ljubomora tvrda kao grob.* Pj 8,6

[232] *Dođe k nama žeđajuć da za nas trpi.* Vrlo sličan se stih nalazi u himni *Conditor alme siderum* nokturna na prvu nedjelju došašća koju je ispjevao sv. Ambrozije.

[233] *Slijepi su sudovi zaljubljenih.* Usp.: *Scribunt saeculi litterae, amantium caeca esse judicia; quas tu forsitan sacris Voluminibus occupatus omnino neglexeris.* Hieronymus Stridonensis, *Contra Joannem Hierosolymitanum.*

[234] *Dok je mirna tišina svim vladala i noć brzim tijekom stigla do sredine puta svog, jurnula je tvoja svemoguća riječ s nebesa, s kraljevskih prijestolja.* Mudr 18,10

križ, s križa opet na nebesa, kako tomači sveti Grgur papa: *Ecce iste saliens in montibus … de caelo venit in uterum, de utero venit in praesepe, de praesepe venit in crucem, de cruce venit in caelo.*[229] Dođe naš Spasitelj ovako mučnim putem u vrime zimnje podnosit za nas svaka za pokazat nam neizmirnu ljubav, zašto se onda najveće ljubav pokazue kad se svaka podnose za one za koe se dolazi. *Surge, propera, amica mea … jam enim hyems transit.*[230] Tako njegova ljubav prema nami biaše užgana i goruća da ni malo ne gleda na vrime kakvo [j]e, da ni malo ne promišlja kako će doć: *Fortis est ut mors, dilectio dura sicut inferus aemulatio.*[231] Ovako u Knjiga pisama. Zašto ga ona čini doć k nama želeć da za nas podnese svaka, zato mu laka i ugodna prikazue svaka istom da nam se on ljubazniv ukaže: *Ad nos venit sitiens pro nobis pati*,[232] ovako naučni Salmeron.

3. Nit nam samo naš Spasitelj pokaza svoju čudnovatu ljubav, došav na svit pun opačine u naimučnie zimnje vrime ne gledajuć ista njegova ljubav niednu zapriku, kako reče naš sveti Jerolim: *Amantium caeca sunt juditia*,[233] nego nam se još oti pokazat rodiv se u tminam u po mrkle noći, kako se štie u Knjiga mudrosti: *Cum quietum silentium teneret omnia et nox in suo cursu medium iter haberet, omipotens sermo tuus de caelo a regalibus sedibus venit.*[234] Oti nam pokazat svoju čudnovatu ljubav rodiv se u tminam u po mrkle noći u vrime naimučnije, kad **[f 308v]** svak počivaše, kad ga niko ne čekaše, kad sinovi Adamovi stau ne samo u tminam noćnim, nego još njegova nepoznanstva i zaboravljenja. I otiuć nam se još bolje pokazat evo vapie ne glasom strahovitim iz ognja iz magle iz trnja, kao druge pute, neg plačom govoreć svakoi duši: »*Otvori meni, sestro moja, priateljice moja vrata srdca da u njemu pribivam s ljubavju mojom, zašto mi [j]e puna glava rose i kose mo[j]e kapljica noćni. Aperi mihi soror mea, amica mea, quia caput meum plenum est rore et cincinni mei*

---

[229] *Evo skačući on s brada na brdo … dođe s neba u utrobu, iz utrobe u jasle, iz jasala dođe na križ, a s križa u nebo.* S. Gregorius Magnus, *XL homiliarum in evangelia libri duo* Filipović ne prenosi in continuo riječi sv. Grgura pa sam zbog toga u propovijedi naznačio mjesto ispuštenih dijelova iako toga nema u rukopisu.

[230] Ponavlja raniji citat: *Ustani, požuri, dragana moja, … jer zima je već minula.* Pj 2,10

[231] *Jer ljubav je jaka kao smrt, a ljubomora tvrda kao grob.* Pj 8,6

[232] *Dođe k nama žeđajuć da za nas trpi.* Vrlo sličan se stih nalazi u himni *Conditor alme siderum* nokturna na prvu nedjelju došašća koju je ispjevao sv. Ambrozije.

[233] *Slijepi su sudovi zaljubljenih.* Usp.: *Scribunt saeculi litterae, amantium caeca esse judicia; quas tu forsitan sacris Voluminibus occupatus omnino neglexeris.* Hieronymus Stridonensis, *Contra Joannem Hierosolymitanum.*

[234] *Dok je mirna tišina svim vladala i noć brzim tijekom stigla do sredine puta svog, jurnula je tvoja svemoguća riječ s nebesa, s kraljevskih prijestolja.* Mudr 18,10

guttis noctium.[235] Tomači naučni Kirin:[236] *Jesam bo na svitu, kao u pridubokoj i pristudenoj noći: Sum enim in mundo velut in altissima et frigidissima nocte*.[237] Pogledaj, dušo bogoljubna, tvoga ljubeznivog Spasitelja kako stoi nasrid svoi nepriatelja u priveliku ledu i studeni, koi da[j]e studen i vrućinu, kako plače u po mrkle noći koi prosvitljue nebesa i zemlju i kako sva ova podnosi za pokazati svoju neizmirnu ljubav zovuć te ljubeznivim načinom da mu otvoriš tvoe srdce i dadeš mu tvoju pomoć i utišenje: *Aperi, aperi mihi soror mea, amica mea*![238] O neizmirna ljubavi, koja pridobi Kralja nebeskoga da dođe na svit, podnosit[239] nevolje svitovnje! O neizmirnog veličanstva dobrote koja prignu jednog Boga sasvim bogata da na svitu podnosi svaku veliku potribu! O brez prilike ljubavi, ljubljenje nečuveno i sasvim nesvršeno milosrđe našeg Spasitelja Boga u njegovu noćašnjemu porođenju nama pokazana! *Rex ille caelestis immensae charitatis ardore victus, ineffabili magnitudine suae bonitatis mortalia et dolorifica vulnera accepit. O incomparabilem amorem*! *O inauditam charitatem*! *O maxime infinitam Dei misericordiam*! – ovako gori imenovani Filon Carpatio.[240]

Doli od vrimena, u koe se oti rodit, pridimo sad na misto u komu se rodio.

4. Kad naš Spasitelj sađe s nebesa na zemlju i učini se malakno ditešce u naravi ljuskoj, mogaše učinit da jedan dio **[f 309]** sunca pane s isti nebesa na zemlju, mogaše ga još zvizdam naresit pak se u njemu porodit i posli svog porođenja obrat ga sebi za pribivalište. Mogaše zapovidit priveliku mnoštvu anđela oružanih da siđu s nebesa da mu čuvaju stražu. Mogaše dozvat kralje svega svita da mu poklone i prikažu mu nailipše darove koe imadu u svom kraljestvu, zašto buduć on jedan Bog svemoguć, svašto izvan sebe može učinit. Doli ništa od ovi ne učini neg se

---

[235] Filipović tu više interpretira, nego prevodi biblijski tekst izostavljajući neke dijelove. Usp.: *Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore et cincinni mei guttis noctium.* – *Otvori mi, sestro moja, prijateljice moja, golubice moja, savršena moja, glava mi je puna rose, a kosa noćnih kapi*. Pj 5,2

[236] Chirino, Pedro (1557.-1635.) španjolski isusovac, misionar na Filipinima. Bio je piznat profesor kanonskog prava (Madrid, Rim, Manila) i propovjednik.

[237] *Nalazim se na svijetu kao u vrlo mrkloj i prehladnoj noći.*

[238] *Otvori mi, otvori, sestro moja, prijateljice moja*! Pj 5,2

[239] Corr. ex: prodnosit

[240] *On Kralj nebeski pobijeđen žarom neizmjerne ljubavi smrtne je i bolne rane primio neizrecivom veličinom svoje dobrote. O neuporediva ljubavi*! *O nečuvena ljubavi*! *O neizrecivo milosrđe Božje*! Filone di Carpasia /prema Carpasium na Cipru/ ili Carpato /prema Carpatho otočić između Krete i Rodosa/, živio je u prvoj polovici 5. st., bio je biskup, a slavu je stekao svojim *Komentarima Pjesme nad pjesmama* S. Epiphanii *Commentarium in Canticum canticorum* ili *Expositio in Canticum canticorum*.

još odviše oti porodit i za niko vrime pribivat izvan potribite kuće svoje matere u kojoi bi začet na putu, nek se znade da on biše put po komu imamo ići na nebesa, kako on isti govori: »*Ego sum via*«.[241] Tomači sveti Ivan Zlatousni: *I potribito bratio, put porađa se na putu, jerbo on govori: »Ja jesam put« et necessario, fratres, via generatur in via. Ego sum, inquit, via*.[242] Maskaraše se jedan put Ilija prorok himbenim prorokom lažnog boga Bala i govoraše im: *Vičite glasom većim: Bog bo jest i može bit da gdigod govori oli da je u gostionici oli na putu. Clamate voce majore, Deus enim est et forsitan loquitur aut in diversorio est aut in itinere*.[243] Doli da sad oni himbeni proroci vide našeg Spasitelja noćas malakna rođena mogli bi se zli maskarit i govorit: *Ono tvoj Bog ne govori, nego plače. Vagit infans*.[244] Ono tvoj Bog ne ima ništa u gostionici. *Non erat eis locus in divorsiorio*.[245] Ono tvoj Bog na putu. *Generatur in via*.[246] Ali sa svim tim odgovorio bi im Ilija: *Istina, doli [j]e naš Bog sve ovo učinio da nam se pokaže ljubezniv. Ako [j]e na putu, ovo [j]e otio za pokazat nam svoju ljubav, budući da nam govori da [j]e on put. I potribito [j]e da se put porađa na putu – Ego sum via et necessario via generatur in via*.[247] Ako ne ima mista u gostionici, ovo j[e] oti zašto **[f 309v]** on doša na svit da svakomu pokaže ljubav: *Apparuit benignitas et humanitas Salvatoris nostri Dei*,[248] zašto on dobro poznavao, štono niki reče, da u veliku dvoru ljubav i veličanstvo na istom pristolju ne sto[j]e. *Nec in una sede morantur majestas et amor*.[249] I zašto on bio odredio ne rodit se u dvoru zatvorenu, nego u mistu očitu neka svak njegovu ljubav može gledati. Kako reče S. Grgur papa: *Nullum domus arcta divorsorium occultabat nec secreti recessus erant illi casulae*.[250] Premda on sidi na desnu svoga Otca na nebesi ništa nemanje oti imat po-

---

[241] Isus odgovori: »Ja sam Put« Iv 14,6

[242] *Braćo, on reče: »Ja sam put« i bijaše nužno, da se put rodi na putu.* Usp.: *Et necessario, fratres* (pergit Chrysologus) *Via generatur in via. Ego sum,* inquit, *Via, ut omnis aditus excluderetur erroris, et viator tandem coelum peteret, qui terreni itineris incassum diu sudores pertulerat et labores.* Petrus Chrysologus, *Sermones*.

[243] *U podne im se Ilija naruga i reče*: »*Glasnije vičite, jer on je bog; zauzet je ili ima posla ili je na putu.*« 1 Kr 18,27

[244] *Djetešce plače*.

[245] *Za njih nije bilo mjesta u svratištu.* Lk 2,7

[246] Rađa se na putu.

[247] *Ja sam Put i nužno je da se Put rodi na putu*. Iako Filipović te riječi stavlja u usta proroka Ilije, njih nema u Bibliji.

[248] Apostol Pavao piše Titu: *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri, Dei – A kad se pojavila dobrostivost i čovjekoljublje Spasitelja našeg, Boga*. Tit 3,4

[249] *Na istom se prijestolju ne nalaze visost i ljubav*.

[250] *Nijedno svratište uzdignute kuće nije [ga] skrivalo, niti je ona kućica imala tajnih prolaza*. Ernaldus Bonaevallis, *Liber de cardinalibus operibus* Filipović griješi naznačujući da su to riječi sv. Grgura pape.

tribu od malakna mista za rodit se na zemlji da nami mnoga mista pripravi na nebesi, kako promišlja Poštovani Beda: *Qui ad dextram Patris sedet diversorio loco eget, ut nobis in domo Patris sui multas mansiones prepararet.*[251] Ako, na svrhu, malakan ne govori, nego plače, malakna ga učini neizmirna ljubav njegova da nas nevoljne uzveliča i uzvisi, kako svidoči sveti Bernardo: *Ut faceret magnos, factus est parvus.*[252] »Istina dakle,« – rekao bi Ilija – »o himbeni proroci, da je naš Bog na putu; istina je da ne ima mista u gostionici; istina je da ne govori, nego plače. Doli j[e] pak i istina da se nie od nas, kao vaš od vas zaboravio, neg eno ga svega u ljubavi, u kročini, u dobroti, u mistu očitu da svak može k njemu pristupit, njega pozdravit i od njega sve ko[j]e želi milosti prosit. *Apperuit benignitas et humanitas Salvatoris nostri, Dei. Apperuit omnibus hominibus. Nullum domus arcta divorsorium occultabat nec secreti recessus erant illi casulae.*[253]

5. Pogledaj sad, dušo bogoljubna, s očima pameti tvoje tvoga Spasitelja jednoga Boga gdi se naodi u jednom mistu sasvim potribitu od koga se potribitie imat ne može, u jednom mistu u kom ni pastiri obnoć svoga stada ne držau nego bolje iskau, u jednoj ubogoi spilji u jednoi nečistoi štali. Pogledaj tvog Spasitelja, jednog Boga koi u svojoj ruci nebesa i zemlju drži, koi svaka može, evo gdi se sada za tvoju **[f 310]** ljubav naodi! Jur ono biše jedan skok s nebesa u urtobu pričiste Divice Marie učinio, a evo sad čini drugi iz urobe na golu i studenu zemlju, kako on očitova svojoj bogoljubnoj Birgiti: *Primum gradum feci ex utero in terram nudam et frigidam.*[254] Pogledaj tvog Spasitelja, jednog Boga, Kralja nebeskog, koi za svoje pristolje obra nebesa na komu se od svoi sveti čini gledat, kako sada drugi skok čini [na] zemlju u jasle i u njima malakan leži da nas svekolike učini svete. *Caelum caeli Domino, sedes mihi caelum. Reclinavit eum praesepio.*[255] Jasle su mu bešika u koe se ne bi samo u vrime

---

[251] *On koji sjedi o desnu Oca, nema mjesta u svratištu iako nam je pripravio mnoga prebivališta u kući svoga Oca.* Beda Venerabilis, *In Lucae evangelium expositio*

[252] *Postao je malen da bi druge učinio velikim.* Citat samo djelomično prenosi riječi sv. Bernarda, usp.: *Si ita est, ergo magnus Dominus factus est parvus: ut omittam, quod flagellatus est, quod sputis illitus, quod cruci affixus, quod denique mortuus est.* Bernardus Claraevallensis: *Epistolae*, II, 2

[253] Filipović je s raznih mjesta spleo taj citat. *Pojavila se dobrostivost i čovjekoljublje Spasitelja našeg, Boga.* Tit 3,4 Zatim: *Pojavila se doista milost Božja, spasiteljica svih ljudi.* Tit 2,11 Potom: *Nijedno svratište uzdignute kuće nije [ga] skrivalo, niti je ona kućica imala tajnih prolaza.*

[254] *Prvi sam korak učinio iz utrobe na golu i hladnu zemlju.* Iako sam pažljivo prebrao sve knjige *Otkrivenja* (*Revelationes*) sv. Brigite, nisam taj citat u njima pronašao.

[255] Propovjednik u citatu samo djelomično rabi biblijske izraze. *Caelum caeli Domino terram autem dedit filiis hominum – nebo nebesa dao je Gospodinu, a zemlju sinovima ljudskim.* Pd 115 (113b),10 Potom dodaje: *Prijestolje je moje nebo.* i *Položi ga u jasle.* Lk 2,5

svog porođenja metnuo jedan kralj svitovnji, doli ne bi još ni drugo naipotribitie dite, a u nje bi metnut Kralj nebeski i Stvoritelj svega svita. Pogleda ovo misto naš sveti Jerolim i gledajuć ga ne znade ništa od velika čuda i ljubavi reći, neg se samo poče spominjat od onog što Bog reče Mojsiu da će ga metnut u spilju od kamena. *Ponam te in foramine petrae.*[256] I ovako se od ovog spominjuć onda poče vapit: *Evo, evo u ovu spilju ovako ubogu i potribitu metnuše Spasitelja nebeskoga. Evo u ovoj ga pastiri vidiše. Ecce in hoc parvo foramene Caelorum Conditor natus est; hic visus a pastoribus.*[257] Niti [j]e samo u spilji, nego još i u jasli u koim se živine nerazložite rane, da ljudma povrati razum koi biau izgubili kako živine nerazložite, buduć njega ostavili i netijuć ga poznavat. *Ut Verbum restituat usum rationis in praesepio jumentorum carnis faeno totum se hominum fit pabulum.*[258] Ovako promišlja sveti Bernardo. Doli još lipše, ako se lipše može, sveti Agustin: *On otiše bit jizbina ne samo onih koi po razlogu živu,* **[f 310v]** *nego još oti se pustit blagovat i onima koi življau nerazložito. In praesepio ponitur velut piorum cibaria jumentorum.*[259] Ja ne znam kako se može nać jedno srdce koje neće da se prigne i gane na ljubav svoga Spasitelja, svoga Boga, gledajući ga što on čini za našu ljubav. Ta da bi gledali i jedno malakno, lipo i plemenito ditešce vašeg nepriatelja ležat u ovakom mistu ubogu i potribitu za vašu ljubav, ne bi mogli odolit srdcu da se ne prignete i ne ganete na njegovu ljubav za ljubit ga. Kako ćete dakle moć ne prignut se i ne ganut se na ljubav gledajuć ovako vašeg Spasitelja Boga koi je nailipši i naiplemenitiji od svi sinova ljuski? *Speciosus forma prae filiis hominum.*[260] Koi je u obličiju naipriljubeznie-mu. *Dilectus meus totus desiderabilis.*[261] Koi nam se vas u ljubavi i u do-

---

[256] *Stavit ću te u pukotinu pećine.* Izl 33,22

[257] *Evo Stvoritelj nebesa rođen je u ovoj maloj pećini, ovdje su ga pastiri vidjeli.* Taj se citat ne nalazi u djelima sv. Jeronima.

[258] *Da Riječ obnovi uporabu razuma posta hrana u životinjskim jaslama i sva posta tjelesno sijeno ljudi.* Doslovan se citat ne nalazi u djelima sv Bernardina, ali njegov smisao jest. Usp.: Sed mutavit istam gloriam Dei in similitudinem vituli comedentis fenum. Inde est quod panis angelorum factus est fenum positum in praesepio, appositum nobis tanquam jumentis. *Verbum* quippe *caro factum est (Joan. I, 14)*, et juxta prophetam: *Omnis caro fenum.* st maneat in aeternum &c. Bernardus Claraevallensis, *Sermones in Cantica canticorum*, 4.

[259] *Polažu ga u jasle kao hranu miloj stoci.* Kod sv. Augustine to glasi: *In angusto diversorio nascitur, involutus infantilibus tegumentis in praesepio ponitur, fit cibaria jumentis pauperibus; deinde coeli et terrae Dominus creator Angelorum, omnium visibilium et invisibilium effector et conditor sugit, vagit, nutritur, crescit, tolerat aetatem, occultat majestatem: postea tenetur, contemnitur, flagellatur, illuditur, conspuitur, colaphizatur, spinis coronatur, ligno suspenditur, lancea perforatur.* Augustinus Hipponensis, *De scripturis*, 7.

[260] *Lijep si, najljepši od ljudskih sinova.* Ps 45 (44),3

[261] Filipović je biblijski citat prilagodio, usp.: *Guttur illius suavissimum et totus desiderabilis, talis est dilectus meus. – Govor je njegov najslađi, a sav je ljupkost. Takav je dragi moj.* Pj 5,16

broti ukazao. *Apperuit benignitas et humanitas Salvatoris nostri Dei.*[262] I koi se ovaki ukazao svim ljudma; *apperuit omnibus hominibus.*[263]

6. Ako se pak nije zadovoljno čudnovata ljubav našeg Spasitelja Boga prama nama pokazala ni po vrimenu u koe se oti rodit ni po mistu u kom se rodi, promislimo još i način s koim se rodi. Ne iziskuem ovde načine skrovite zašto, što skrovito nie podobno iziskivat, nemoguć se iznać. Jer da bi se moglo iznać ne bi ni bilo skrovito. Na priliku ne iziskuem je li naš Spasitelj začet po Duhu Svetom? Je li rođen od Divice Marie, zašto sve ovo virujemo i ispovidamo i zato ga ne iziskuem. *Conceptus est de Spiritu Sancto, natus est ex Maria Virgine. Ergo, quod natus est, confitendum est: quomodo natus est, tacendum est, quia, quod secretum est sciri non potest; quod clausum est nescit aperiri; quod singulare est, non refertur exemplis.*[264] Odakle govoraše sveti Agustin da on nie samo mogao dosegnut ova otaistva i način s koim se Isukrst rodio nego još da on nie moga začet ni u pameti način s koim je Rič put učinjena: *Nec potuit iste suspicari, quid sibi velint ea verba: et Verbum caro factum est.*[265] Dakle ovde promislimo oni način koim se **[f 311]** rodio naš Spasitelj koi nam je očitovan i koga možemo znati. Znamo da se rodio malakan oni koi je neizmiran. Znamo da stoi u jaslam oni koga nebesa i zemlja zauzet ne mogu. Znamo da oni kio je neumrli učini se umrli. I ovo nas sve uče bogoslovci. Ova svakolika učini naš Spasitelj u svom noćašnjem porođenju za pokazat nam svoju neizmirnu ljubav. *Propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos Deus, Filium suum misit in similitudinem carnis peccati.*[266] Zato ako davno piva okrunjeni prorok Bogu: »*Velik je naš Gospodin Bog i veoma velike pofale dostojan – Magnus Dominus et laudabilis nimis.*«[267] I

---

[262] *Pojavila se dobrostivost i čovjekoljublje Spasitelja našeg, Boga.* Tit 3,4 zatim

[263] *Objavila se svim ljudima.* prema Tit 2,11

[264] *Začet od Duha Svetoga, rođen od Djevice Marije. Dakle, da je rođen, treba priznati; a kako je rođen o tome treba šutjeti, jer ono što je tajno, to se ne može znati, budući da se ono šro je zatvoreno otvoruit ne umije, niti se ono što je jedino* [iznimka] *uzimlje za primjere.* Usp.: *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine. Spiritus et virgo copula terrena non est, coeleste sed est secretum: hinc est, quod nascitur est divinum. Ergo quod natus est confitendum est, quomodo natus est tacendum est; quia quod secretum est sciri non potest, quod clausum est nescit aperiri, quod singulare est non refertur exemplo.* Petrus Chrysologus, *Sermones.*

[265] *On sam nije mogao naslutiti što žele reći one riječi: I Riječ je tijelo postala.* Kod sv. Augustina čita se u *Ispovijedima*: *Quid autem sacramenti haberet Verbum caro factum (Joan. I, 14), ne suspicari quidem poteram.* Augustinus, *Confessionum libri tredecim*, VI,19

[266] *Zbog svoje prevelike ljubavi, kojom nas je Bog ljubio, poslao je svoga Sina u prilici griješnog tijela.* Usp.: *Juxta mysticum vero sensum, amicus noster, ad quem in nocte necessitatis recurrere debemus, Deus Pater est, qui, ut ait Apostolus, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, misit Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Radulphi Ardentis Pictavi, *In epistolas et evangelia dominicalia homiliae/In Nativit. homilia/.*

[267] »Velik je Jahve, hvale predostojan« Ps 48 (47),2 Također Ps 144,3 i 1Ljet 16,25

posli njega piva sveti Bernardo: *Malakan se učinio naš Spasitelj, naš Bog i zato nam se veoma ljubeznim ukaza – Parvus Dominus et amabilis nimis.*[268]

7. I za poznat još bolje ovi njegov ljubeznivi način s koim se on rodio, nut promislimo njegovu družinu i njegove sluge koe on imade onda kad se rodio. Istina je da se ukazaše anđeli s nebesa u oni čas u koi se rodio. Doli ne ktiše da mu oni koju službu činjau za pomoć ga malakna, nego samo da navistiše pastirom njegovo porođenje i da i[h] dozvaše da mu se dođu poklonit. I ko se s njime u onom potribitu mistu dogodio? Jedna divica koja ga porodi. Jedan starac kog mu Otac nebeski dade za čuvaoca i ranitelja namisto oca, budući se on od matere brez otca rodio. Koju mu pomoć oni mogu dati nalazeći se daleko od njiove potribite kuće i njova doma ubogoga, kad mu ne mogaše u svemu gradu nać jedno malakno misto u jednoj kući gdi bi prinoćili? Ova divica kad joj navisti arkanđeo Gabriel da imadiše začet i porodit ovog svoga sina, onda se toliko začudi i pripade da odma ode k svojoi rodici Elisabeti ištući koe utišenje i sta s njome oko tri miseca dana – kako govori Teofilato: *Tanto attonita miraculo et indigens consolatione mansit apud Elisabetham* **[f 311v]** *circiter tribus mensibus.*[269] Dakle promislite sad ovde ovu prisvetu Divicu što čini videć ovo noćašnje čudo porođenja njezina sina. Videć onog kog poznae kako svog Boga, klanjaše mu se kako Bogu, ljubljaše ga kako Stvoritelja, grljaše ga kako svoga sina. Videć da podnosi protivštine vrimena i neugodnost mista, željaš da mu se čini poštenje kako Bogu i da mu dade misto kako malaknu. Videć s druge strane da se on ktiaše onako porodit, da se on ktiaše onako primit, da se on ktiaše onako u ljubavi pokazat, ona mu se klanjaše kako Bogu, ljubljaše ga kako Stvoritelja i davaše mu pomoć kako svom malaknu i nejaku sinu. Kako promišlja sveti Ciprian: *Maria Dei genitrix et obstetrix devotam dilectae soboli exhibet clientem: attrectat, amplectitur, jungit oscula, porigit mamillam, totum negotium plenum gaudio.*[270] Videć u njegovu božanstvenom obrazu jednu svitlost neiz-

---

[268] *Malešan Gospodin je sasvim mio.* Kod sv. Bernarda: *Non enim hoc loco praedicatur magnus Dominus et laudabilis nimis (Psal. CXLIV, 3), sed parvus Dominus et amabilis nimis, parvulus utique, qui natus est nobis.* Bernardi Claraevallensis, *Sermones in Cantica canticorum.* Filipovićev je prijevod nešto slobodniji.

[269] *Zapanjena tolikim čudom i ne imajući utjehe, ostala je kod Elizabete oko tri mjeseca.*

[270] *Marija, majka i primalja Boga, pokazuje se svome ljubljenom sinu kao pobožni podanik, dodiruje ga, grli, ljubi, daje mu sisu, ispunja mu radosno svaku potrebu.* Ciprijanov se citat, kako upućuje priređivač PL. nalazi kod Ernalda, usp: *Tale elegit fabricator mundi hospitium, hujusmodi habuit delicias sacrae Virginis puerperium. Panniculi pro purpura, pro bysso in ornatu regio laciniae congeruntur, genitrix est et obstetrix, et devotam dilectae soboli exhibet clientelam, attrectat, amplectitur, jungit oscula, porrigit mammam, totum negotium plenum gaudio; nullus dolor, nulla naturae contumelia in puerperio.* Ernaldus Bonaevallis, *Liber de cardinalibus operibus christi usque ad ascensum ejus* (Opp. S. Cypriani ex edit.)

miru koja nadođaše svitlost sunčanu, kako ona očitiova svetoj Birgiti: *A Filio meo lux ineffabilis et splendor exibat, quod sol non esset ei comparabilis.*[271] Odavle se i u njezinu divičanskom obrazu čudnovata svitlost i lipota porađau, kako joj govori Duh Sveti: *Quam pulchra es et decor clarissima in delitiis.*[272] Staše ondi i sveti Jozip veoma začuđen i pristrašen gledajuć ovako otajstvo, drćaše i veseljaše se, smućivaše se i radovaše se od velike svitlosti koja biše u obrazu Divice Marie. Ne smiđaše od stra u nju pogledat, kako kaže sveti Toma de Villanova: *Attonitus Joseph tremebundus adstabat, contremiscit et gaudet, turbatur et exaltat nec suum audet in attolere vultum.*[273] Dakle u ovom porođenju našeg Spasitelja i u ovom mistu drugo se ne poznavaše nego ljubav, nego radost nego veselje. Ljubav našeg Boga s ljubaviu i s poniženstvom njegove Matere pomišana viđaše se. *Cum pia sanctae Matris et devota humilitas et Sancti sanctorum immensa benignitas confederatis affectibus miscerentur,*[274] sve sveti Ciprian. *Ego* **[f 312]** *dilecto meo et ad me conversio ejus.*[275] O neizmirna ljubavi našeg dobrostivog Boga koliko si se ovde neizmirno pokazala! *Apparuit benignitas, apparuit amor hominum!*[276] Ovako se štie u knjgam Svetog pisma grčkoga jezika.

8. Doli svrhu svega ovoga promišljam i ovo da naš ljubeznivi Spasitelj imade i primi sve ovo za svoju slavu: da se porodi u vrime mučno, da se porodi u mistu potribitu i nepodobnu, da se rodi s načinom čudnovatim. Ovako on učini da sveti Ivan evanđelista navisti i proglasi svemu svitu da [j]e ovo njegova privelika slava: *Verbum caro factum est et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre.*[277] Ovo on isti biaše i pria rekao da je njegova slava i uživanje pribivati s ljudma: *Videmus gloriam ejus. Deliciae meae esse cum filiis hominum*, tomači sveti Antun od Padue, *quia deliciae tuae, ut ita dicam, ipsius gloria est esse*

---

[271] *Izlazila je tako neopisivi sjaj i svjetlost od moga Sina da se ona sunčana s njom ne može poreditи.*

[272] *Kako si lijepa i kako si ljupka, o najdraža, među milinama!* Pj 7,7

[273] *Zapanjen Josip stajaše drhteći, drhti i raduje se, zbunjuje se i uznosi ali se ne usuđuje svoj podignut obraz.* Thomas de Villanova (1486.-1555.), profesor u Alcali, Salamanci, a kao provincijal počeo je s misijama u Meksiku. Čuveno je 6 svezaka njegovih propovijedi *Conciones* izrađenih prema nauku tridentskog koncila.

[274] *Mila i pobožna poniznost svete Majke i neizmjerna dobrota Svetog nad svetima međusobno su izmjenjivali združena čuvstva.* Ernaldus Bonaevallis, *Liber de cardinalibus operibus Christi usque ad ascensum ejus.*

[275] Usp.: *Ja pripadam dragome mome i on je željan mene.* Pj 7,11

[276] *Pojavi se dobrostivost, pojavila se ljubav prema ljudima*! Navod je propovjednik čini se bazirao na više puta ovdje citiranom izrazu sv. Pavla apostola u *Poslanici Titu*, usp.: *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei.* Tit 3,4

[277] *I Riječ tijelom postade i nastani se među nama i vidjesmo slavu njegovu – slavu koju ima kao Jedinorođenac od Oca.* Iv 1,14

cum filiis hominum.[278] Prima za svoju slavu i za svoie naslađenja vrime neugodno navlastito za jedno malakno ditešce istom. Prima za svoju slavu misto potribito u komu se rodio. Drži za svoju slavu jasle u koe bi postavljen i uboge svite u koje bi zavien. Govori da je njegova slava stat prid dvima živinam nerazložitim koje ga svoim dahom griu. *Videmus gloriam ejus, quia deliciae suae ipsius gloria est, esse cum filiis hominum*.[279] Ovakvo je njegovo veličanstvo, zašto se učinio najmanji, nainejači i naiubogiji od svi ostali ljudi, kako govori sveti Izidor: *Deus numquam tam magnus, quam cum pusillus*.[280] Zašto: *Parvus Dominus et amabilis nimis*.[281] Sve ovo drži za svoju slavu, zašto u svemu pokaza svoju ljubav. Sve ovo drži za svoje veličanstvo božanstveno, zašto drugi ovaku ljubav pokazati ne može. Sve ovo drži za svoje uzvišenje privisoko, zašto oće, kako u drugim njegovim dili falimo i uzveličaemo njegovo svemogućstvo, mudrost, **[f 312v]** proviđenje i ostale izvrsnosti božanstvene, tako da u ovomu falimo i uzveličaemo njegovu ljubav neizmirnu, ovako Teofilato. Može li se dakle začet veća radost i veće veselje u pameti našoj od ovoga: što se oti naš Spasitelj nama u ljubavi pokazati! Ah, ne može, istinito. Zato i ja vama s anđelom navišćuem veselje priveliko: *Gaudium magnum*.[282] Zašto vam se sa svom ljubavlju rodio noćas Spasitelj! *Quia natus est vobis hodie Salvator mundi. Quia apparuit amor hominum*.[283] Dakle, veselite se i radujte promišljajuć vrime kad se rodio, promišljajuć misto u kom se rodio, promišljajuć način s koim se rodio i naćete da su sva puna ljubavi neizmirne i neizrečene. *Parvus Dominus et amabilis nimis*.[284] Počivam.

Dijo drugi

9. Dođe naš ljubeznivi Spasitelj na svit za pokazat nama svoju čudnovatu ljubav, kako smo jur vidili. Doli, zašto nam je oti pokazat? Slušajte. Filip kralj od Macedonie skupiv voisku uputi se k gradu Bizanciu, koi se sad zove Carigrad. Iziđe međuto prida nj jedan naravni naučitelj i poče

---

[278] *Gledamo njegovu slavu. Radujem se biti sa sinovima ljudskim, jer se ti raduješ da tako kažem, tvoja je slava biti sa sinovima ljudskim.* Sv. Ante Padovanski u svojim propovijedima.

[279] Ponovljen prethodni navod.

[280] *Bog nije nikad tako velik nego kad je tako sićušan.* Citat se ne nalazi u djelima Izidora Seviljskog.

[281] *Malešan Gospodin je sasvim mio.* S. Bernardus, *Sermones in Cantica canticorum.* /Ponovljen citat/

[282] *Veliku radost.* Usp. Lk 2,10

[283] Propovjednik rabi izraze iz Lukina opisa Kristova rođenja, kad se anđeo obraća pastirima. Usp: *Evo javljam vam blagovijest, veliku radost za sav narod*! *Danas vam se u gradu Davidovu rodio Spasitelj* ... Lk 2,10–11 Potom dodaje više puta ponavljani citat: *Jer se pojavila ljubav ljudi*! Usp. Tit 3,4

[284] Taj citat ponavlja kao refren: *Malešan Gospodin je sasvim mio.* Sv. Bernard.

ga pitat: *Kralju, kud ideš s voiskom*? Odgovori mu kralj: *Idem osvoit grad Bizancio, zašto mi je tako omilio da ne imaduć njega, čini mi se, da ništa ne imam*. Tada mu poče govorit oni naučitelj: *Tebi je ovi grad omilio, doli ako ćeš ga uživati valja da i ti omiliš građanom da te oni ljube. Dakle ako oćeš im omilit da tebe ljube da tebe ljubeznivo prime i njiov grad uživaš valja da ostaviš bojna oružia i svu pripravu za rat, pak da uzmeš oružia od ljubavi, slatko zvonenje i pisme ljubeznive ter ćeš jim omilit, oni će te ljubit, ljubeznivo će te dočekat i ljubeznivo ćeš njiov grad uživat. Quia redamari cupiunt, haud quamquam cum gladiis venire solent ad fores amatorum, amantes enim non egent bellicis instrumentis, sed egent civilibus*.[285] Premda naš Spasitelj čini se veće puta vidit na svitu s oružjem od pokaranja u ratu i još s istim pokaranjem, **[f 313]** ništa nemanje njegov se strah ne poznavaše na svitu, biaše se jur po zloći ljuskoi izgubio. Rad toga odredi njegova ljubav da ga čini doć ljubezniva na svit jedabi ga svit ljubio, kako promišlja sveti Petar Krisolog: *Sic ergo nasci voluit, qui voluit amari*.[286] Odredi da dođe na svit Sin Božiji da nam digne stra nepodobni da nam podili svoje milosti božanstvene i da[dne] nam ustranoviti ljubav u srdcu prama njemu i prama našem Isukrstu, kako pita i odgovara isti Krisolog: *Qualiter venire debuit, qui voluit apportare gratiam, timorem pellere, quaerere charitatem*? *Sic ergo nasci voluit, qui voluit amari*.[287] Odredi da nam se on ukaže sa svom ljubavju božanstvenom da ga mi ljubimo sa svim našim srdcem, kako promišlja sveti Agustin: *Maxime propterea Christus advenit ut cognosceret homo quantum eum diligat Deus; et ideo cognosceret, ut in ejus amarem, a quo prior dilectus est, inardesceret.*[288] Mogaše on sać s nebesa na zemlju s oružiem od boja i strahom veličanstva, doli ne kti neg s ljubavju privelikom, kakvu znadiše pokazat jedan Bog sasvim ljubezniv, zašto biše doša iskat našu ljubav priveliku. *Sic ergo nasci voluit, qui voluit amari*.[289]

10. Neimam ovde vikat ni karat, budući da je danas dan od radosti i veselja, doli da bi i vika i karao, boim se da bi imao svaki razlog. Zašto, buduć nas naš Spasitelj toliko vele ljubi da se učini čovik, da čovika učini Bogom kako govori sveti Agustin: *Deus factus est homo, ut homo fieret*

---

[285] *Tko želi da mu se uzvrati ljubav nipošto ne običava na vrata voljenih ići s mačevima, jer voljeni nemaju potrebe od bojnih sprava, nego potrebuju uljuđenost.*

[286] *Tako se htio roditi zato, jer je želio biti voljen*. Petri Chrysologi, *Sermones, sermo* CLVIII.

[287] *Kako je trebao doći onaj koji je htio sa sobom donijeti milost, strah odstraniti i tražiti ljubav*? *Tako se htio roditi zato, jer je želio biti voljen*. Ibidem

[288] *Krist je došao ponajviše zato da čovjek upozna kako mnogo ga Bog ljubi, i stoga da bi kad spozna usplamtio ljubavlju prema njemu koji ga je prvi ljubio*. Augustinus, *De catechizandis rudibus liber unus*.

[289] *Tako se htio roditi zato, jer je želio biti voljen*. Ponovljeni citat.

Deus.[290] I mi ćemo doista imat njega vele ljubit obslužujući njegove svete zapovidi u ove svete dneve, budući da se on naiveće ljubi po obsluženju njegovih svetih zapovidi, kako govori sveti Grgur papa: *Probatio dilectionis, exhibitio est operis*.[291] A vi nit obslužuete njegove svete zapovidi nit po njiovu obsluženju ukazuete da ga veoma ljubite, nego da ga po njiovu neobsluženju u ove svete dneve naiveće vriđate i pogrđuete. Zašto jur i vi svi dobro poznate da u ove **[f 313v]** svete dneve naiveće među krstiani kraljuju proždrlsva, pianstva, zakletve, pogledi nepošteni, nečista govorenja i druga ovim prilična. Doli ne imaduć se ovde, kako sam rekao, karat, evo ova ostavljam na stranu i samo vas ponukuem da u ove svete dneve i u sve vrime vašeg života obslužuete zapovidi našeg Spasitelja i da po njiovu obsluženju njega sa svim srdcem ljubite. Zašto ako vas naš Spasitelj, jedan Bog, ovako za nas malakan, nejaki i ljubezniv učinjen ne prigne da ga sa svim srdcem ljubite, nemiliji ste od svake živine, nemilostiviji od svake zviri, tvrđi od svakog najtvrđeg kamena, kako još promišlja gori rečeni sveti Petar Krizolog: *Infantia quam barbariem non vincit, quam feritatem non mitigat, quam duritiem non resolvit, quid amoris non expostulat, quidnam affectionis non extorquet*?[292] Zašto ako ga malakna, nejakog i ljubezniva za nas učinjena ne bismo sa svim srdcem ljubili mi bismo se sasvim nepristojni i sramotni našli, mi bi se njemu sasvim neharni i nepoznani ukazali, kako od sebe istoga govori isti veće puta imenovani sveti Petar Krisolog: *O me impudicum, o me ingratum, si ego talem non diligam*.[293] Zašto na svrhu ako ga malakna, nejakog i ljubezniva za nas učinjena ne bismo sa svim srdcem ljubili, palo bi svrhu nas svako proklestvo svetog Pavla apoštola koi svakom govori da je proklet s nebesa koi ne ljubi Isusa. *Anathema ei, qui non diligit Jesum*![294]

Ah, naš ljubljeni Spasitelju, metni u naša srdca jednu iskru tvoje ljubavi božanstvene da te možemo ljubit onako kako ti želiš! Ah, Divico prisveta, zarad one tvoje radosti koju si imala u tvom srdcu držeći u tvoim rukam tvog malakna božanstvenog sina, isprosi nam od njeg da ga ljubimo kako on oće na svitu jeda bismo ga u vik s tobom ljubili na nebesi. Tako budi. Svrha.

Transkript, komentari i bilješke: ***Pavao Knezović***

---

[290] *Bog je postao čovjek, da bi čovjek postao Bog*! Auctor incertus (Augustinus?), *Sermo in Natali Domini*, 12.I

[291] *Provjeravanje ljubavi iskazuje se djelima*. Gregorius, *Operum*, Pars prima, 1, 1.

[292] *Kako veliku ne savlada surovost djetešce, kliko li divljaštvo smekša, koju li tvrdoću ne smekša, što li ne zatraži od ljubavi, što li ne iskamči od osjećaja*? Petri Chrysologi, *Sermones, sermo* CLVIII.

[293] *O koliki sam besramnik! Koliki nezahvalnik, ako ne ljubim takvoga*! Krizologa citira Gillebertus de Hoilandia, *Sermones in Canticum Salomonis*, *Sermo XX*.

[294] *Neka je proklet tko ne voli Isusa*!

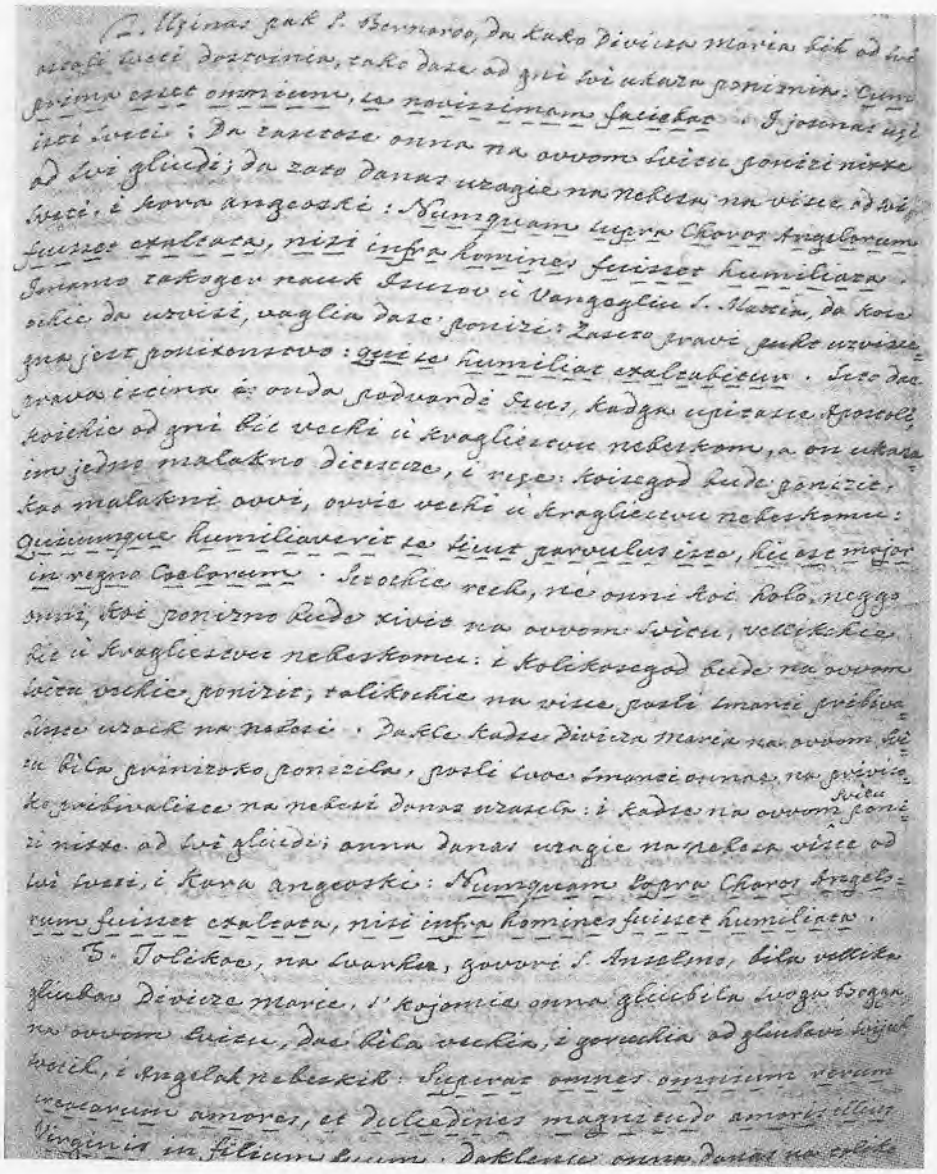

Rukopis J. Filipovića iz Kodeksa E

Karlo Jurišić

O. FRA JERONIM FILIPOVIĆ*

Uvod

O fra Jeronimu Filipoviću u posljednjih 120-tak godina pisalo je više pisaca, pretežno franjevaca, ali uvijek kratko i uzgred. Koliko mi je poznato, prvi se u tiskanim djelima osvrnuo na Filipovićev život i rad dalmatinski franjevački povjesničar *Donat Fabjanić* u brošurici *Patriotti illustri*, Venezia, 1846, u kojoj je između osmorice zaslužnih muževa za Zadar i Dalmaciju prikazao i našega fra Jeronima (30–31 str.).[1] Poslije Fabjanića o Filipoviću su pisali slijedeći naši franjevački pisci: *Lulić A.*,[2] *Milinović Š.*,[3] *Zlatović S.*,[4] *Marković I.*,[5] *Baćić P.*,[6] *Jelenić J.*,[7] *Petrov S.*,[8] *Balić K.*,[9] i *Crnica A.*[10]

U djelima pretežno svjetovnoga karaktera Filipovića spominju: *Kukuljević*,[11] *Šafařik-Jireček*,[12] *Ljubić Š.*,[13] *Filipović M.*,[14] i *Kombol M.*[15] Naš

---

* Tekst je u nepromjenjenome obliku prenesen iz »Sinjske spomenice 1715 – 1965«, Sinj 1965., str. 257–278.

[1] To su slijedeća osmorica: Muzio Callini, Minucio de Minuci, Vincenzo Zmaievich, Matteo Caraman, Giovanni Giurovich; Antonio Kadcich, Filippovich p. Girolamo i Babich p. Tomaso (n. d., 7–33).

[2] *Lulich A.* Stato della Dalmata francescana provincia del SS. Redentore, Split 1857, 52. – *Isti*, Memorie della Francescana provincia del SS. Redentore in Dalmacia, Split, 1867, 54.

[3] *Milinović S.*, O Sinju u Dalmaciji s okolišnimi starinami, Kukuljevićev ARKIV ZA POVJESTNICU JUGOSLAVENSKU, VII Zagreb 1863, 136–137. Tu je autor skoro doslovno prenio, što je o našemu Filipoviću napisao fra Petar Filipović u rukopisu »Archivium conventus... Signi«, 25–26, u arhivu samostana Sinj (kratica ASS).

[4] *Zlatović S.* Franovci Države Presvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji, Zagreb, 1888, 268–270, 471.

[5] *Marković I.*, Sinj i njegovo slavlje god. 1887 – Spomen – knjiga, Zagreb 1898, 56–57.

[6] *Baćić P. K.*, Spomen – knjiga franjevačkoga gimnazija u Sinju, Sarajevo 1905, 22.

[7] *Jelinić J.*, Bio-biliografija franjevaca Bosne Srebreničke, I, Zagreb, 1925, 94–99.

[8] Objelodanjen u Bullettino, X, 1877. str. 25. slave Marijine, Šibenik 1928, 61–62.

[9] *Balić K.*, Kroz Marijin Perivoj – Štovanje Bl. Djevice Marije u franj. Provinciji Presv. Otkupitelja, Šibenik 1931, 51–53.

[10] *Crnica A.*, Naša Gospa od zdravlja i njezina slava, BOGOSLOVNA BIBLIOTEKA MAKARSKA, III, Šibenik 1939, 105–106, 359–362.

[11] *Kukuljević I.*, Bibliografija hrvatska, I, Zagreb 1860, 38–39.

[12] *Šafařik – Jireček*, Geschichte der südslawischen Literatur, II, 1864, 146, 221, 254.

[13] *Ljubić Š.*, *Ogledalo* književne povijesti jugoslavjanske, II, Rijeka 1869, 420, 463.

[14] *Filipović M.*, Rama u Bosni, SRPSKA AKADEMIJA, Beograd 1955, 32.

[15] *Kombol M.*, Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda, MATICA HRVATSKA, Zagreb 1945, 334, 336; izd. 2, 1961, 347, 349.

je fra Jeronim također uvršten jezgrovitim napisima u Stanojevićevoj *Narodnoj enciklopediji*[16] i u zborniku »Znamenitih i zaslužnih Hrvata«.[17]

Uza sve navedene radove mi do danas o fra Jeronimu Filipoviću nemamo nikakve, pa ni kraće, monografije!

Na poticaj Filipovićeva 72. nasljednika u službi provincijala mp. O. fra Jerke Lovrića prihvatio sam se zadatka, da u ovome sinjskom zborniku prikažem život i rad jednoga od najjačih duhova, što su ikada živjeli u Sinju. Jedan od razloga za to jest i činjenica, da se s jubilarnom 250-godišnjicom sinjske pobjede nad Turcima poklapa i *200-godišnjica smrti ovoga znamenitog muža*, pa je stoga red u ovome zborniku upravo Filipovićevoj uspomeni posvetiti veću pažnju nego li možda ijednome drugome sinu Sinja i Cetine!

U ovome radu nastojao sam donijeti nešto iscrpniji prikaz Filipovićeva života i rada provjerivši tvrdnje dosadašnjih pisaca. Bilo je također potrebito utvrditi njegovu štampanu i rukopisnu bibliografiju, do koje se moglo doći. Uza sve to ovaj rad – zbog kratkoće vremena što ga je pisao imao na raspolaganju – ne prelazi okvire referata. Ukoliko bi ovaj mali trud potakao nekoga da Filipovića temeljito obradi u opširnoj kritičkoj monografiji, u kojoj bi nam u prvom redu dao analizu i ocjenu njegovih djela, što bi bio potreban i koristan posao – onda bi slijedeće stranice postigle svoju pravu svrhu.

I. Život

Kačićeva tvrdnja da su većina dalmatinskih junaka i drugih znamenitih ljudi porijeklom iz Bosne ili Hercegovine, i u ovom slučaju je istinita. Sinjanin fra Jeronim Filipović jest rodom Bosanac iz starodrevne Rame, kako on to sam naglašava potpisujući se ne samo privatno nego i na svojim tiskanim djelima: Fra Jerolim Filipović iz Rame.

Da doista znamo glavnije podatke iz njegova života, to imamo zahvaliti u prvome redu njegovu suplemenjaku i suvremeniku fra Petru Filipoviću (Ramljane,? – Sinj, 8. II. 1769.), koji je kao provincijal prigodom fra Jeronimove smrti napisao značajnu okružnicu o pokojniku,[18] a u sinjskome arhivu ostavio je o njemu i još neke vijesti.[19]

---

[16] *Stanojević St.*, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, I, Zagreb, 671; autor napisa o f. J. F. jest fra Julijan Jelenić.

[17] »Znameniti i zaslužni Hrvati, te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925«, 80; autor f. Jure Božitković.

[18] Arhiv samostana u Makarskoj (= ASM), T. 3.

[19] Isp. rukopisnu knjigu »Archivium conventus osim Sancti Petri Ramae in Bosna nunc autem Sanctae Mariae in coelum assumptae Signi in Dalmatia«, započetu 1756, 25–26; te u istoj knjizi s protivne strane 9 i 13.

Filipović se rodio u Rami, ali ne znamo u kojemu selu ramske krajine.[20] Otac mu se zvao Jakov, a majka Doroteja.

Nije nam poznat datum Jeronimova rođenja, a u određivanju godine autori se jako razilaze: tako Lulić i Zlatović tvrde da je rođen 1685, Baćić i Petrov 1686, Božitković 1687, dok Jelenić i Crnica drže sigurnom 1688. godinu.[21] Ova su se dva posljednja pisca približila istini, jer svoju tvrdnju – kao prije njih i Milinović – temelje na prvome Jeronimovu biografu, koji je zabilježio da je on rođen 1688.[22] Ne može se, međutim, ni 1688. uzeti kao sasvim sigurna godina Filipovićeva rođenja. Treba, naime, opaziti da i sami biograf fra Petar u hitno pisanoj osmrtnici kaže, da je fra Jeronim umro u 78. g. života,[23] dok u nešto kasnije pisanoj biografiji veli da je umro u 77. godini.[24]

Držim da nam je pitanje godine svoga rođenja donekle riješio sami fra Jeronim, kada je u posveti 3. dijela svoga Pripovijedanja, koju je datirao »pod Signem na 25. Travna 1765.«, u stihovima ustvrdio da ima »sedamdeset i šest lita.«[25] To znači da bi naš fra Jeronim bio rođen najvjerovatnije u prvoj polovici 1689. tako da je, kada je nakon 7 i po mjeseci iste godine umro, doista mogao imati nenavršenih 77. godina. Ali, mogao se je naš Filipović roditi i u drugoj polovici 1688. Stoga smo godinu njegova rođenja označili 1688. ili 1689. Druge su godine isključene!*

Nije nam se sačuvala ni Filipovićeva krštenica, pa ne znamo ništo o njegovu krštenju, kao ni o imenu koje je tada dobio. Znamo samo da je već u ranome djetinjstvu izgubio oca. Možda je Jakov Filipović poginuo u kakvome okršaju, koje su u doba krvavoga morejskoga ili bečkoga rata (1684–1699) na dinarskome području vodile različite kršćanske i turske čete. Za vrijeme toga dugotrajnoga rata bile su u pograničnim krajevima Bosne, Hercegovine i Dalmacije takve prilike, da je tridesetak hiljada kršćanskoga življa bilo prisiljeno ostaviti zavičaj na području turskoga carstva i uskočiti na teritorij kršćanske mletačke države.[26]

---

[20] »Starinski mrtvar obiteli zaostružke od 1508 do 1807«, pod danom 10. M. Decembris za našega Filipovića kaže da je »a Rama loco *Impodumber* (?) dicto (AS Zaostrog), dok pučka predaja u Rami hoće, da je rođen u selu *Proslap*, zaseoku Lučićima, gdje i danas žive Filipovići, koji se zovu i Šišićima. (Posljednje podatke zahvaljujem ramskome gvardijanu dru fra Eduardu Žiliću; pisma od 13. II. i 2. III. 1965).

[21] *Baćić*, Nekrolog, Spomen-knjiga pokojnih Redovnika – Franovaca Provincije Presvetoga Odkupitelja u Dalmaciji od davnijih godina do god. 1924 (rukopis u dva primjerka u arhivima Sinj i Visovac); ostale pisce vidi kod gore navedenih bilježaka U/2–9.

[22] Isp. bilj. I/2.

[23] Isp. bilj. I/1.

[24] Isp. bilj. I/2.

[25] *Filipović J.*, Pripovijedanje nauka krstjanskoga III, Mleci 1765, VIII.

* Vidi tekst Karla Kosora u ovome Zborniku.

[26] *Stanojević G.*, Dalmacija u doba morejskoga rata 1684–1699, VOJNO DELO, Beograd 1962, 128.

U moru tih izbjeglica bila je i udovica Doroteja Filipović, koja se sa svojim nejakim sinom nastanila u Sinju. Ne znamo kada je to bilo. Zlatović, Crnica i drugi Dorotejinu seobu povezuju s velikom seobom franjevaca i naroda, koja se zbila u drugoj polovici listopada 1687.[27] Ali to ne odgovara istini, jer se tada fra Jeronim nije još ni rodio.

Kada su se ramski franjevci nakon lutanja od više godina (Dugopolje – Klis – Sustjepan u Splitu) konačno nastanili u Sinju,[28] gdje su sa sjeverne strane tvrđave podigli prvi ševarati samostančić, siromašna udovica Filipovićka slala je svoga sinčića k fratrima na nauk i odgoj.

Plemeniti i nadareni dječak zavoli franjevce i njihov život, pa u dobi od nekih 17. godina, upravo 25. IV. 1706. obuče franjevački habit u starome samostančiću sv. Franje pod Sinjem zajedno sa svojih pet drugova: f. Ivanom Vuletićem, f. Nikolom Brčićem, f. Franom Jurjevićem i f. Ivanom Aničićem.[29] Nakon što je u Sinju s uspjehom dovršio godinu novicijata i položio zavjete za vrijeme gvardijanstva čuvenoga fra Pavla Vučkovića, starješine ga pošalju u Makarsku na studij filozofije, gdje mu je od 1708. bio učitelj poznati hrvatski pisac fra Lovro Šitović. Ne znamo kada je i gdje je bio zaređen za svećenika. To je moglo biti i u domovini, premda Zlatović tvrdi da je svećenikom postao u Perugi.[30]

Viši bogoslovski studij fra Jeronim je nastavio u inozemstvu, i to u Perugi, a dovršio u Rimu u središnjem samostanu Ara coeli.[31] Tu je također između stranih kandidata dobio natječaj za profesora filozofije, pa je tu službu s odličnim uspjehom vršio u franjevačkome samostanu Svih Svetih u Firenci.

Vrsnoga mladog profesora uprava Reda je iz Firence poslala u Poljsku za generalnoga lektura bogoslovije u Lavovu. Međutim, ondašnje prometne i klimatske prilike nisu mu dale da prijeđe poljsku granicu, pa je slučaj javio u Rim. Starješinstvo za Lavov odredi nekoga talijanskog franjevca, a Filipovića stavi na raspolaganje provincijalu Bosne Srebrene. Ovaj mu 1721. povjeri službu profesora na nedavno otvorenoj bogoslovnoj školi u samostanu sv. Lovre u Šibeniku.[32] Tu je Filipović djelovao

---

[27] *Zlatović*, Franovci, 268; Crnica, Naša Gospa, 359. – Dok se je nekoć držalo, da se je ta seoba izvršila pod uticajem i vodstvom Stojana Jankovića (*Petrov*, Gospa SInjska – Povijest sinjskog prošteništa, H. K. DRUŠTVO SV. JERONIMA, knj. 259, Zagreb 1928, 19–20), dotle je u novije doba dokazano, da je Janković već dva mjeseca prije seoba poginuo, a da je seobu omogućila kršćanska vojska, koju je na molbu ramskih franjevaca poslao generalni providur mletačke konjice *Antonio Zeno*. Isp. *Desnica B.*, Istorija kotarskih uskoka, II, SRPSKA AKADEMIJA, Beograd 1951, 188–192, 198–200.

[28] *Petrov*, Gospa Sinjska, 21–22.

[29] Liber archivialis provinciae – rukopis ASM (= *LAMP*), 60.

[30] Franovci, 268.

[31] LAPM, 300.

[32] LAPM, 136.

1721–1724. kao provincijalni lektor, a kada je šibenska bogoslovija 1725. podignuta na *generalni studij drugoga reda*, naš je fra Jeronim na istoj školi radio kao generalni lektor sve do 1732.[33]

Kapitul je Bosne Srebrene svršetkom kolovoza 1732. našemu Filipoviću povjerio službu lektura na generalnome studiju I. Reda u Budimu. Međutim, već krajem 1734. fra Jeronima ne nalazimo više u službi profesora u Budimu, gdje je inače već bio postigao jubilaciju, tj. počasni naslov »jubilarnoga lektura« nakon 10 godina profesorske službe.[34]

Međuvremeno je vrhovna uprava Reda u dva puta fra Jeronimu povjerila delikatna službu generalnog pohoditelja: 1726. u vlastitoj provinciji Bosni Srebrenoj, a 1734. u Bugarskoj.[35]

Tada su se u Rimu spremale velike odluke o sudbini franjevaca od Karpata do Jadrana, koji su se nalazili u jednoj provinciji, a razdijeljeni u više država. Nakon dugih ispitivanja i priprava odlukom Sv. Stolice velika provincija Bosne Srebrene 1735. razdijeljena je na tri manje: bosansko-slavonska s 11 samostana, ugarsku sv. Ivana Kapistrana također s 11 samostana i dalmatinsku sv. Kaja s 9 samostana.[36] Prema ustanovama Reda general fra Josip od Ebore novoustanovljenim provincijama imenovao je provincijale i definitore. Za provincijala u Dalmaciji odlukom od 22. I. 1735. iz rimskoga samostana Aracoeli imenuje »P. O. f. Jeronima iz Rame, jubilarnoga lektora sv. Bogoslovlja, a čije pobožnosti, ljubavi i znanja najviše u Gospodinu očekujemo«.[37] Prvi provincijal tek osnovane provincije sazvao je 19. VI. 1735. prvi kapitul u Sinj, na kojemu su imenovani novi niži starješine i stvorene dalekosežne odluke za život mlade provincije.[38]

Službu provincijala Filipović je vršio od lipnja 1735. do ljeta 1738. Kroz to je vrijeme prvi provincijal uložio sve sile oko podizanja školstva i redovničke discipline. Godine 1736. pohodio je cijelu provinciju. Osim kapitula 1735. sazvao je još dvije kongregacije: 3. VI. 1736. u Zaostrogu i 8. VI. 1737. u Kninu. Unapređivao je redovničke kuće u Imotskome i Sumartinu, a osobito ono u središtu Dalmacije na Dobrome u Splitu, koja je 27. IV. 1736. proglašena samostanom.[39]

U doba spomenute diobe Bosne Srebrene i u Rimu i u Dalmaciji živjela je nada, da će cijela Bosna i Hercegovina doskora biti oslobođena

[33] LAPM, 163, 167, 211, 219, 224.
[34] LAPM, 231, 233, 248.
[35] LAPM, 184–185, 300.
[36] LAPM, 270–271.
[37] LAPM, 271–272.
[38] LAPM, 300–303
[39] LAPM, 300–318; *Crnica*, Naša Gospa, 86–89.

od Turaka. U toj nadi spomenuti general Reda posebnom odlukom od 22. I. 1735. odredio je da granica između nove dalmatinske provincije i stare Bosne Srebrene ide rijekom Ramom.[40] Na temelju te odluke provincijal Filipović je živo nastojao da bosanska provincija svakako prepusti njegovoj provinciji *ona mjesta u Turskoj Dalmaciji*, koja su u granicama Provincije sv. Kaja, a *vrlo udaljena od granica Bosne*, i to: 1. Glamoč, 2. Livno, 3. Duvno, 4. Mostar, 5. Ljubuški, 6. Počitelj, 7. Popovo i 8. Trebinje.[41] Razvoj događaja nije dozvolio da se ikada izvrši odluka generala Josipa od Ebore i želja provincijala Filipovića. »Turska Dalmacija« je i dalje ostala pod Turčinom i zauvijek u sklopu Herceg-Bosne.

Nakon izvršene službe provincijastva 1738. fra Jeronim se vjerojatno nastanio u Sinju, gdje ga 1742–1745. nalazimo kao lektora filozofije,[42] a 1747. kao propovjednika »ad libitum«.[43] Tu ga je vjerojatno zatekao *ponovni izbor za provincijala* 26. VII. 1751. Značajno je da je taj izbor uslijedio na prvome kapitulu, koji je održao nakon što je u Mlecima 1750. bila objelodanjena prva knjiga Filipovićeva »Pripovidanja nauka krstjanskoga«. Nažalost nam je djelovanje Filipovićevo za vrijeme njegova drugoga provincijalstva slabije poznato, jer je prostor u LAPM 1751–1754. ostao do danas prazan! Spomenimo samo to, da je na definitorijalnome zboru u Zaostrogu 26. VI 1752. na prvome mjestu odlučeno da se obnovi odluka kongregacije u Sinju iz 1749., da svi mladići moraju naučit bosančicu, te da se klerici ne smiju rediti, a mladići primiti u red, ako ne budu znali svoje narodno pismo.[44]

Svršivši drugo provincijalstvo Filipović se nastanio u Splitu na Dobrome. Tu je bio jedan od inicijatora za gradnju nove crkve Gospe od zdravlja, kojoj je 29. IX. 1759. bio blagoslovljen temeljni kamen. On je tom prigodom održao značajan govor.[45]

Filipović je još dvaput bio generalov povjerenik-vizitator, i to 1755. u Bosni,[46] a 1757. u vlastitoj provinciji.[47]

---

[40] LAPM, 272–273.

[41] ASM, theca VI, F. 38–39.

[42] LAPM, 344, 354, 366.

[43] LAPM, 380.

[44] Odluka iz 1752 glasi: »Primo Rinuova questo Diffrio, tutto cio, che dalli passati fu stabilito appoggiando alla vigilanza del Ministro Provle, che il tutto sia esattamente osservato. In specialita poi rinnovasi ili decreto fatto nella Congregedi Sign sotto il Provalato decorso, che tutti i giovani imparino a scriver in illirico, ne che li chierici passino all' Oridnazioni, se non auranno imparato, e li putti non si vestano, se scirver in illirico non sapranno«. ASM, Tx. 3.

[45] *Crnica*, Naša Gospa, 105, 119.

[46] Tada je Filipović kao posrednik u sporu između slavonskih i bosanskih franjevaca spasio autnomiju posljednjih. *Jelinić*, Bio-bibliografija, 97.

[47] LAPM, 459.

Zadnje godine života fra Jeronim je proveo u svome zavičajnome samostanu u Sinju pod Kamičkom. Sinjski je samostan, u kojem se odgojio i obukao, Filipović na osobiti način volio. Tu je on držao svoja dva kapitula 1738. i 1754. Tu je najveći dio života proveo. Tu je stvorio svoje životno djelo. U Sinjskome svetištu je ostavio vidljivi ttrag svoje ljubavi prema Gospi Sinjskoj – veliki barokni srebrni *okvir* njezine slike, što ga je 1748. dao skovati u Mlecima za 200 cekina.[48] U sinjskome samostanu toga velikoga Sinjanina snašla je smrt 10. XII. 1675.[49] Marković kaže da je umro »od nenadnje«.[50]

Braća su tijelo svoga prvoga provincijala i oca provincije »pošteno ukopali« – kaže ljetopisac[51] – u zajedničku franjevačku grobnicu, koja se tada nalazila u ondašnjem koru crkve Gospe Sinjske, tj. ispod ili iza današnjega velikoga oltara.[52]

II. Književni rad

Fra Jeronim Filipović, čovjek neobične duševne energije i staloženosti, uza svoj glavni posao profesora ili starješine, kroz cijeli se život marljivo bavio književnim radom različitoga sadržaja i oblika: dok je s jedne strane pisao djela za širu kršćansku prosvjetu i pučku pobožnost pa i pjesmice sastavljao, dotle je s druge strane izrađivao filozofsko-teološka znanstvena djela u duhu franjevačkog skolastičnog filozofa Ivana Duns Skota. Međutim je njegov najveći i najznačajniji rad kerigmatički: izrekao je, napisao i tiskao mnoštvo propovijedi. I upravo je po tim djelima najviše poznat.

Ovdje ćemo najprije prikazati njegova poznata objelodanjena djela, a zatim ona koja su sačuvana u rukopisu. Kod navađanja tiskanih djela držat ćemo se kronološkog reda.

---

[48] *Filipović P.*, Descriptio Miraculosae imaginis Beatissimae Virginis Mariae, quae apud Fratres Minores in Suburbio Sign singulari devotione a Fidelibus tam incolis, quam advenis summe colitur, ac veneratur, MDCCLVI, – rukopis u spomenutoj knjizi »Archivium conventus... Signi« (ASS), 9, 13 otraga.

[49] »Arch. conv. Signi«, 26.

[50] *Marković*, Sinj i njegovo slavlje, 57.

[51] Isp. bilj. I/31.

[52] Godine 1876 srušen je stari veliki oltar i nešto dalje na istok od njegova položaja podignut današnji *novi oltar* od dvojbenoga mramora, koji je izradio Franjo Monti iz Splita (*Marković*, Slavlje, 53). Možda je tada franjevačka grobnica ostala ispod velikoga oltara.

A. Tiskana djela

1. – PUT KRIŽA, Budim 1730. 106 s.[53]

Premda djelo spominju skoro svi gore pomenuti pisci od Kukuljevića do Crnice, ipak nam je danas poznato samo po naslovu i po gore navedenim podacima. Uz sva nastojanja nisam ga mogao pronaći po našim bibliotekama u Dalmaciji. Ni Jelenić ga kod sastavljanja svoje Bio-bibliografije nije imao u rukama.[54] Prema izvještaju Nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu ne posjeduje ga ni njihova, ni Metropolitanska biblioteka, a ne spominju ga ni mađarske bibliografije, kojima raspolaže navedena knjižnica.[55]

Uza sve to uvjeren sam da je Filipović doista izdao navedeni Put križa. To djelo, naime, spominje jedna listina iz samostanskoga arhiva u Makarskoj, koja je pisana mnogo prije Kukuljevićeva bibliografije, tj. već početkom 19. st. Listina ima naslov: »Catalogus Religiosorum Provinciae Ssmi Redemptoris, qui aliqua opera in lucem dederunt«. Popis navodi djela desetorice franjevaca Provincije Presv. Otkupitelja, koja su nastala ili tiskana u 18. st. Našemu Filipoviću sastavljač popisa osim Pripovidanja pripisuje još samo »Libellum sub titulo *Puut Krixa* Illirice«.[56]

Za djelom treba tragati pa će se možda ipak jednom pronaći![57]

2. – PRIPOVIDANJE NAUKA KRŠĆANSKOGA,
Knjige prve, Mleci 1750;
Knjige druge, Mleci 1759;
Knjige treće, Mleci 1765.

»Pripovidanje nauka kršćanskoga«, koje je Filipović kroz posljednjih petnaest godina svoga života objelodanio u tri dijela, njegovo je *životno djelo*, po kome je fra Jeronim zauzeo iskanuto mjesto u povijesti naše

---

[53] *Kukuljević*, Bibliografija hrvatska, 38.

[54] *Jelenić J.*, Bio-bibliografija franjevaca Bosne Srebreničke, I, Zagreb 1925, 98.

[55] Pismo upravljeno piscu 13. II. 1965 pod br. 13/29–1965.

[56] ASM, bez signature. U listini su navedeni pisci: Babić, Filipović Jeronim, Knežević P., Lovre od Ljubuškoga (Šitović), Kačić-Miošić A., Vladimirović L, Filipović Petar, Jurin J. i Badrić S. Među njima je najmlađi Jurin (1730–1801), za koga sastavljač kataloga kaže da ga je ugrabila smrt, dok je upravo imao tiskati svoj rječnik.

[57] Ovdje je potrebito spomenuti Jelenićevu pretpostavku, da bi se Kukuljevićevi podaci o dosada nepronađenome Filipovićevu Put križa mogli vrlo lako odnositi na anonimni Put križa, koji se 1734 izašao u Budimu pod slijedećim dugim naslovom: Pilatove do Kalvarie. S' prilikom ottaistvah muke uregien. Koije put postavglien u manastirij, i carqua reeda svetoga ocza Franczescka od obsluxegnia provinczie Bosne Srebarnicze. S' dopusschegniem starescinah. U Budimu po Ivanu Giurgiu Nottenstein, Stampaturu 1734. S' harcsom istoga.« *Jelenić*, Bio-bibliografija, 98. 282 b.

hrvatske kršćanske kulture, pa je potrebno da ga opišemo u glavnim obrisima.

Sve tri knjige Pripovidanja Filipović je tiskao u ondašnjemu političkome i kulturnome središtu mletačke Dalmacije – u *Mlecima*, u tiskari *Šimuna Occhi*.

Prvu knjigu »Svrhu vire i ufanja«, koja sadrži XXXII + 584 strane sa *110 pripovijedi*, autor je izdao 1750., kada je već prešao 60. godinu života, a posvetio ju je jednome od glavnih sakupljača građe za Riceputti-Farlatijev »Illyricum Sacrum« i osnivaču glagoljaškoga sjemeništa u Priku, Rabljaninu *Pacifiku Bizzi* (1696–1756), »arcibiskupu splitskomu, Dalmacije i sve Hrvatske prvostolniku«. Jedan od razloga, zbog kojih je autor knjigu posvetio nadbiskupu Bizzi, jest njegova »pomlja i nastojanje za prosvitljenje naroda iliričkoga jezika«. Pri kraju posvete nadbiskupu, koji ga je učinio svojim »bogoslovcem«, autor kliče: »ti si dika naša, ti slava i poštenje svega naroda našega, Ti izvrsni dobročinioc svega reda mojega!«[58]

Pošto je prva knjiga postigla odličan uspjeh, Filipović je *1759.* izdao *drugu knjigu* svoga Pripovidanja. Ona sadrži XXIV + 451 stranu s *92 propovijedi* »Svrhu ljubavi«. Autor se ispričava štiocu pripoljubljenomu«, što nije prije izdao drugu knjigu, jer da mu nije »sam ovi posao u ovo vrime priko ruku prišao«. Drugu je knjigu Filipović posvetio Bizzinu nasljedniku, splitskomu *nadbiskupu Nikoli Dinaričiću* (1757–1764), jer je on istoga jezika, zato slava i dika naša«. S njime se autor pobliže upoznao kada je za vrijeme njegove biskupske službe u Osoru propovijedao korizmu.[59]

Treću knjigu Pripovidanja, u kojoj se, »uzdrže govorenja od svetih sakramenata, kriposti stožernih, dila od milosrđa i druga«, Filipović je objavio zadnje godine svoga života, tj. 1765. Knjigu, koja obuhvata XXIV + 380 str. s 90 propovijedi, te je opsegom najmanja, posvetio je *franjevcu-biskupu Pavlu Dragičeviću*, apostolskom namjesniku u Bosni i Duvnu (1741–1764), koji je nekoć odgojio na Visovcu,[60] dakle u samostanu i na teritoriju Filipovićeve provincije. Pošto su autoru zbog starosti drhtale ruke, pa nije mogao čitljivo pisati, treću su mu knjigu za tisak prepisala dva »mnogo razumna i naučna« franjevca.[61] U predgovoru »mnogopoštovanim župnikom« pisac kao da predosjeća skoru smrt. I umro je doskora, ali njegovo djelo nije ostalo torzo: hrvatski su katolički svećenici

---

[58] *Filipović*, Pripovidanje I, str. I, IV i IX.

[59] Pripovidanje II, s. III, IX, VI, VII.

[60] *Vinjalić G.*, Compendio istorico e cronologico delle cose piu memorabili occorse agli Illiri e Slavi in Dalmazia, Croazia e Bosna, (rukopis 18. st.), 635, AS Visovac.

[61] Pripovidanje III, IX:

i narod dobili pred 200 godina u *292 propovijedi Filipovićeva pripovidanja* na svome jeziku u obliku kateheza obrađenu cijelu katoličku praktičnu teologiju!

Svrha radi koje je Filipović izdao »Pripovidanje« bila je, da pomogne pastirima duša, mirskim i redovničkim župnicima, kako će u obliku propovijedi tumačiti kršćanski nauk. Značajno je za pitanje *originalnosti* Filipovićeva djela, kada sam pisac u predgovoru prve knjige kaže: »Ovo nije način od mene iznašast, nego sam ga vidio i od drugih jezika prosliđena. I tkao kad ga drugi imadu narodi, zašto ne bismo mi Ilirci?«[62]

Autor je svoje djelo namijenio u prvome redu onim svećenicima koji nisu učili »dijačke i italijanske knjige«, a onda i onome većemu broju naših svećenika, koji znadu latinski, jer »lašnje je pripovidati ono, što se nađe pripravljeno u isti jezik nego se mučiti prinoseći iz tuđa.«[63] Zbog latinista autor je na latinskome citirao mnoštvo izreka iz Sv. Pisma i crkvenih otaca, a zbog glagoljaša sve je te izreke preveo na hrvatski.

Filipovićev je *stil i jezik* jednostavan, pučki kao u njegova suvremenika Kačića. Filipović je svjesno pisao što jednostavnije: »Za najposli neka svak znade, da ovo sve što sam činio, tako sam nastojao učiniti, *da me svak može razumiti*; zaradi što nisam hotio *ni riči inostranski*, koje se ili drugojačije, ili zanosljivo izgovaraju, stavljati, dali kako se sad običaje u ovih naših mistih. Ne ima narešenja liposlovski ili retorički. I ja kažem, ali ima ono što je potribito razumiti.« Autor je išao za tim, da više djeluje razlozima na razum, nego li ljepotom na srce: »Nastojanje bo je moje bilo, da ne u lipoti riči, dali u jakosti razloga, što sam hotio reći, uzdrži se.«[64]

U pogledu *pravopisa* Filipoviće je svjestan, »da s inostranskih slovih u jedan jezik mučno je savršeno pisati«, pa stoga »kako komu lipše se svidi, onako ipiše«. On nije »nigda dvojicu našao, da posve jednako pišu«. Radi toga je smatrao potrebitim, da u posebnom osvrtu »Ljubeznivom štiocu« izloži i opravda svoj način pisanja, koji se razlikuje od drugih. Tako npr. Filipović označuje dužinu i kratkoću lsoga s više ili manje slova, pa iako »ne razumi nikomu meštrovati«, ipak daje pravilo: »Dakle, valja više metnuti slova nego se običaje, il drugo koje zlamenje, po komu štioc poznati može il se dugo, ili kratko rič ima izgovoriti i proglasiti.«[65]

Što se tiče *Sadržaja triju knjiga*, ukratko ćemo navesti slijedeće: *U prvoj knjizi* Filipović je *vjeri* uopće posvetio 10 propovijedi; razglabanju

---

[62] Pripovidanje I, X.
[63] Pripovidanje I, XI.
[64] Pripovidanje I, XII–XIII.
[65] Pripovidanje I, X.

12 članak *Apostolskoga vjerovanja* 36; kreposti *ufanja* 20 (samu molitvu tu je obradio u 13 propovijedi!); *Očenašu* 30 i na kraju *Zdravomariji* posvetio je 14 propovijedi, za koje sam kaže, da »služit mogu za razlike svetkovine Blažene Divice Marije«.[66] – *Druga knjiga* sadrži: 24 propovijedi o *ljubavi*, 58 o *dekalogu* i 10 o *crkvenim zapovijedima*. – *U trećoj knjizi* svetim *sakramentima* je Filipović posvetio najveći broj propovijedi, svega 62, i to: krštenju 6, euharistiji 12, a ispovijedi 24, čime je autor htio naglasiti ono što je najpotrebnije i najkorisnije; blagoslovine i oproste pisac obrađuje u 5, kreposti i darove duha Svetoga u 7, djela milosrđa u 12 i na kraju »novissima« u 4 propovijedi.

Filipović svaku svoju propovijed dijeli u *dva dijela*: prvi, duži dio sastoji se od tumačenja jedne vjerske istine; drugi, kraći dio sačinjavaju pitanja i odgovori u vezi s pređašnjim tumačenjem. Na kraju prvoga dijela prve propovijedi sam autor kaže svoju metodu: »U ovom (2) dilu govorenja neću drugo besidit, nego samo stavit ću upitanja i odgovore, koji se iz ovoga govorenja mogu izvadit, i tako u svih ostalih koja će bit unapridak. Ja ću dakle pitat, a svi sa mnom odgovarajte i držite na pameti.«[67]

Filipovićevo Pripovidanje po svojoj razdiobi u tumačenja i pitanja jesu *prva školska metoda*, koja je u ono doba bez pučkih škola od naših crkava učinila školske dvorane, pune učenika svake vrste, gdje su slušači dobivali temelje kršćanske kulture.

Filipović je svakoj propovijedi posvetio *4–5 strana*. Osim spomenute razdiobe na tumačenje i pitanja prvi dio autor opet dijeli na više tačaka (od 6–9). Na početku svake propovijedi donosi na latinskome i hrvatskome odgovarajući citat, ponajviše iz Sv. Pisma. Tako npr. u prvoj propovijedi »Koliko je dužan kršćanin znat nauk kršćanski«: Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum et quem misisti jesum Christum;[68] u zadnjoj propovijedi »Koliko je korisno raj promišljat«: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.[69] Tijekom, pak, samoga teksta fra Jeronim se upravo majstorski služi citatima Sv. Pisma, Svetih Otaca i crkvenih pisaca. Voljene autore naziva svojim: »moj Skot«, »moj Liran«. Nekada se poziva i na filozofe, pa i poganske, osobito na Aristotela.

Osim brojnih, ali umjerenih citata, Filipović skoro u svakoj propovijedi – prema Kristovoj metodi – svoja razlaganja razjašnjava kakvim primjerom ili »prilikom«. Ali, nažalost, autor nije bio uvijek sretne ruke

---

[66] Pripovidanje I, 3
[67] Pripovidanje I, 1.
[68] Pripovidanje III, 375.
[69] Bibliografija, 39.

u izboru »prilika«. Često su, naime, Filipovićevi primjeri neobično fantastični i nevjerojatni. Takve je primjere bez sumnje rado slušala i primala jednostavna crkvena publika.

Uza sve te nedostatke tri volumena Filipovićeva Pripovidanja proizvela su značajnu ulogu u odgoju kršćanske svijesti kod Hrvata katolika u Dalmaciji i Bosni kroz posljednja dva vijeka, te i dalje ostaju bogata riznica katehetičkoga blaga.

Pitanje autorstva ostalih Filipovićevih tiskanih djela

1. Prema Kukuljeviću fra Jeronim Filipović je 1759. izdao u Mlecima »*Piesme duhovne*«.[70] Njega u toj tvrdnji slijede: Ljubić i dr. Zlatović to navodno Filipovićevo djelo zove »*Skup pisnih bogoljubnih*«.[71]

Međutim, to djelo ne postoji ni pod jednim ni pod drugim naslovom. Njega ne nalazimo u najboljim bibliotekama u Dalmaciji, a nema ga ni Nacionalna sveučilišta biblioteka u Zagrebu.[72] Ne spominje ga ni navedeni makarski katalog.

Zabuna je mogla nastati iz slijedećih razloga: Iste *1759. godine fra Jeronimov* nešto mlađi suvremenik i učenik *fra Petar Knežević* (1702–1768) izdao je u mlecima malu zbirku pjesama pod naslovom »*Duhovna pivka*«.[73] Zbirčicu je autor *posvetio* upravo: »*f. Jerolimu Filipoviću iz Rame*, pripovidaocu općemu, u mudroznanju i u svetom bogoslovlju naučitelju ili jubilatu, prisvitle i pripoštovane gospode arcibiskupa splitskoga i biskupa šibeničkoga bogoslovcu, u splitskom arcibiskupatu crkovnoga zbora iskušitelju, i evo drugi put u imenovanoj provinciji (tj. Presv. Otkupitelja, m.o.) ministru pribdećemu na čast i poštenje«.[74] Ne samo da je Knežević svoje djelce posvetio fra Jeronimu, nego u predgovoru priznaje, da ga je upravo njegov učitelj *fra Jeronim potakao da spjeva svoju »pivku«, to prema sadržaju nekih njegovih propovijedi!* Stoga fra Petar priznaje, da je *»pivka« na neki način fra Jeronimovo djelo.«*[75]

Osim toga su 1765. također u Mlecima izišle »*Pisme duhovne razlike*« od fra Petra Kneževića.[76] Po svoj prilici oko tih dvaju Kneževićevih djela

---

[70] Franovci, 471.

[71] Isp. bilj. II/3.

[72] *Božitković J.*, Život i rad fra Petra Kneževića (1702–1768), GRAĐA ZA POVIJEST KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE, X, Zagreb 1927, 157. Tu je pogrešno navedena godina izdanja »D. P.« 1769 mjesto 1759.

[73] *Knežević P.*, Duhovna pivka, Mleci, 1759, 1.

[74] N. d., 10.

[75] *Božitković*, n. d., 155.

[76] Pripovidanje II, VII i IX; Pripovidanje III, VIII i IX.

nastala je zabuna, pa su neki bez razloga našemu Filipoviću pripisivali »Pisme duhovne«, a drugi »Skup pisnih bogoljubnih«.

Međutim, ne smijemo misliti da fra Jeronim nije mogao biti autor i kakve zbirke pjesama. Ta on je na prvim stranama drugoga i trećega dijela svoga Pripovidanja donio *četiri svoje pjesmice*, koje sačinjavaju svega *pedesetak stihova*,[77] – i to pod stare dane, pa je zaista vjerojatno da je u mlađim godinama još marljivije pravio stihove. Nažalost, osim spomenutih četiriju pjesmica, od Filipovićeve nam se poezije ništa drugo nije sačuvalo!

2. Još je očitiju zabunu stvorio *Kukuljević*, kada je u Filipovićevu bibliografiju osim tri knjige »Pripovidanja«, ubrojio i još neke: »*Beside. III. Časti. U Mletcih kod Sim. Oki 1765.*«[78] Tu je Kukuljević bez ikakva temelja duplicirao treći dio Filipovićeva »Pripovidanja«. Pogreška je davno zapažena, pa je već Zlatović s pravom isključio te »Beside«iz Filipovićeve bibliografije.[79]

U danas poznatu bibliografiju f. J. Filipovića spadaju, dakle, *samo četiri knjige: Put križa i tri dijela Pripovidanja*.

B. Rukopisna djela

Filipovićeva rukopisna djela dijele se u dvije skupine: filozofsko-teološka i propovjednička djela.

Crnica tvrdi da se »velik broj Filipovićevih bogoslovnih rasprava nalazi u rukopisu u samostanskim arhivima u Šibeniku i Zaostrogu«.[80] *Fra Josip Glunčević* (1751–1839) je, pak, u svoje vrijeme zabilježio da je Filipović »napisao više od hiljadu propovijedi i nekoliko stotina govorenja na čast... Majke Božje i mnogih drugih svetaca«.[81]

Danas, 200 godina poslije smrti našega Filipovića ne možemo pronaći »velik broj« njegovih bogoslovnih rasprava u rukopisu, kako je to ustvrdio prije nepuna tri decenija. O. Crnica, niti njegovih »više od hiljadu propovijedi i nekoliko stotina drugih govora«, koje spominje Glunčević. Danas sigurno znamo samo za *dva* Filipovićeva filozofsko-teološka djela u rukopisu i samo za one propovijedi koje se nalaze u pet kodeksa sinjskoga arhiva.

---

[77] Bibliografija, 39.
[78] Franovci, 471.
[79] *Crnica*, Naša Gospa, 361.
[80] *Crnica*, n. d., 362.
[81] Božitkovićeva bilješka na početku istih »Disputationes«.

I – Filozofsko-teološka djela

1 – DISPUTATIONES IN ARISTOTELIS METHAPHISICAM juxta mentem Joannis Duns Scoti subtilissimi principis omnium theologorum. Format 20×13,5 CM. Uvez u kožu. Dobro sačuvan i cjelovit rukopis sadrži 82 nepaginirana pisana lista, odnosno 164 strane. Čuva se u arhivu samostana Sv. Lovre u Šibeniku pod signaturom: Codex 110.

Već je Božitković ustanovio, da je autor toga rukopisa f. J. Filipović,[82] koji se je na dva mjesta u knjizi potpisao punim imenom (25. i 50. str.).

Sav rukopis je pisan latinski i vrlo sitnim slovima, izuzevši naslove i podnaslove.

Knjiga se dijeli na *šest rasprava* (disputationes): 1. Quodnam est objectum adaequatum methaphisicae; 2. De natura entis ut sic; 3. De ente possibili; 4. De ente actuali; 5. De individuo, i 6. De supposito creato.

Autor se služi skolastičnom metodom: quaestio – dico; objectio – responsio.

Mišljenja sam da je autor vlastoručno knjigu pisao u mlađim godinama, možda već kao student ili najkasnije kao mladi profesor.

2. – *DISPUTATIO II. DE DIVINIS ATTRIBUTIS ET MODIS INTRINSECIS*

Djelo spominje *Božitković* s napomenom, da se u njegovo doba (1925) nalazilo u arhivu sinjskog samostana.[83] Iako nisam mogao ustanoviti – uza sva nastojanja – da se djelo nalazi u Sinju, ipak ne treba sumnjati u Božitkovićevu tvrdnju. Dapače, navedena Disputatio secunda pretpostavlja i prethodno djelo Disputatio prima, koje je danas nepoznato.

Od velikoga broja Filipovićevih filozofsko-teoloških rukopisa, o kojima govore pisci, danas, dakle, u šibenskom arhivu ima samo jedan, dok se u sinjskome i zaostroškome arhivu ne može ustanoviti da li je i jedan sačuvan![84]

II – Propovijedi

Prema svjedočanstvu suvremenih i kasnijih pisaca Filipović je napisao veliki broj propovijedi. Mnoge su od tih propovijedi Jeronimova redovnička subraća raznijeli po provinciji još za njega živa.[85] Danas su nam

---

[82] V. bilj. U/16.

[83] Zaostroški je samostan tako teško stradao u potresu 1962. da je njegov arhiv još uvijek nepristupačan.

[84] »Archivium conventus... Signi«, 26, ASS.

[85] Kodeks X, br. 18 bis, 351–36.

poznate Filipovićeve propovijedi, koje se čuvaju samo u arhivu sinjskog samostana. One se nalaze u slijedećih pet kodeksa.

1 – Kodeks X

Rukopis-knjiga; uvez u kožu; format 24,5×17,5 cm. Na hrbatu starija ruka crnilom napisala majuskule: P. H PH., »Pater Hieronymus Philipovich«.

Kodeks sadrži *39 propovijedi*, koje su ispisane na 480 nepaginiranih strana.

Na prvome je listu *fra Stanko Petrov* (1887–1963) g. 1946. napisao slijedeću bilješku: »Propovijedi O. Jerolima Filipovića iz njegovih mladih godina. To dokazuju i inicijali na hrbatu: P. H. PH., poređivanje s Cod. A i poređivanje sa štamp. »Pripovidanje nauka karstj.«

Inače ovaj kodeks Filipovićevih propovijedi, koji je pisan prije 1735. g. njegovi životopisci uopće ne spominju izričito, iako ga je po svoj prilici sam autor vlastoručno pisao.

39 propovijedi kodeksa X, označenih s 26 brojeva, obrađuju *različite teme*: desetak je posvećeno Gospinim svetkovinama; među njima se ističe »Predika druga na dan Uzeća na nebesa B. D. Marije ili na Veliku Gospojinu«,[86] kod koje je Petrov zabilježio: »Prekrasna i s dogmatske strane«... Devet govora slavi neke *Božje ugodnike*: sv. Stjepana (br. 11), sv. Ivan E. (11 bis), sv. Antu Padovanskoga (12), sv. Franju As. (12), sv. Martina (14), sv. Lovru (18) i sv. Mariju Magdalenu (15). Četiri propovijedi obrađuju *Gospodnje blagdane*: Obrezovanje, Vodokršće i Božić. Kod druge propovijedi na Božić pisac je ostavio slijedeće: »*Zabliženje*. Na mnogih mistih u našoj Provinciji Bosanskoj (dakle, pisano prije diobe 1735!, m. o.) propovida se na sve tri mise, zato sam htio ovu drugu prediku učiniti ukratko.«[87]

Od drugih propovijedi spomenut ćemo samo neke: Propovijed na *mladu misu* – »Veličanstvo misničko jest priveliko«;[88] na *3. dan Duhova*: Od mnoštva velika osuđenih, a mala broja koji se sahranjuju«;[89] zanimljiva je i »Predika od veličanstva kršćanskoga: Svaki kršćanin jest gospodin priplemeniti«.[90]

---

[86] N. d., br. 10, 199.

[87] N. d., br. 23, 435–446.

[88] N. d., br. 6, 107–117. – Filipović je, dakle, u pitanju broja spašenih zastupao strože mišljenje, koje se danas u teologiji smatra neosnovanim.

[89] N. d., br. 24, 447–459.

[90] *Fra Šimun Kalinić*, župnik naviše župa, definitor 1754, gvardijan Split–Dobri 1759–1762, umro u 71. g. U Sinju 5. III. 1764. (*Baćić*, Nekrolog, 150; *Crnica*, Naša Gospa, 329, 338).

2. – *Kodeks A*

Rukopis-knjiga; uvez u kožu; format 20×14 cm. Etiketa na hrbatu. »Propovjedi Otca Jeronima Filipovića – Prepisao f. Šimun Kalinić (Cdex A) 1731–1732.« Knjiga sadrži *42 propovijedi* na 540 numeriranih listova, tj. *1080 strana*.

To je *kvarezimal ili korizmenjak*, tj. korizmene propovijedi za svaki dan korizme od Čiste srijede do Cvjetnice, osim subota; zatim na Veliki petak i tri dana Uskrsa, svega 38 korizmenih propovijedi. Na kraju se nalaze *još 4* propovijedi: o sv. Josipu (»Sveti Josip je trikrat preveliki, prisveti ili najveći«), na Blagovijest, te na blagdane Žalosti i Radosti Marijinih.

To su sve propovijedi našega Filipovića, kako se to tvrdi na više mjesta u istom kodeksu. One su nastale za vrijeme njegova boravka u Šibeniku. Međutim nije ih prepisao autor, nego njegov učenik *fra Šimun Kalinić*,[91] koji je na više mjesta istoga kodeksa ostavio zanimljive bilješke. Iz njih je vidljivo, da je Kalinić Filipovićev korizmenjak počeo prepisivati za vrijeme svojih studija u Šibeniku, nastavio u Mlecima, dok je »činio staciju u Starome lazaretu 1731«, a završio 1732. u Budimu.[92]

3. – *Kodeks B*

Rukopis-knjiga; uvez u kožu; format 25×18 cm; strana 319, iza čega slijedi dodatak manjega formata s »Pofaljenjem sv. Oca Benedikta.« i bilješkom »Ad usum Fris Simonis Calinich a Brochanacz. Budae.«

Na hrbatu etiketa: »Pohvalna govorenja i druge propovijedi O. Jeronima Filipovića.«

Kodeks sadrži *29 propovijedi*. Nije sigurno, da li ih je sve prepisao Kalinić. Propovijedi su *različitog sadržaja* i za različite zgode. Spominjemo samo neke: »Pofalno *govorenje od svetih Dujma, Staša i Arnira*, koji osobito u gradu Splitu štuju se«; na kraju iste propovijedi autor je nadodao »Zahvalnost dobročincem«, tj. Splićanima, koji su primili fratre na Dobri.[93] Dvije su propovijedi izgovorene na *Veliku Gospu u Sinju* 1744. i 1747.[94] Tu je i *desetak euharistijskih propovijedi*, među kojima tri prigo-

---

[91] Na listu 276 b Kodeksa A Kalinić je zabilježio slijedeće:»Dovlen pripisa u Sibenicu u pet nediglia buduchi studenat, i nisam dosao na Skulu da nisam sctogod znao lectie, imaduchi dva lectura, jer sam pisao vechi dio obnoch, i ne za drugu svarhu nego zaradi postegna Boxiega, i koristi dusse moje, i moi iskargnii.« Isp. ostale bilješke 276 a, 434 b, 520 b, 540.

[92] Kodeks B, 5–14.

[93] N. d., 75–89, 124–135.

[94] N. d., 103–112, 256–261, 266–272, 274–284.

dom 40-satnog klanjanja, a četiri na Mali Uskrs u Sinju prigodom procesija, koje su držali »Gospoda Bratimi Prisvetoga Sakramenta«.[95]

4. – Kodeks C

Rukopis-knjiga; uvez u kožu, format 28,5×19,5 cm.

Kodeks sadrži *53 propovijedi* na *404 strane*. Na kraju je dodano *kazalo*, koje nije baš tačno!

U tekstu se ne kaže da su to Filipovićeve propovijedi, pa stoga Petrov na početku oprezno stavlja natpis s upitnikom: *Filipovićeve propovijedi?*«

Držim da nema sumnje da su Filipovićeve, jer to svjedoče i teme, i stil, te vrijeme kada su nastale. Neke su, naime, datirane u posljednji decenij fra Jeronimova života. Rukopis odaje dvije ruke: mlađu i staračku – Filipovićevu!

Po sadržaju su propovijedi većinom korizmene, a obuhvaćaju vrijeme od Čiste srijede do trećega dana po Uskrsu, svega 35 propovijedi; za njima slijede: 3 govora o dušama čistilišta, 4 o Gospi, 2 o sv. Franji, te 8 za božićno doba; na kraju dvije propovijedi: »Predika o Križu na šestu nedilju po Vodokršću« i »*Predika učenjena na nedilju šesnajestu po Duhovima 1761 u virme pomora goveda*«.[96] Ta zanimljiva propovijed, koja je najljepši dokaz autorova osjećanja za mali puk i njegove jade, počinje govorničkim dijalogom: »Što plačete, što tužite, što vam je? – kako nećemo plakati, tužit se i žalit videći, da je na nas Bog poslao ovo pokaranje, kako nam se smiče ono o komu živimo!«

5. – Kodeks E

Rukopis-knjiga; uvez u kožu; format 25×18; bez paginacije; debljina knjiga 6 cm. Na hrbatu natpis: »Pohvalna govorenja i propovijedi.«

Kodeks sadrži *67 propovijedi*, od kojih pet na talijanskome. Od ovih su četiri propovijedi o sv. Josipu.

Tu ima propovijedi *fra. J. Glunčevića*, ali *većina* ih je *Filipovićevih*, koje su poslije njegove smrti mnogi prepisivali ili prerađivali, i to iste propovijedi u nekoliko verzija. Stoga je Petrov 1946. pregledavajući kodeks zabilježio na početku: »Gotovo sve od Filipovića.« Međutim je samo za 19 propovijedi sigurno da potječu od Filipovića!

---

[95] Kodeks C, br. LIII, 398–404.

[96] Među stranim autorima su zastupani slijedeći: Bordoni, Bourdalou, Breiteneicher, Campadelli, Cochem, Coulin, Deharbe, De Ponte, Fabri, Franco, biskup Freppel, sv. Ljudevit M. Grignon, Hag, Huenner, biskup Kolmar, Konigsdorfer, Knoll, sv. Alfonz Liguori, Mac Carthi, Meschler, Misici, Piano, Riedl, Rive, Schmitt, Stecher, Wurz...

Sve propovijedi u svih pet kodeksa, osim onih pet talijanskih u K E, pisane su latinicom i hrvatskim jezikom.

Od hiljadu i više Filipovićevih propovijedi, o kojima govore stariji pisci, danas, dakle, znamo *samo za 292 tiskane i oko 180* propovijedi sačuvanih u rukopisima sinjskoga arhiva. I jedne i druge čekaju još uvijek čovjeka, koji će ih proučiti. S vremenom će se možda pronaći još gdjekoja Filipovićeva propovijed po arhivima naših samostana u Dalmaciji.

C. *Stadlerovo izdanje Filipovićevih propovijedi*

Prvi vrhbosanski nadbiskup *dr Josip Stadler* (1882.–1918.), čovjek takve radinosti i tolikokih uspjeha da ga je Strossmayer nazvao »thaumaturgos«, već na početku svoje službe odlučio je svome pastoralnome svećenstvu pružiti zgodan priručnik za propovijedi. Premda je prošlo preko stotinu godina otada je bilo objelodanjeno Filipovićevo Pripovidanje, *Stadler je izabrao to domaće djelo*, da ga u novome ruhu pruži svojim svećenicima.

Stadler je priredio svoje izdanje Filipovićeva životnoga djela pod naslovom: *»Propoviedi o nauku kršćanskomu od O. Jeronima Filipovića, franjevca iz Rame u Bosni«*, i to u osam knjiga za osam susljednih godišta:

Knjiga I, Sarajevo 1886., 544 s
Knjiga II, Sarajevo 1888., 467 s
Knjiga III, Sarajevo 1889., 479 s
Knjiga IV, Sarajevo 1890., 324 s
Knjiga V, Sarajevo 1891., 435 s
Knjiga VI, Sarajevo 1892., 430 s
Knjiga VII, Sarajevo 1893., 442 s
Knjiga VIII, Sarajevo 1894., 289 (330).

U osmoj knjizi Filipovićeve propovijedi svršavaju s mjesecom rujnom, pa joj je stoga Stadler nadodao *»Pravu pobožnost o Bl. Dj. Mariji od Bl. Ludviga M. Grignona«*, 108 str.

Stadler je sve Filipovićeve govore, objelodanjene u tri knjige, rasporedio kroz osam godišta, ponajviše za nedjelje. Ali, budući da u Filipovićevu Pripovidanju nema posebnih propovijedi za svetkovine, to je izdavač *za pojedine svetkovine umetnuo propovijedi drugih*, ponajviše stranih autora, koje su preveli ili piredili sam nadbiskup i njegovi tadašnji kanonici: *Andrija Jagatić* (za 1888) i *Anton Jeglić* (za 1889).[97] Za svetkovine nekih godišta Stadleru su ustupili svoje propovijedi domaći autori: *Cvijo*

[97] Iz Predgovora Knj. I, 10.

Rubetić, prof na Višoj realci u Zagrebu (za 1890), *Josip Šafran*, župnik Velikoga Grđevca (za 1892) i *Stjepan Kos*, čazmanski kanonik (za 1893).

Propovijedi su *raspoređene prema kalendaru* dotične godine, tj. po mjesecima i danima. O *metodi priređivanja* Filipovićevih propovijedi sam izdavač kaže slijedeće: »Ja sam sve koliko sam više mogao zadržao onako, kako je u Filipoviću; izostavio sam ipak njeke stvari, naročito njeke pripoviesti, koje bi teško bilo dokazati, promienio sam pravopis, a gdjegdje i jezik stegnuvši više izreka u jednu; kad i kad sam koju misao popunio, i tako se ndam, da će nam propovijedi o. Filipovića poslužiti za nauku našu i našega naroda«...[98]

Nadbiskup je Filipovićeve propovijedi sustavno rasporedio i naredio dušobrižnicima, da moraju propovijedati *o onoj temi*, koja je označena za dotični dan – prema Filipoviću. Ipak je dozvolio, da »tko misli, da može još bolje o istoj stvari govoriti, neka bolje govori o Gospodinu!«[99]

A kada je nakon 8 godina izišlo čitavo djelo, Stadler ponovno naređuje da treba »opet započeti tumačenje s početka katekizma, što je lako učiniti, pošto je ovo osma godina, što se te propoviedi izdaju.«[100]

Tako su krajem 19. stoljeća vjernici Vrhbosanske nadbiskupije, a i mnogi drugi, slušali tumačenje vjerskih istina uglavnome onako, kako ih je nekih 150. godina ranije obradio franjevac Filipović.

III. Mišljenja o Filipoviću

Da nam bude jasniji lik fra J. Filipovića kao čovjeka i pisca, njegov upliv na svećenstvo i narod, što ga je živ i mrtav izvršio svojim djelima, donijet ćemo ovdje izjave i mišljenja njegovih suvremenika i kasnijih pisaca o njemu i njegovu djelu.

1. – Mišljenja suvremenikâ

Koliko su Filipovićevi učenici cijenili svoga učitelja, vidi se iz bilješke gore spomenutog *Kalinića*: »Sibenici in Dalmatia. Sastavi ove predike o. p. lektur Jerolim iz Rame. I pripisa je F. Šimun Kalinić, njegov *nedostojni učenik*.«[101] Bilješka je tim značajnija, što je napisana iskreno, bez nametljivosti.

---

[98] Iz istog Predgovora (isp. prednju bilješku!).

[99] Knj. VIII, 289, opaska. – Stadler je 1906 pričao Jeleniću, kako je namjeravao tiskati i neobjelodanjene Filipovićeve propovijedi iz sinjskog arhiva, ali u preinačenome obliku. Međutim sinjski franjevci nisu dali ništa mijenjati, pa tako do toga izdanja nije ni došlo! *Jelenić*, Bio-bibliografija, 96.

[100] Kodeks A, 434 b, ASS.

[101] *Knežević*, Duhovna pivka, 3–10; 5.

Fra Petar Knežević, poznati hrvatski religiozni pjesnik, također učenik Filipovićev, u posveti svoje »*Duhovne pivke*«, sastavljenoj 1752, na osam strana slavi svoga učitelja i starješinu, koji je pred godinu dana bio ponovno izabran provincijalom svoje provincije: »u oje vladanju toliku si pravdu, mudrost, razabranje, jakost i pomnju pokazao, da si ostavio u svim želju opet imati te za glavara i upravitelja redovničkih duša i potriba«...[102]

Bez sumnje su Braća *ponovnim izborom za provincijala* Filipoviću htjeli odati priznanje za njegovo Pripovidanje, koje je bilo izišlo pred godinu dana.[103]

Stoga Knežević nastavlja: »Knjige lani izdate od prvoga pera... s kojim si *sebe i svu Provinciu lipo osvitlao*, jer da sva samo Pripovidanja od tebe učinjena budu pritisnuta, *desetere onake knjige* zauzet ih ne bi mogle!«[104]

U svojoj provinciji Filipović »posijao *vele dubok nauk mudrorazmišljanja* i dao svim način od umitnoga pripovidanja tako da tebe ne bude, ne znam u komu bi se stanju... mnogi i mnogi danas nahodili.«[105]

Filipovićeve propovijedi su među Braćom bile toliko cijenjene, da su već za njega živa provincijali naređivali, da prigodom njihova službenoga pohoda *studenti* moraju u blagovaonici *napamet recitirati* »jedan govor iz knjiga mp. o. Dekana«.[106]

Fra Petar Filipović, provincijal 1763–1766., prigodom fra Jeronimove smrti našao se je na Visovcu. Čim je primio vijest *o smrti*, napisao je *Braći okružnicu* na talijanskome jeziku.[107] Iako su izjave prigodom smrti i sprovoda redovito opterećene odveć subjektivnim elementima, ipak one ostaju dragocjeni suvremeni dokument o ljudima. Stoga donosimo u prijevodu tu okružnicu, za koju se fra Karlo Balić izrazio, da je »*veoma značajna*«.[108]

»Mnogopoštovani i velečasni oci, i predraga braćo u Gospodinu«

Ovoga časa saopćio mi je p. o.gvardijan sinjskoga samostana koliko hitnu toliku žalostnu i kobnu vijest, da je u istome samostanu osmoga

---

[102] Dok je u 18. i 19. stoljeću ponovno biranje ili imenovanje iste osobe za provincijala u Provinciji Presv. Otkupitelja bila prava *rijetkost*, dotle je to u 20. st. redovita pojava.

[103] *Knežević*, n. d., 6.

[104] N. d., 7.

[105] Fra Jeronimu su Braća dala počasni naslov »Dekan provincije«, *Balić*, Kroz Marijin perivoj, 53, 196 b.

[106] ASM, Th. 3.

[107] *Balić*, Kroz Marijin perivoj, 51,189. Tu je autor pogrešno datirao okružnicu 13 oktobra mjesto *13 xbre* = decembra ili prosinca!

[108] *Filipović fra Petar*, Archivium conventus... Signi, ASS, 25–26

(dana) tekućega mjeseca ispovjeđen, a desetoga (dana) istoga mjeseca... Eto, moramo Vam ovim našim pismom, iako preko volje, objaviti, i to više vrelim suzama, nego li uzbudljivim riječima. Ubila je, moji predragi Oci i Braćo, nemilosrdna i okrutna smrt u 78. godina *najljepši ures naše bijedne provincije*, sami stup pravednosti i razboritosti, živu sliku svake kreposti, znanja i svakoga dobra, oca i gospodara preljubljenoga. Ah, konačno vam moram reći, okrutna smrt ubila je *mp. o. Jeronima iz Rame*, jubilata i eksprovincijala-dekana ove naše provincije. Pošto mi nismo kadri dovoljno izložiti kakovim je i kolikim redovničkim prednostima bio ukrašen ovaj vrlo zaslužni otac i časni sluga Božji, predpostavljamo da je bolje se ustegnuti od svake daljnje riječi, bojeći se da ne bismo rekli, koliko bismo trebali reći. Tim više što je to već poznato i svima Vama, Oci, kao i dalmatinskim prelatima, i samim svjetovnjacima, koji su ga uvijek toliko častili, koliko to može zahtijevati tako razborit, učen i prerevan svećenik i pravi obslužitelj svoga svetoga Reda. I uza sve to što se nadamo, da on već uživa nebeske slasti, ipak mi ne bismo propustili svoju dužnost, o tome Vas obavijestiti, da se pomolite za njegovu dušu, ako bi joj uopće trebala neka pomoć, – upravljamo Vam ovo pismo, da to s najsavjesnijom brigom izvršite, nalažući pp. ocima mjesnim starješinama, da odmah obavijeste one, koje moraju, dok grleći jednoga po jednoga želimo Vam s neba pravo zadovoljstvo.

Iz našega samostana Visovca, 13. prosinca 1765.
Najodaniji sluga u Gospodinu
fra Petar Filipović
provincijal

Isti je fra Petar kasnije zabilježio o svome suplemenjaku, kao piscu i govorniku slijedeće značajne tvrdnje:

»...Troje knjige u slavni naš hrvatski jezik svrhu Nauka kršćanskoga kršćanskomu bogoštovju mnogo korisne na svitlost dade. Upisa u isti svoj jezik mnoge i mnoge razlike predike, a navlastito od Majke Božje, tako plemenite, *da čovik umrli i razum stvoreni više naravski učiniti ne može*. Ovo podpuno svidoče njegova scripta iliti pisanja od filozofie i teologie, koja se vide i danas u Studiu šibeničkomu. Svidoče rečene troje knjige i njegove predike, od kojih mnoge mnogi fratri od provincie jesu raznili još za njega živa i s njima se služe i služiće se za vika. Što je pak *najveće čudo*, koje se u njemu vidilo, jest ovo, *što je god upisao*, složio i učinio, *sve je od prvoga pera učinio i upisao*. Bio bi još knjiga na štampu dao i pisao, ali budući zanat dug, a život kratak, pusta smrt ne dade!«[109]

[109] Memorie, rukopis, pisan talijanski, ASS, 7. Citat prema Crnici, Naša Gospa, 362.

Fra Josip Glunčević (1751–1839), provincijal (1806–1810), redovnik sveta života, koga je krstio sami fra Jeronim, u svojim »Uspomenama« zabilježio je o svome duhovnome ocu među ostalim i slijedeću tvrdnju: »...ovaj veliki čovjek, radi svojih beskonačnih napora, a sviju upravljenih prema vječnom spasenju duša, može se *usporediti s najznamenitijim svetim Ocem svete katoličke Crkve!*«[110]

Zaista rijetki superlativi i za ljude 18. stoljeća, kada je bio običaj, da štovatelji svoje ljubimce obasiplju najneobičnijim epitetima. Uza sve to, superlativi iz pera onako ozbiljnih muževa, kao što su bili Knežević, Filipović Petar i Glunčević svjedoče, da je iza njih doista stala jedna viša, nesvakidašnja vrednota!

2. – Mišljenja pisaca 19. i 20. stoljeća

Izjave pisaca prošloga i našega stoljeća o f. Jeronimu Filipoviću, koliko su lišene subjektivnih elemenata i izražajne mode u ustima njegovih suvremenika, toliko su tim značajnije, jer se i one služe neobičnim superlativima.

Prvi trezniji osvrt na Filipovićeva djela dao nam je već spomenuti *fra Donat Fabjanić* već 1846. Donosimo ovdje značajniji dio njegova osvrta preveden s talijanskoga:

»Malo poslije nego se je kršćansko govorništvo u *Bourdalou*-ovim, *Masillon*-ovim i *Segneri*-jevim djelima vratilo k svome sjaju, već je samo po sebi dalo dostojanstvo i pravi oblik svome izrazu, jer su ga mnogi čistili od onih čestih nedostataka, koji su se mogli čuti s propovjedaonica. Dok su ovi propovijedali najobrazovanijem svijetu, dok su se – naime – pojmovi Corneille-a i Racine-a natjecali s raskoši na dvoru Luja XIV, dok su i u Italiji rđavi primjeri postali dnevna moda, ovaj je (tj. Filipović, o. p.) malo zatim govorio narodu odveć priprostitom, ali ipak narodu budne svijesti, koji je bio sposoban osjetiti najuzvišenije kršćanske istine.

Riječ našega autora, uvijek *jednostavna*, bez retoričkih afektacija, dovoljno prilagođena shvaćanju slušateljstva, teće *slatkoćom misli i rečenica*. Ona je *neprestana pouka*. Kadšto pretjeruje u slikama, koje isprepliće pričicama, što su ponajviše nezgodne, ali su bile vrlo prikladne onome vremenu i onim mjestima. Široko poznavanje Svetih Otaca i teologije: njihove izvode donosi u pučkome jeziku, a ako vidi da neće biti razumljivi, on ih lakoćom tumači kratkim komentarima. Bibliju citira u zgodan čas, a citate prevodi znalački i vješto.

---

[110] *Fabjanich*, Patriotti illustri, 30–31.

U tri sveske obuhvaća *cijeli sistem katoličke vjerske pouke*. Razvija najteže istine s jednostavnošću, koju rijetki imaju.«...[111]

Fra Stipan Zlatović (1831–1891), otac povijesti naše provincije, fra Jeronimu Filipoviću psovetio je skoro 4 strane svoga životnoga djela »Franovci«.[112] O njemu i njegovom drugu fra Petru Karapandži (provincijal 1742–1745) kaže, »*bijahu dva svietnjaka*, koje je božja providnost postavila bila na ogled novouzpostavljene države, koju oni znadoše u početku tako urediti, kako su ju za života vidjeli, da se je dovinula do ugleda, do kog mučno da se već ikad podigne.« O propovjedničkome radu fra Jeronima piše: »U propovjedanje odlikova se *mimo sve suvremenike*, kako prvo u Ugarskoj, tako kašnje u svih poglavitih mjestih Dalmacije, u kojih je bez pristanka propoviedao i sveta poslanstva držao.«[113]

Sama činjenica da je *nadbiskup Stadler*, nekoć sveučilišni profesor i teološki pisac, nakon više od jednog stoljeća ponovno štampao Filipovićeve propovijedi za svoje svećenstvo, najbolje svjedoči, koliko je nadbiskup cijenio Filipovićevo djelo. On se o Filipoviću izrazio ovako: »Tko nepristrano sudi, mora priznati, da Filipović raspravlja sva pitanja istina, koje se u katekizmu nalaze, i da ih raspravlja opširno, jezgrovito i veoma jasno, tako da će mu *teško naći premca ne samo kod nas, nego i kod drugih naroda*.«[114]

Ni pisci našega stoljeća ne štede superlative, kada govore o Filipoviću: *f. Petar Bačić* (1847–1931) tri sveska pripovidanja zove »*monumentalnim djelom*« i »*zlatnim rudnikom*«.[115] *Fra Stanko Petrov* (1887–1963), koji je bio vrlo oprezan u tvrdnjama, za Filipovićeve propovijedi je ustvrdio 1928., da »*i danas idu među najbolje hrvatske propovijedi, što su ikad napisane*«.[116] Za *f. Juru Božitkovića* (1887–1938) Filipović je bio »*neumorni radnik* na polju narodne i kršćanske prosvjete i *jaka ličnost svoga vremena*.«[117]

Fra Karlo Balić, teolog svjetskoga glasa, o Filipovićevim govorima je ustvrdio, da su »puni teologije, ašetike... napisati posebnom unkcijom i *govorničkom vještinom*«..., te da je u njima »obrađena sva *mariologija*.«[118]

Fra Ante Crnica veli: »(Filipović) je neosporno *jedan od najvećih i najplodnijih propovjednika, što ih je uopće imao hrvatski narod*.«[119]

[111] *Zlatović*, Franovci, 367–370.
[112] N. D., 267–270.
[113] Propoviedi, knj. II, 462, opaska.
[114] *Bačić, Spomen-knjiga, 22.*
[115] *Petrov*, Gospin radnik, 62. Isp. bilj. U/7.
[116] Znameniti i zaslužni Hrvati, 80. Isp. b. U/16.
[117] *Balić*, Kroz Marijin Perivoj, 52.
[118] *Crnica*, Naša Gospa, 359.

Zaključak

U zaključku trebalo bi o fra Jeronimu Filipoviću reći *konačnu riječ*, ali se ona *ne može još izreći*. Prije toga bi trebalo pretražiti arhive ne samo kod nas, nego i u Italiji, Mađarskoj, utvrditi čitavu njegovu pismenu ostavštinu, analizirati i detaljno proučiti njegovo »Pripovidanje«, pronaći izvore kojima se služio itd. – a to nije bio cilj ovog referata.

Trebat će jednom da netko obavi i taj teški, ali zahvalni posao.

Međutim, bez obzira na konačni rezultat jednoga svestranoga znanstvenoga rada o životu i djelu Jeronima Filipovića, on po našemu čvrstome uvjerenju već sada *kao historijska osoba*, kao prvi provincijal naše Provincije, te *kao govornik* i *pisac* ide u red zaslužnih radnika na polju kršćanske prosvjete u povijesti Hrvata.

Karlo Kosor

PRILOZI O TROJICI FRANJEVAČKIH PISACA IZ JUŽNE HRVATSKE*

I. Godina rođenja, svećeničkog ređenja i pjesnički rad fra Jeronima Filipovića

Mnogi su bio-bibliografi fra Jeronima Filipovića (o. 1690.–1765.), prvog provincijala Franjevačke provincije presv. Otkupitelja i jednog od najistaknutijih hrvatskih crkvenih govornika u prošlosti, pisali o njemu i njegovu radu. Pri tome su različito označivali godinu njegova rođenja. Neki su za godinu njegova rođenja uzimali godinu 1685, neki godinu 1686, neki 1688, a neki godinu 1689. Dr. Fra Karlo Jurišić drži nevjerojatnim da se rodio u prvoj polovici g. 1689. ili najranije »u drugoj polovici 1688« tako da su »druge godine isključene«.[1]

Jedan do sada nepoznati dokumenat, pisan vjerojatno od samog Filipovića 2. rujna 1727, pobija sva gornja nagađanja. Filipović je, naime, 1727. kao profesor teologije na Generalnom teološkom učilištu 2. stupnja u Šibeniku i službeni teolog šibenskog biskupa fra Karla Antuna Donadonija osjetio potrebu da radi šire neobrazbe čita povijesna i literarna djela koja su bila tada na indeksu. On je iz Araceli u Rimu vjerojatno preko generalne kurije Franjevačkog reda, zamolio nadležnu kongregaciju da mu dozvoli čitanje takvih knjiga. Kongregacija mu je »Feria 3. die 2. septembris 1727« (»utorak 2. rujna 1727.«) dozvolila da za tri godine može »kod sebe držati i čitati djela katoličkih pisaca koji raspravljaju o skolastičkoj moralnoj teologiji, o govorništvu i tumačenju Sv. Pisma... izuzevši Gvimenija i djela Konstantina Grimaldija«. U molbi se Filipović predstavlja, što je za određivanje godine njegova rođenja vrlo važno, kao »fra Girolamo di Rama Min. Oss. D' anni 36«.[2] Prema tome, Filipović je g. 1727. imao 36 godina. Ako se od 1727. odbije 36, dobit

---

* Tekst je u nepromjenjenome obliku prenesen iz Zbornika »Kačić«, Godište X., Split 1978., str. 255–258.

[1] Usp. O. Karlo Jurišić, *O. Fra Jeronim Filipović*, Sinjska spomenica 1715–1965, Sinj 1965, 257, 258–259

[2] Samostanski arhiv u Sinju, Fasc. 16, sv. 5, br. 1.

ćemo da se Filipović nije rodio ni 1685, ni 1686, ni 1688, ni 1689, nego 1691, ili, ako je godinu života označio okruglo, u drugoj polovici g. 1790.

U prilog toj godini govore podaci o njegovu prvom školovanju u Sinju. U novicijat je primljen u Sinju 14. siječnja 1706.[3] Uz sinjske je franjevce bio vezan od 7. godine.[4] Prema tadašnjem sistemu školovanja mladih franjevaca, u sinjskom je samostanu učio pet godina gramatičku školu i nakon položenih ispita pred provincijalom ili njegovim zamjenikom bio primljen u novicijat. U gramatičku školu primani su dječaci i ispod 12. godine. Filipović je u tu školu bio primljen bar pet godina prije godine 1706, znači g. 1701. U pretpostavci da je bio rođen 1685, u novicijat bi stupio u 21. godini, a u pretpostavci da je rođen 1689, u 17. godini. No to se ne može pripustiti. Prije svega zato što je Filipović po jednodušnom priznanju svojih suvremenika bio vanredno nadaren i vrlo marljiv čovjek pa je svoje nauke redovito završavao. S druge strane poznato je iz suvremenih izvora da ga je majka predala sinjskim franjevcima na odgoj u 7. godini života. Prema tome, on je u gramatičku školu bio primljen u 11. godini, a u novicijat u navršenoj 16. godini života.

Fra Stjepan Zlatović piše da je Filipović bio zaređen za svećenika u talijanskom gradu Peruggi, kamo je kao vanredno nadaren đak bio poslan da se na generalnom učilištu Reda usavrši u filozofiji i teologiji.[5] Dr. Jurišić ne isključuje mogućnost da je za svećenika bio zaređen negdje »u domovini«.[6] U pravu je Zlatović jer je Filipović bio zaista zaređen za svećenika u Peruggi, i to 22. rujna 1714, a zaredio ga je perudski nadbiskup Vitalis Joseph de Bobus na oltaru sv. Onufrija u mjesnoj katedrali u Zapisniku ređenika za Filipovića se kaže: »Fr. Hieronymus de Macharsca, ord. Min. Reg. Obs. De licentia sui sup.«[7] Nema sumnje da se tu radi o fra J. Filipoviću jer je on poslan u Peruggiu iz provincijskog filozofskog učilišta u Makarskoj i jer u to doba ne postoji nijedan drugi klerik s tom oznakom. Filozofski je studij tada trajao tri godine. Ako je sav filozofski studij završio u Makarskoj, onda je u Peruggiu bio poslan g. 1710. Teološki je studij trajao četiri godine. Budući da je za svećenika bio zaređen 22. rujna 1714, znači da je za svećenika bio zaređen na svršetku teološkog

---

[3] O. Karlo Jurišić, n. dj., 258. – *Liber archivalis Provinciae*, Šibenik, sv. I, 52: Signii in conventu S. Mariae die 14 Januarii anno quo supra (tj. 1706. m. O.) induti pro clericis: Fr. Hieronymus Philippovich de Rama...

[4] O. Stipan Zlatović, *Franovci Države prisv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, 1888, 268. – Dr. O. Ante Crnica, *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava*, Šibenik 1939, 259.

[5] O. Stipan Zlatović, n. dj., 268.

[6] Usp. n. dj., 260.

[7] Podatak dugujem o. fra Boži Ančiću koji ga je osobno provjerio u arhivu nadbiskupske kurije u Peruggi.

studija. Gdje je primio tonzuru, male redove, poddakonat i đakonat, ne znamo. Svakako nije u Peruggi jer o tome nema nikakvih podataka u nadbiskupskom arhivu toga grada.

Prema Ivanu Kukuljeviću Filipović je 1759. u Mlecima tiskao *Piesme duhovne*. Kukuljevićevu tvrdnju ponavljaju Šime Ljubić i fra S. Zlatović, s tom razlikom što bi prema Zlatoviću djelo nosilo naslov *Skup pisni bogoljubnih*. Dr. Jurišić s pravom tvrdi da »to djelo ne postoji ni pod jednim ni pod drugim naslovom«. Ujedno tumači kako je moglo doći do takve zabune. Međutim, ni dr. Jurišić nije u pravu kad tvrdi da je Filipović »na prvim stranama drugoga i trećeg dijela svoga *Pripovidanja donio četiri svoje pjesmice*, koje sačinjavaju svega pedesetak stihova«,[8] jer ni te četiri pjesmice s ukupno pedesetak stihova nisu Filipovićeve. Za to nam govore vanjski i nutarnji razlozi.

Filipovićev učenik s generalnog teološkog učilišta u Šibeniku fra Petar Knežević ispjevao je na osnovi nekih propovijedi 1. knjige Filipovićeva *Pripovidanja* (Mleci, 1750.) zbirku moralno-didaktičkih pjesama *Duhovna pivka* i objelodanio je 1759. kad i Filipović 2. knjigu svoga *Pripovidanja*. Zbirku je posvetio »f. Jerolimu Filipoviću iz Rame«, smatrajući je njegovim djelom ukoliko ju je ispjevao na osnovi njegovih propovijedi i dao tiskati po njegovu nagovoru.

Da se Filipović bavio poezijom, ne bi od svog učenika tražio da ispjeva u stihu što je on rekao u govorničkoj prozi, nego bi to sam učinio. Kneževiću bi, kao već poznatom pjesniku, mogao dati da mu stihove pregleda. Knežević je kao pjesnik unosio stihove u svoja prozna djela, kao npr. U duhovne vježbe *Osmina redovnička zabave duhovne* (Mleci 1766.) i u evanđelistar *Pištole i evanđelja* (Mleci 1773.). Filipović, naprotiv, ni u jednoj od oko 300 propovijedi objavljenih u tri debela sveska *Pripovidanja nauka krstjanskoga* (Mleci 1750, 1759. i 1765.) nije uvrstio ni jednog svog stiha, a to bi sigurno bio učinio da je pjevao pjesme i bavio se poezijom.

Nastaje onda pitanje: Čiji su stihovi u predgovorima 2. i 3. knjige *Pripovidanja*? Autor je njihov bez sumnje Filipovićev učenik fra Petar Knežević, koji je mnogo godina s Filipovićem živio u sinjskom samostanu. U predgovoru se 3. knjizi *Pripovidanja* ističe da su dva »otca mnogo razumna i naučna« teško čitljivi autorov tekst prepisala i za tisak priredila. Nećemo pogriješiti ako ustvrdimo da su ta dva oca fra Petar Knežević i Filipovićev plemenjak fra Petar Filipović, koji je također više godina s njima boravio u sinjskom samostanu. Knežević je sudjelovao u sastavljanju predgovora i tiskanju knjige, jer je iste godine i u istoj mletačkoj

[8] Usp. n. dj., 267.

tiskari tiskao svoje *Pisme duhovne razlike* (Mleci 1765.), kao što je g. 1759. objavio svoju *Duhovnu pivku* u istoj mletačkoj tiskari u kojoj je Filipović objavio 2. knjigu *Pripovidanja*. Osim toga, ako se usporede sadržaji predgovora njihovih djela, opazit će se veliko podudaranje njihovih pogleda na hrvatsko pismo, jezik i pravopis.

O Kneževićevu autorstvu stihova u Filipovićevim predgovorima najrječitije govore oni sami. U 2. knjizi *Pripovidanja* tri se osmeračke kvartine rimuju po shemi abab, a dvije po shemi aaaa. U 3. knjizi se deset osmeraca rimuje po shemi aabbcc itd., a od šest osmeračkih kvartina četiri se rimuju po shemi abab, dvije po shemi aaaa. Takvo rimovanje vrlo često dolazi u Kneževićevim pjesmama, osobito u onim u zbirci *Pisme duhovne razlike*. Prema tome, s formalne strane postoji velika sličnost između stihova Filipovićevih predgovora i stihova Kneževićevih pjesama.

Od te vanjske, formalne sličnosti, mnogo je važnija sličnost u leksiku, izrazu i konstrukciji rečenice. Tako npr. u predgovoru 2. knjige dolazi strofa:

A tko b' igda reć mogao
Zadovoljno i kriposti
Sve koliko iskazao
Tvoje, i tvoje sve vridnosti?[9]

Svojim srokovima, izražajnim sredstvima i konstrukcijom stihova ona nas podsjeća na Kneževićevu strofu:

A tko b' igdar reć mogao
Ono što bi bilo dosti;
Tko b' ikadar izkazao
Tvoje dare i vridnosti?[10]

U oči osobito upada identičnost 1. stiha i identičnost sroka: *mogao – izkazao* u obje strofe. U predgovoru iste knjige *Pripovidanja* nalaze se stihovi:

Iskrnjega ljubi svoga
Kako ljubiš seb' istoga.[11]

Zatim stihovi:

Ako nisam pak zadosti
Što je tvoje Tebi dao,
Pun dobrote Ti mi prosti...[12]

---

[9] Str. VIII.
[10] *Pisme duhovne razlike*, 32.
[11] Str. IX.
[12] Str. VIII.

Prva dva stiha samo se ponešto razlikuju od Kneževićevih stihova:

Iskrnjega ljubi tvoga
Većje nego seb'istoga.[13]

Druga tri stiha podsjećaju na stihove Kneževićeva Gospina plača:

Sinko lipi moj, oprosti,
Ako ne znam reć zadosti...[14]

U predgovoru 3. knjizi *Pripovidanja* dolaze npr. stihovi:

Od koje ves sačuvao
On i svim vam pomoć dao.[15]

Po svojoj konstrukciji i identičnosti sroka oni su vrlo slični stihovima Kneževićevim:

Od kojih nas sačuvao,
Koji nam je život dao.[16]

Ovakvih i sličnih podudaranja mogao bi se navesti još velik broj, ali mislim da je to nepotrebno jer nam navedeni primjeri bjelodano govore da je fra Petar Knežević, a ne fra Jeronim Filipović autor stihova u predgovorima 2. i 3. knjige Filipovićevih *Pripovidanja*.

[13] *Pisme duhovne razlike*, 75.
[14] Usp. *Muka Gospodina našega Isukrsta*... Mleci 1753, 53.
[15] Str. IX.
[16] *Pisma ćudoredna*, Mleci 1766, 14.

Sudionici na šibenskoj obali prije početka skupa

Početak prve sjednice skupa u Gradskoj vijećnici u Šibeniku:
slijeva A. Jembrih, I. Srdoč-Konestra, M. Zenić

Pavao Knezović

FILIPOVIĆEV RUKOPIS S RASPRAVAMA IZ TEOLOGIJE

UDK 2

Fra Karlo Jurišić pišući o rukopisnim djelima Filipovića opisao je samo pet kodeksa propovijedi sinjskog samostana i rasprave k Aristotelovoj Metafizici: *Disputatio in Aristotelis Methaphisicam*(!) iz arhiva šibenskog samostana. Pored toga spominje rukopis *Disputatio II. de Divinis attributis et modis intrinsecis*, iako ga nije mogao pronaći u arhivu sinjskog samostana, ali je, kako veli, ima puno povjerenje u bilješku Božitkovića.[1] Za ostala je Filipovićeva rukopisna djela napisao: »Od velikog broja Filipovićevih filozofsko-teoloških rukopisa, ... danas, dakle, u šibenskom arhivu ima samo jedan, dok se u sinjskom i zaostroškom arhivu ne može ustanoviti da li je i jedan sačuvan.« I odmah u bilješci dodaje da je Arhiv zaostroškog samostana »još uvijek nepristupačan«, jer je samostan teško stradao 1962. u potresu.[2] Fra Karlo je dobro znao što su o tom pisali Marković,[3] Crnica[4] i drugi[5] (»o kojima govore pisci«), ali se čini da im nije onoliko vjerovao, koliko Božitkoviću. Jedan od najboljih poznavatelja rukopisne ostavštine čitave Provincije Presv. Otkupitelja fra Petar Bezina, još 1994. godine piše: »Koliko još ima Filipovićevih rukopisnih djela filozofsko-bogoslovnog sadržaja po samostanskim arhivima teško je reći«.[6]

---

[1] Usp.: »Iako nisam mogao ustanoviti – uza sva nastojanja – da se djelo nalazi u Sinju, ipak ne treba sumnjati u Božitkovićevu tvrdnju. Dapače, navedena Disputatio secunda pretpostavlja i prethodno djelo Disputatio prima, koje je danas nepoznato.« Karlo JURIŠIĆ, *O. fra Jeronim Filipović*, u: *Sinjska spomenica 1715 – 1965*, Sinj, 1965., 269

[2] *Isto*, 269

[3] Usp.: »Ovo potpuno svidoče njegovi Rukopisi (o Filozofiji i Teologiji), koji se vide i danas u Studiju (učilištu) Šibeničkom.« Ivan MARKOVIĆ, *Sinj i njegova slavlje godine 1887.*, Zagreb, 1898. (reprint: Sinj, 1998.), 57

[4] Usp.: »Veliki broj njegovih bogoslovnih rasprava nalazi se u rukopisu u samostanskim arhivima u Šibeniku i Zaostrogu.« Ante CRNICA, *Naša Gospa od zdravlja i njezina slava*, Šibenik, 1939., 361

[5] Pozivajući se na Jelenića Kovačić piše: »Brojne propovijedi, a druge su ostale u rukopisu pod naslovom: ... kao i *Mudroljubni i bogoslovni spisi* te *Disputationes in Aristotelis* i traktat *Metaphysica*.« Anto Slavko KOVAČIĆ, *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene*, Sarajevo, 1991., 127

[6] Usp.: Petar BEZINA, *Kulturni djelatnici Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb, 1994., 45

U Arhivu franjevačkog samostana u Zaostrogu čuva se opsežan rukopis, kojeg je fra Petar Bezina vlastoručno signirao brojem Rk 134, ali ga nije uvrstio u popisu rukopisa provincije.

Rukopis, nevješto prošiven i zaštićen najvjerojatnije u drugoj polovici 18. st. koricama od nešto grubljeg kartona, pisalo je najmanje osam ruka od kojih su poimence poznate samo tri. Tvori ga 38 fascikla različitog formata, a pogrešno su poredani prilikom uvezivanja. U rukopisu se pored sveščića četiriju anonimnih manuskriptora,[7] nalaze sveščići s rukopisom fra Petra Karapandžića,[8] zatim po 15 fascikla, koje su ispisali fra Jeronim Filipović i fra Ivan Miljković iz Sinja. Moglo bi se pomišljati da sveščiće: 17., 18., 23., 28., 30., 34. i 36. i nije pisao Miljković, jer na njima nema nijednog od njegovih potpisa. Svaki od tih ima na naslovnici po 4 stiha u skladu s materijom o kojoj se govori u njemu.[9] Međutim uspoređujući sam duktus tih 15 sveščića s Miljkovićevim i cjelovitost građe, može se biti sasvim sigurno da ih je on pisao. Fra Ivan se prvi put potpisao 4. travnja 1734. na 21. sveščiću: »Tractatus de Incarnatione Reve[ren]di Patris Francisci Antonii a Mutina tertii lectoris inceptus per me fratrem Ioannem Miglovich a Sign Provinciae Bosnae Argentinae alumnus – Hac 4. die Aprilis Ferrariae in conventu Sancti Spiritus anno salutis 1734. /D/« (f. 216r), iako je studirao od 1732. do 1735. godine.[10]

Fra Jeronim Filipović ispisao je prvih 6 i sveščiće od 8. do 16., tj. f. 1r-62v i 75r-173v. Njegov se potpis nalazi na više mjesta u rukopisu. Tako na posljednjoj stranici 5. sveščića piše: »Ego fr. Hieronymus a Rama Ordinis Minorum de observantia Bosnae Argentinae Provinciae alumnus – Hunc tractatum de virtutibus theologicis perfeci die 23. Februarii 1715 mon[aste]rii Perusii sub disciplina Reve[ren]di patris Hyppoliti a Bituringia ibidem lectoris generalis.« Ispod toga zaziv: »O Djevo Bogorodico, po svom bezgrješnom začeću, brani nas od zlog neprijatelja / Per tuam Immaculatam Conceptionem Deigenitrix Virgo – Deffende nos semper

---

[7] Prvi je pisac 7. fascikla, drugi 19., treći 24.-27., a četvrti posljednjeg 38. fascikla, koji je naslovljen: *Bulle et Decreta Summorum Pontificum* (f. 408r-417v). Taj sveščić ima i vlastitu paginaciju stranica od 1. do 19.

[8] Usp.: »*Ternio primus De sacramentis in specie patris Rendi lectoris Petri Cararapangich*« (f. 394r) Na slijedećem listu stoji: »*Disputatio prima: De baptismo omnium sacramentorum primo*«. (f. 395r)

[9] Npr. na fasc. 18. »Tractatus de incarnatione Revndi Patris Francisci Antonii a Mutina, 3ii lectoris incepi hac die 11 Novembris 1733. – *Uni trinoque Domino / Sit sempiterna gloria / Qui vitam sine termino / Nobis donet in patria. / Amen.*« (f. 184r)

[10] Usp. fasc. 34. »Tractatus de moralitate actu[u]m humanorum /B/. Reve[ren]di Patris Ioannis Antonii de Corrigio Virridi primi lectoris Ferrariae die 25 9nris anni 1732.« (f. 358r) i fasc. 22.: »Tractatus de Incarnatione Reverendi Patris Francisci Antonii a Mutina III lectoris in conventu Sancti Spiritus Ferrariae – a me fratre Ioanne de Sign inchoatus – hac die 6. Maii anno reparatae salutis 1735.« (f. 229r)

ab hoste maligno.« i »Deo Gratias« te poveznica sa slijedećim sveščićem: »Trac[ta]tus sextus« Osim toga na kraju 5. kvestije 6. traktata piše: »Fr Hieronymus a Rama« (f. 95r), potom na dnu f. 113v.: »Fr Hieronymus a Rama Bosnae Argentinae filius«, zatim na kraju 11. kvestije traktata o vjeri: »Fratris Hieronymi de Rama die 1. O[ctobris] 1714.« (f. 160v) i na kraju 16. sveščića je zapisao: »Sint huiusque dicta ad honorem Dei Omnipotentis Patris et Filii et Spiritus Sancti, Deiparae gloriosissimae cujus illibatam et immaculatam conceptionem totis viribus veneramus, et omnium sanctorum et praecipue P[atris] Seraphici [et] Divi Bonaventurae in cuius vigilia huic operi finem imponebamus 1714. / – / Ego Fr Hieronymus a Rama Bosnae Argentinae alumnus laboravi sub disciplina Reve[ren]di P. Hyppoliti a Bituringia lectoris g[enera]lis mon[as]t[e]rii Perusii.« (f. 173v). Nakon toga stoji poveznica: »Disputatio 2. De Spe.« Iz ovoga se može zaključiti da je fra Jeronim ove rasprave napisao tijekom 1714. i 1715. u Perugi.

Sadašnji redoslijed sveščića u uvezanom kodeksu nije dobar. Iako je oštećen vrh prvog lista (naime miš je izgrizao oko 3 cm s vrha) iz konteksta se može zaključiti da je tu kao dio naslova pisalo: *Disputatio prima* – a ispod toga: *De charitate theologica*, premda su djelomično izgrižena i slova tog dijela naslova. Nakon prvog fascikla ta se rasprava o bogoslovnoj ljubavi ne nastavlja u 2. nego u 4. i završava u 5. fasciklu. To je jasno iz svojevrsnog kolofona, koji glasi: »Et haec sufficiant dicta de charitate, quam Deus accendat in cordibus nostris et inhabitante Spiritus ejus in nobis a Sanctissima Trinitate intervenientus, precibus Beatissimae Virginis Mariae sine originali peccato conceptae. Amen. Laus Deo.« – zatim malo niže: »Laus Summo qui regit astra Deo.«. Ispod toga je neka druga ruka zapisala: »Totus in Te sitiens.« (f. 49v)

Između prvog i drugog dijela prve rasprave nalazi se *Disputatio II De Spe theologica*, koja zaprema čitavi 2. sveščić i 4 lista 3. I na kraju te rasprave nalazi se slična rečenica: »Haec sufficiant dicta de spe theologica ad honorem sempiternae Trinitatis necnon Beatissimae Virginis Mariae sine originali peccato conceptae.« (f. 29v)

Nakon tih dviju rasprava u rukopisu slijedi *šesti traktat iz 3. knjige Sentencija o ćudorednim krepostima, darovima i blaženstvima Duha Svetoga* – Tractatus VI. ex 3º Sententiarum – De virtutibus moralibus, Donis Spiritus Sancti ac beatitudinibus (f. 51r-62v i f. 75r-96v). Traktat se naglo prekida u šestoj konkluziji s krajem 9. sveščića. Na listovima od 10. do 16. sveščićima fra Jeronim Filipović piše o vjeri i vjerovanju. Interesantno je da je na vrhu prvog lista desetog sveščića zapisano: »Conclusio 2a« i označen je brojem 5, a jedanaesti fascikl brojem 6, dvanaesti brojem 7, četrnaesti brojem 9 i petnaesti brojem 10, a na kraju toga sveščića je pot-

pis: »Fratris Hieronymi de Rama, die 6. [Junii] 1714.« (f. 160v), a samo 4 lista ranije na kraju 2. konkluzije 10. kvestije zapisan je datum: »Perusii die 2. Junii 1714.« (f. 156r). Posljednji dio, kojeg je u zaostroškom rukopisu pisao fra Jeronim Filipović jest 7. upit u drugom zaključku 12. kvestije. Tim ujedno završava i izlaganje o vjeri, kako se vidi iz onog: »Sint hucusque ducta ad honorem Dei etc.« (f. 173v). Tim izlaganje o vjeri ujedno završava i školska godina na vigiliju blagdana sv. Bonaventure, tj. 13. srpnja. Dakle, od rasprave o vjeri nedostaju prva 4 sveščića, a najvjerojatnije se nalaze u nekom drugom rukopisu zaostroškog samostana.

Ukratko, sad se može reći da su fra Ivan Marković i fra Ante Crnica bili dobro upućeni u rukopisnu ostavštinu fra Jeronima Filipovića i da su opravdano naveli da se »veliki broj bogoslovnih rasprava Filipovića nalazi u rukopisu u samostanskim arhivima u Šibeniku i Zaostrogu«. Kako se u ovom rukopisu nalaze dvije i veći dio treće rasprave, vjerojatno će se pažljivijom obradbom arhiva spomenutih samostana pronaći još koji sveščić od Filipovićevih teoloških rasprava.

Pored toga iz ovog je rukopisa nedvojbeno da je fra Jeronim još u travnju 1715. bio student teologije u Perugi, a ne kako stoji u većini njegovim životopisima da je 1714. završio teologiju. Na kraju druge kvestije 6. traktata zapisao je: »Die tertiadecima Aprilis 1715. scripsi.« (f. 59v).

Zahvaljujući ovom zaostroškom rukopisu otvara se put cjelovitijem sagledavanju fra Jeronimova doprinosa, jer se o njemu uglavnom govorilo i pisalo kao o vrlo uglednom propovjedniku i vrlo malo kao lektoru filozofije, dok se o njegovim teološkim traktatima nije uopće pisalo, jer se nije znalo da postoje.

Alojz Jembrih

STADLEROVO IZDANJE FILIPOVIĆEVIH PROPOVIJEDI O NAUKU KRŠĆANSKOM

UDK 821.163.42-97(091)
238(497.5)(091)

I.

Dolaskom na nadbiskupsku stolicu u Sarajevu (15. siječnja 1882.), nadbiskup vrhbosanski Josip Stadler (1843. – 1918.)[1] svoju zauzetost usmjerio je, uz ostalo, i na vjersku izobrazbu vjernika. *Propoviedi o nauku kršćanskom*, samo je logični njegov izdavački pothvat u okviru širih europskih nastojanja u katoličkoj Crkvi oko crkvene kateheze u 2. polovici 19. stoljeća. (Jurišić, 1999., 631–665). No prije nego ću što reći o naslovljenoj tematici, ukratko se valja prisjetiti što su Filipovićeva *Govorenja nauka krstjanskoga* (1750., 1759., 1760.) značila svećenicima i vjernicima njegova doba.

U knjizi *Negdašnji katekizmi* (1985.) fra Franje Emanuela Hoška, u 15. poglavlju: *Katehetske propovjedi i dijaloški katekizam Jerolima Filipovića*, čitamo: »Jerolim Filipović je poznat kao jedan od najboljih hrvatskih propovjednika u prošlosti. Za života je objavio tri sveska propovijedi pod naslovom *Pripovidanje nauka karstjanskoga* (Mletci, 1750., 1759. i 1765.). Filipovićevo je djelo u isti mah i pučka dogmatika, i pučka moralka, i pučka pastoralka i pučka asketika, tj. ono je svojevrstan vrijedan priručnik kršćanskoga učenja i naučavanja, ponašanja i poticanja. Po svojoj izobrazbi, kulturi, crkvenim službama i osobnom iskustvu Filipović je uistinu bio kvalificiran za pisanje djela u kojem će stvarne potrebe vjerničkog puka dobiti potpun i kompetentan odgovor.« (Hoško, 1985., 75).

Fra Jeronim Filipović (1688.–1765.), poučen osobnim iskustvom, proputovavši Dalmaciju, Bosnu, Ugarsku zemlju i Bugarsku, uočio je vjersko neznanje i vjerski nehaj kod odraslih vjernika koji nisu znali ni obične molitve: *Očenaš*, *Zdravomariju*, *Vjerovanje*. Mnogi su vjernici bili odani i praznovjerju (Hoško, 1985., 76). U tekstu svog predgovora, u kojem se Filipović obraća kao priređivač, ili kako on za sebe kaže da je *učinitelj*, »Mnogo poštovanoj gospodi i ocima pastirom duša«, uz ostalo, ističe

[1] Vidi: Josip Koprivčević, *Život i rad dr. Josipa Stadlera, prvoga nadbiskupa vrhbosanskoga, 1843. – 1918.*, priredio Petar Vrankić, Zagreb, 1996.

x

UCINITEGL

Mnoggo Poſctovanoj Goſpodi, i Otczem

PASTIROM DUSCAA.

DRàgaa Goſpodo, i Otczi Paſtìri Xùpnìczi (govoriim Goſpodo, i Otczi, jer ù naſcemu illiriçkòmu nàrodu mnoghiſu Parochi Popovi, i mnoghii Fratri) jaa niiſam ovoo pïſao, ni na ſviteloſt dao, da vaas nauçim Nàuk karſtjankii tomaçiti, neggo znadùchi daje vaſce dillo megiu ſvii dillii Boxànſtvenii najboxanſtvenije, kakko govorii Vellikii Dionixio: *Divinorum omnium Divinisſimum eſt cooperari Deo in ſalutem animarum.* Viiſte navlaſtito onnii, kojiſte pomochnìczi Boxji, kakko govorii Apoſctoo Pavao: *Dei adjutores ſumus.* (1. Corint. 3.) hotioſam vaſcega ovogaa dilla, i trudà bit vama pomochnìk, i ſtavit iſtomaçègnje nàuka ù pripovìdagnja. Ovoo nije nàçin od mennee iznaſcaſt, neggoſamga viddio i od drughiih jezìkaah proslìdgiena; i takoo, kadga drughii imàdu nàrodi zaſcto nebihſmo mii Illirczi? Znàm dobro, da vecchji dijo Paſtiraa duſcaa ù naſcemu jeziku imaa, koji dobro razumiuu Djaçkee, i Italianskee kgnighe, i takoo ovee nevidèſe oviim potribite; ali paak i ovoo znàdeſe, da mnogii jeſu koji latinskuu kgnigu neuçee, i zatoo mochichièſe s'oviim sluxìti. Rekaoſam, da onnim kojii znàduu latinskuu kgnighu, ovee potribite neviddèſe; alì govoriim i oviim, da, akkobiji dobavili, nèchièjim ſctetne biti, a nèchiee ni nekoriſtne, jer premda razùmniſu, i nauçni, laſcgnieje pripovidati onnoo ſctoſe nàjdee pripravglieno ù iſtii jezik, neggòſe muççiti prinoſèchi iz tugia, paak nauçivſci, pripovidati. Za ovèſam ſtavio riiçi diaçkee tolikoo ſvètoga Piiſma, kolìko Svètii Otàczaa, i Nauçitegliaa. Onnii paak, koji djaçkii jezik uçili niiſu, nekka niſcta neghleddaju, daſu tolikee riiçi dja çkee, vecch nekka ſhidee, naſckee, govorègnje izàjtchiejim dobro; jer latinskee ilisu riiç pò riiç iſtomaçene, ilije naſcki reçenno ſve onnoo ſcto latinſkee uzdarxee. Sczinìm ſvak lakko nèchie mocchi na pamèt ovaa govorègnja onnakoo kakkoſu upiſàna nauçiti; alì hotijùchiji pripovidati, da ſvak moxe vazda iz gniih ſſctogod izvaditi, nàvlaſtito priilike, jer mallo kojee imaa, da ù gniemu priilika nije ſtavgliena. A davam pravvo reçèm, jaa kadbih ù vaſcemu poslu bio, i nebih mogao nauçiti kojee iſtomaçègnje, nebihſe ſtiidio s'oviim kgnigham i prid Otaar izìchi, ter ſctogod rechì na pamet, a ſctogod i proſctiti, (nebudùchi ſvak oſctroum jednàko) za iſpuniti privellikuu duxnòſt, kojùbih imao kakko Paſtiir duſcaa karſtjanskii. Kojàje i kolikàje duxnòſt ovaa, ovdeju ſad prid oçci ſtavgliati, nije potribno, nì uzmnoxno; darxìmbo daje od ſviu poznàna, jerſteju i ſctilli, i çulli od Vellikii Paſtìraa vaſciih, bocchiu rechi od Priſviitliih, i Pripoſctovàniih Bisùpaah. Jeſu ù oviih kgnigah ſtoo i deſet govorègnjaa, kojàſu ſvarhu Virree, i Uffàgnja. I takoo imaduu govoregnja od poghlavitih Svetkovinaah naſcega Goſpodina Iſukarſta, toojeſt od gniegova Zaçètja, Porodgiegnja, Uskarsnùtja, Uzaſcaſtja na nebbeſah, i od Doſcaſtja Duha Svetoga. Imaa ſctogod i od gniegovee mukkee. Imaa takòger od Suuda, od Pakla, od Rajia, od ghria. Tòmaçechi paak *Zdravva Mario*, uçinioſam çetarnajeſt govoregnjaa, kojaa slùxit moguu za ràzlikee Svetkovine Blaxenee Diviczee Mariee. Joſcvam na znagnie dàjeem i ovoo, da, akko viddio budem, daſe oviim vii s'koriſtju duuſcaa karſtjanskii dragovòglno slùxiite, a mennì

kako njegovo djelo nije autorsko – izvorno ni po sadržaju ni po načinu. »Ovo nije način od mene iznašast, nego sam ga vidio i od drugih jezikah prosliđena; i tako, kad ga drugi imadu narodi zašto ne bihsmo mi Ilirci: (I., 1750., X). Nadalje govori da to svoje djelo nije napisao zato da bi naučio pastire (župnike) *Nauk kršćanski* tumačiti, nego je htio biti pomoćnik pa je istumačenje nauka stavio u pripovidanja (propovijedi). On je istaknuo u predgovoru još jednu bitnu činjenicu, govoreći: »Znam dobro, da veći dio pastira duša u našemu jeziku ima, koji dobro razumiju dijačke (latinske) i italijanske knjige, i tako ove ne vide se ovim potrebite; ali pak i ovo znade se, da mnogi jesu koji latinsku knjigu ne uče, i zato moći će se s ovim služiti.« (I., 1750., X). »(...) Za najposli neka svak znade, da ovo sve što sam činio, tako sam nastojao učiniti, da me svak može razumiti; zaradi šta nisam hotio ni riči inostranski, koje se ili drugojačije, ili zanosljivo izgovarahu, stavljati, da li (do li) kako se sad običaje u ovih naših mistih. Neima narečenja liposlovski(h) ili retorički(h), i ja kažem, ali ima ono što je potribitto razumiti; nastojanje bo je moje bilo, da ne u lipoti riči, da li u jakosti razloga što sam hotio reći, uzdarži se.« (I., 1750. XI).[2]

Time je Filipović zapravo izrekao kako je bitno da se propovijedi pišu razumljivim jezikom onih kojima su namijenjene. Takvoj su razumljivosti težili gotovo svi hrvatski autori tiskanih propovijedi, bilo da su pisali, kajkavskom, čakavskom i štokavskom stilizacijom književnoga jezika od 16. do 19. stoljeća.

Godine 1750. Filipović je dao tiskati u Veneciji (Mletcima) prvu knjigu *kršćanskoga nauka*, doduše ne i bez tiskarskih pogrješaka, zbog kojih se čitatelju ispričava: »Viruj, imao sam pomlju da bi sve riči na prav izašle, i još veću moj drug, koji mi je u pomoći bio, ali zaludu, ne mogosmo upaziti da mnoge ne uteku ispod oka. A mnoge, koje mi isparvismo, zaludi bih, jer oni, koji pritiskuje, budući da ni riči naški ne razumi, neispravi. Zato moj ljubljeni štioče oprosti.« (I., 1750., 581; o Filipovićevoj grafiji vidi ovdje u prilozima I. Pranjkovića i D. Stolac). Spomenuta prva knjiga sadrži 584 stranice propovjedničkih tumačenja vjere, ufanja – molitava: *Vjerovanje*, *Očenaš* i *Zdravomarija*. U predgovoru je Filipović najavio da će prirediti još dvije knjige, ukoliko će primijeti da svećenici rado koriste ovu što ju kao prvu objavljuje. »Još vam na znanje dajem i ovo, da, ako vidio budem, da se ovim vi s koristju duša karstjanski(h) dragovoljno služite, (...) truditi ću za učitiniti ovaka istumačenja svarhu trećega i četvartoga dila nauka kartsjanskoga, to jest, svarhu lju-

[2] Zahvalan sam prof. Ivanu Bekavcu-Basiću što mi je svojim posredovanjem priskrbio preslik prve knjige Filipovićevih *Pripovidanja* ... (1750.).

bavi i dobri(h) dila, što će reći svarhu zapovidi božji(h) svete Carkve i svarhu sakramenata, koja, kako se meni čini, od ovih mnogo koristnija biti će i potribitija« (I., 1750., XI).

I doista, tiskana je i druga knjiga (1759.) u kojoj su tumaćenja o *ljuvabi*, tj. *Deset Božjih zapovijedi* i *pet zapovijedi crkvenih*, a u trećoj knjizi na 379 stranica (1765.) govori o svetim *sakramentima*, o *krijeposti*, o *djelima milosrđa* i o *četirima posljednjima čovjeka* – Govorenja svarhu četiriju najposlidnjih čovika: *svarhu smrti*, *svarhu suda općenoga*, *svarhu pakla* i *svarhu raja*. Svaka od knjiga posvećena je jednom tadašnjem biskupu: I. knjiga posvećena je Pacifiku Bizzi – nadbiskupu splitskom, *Dalmacije i sve Hrvatske prvostolniku*: II. knjiga također splitskom nadbiskupu Nikoli Dinariću, dočim je III. knjiga posvećena apostolskomu vikaru u Bosni, biskupu fra Pavlu Dragičeviću.

Uvidom i *Pripovidanja* (I., 1750. i III. 1765.) razabire se njihova struktura. Uglavnom su to govorenja (tumačenja) o dotičnoj vjerskoj tematici, kao što i sadržaj pokazuje. Obično na početku Filipović daje kratak uvod, potom slijedi *prvi dio* (govorenja – tumačenja s primjerom) i *drugi dio* su katekizamska kratka pitanja i odgovori temeljeni na prethodnom protumačenom dijelu. Za taj drugi dio Filipović kaže: »U ovome dilu govorenja neću drugo besidit, nego samo stavi(t) ću u pitanja i odgovore, koji se iz ovoga govorenja mogu izvadit, i tako u svih ostalih, koja će bit unapridak. Ja ću dakle pitat, a svi samnom odgovarajte i daržite na pameti.« (I., 1750., 5). Uz to je u *Pripovidanja* Filipović ugradio i osobna zapažanja iz prakse: »Hodio sam po Dalmaciji, po Bosni, po Ugarskoj Zemlji i po Bugarskoj, u kojim kraljestvih najvećje narod naš ilirički jest se rašširio. U ovim daržavah jesam ispovidao, propovidao i pričeštivao, i vidio sam, da karstjani (govoreći navlastito od seljanah) malo dobro znaju se ispovidati i s malim bogoljubstvom pristupaju primiti prisveti Sakrament (...).« (III. 1765., IX). Ipak najveći dio *Pripovidanja* predstavljaju tumačenja katekizamskoga gradiva po pravilima ondašnje teološke sustavnsoti i misli, ali s bogatim biblijskim sadržajima. Biblija Filipoviću služi kao izvor primjera i tumačenja. Uronjen u srednjovjekovni korpus slične propovjedničke literature, on posiže za slikama, usporedbama i mudrim izrekama iz klasičnih književnosti. Te značajke njegova pisanja nedvojbeno ukazuju da je Filipović svoje *Pripovidanje nauka karstjanskoga* zamislio kao govor pun poticaja kao riječ koja osvaja. (Hoško, 1985., 79). U tome je i bio uspjeh njegovih *Pripovidanja nauka karstjanskoga*.

II.

Upućenost nadbiskupa Josipa Stadlera u tijek crkvene kateheze u tadašnjem životu Crkve na njemačkom i francuskom govornom području, a time i u Zagrebačkoj nadbiskupiji, samo ga je učvršćivala u njegovim namjerama što ih je poduzimao u svojoj Vrhbosanskoj nadbiskupiji. Znao je da njegov puk ima dobru volju, dobro srce i živahnu vjeru, odnosno da rado dolazi na misu, ali ne pozna dovoljno kršćanski nauk. Stoga je stao svoje svećenstvo upozoravati kako je u takvim prilikama nužna crkvena kateheza. Zalagao se da kršćanski nauk dopre do svih vjernika, starih i mladih. Razabire se to iz njegove 1. Okružnice 1883. u kojoj navodi da briga za spas povjerenih si dušah je za župnika najveća briga, najveća dužnost, dužnost dužnosti. Zato pravi pastir ne miruje dok puku sve istine vjere ne protumači, dok ga ne osvjedoči o pojedinim njegovim dužnostima, dok ga ne uputi, kako će putom zapovijedi Božjih i crkvenih hoditi. Sve što puku treba tumačiti i što on treba znati sadržava se u tzv. kršćanskom nauku, tj. u *Dijecezanskom katekizmu*, koji puku treba svake nedjelje i blagdana i svakom mogućom zgodom tumačiti. Spomenuti je katekizam bio u upotrebi u Zagrebačkoj nadbiskupiji od 1883. (Hoško, 1985., 146–150). Stadler je bio uvjeren da će, ukoliko uvede *Dijecezanski katekizam*, uspjeti u vjerskoj obnovi na području Vrhbosanske biskupije. stoga je iz katehetske uporabe izlučio dotadašnji Miletićev katekizam tzv. *Biskupovaču*. Bio je to katekizam koji je priredio biskup Augustin Miletić (1763. – 1831.), pa ga je narod prozvao Biskupovača. Stadleru nije bilo lako uvesti novi katekizam to više što su vjernici navikli na Miletićev katekizam koji je dotada doživio tri izdanja (Jurišić, 1999., 641–643). Uostalom, župnici su *Dijecezanskom katekizmu* prigovarali da je dosadan, da je težak za učenje članaka vjere napamet i da ne odgovara potrebama vjernika (Jurišić, isto, 637–643). Uvođenjem zagrebačkoga *Novog dijecezanskog katekizma* (Hoško, 1985., 131–141; 151–154) Stadler je želio odgovoriti težnjama katoličke Crkve u hrvatskome narodu u iznalaženju zajedničkoga katekizma koji bi bio obvezujući za sve biskupije, pa ga Stadler uvodi u Vrhbosansku nadbiskupiju i Banjalučku biskupiju, vjerujući da je on dobar za vjersku pouku, prije svega zato što je sastavljen s velikom pažnjom i točnošću zbog čega je i prihvaćen u mnogim europskim i izvaneuropskim zemljama.

U studenome 1886. Stadler potpisuje novu odredbu u kojoj se za katehetske propovijedi preporučuju *Pripovidanja nauka karstjanskoga*, složen i u razlika govorenja razdiljeno po O. F. Jerolimu Filipoviću iz Rame (...). Iste godine Stadler objavljuje zbornik pod naslovom: *Kako valja navještati rieč Božju propovijeđu i katekizmom. Pastirski naputak za*

svakog svećenika u pastvi. Riječ je Stadlerovu prijevodu nekoliko traktata više autora. Najveći dio knjige čini prijevod djela francuskoga svećenika, profesora retorike na Sorboni u Parizu, Felix-Antoine Doupanloup (1802. – 1878.) i djela njemačkoga teologa Aloisa Buchnera (1783. – 1896.). Propovijed treba biti pripremljena tako da je puk lako shvati, zadrži i rado prihvati, pače tako, da ono što je čuo, lakše može prenijeti u svoj život. Zato i Riječ koja je upravljena puku treba biti živa, poučna, apologetska i savjetodavna. Ona će po svom obliku biti jedino onda dobra ako bude odgovarala tim zahtjevima. Sadržajno treba obrađivati sve kršćanske istine, jer su one temelj kršćasnkoga života. Tako široko koncipiranu katehetsku propovijed Stadler je jedino mogao naći u Jeronima Filipovića, pa je po svemu sudeći znajući za njegov uspjeh u narodu, pristupio novom redigiranom izdanju u osam svezaka (1886. – 1894.) njegovih katehetskih propovijedi o kojima je ovdje riječ. O intenciji ponovljena izdanja tih propovijedi Stadler je pisao u službenom glasniku nadbiskupije, »Srce Isusovo« (br. 11, Sarajevo 1886., 215–219), pri čemu ističe kako ne bi bilo dobro svake godine koristiti samo *Dijecezanski katekizam* za katehetske propovijedi jer bi pritom neke teme ostale nedorečene, zato nudi svećenicima Filipovićeve propovijedi. Na strani 216. službenog glasila čitamo: »Budući da se je O. Filipović, kako se čini, držao katekizma Kanisijeva, promotrit ću gdje gdje red, da odgovara čim više našemu sadašnjem katekizmu diecezanskome« (v. Zovkić, 2004., 166 – 173.). Drugi put istu je Okružnicu objavio i u prvom svesku *Propoviedi* (1886., 5–10). Ovdje izdvajam dio iz te Okružnice koja je naslovljena.

Josip

po milosti Božjoj i svete apostolske stolice nadbiskup vrhbosanski i metropolita svoj velečastnoj braći svećenikom, koji su u nadbiskpiji vrhbosanskoj, blagodat i mir od Boga Otca našega i Gospodina Isusa Krista

(...) Iz svega očit je zaglavak: Dužnost nam je vazda jednaka, svom pomnjom, pripravljat se za propoviedi i svom gorljivošću navieštati rieč Božju, bilo slušatelja puno ili malo; jer je slava Božja uviek ista, koju kanimo postići, i ista je uviek ciena krvi bez iznimke. A tko zna, nije li Duh sveti upravo na naša usta nakanio koju pojedinu dušu pozvati k velikoj svetosti! Što ako upravo onda zanemarimo navieštati rieč Božju? Ja sam i sâm za vas mnoge uvjeren, bračo, da ste i vi sami puni blagodati, napunjeni svakoga znanja da možete i druge naučiti.

Ali vam ipak, braćo, slobodnije i smjelije pisah, kao da vam u pamet dozovem što sami znate. I to me ponukalo, da vam u ruke dadem propoviedi pisane od učenoga franjevca, puna Duha Kristova, Jeronima Filipovića, Ramljaka, da vam se olahkoti jedna od glavnih dužnosti, dužnost propoviedati rieč Božju. Skroz pučkim jezikom, načinom kateketičkim, upravo za naš puk sastavljene su te propoviedi, a poredane su sustavno, tako te se u tri ili četiri godine može sav kršćanski nauk proći. Svaki je dužan o onoj stvari govoriti, koja je naznačena na dotični dan; tko misli, da može još bolje o istoj stvari govoriti, neka bolje govori u Gospodinu. Ja sam sve koliko sam više mogao zadržao onako, kako je u Filipoviću: izostavio sam ipak njeke stvari, naročito njeke pripoviesti, koje bi teško bilo dokazati, promienio sam pravopis a gdjegdje i jezik stegnuvši više izreka u jednu; kad i kad sam koju misao popunio. I tako se nadam, da će nam propoviedi O. Filipovića poslužiti za nauku našu i našega naroda, da trudeći se i učeći i propoviedajući veliku nadu imamo u Boga, od koga očekujemo nagradu po zaslugah stečenih njegovom milošću. A truditi se valja, jer bez muke nema nauke, jer smo dužni ugadjati ne sebi nego svojemu narodu na dobro za dobar ugled (...).

U Sarajevu dne 8. prosinca na svetkovinu bezgriešnoga začetka
bl. dj. Marije
† Josip v. r.,
nadbiskup

Stadler je u svome izdanju Filipovićevih propovijedi slijedio redoslijed izvornika, no uskladio ih je prema *Dijecezanskome katekizmu*. Stoga njegova podjela slijedi raspored propovijedi prema blagdanima i nedjeljama u crkvenoj godini pri čemu je uvrstio propovijedi i drugih tada poznatih propovjednika u Zagrebačkoj i Vrhbosanskoj nadbiskupiji. »U katekizmima za odrasle koji su nastajali poslije Tridentinskoga sabora te bili obrađivani u prpovijedima nije se posvećivala posebna pažnja liturgijskoj godini i pojedinim blagdanima. To je bilo prepušteno pastirskoj razboritosti pojedinog župnika, jer je prema prosudbi crkvenoga učiteljstva bilo važno uvoditi vjernike u osnove katoličke vjere kako je ona izražena u Vjerovanju, Božjim zapovjedima, sakramentima i osnovnim molitvama. Zato Filipović nije tiskao blagdanske propovijedi.« (Zovkić, 2004., 170). Ukratko ću samo spomenuti one bilješke iz svake knjige u kojima Stadler spominje suvremenog autora propovijedi. Tako ćemo i prvoj knjizi (1886.), kod propovijedi za novu godinu (1. siečanj), uočiti označeno u zagradi, da je tu propovijed napisao Dr. Jakob Schmitt, Stadler dodaje: *O. Filipović nema posebnih propoviedih za svetkovine.*

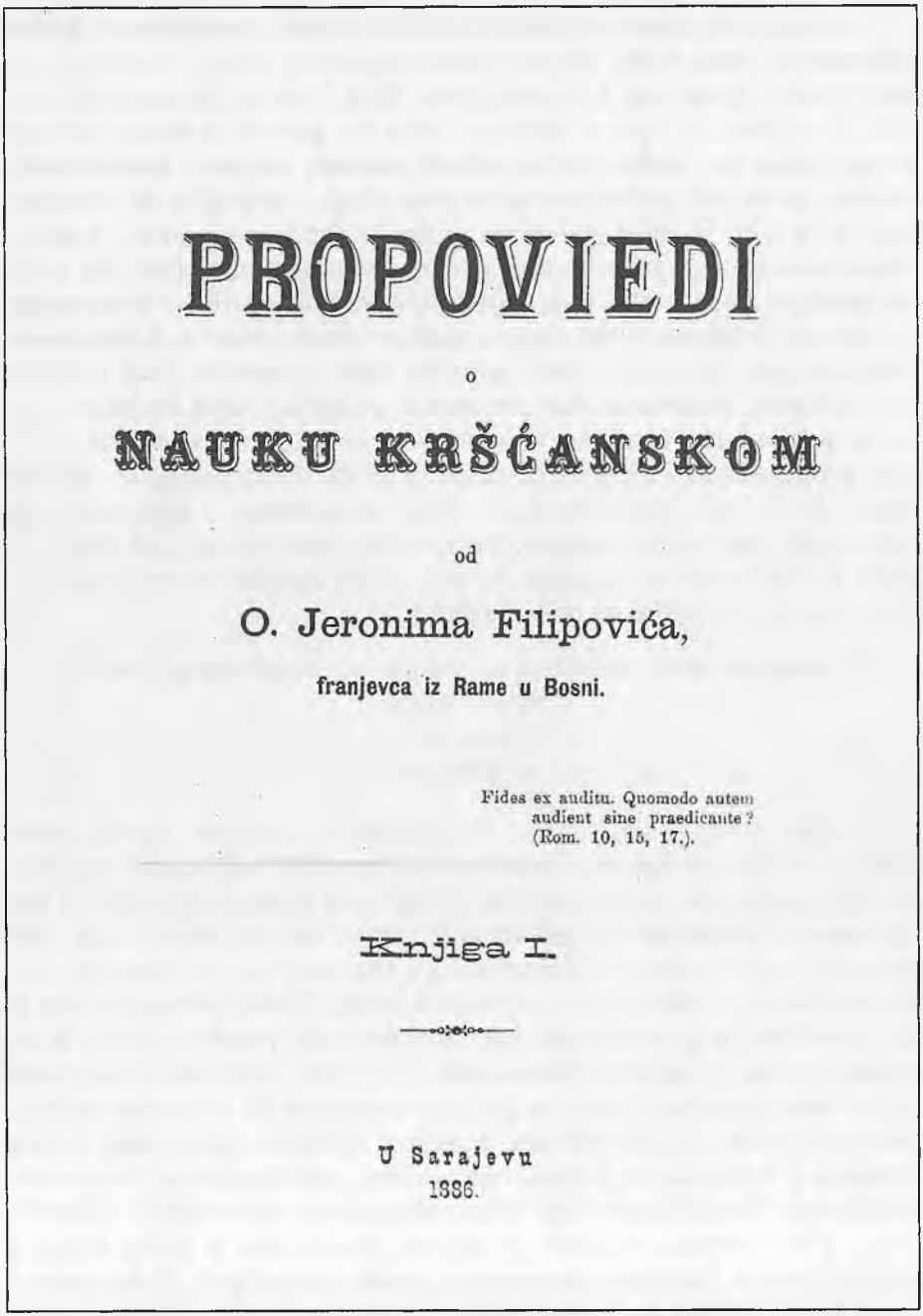

PROPOVIEDI

o

NAUKU KRŠĆANSKOM

od

O. Jeronima Filipovića,

franjevca iz Rame u Bosni.

Fides ex auditu. Quomodo autem
audient sine praedicante?
(Rom. 10, 15, 17.).

Knjiga I.

U Sarajevu
1886.

Naslovnica I. knjige »Propoviedi« u izdanju J. Stadlera.

Isto će u drugoj knjizi (1888.), također početi s Novom godinom, uz bilješku da je to propovijed građena *po Pianu*, da bi uz to dodao oveću bilješku/fusnotu): »Ovu propovied i sve ostale, koje će se otisnuti za svetkovine kroz cielu ovu godinu, napisao je neumorni radnik Dr. Andrija Jagatić, kanonik vrhbosanski, kao što će isto načiniti ne manje revni Dr. Antun Jeglić, takodjer kanonik vrhbosanski, za sliedeću godinu 1889, ako nas Bog poživi. I jednom i drugom srdačna hvala, a od Boga obilata plaća.« U trećoj knjizi (1890.), propovijed za Novu godinu *po Riedlu*. U četvrtoj knjizi, također za Novu godinu, u bilješci piše: »Revni profesor na višoj kr. realci u Zagrebu veleučeni g. Cvijo Rubetić ustupio nam je svoje propoviedi za blagdane, koje, jer glatkim i lakim slogom sastavljene, bit će od velike koristi svakomu propovjedniku. Bog mu njegov trud obilato naplatio ter ga obasuo svojim milostmi, da puno radeći na slavu njegovu sjajne se krune dobavi na nebu.« U petoj knjizi (1891.) za Novu godinu propovijed je *po isusovcu Rinnu*. U toj je knjizi na str. 431 zanimljiva *Opazka* koja glasi: »Godine 1892. izdavat će se šesti svezak Filipovićevih propoviedi, od kojih će se prvi brojevi svim predplatnikom poslati. Tko ih ne kani držati, neka ih natrag pošalje, a tko ih zadrži neka 1 for. 50 n.(ovčića) u ime predplate pošalje. Ima u zalihi i svesci 1–5 knjige, od kojih svaki uvezani svezak stoji 2 for.(inta) a dobiva se samo za gotov novac kod slavnoga Uredničtva *Vrhbosne* u Sarajevu.«

Knjiga šesta (1892.) počinje: 1. propovied za mladu godinu *po fr. Zakariji Laselveu*, a u bilješci piše: »Ovu propovied i propoviedi za sve blagdane ove godine ustupio nam je revni veleč. g. Josip Šafran, župnik u Velikom Grdjevcu u Hrvatskoj; sa svoje vještine i sa svoga razumljiva pučkoga pisanja poznat je dobro i po Bosni, jer je dosta pisao i u krasnoj *Vrhbosni*. Hvala mu budi srdačna za ove prekoristne i razumljivo pisane propoviedi.«[3]

U knjizi sedmoj – propoviedi za godinu 1893., u bilješci čitamo: »Prečasni g. Stjepan Kos, kanonik Čazmanski, ustupio nam je svoje propoviedi za blagdane ove godine. Dosta je kazati za preporuku tih propoviedi, da je preč. gospodin kroz puno godina bio veoma revan katehet u svojoj službi, ter je kano takav krasno i oduševljeno propoviedao. Mi mu za tu ljubav od srca zahvaljujemo.«

---

[3] Spomenuti Josip Šafran (1853. – 1923.) rođen je u Čakovcu, bio je poznat kao pučki pisac, autor je knjige *Hrvatsko proštenište Majke Božje Bistričke* u kojem je bio kapelanom. U Velikom Grdevcu je bio župnik od 1891. do 1902. potom u Čagliću; do 1917 kao umirovljeni svećenik živio je u Mariji Bistrici i poslije u Polju kod Ljubljane gdje je i umro 11. lipnja 1923. O njemu piše Alojz Jembrih u časopisu *Hrvatsko zagorje*, IX., br. 2, Krapina, 2003., 12–13.

Usporedbe radi, Filipovićeva tri sveska obuhvaćaju 1494 stranice, a Stadlerovih osam 3651 stranicu što govori da je Stadler svojim dodatcima nadmašio izvornik koji je on koristio prije svega kao građu samo za nedjeljne (kroz godinu) propovijedi priređene po planu *Dijecezanskoga katekizma*, preuzet od Zagrebačke nadbiskupije.

Na kraju nam se nameće jedno pitanje, koje proizlazi iz *Opazke* u knj. 5. (1891.). Naime u njoj Stadler svojim svećenicima obznanjuje da u zalihi ima *Propoviedi* od 1. do 5. knjige. To bi značilo da te propovijedi i nisu nailazile na recepciju u svećenika na terenu, tj. može se naslutiti da je u njih bio prisutan tihi otklon Stadlerovih izdanja, jer oni su još uvijek čeznuli za *Biskupovačom* – Miletićevim Katekizmom. To se donekle može razumijeti jer je Stadler Propoviedi samo preporučio na korištenje, bez izričite obveze. No, ono što ih je ipak obvizivalo, bilo je to da su svećenici trebali držati propovijedi katehtske tematike predviđene za određeni dan, koju tematiku nisu mogli mijenjati. Propovijedati je trebalo prema redu i propisu, i dijecezanskoga katekizma, zato su dekani morali paziti da svećenici ne propovijedaju danas ovo a sutra ono. Župnici su svoje propovijedi morali upisivati u knjigu koju bi prigodom vizitacije pokazali vizitatoru na uvid.

Trebalo bi danas istražiti koliko je Stadlerovo izdanje Filipovićevih propovijedi u pojedinim župama diljem Vrhbosanske nadbiskupije među svećenstvom bilo prihvaćeno, iako je već rečeno da je bio prisutan određeni otklon. Na kraju bih mogao reći, da je Stadler, doduše, objavio Filipovićeve propovijedi sadržajno proširene, dopunjene i jezično redigirane, pa je upitno, koliko je opravdano reći da su to Filipovićeve propovijedi. Nije li Stadler ime Filipovićevo iskoristio za postignuće cilja u svrhu obnovljanja katehizacije među svojim pukom to više što je Filipović kao takav ipak bio otprije u katehetskoj literaturi najviše poznat.

Literatura

A.

Pripovidanje nauka karstjanskoga složeno i u razlika govorenja razdiljeno po o. f. Jerolimu Filipoviću iz Rame, štiocu jubilatomu reda s. o Franceška obsluženja. Knjige parve svarhu vire i ufanja..., U Mletci, 1750.

Pripovidanje nauka karstjanskoga. Knjige treće u kojim se uzdarže govorenja od svetih sakramenatah, kriposti stožernih, dilah od milosardja i druga. Složena po otcu F. Jerolimu Filipoviću iz Rame Reda S. Otca Franceška od obsluženja štiocu jubilatomu ..., U Mletcih, 1765. (oba naslova ovdje su transkribirana)

Propoviedi o nauku kršćanskom od o. Jeronima Filipovića, franjevca iz Rame u Bosni. Knjiga I., Sarajevo 1886. (izd. Josip Stadler u osam knjiga)

B.

Hoško, Franjo Emanuel: 1985: *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb.

Jurišić, Pavao: 1999: *Stadlerovo zalaganje na religijsko-pedagoškom području crkvenog djelovanja*, Josip Stadler. Život i djelo. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa (21. – 24. rujna 1998. u Sarajevu i 12. studenoga 1998. u Zagrebu), Sarajevo.

Koprivčević, Josip: 1996: *Život i rad dr. Josipa Stadlera prvoga nadbiskupa vrhbosanskoga 1843. – 1918.* priredio Petar Vrankić, Zagreb.

Zovkić. Mato: 2004: *Mariološke teme u Stadlerovu izdanju »Propoviedi« fra Jeronima Filipovića*, Zbornik radova Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

STADLEROVO IZDANJE FILIPOVIĆEVIH PROPOVIJEDI O NAUKU KRŠĆANSKOM

Sažetak

Kratkim osvrtom na *Pripovidanja nauka karstjanskoga* (1750.) Fra Jeronima Filipovića (1688. – 1765.) i njihovu pastoralno-katehetsku namjenu i vrijednost, u referatu je riječ o izdanju »istih» propovijedi koje je u novoj svojoj redakciji objavio u osam svezaka vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler (1843. – 1918.). Stadlerovo spomenuto izdanje Filipovićevih propovijedi pastoralno-katehetski je pothvat koji je proizašao iz tadašnje katehetske potrebe kakva se prakticirala u katoličkoj Crkvi u Francuskoj, Njemačkoj, Austriji i Zagrebačkoj nadbiskupiji. Tako je Stadler Filipovićeve propovijedi sadržajno dopunio pastoralno i jezično prilagodio vremenu u kojem su nova katehetska propovijedanja bila usmjerena na katehezu vjernika. Drugo je pak pitanje koliko je nadbiskup tim svojim pothvatom uspio. U referatu se ukazuje i na to, da je Stadlerovo izdanje, po nekim pokazateljima, nailazilo na tihi otklon kod svećenstva. Postavlja se pitanje, je li moguće Stadlerovo izdanje *Propoviedi o nauku kršćanskom od o. Jeronima Filipovića* atribuirati Filipoviću kad su one jezično i sadržajno izmijenjene? Treba reći da je izvorni Filipovićev tekst prava jezična riznica za proučavanje hrvatskoga standarda štokavske ikavice 18. stoljeća. Tko će god i bilo kad pisati povijest hrvatskoga standardnoga jezika štokavske osnovice, taj će se morati dobro pomučiti, tj. trebat će proučiti sva djela bosansko-hrvatskih franjevaca. Bez takva proučavanja nema nam povijesti hrvatskoga jezika.

STADLER'S EDITION OF FILIPOVIĆ'S SERMONS ON CHRISTIAN LEARNING

Abstract

Giving a brief overview of the *Pripovidanja nauka kršćanskoga* (1750) by Fra Jeronim Filipović (1688 – 1765) and their pastoral-catechetic purpose and value, the paper discusses an edition of »these same« sermons newly edited and published,

in eight volumes, by the Archbishop of Vrhbosna Josip Stadler (1886 – 1918). Stadler's edition of Filipović's sermons, as mentioned above, is a pastoral-catechetic enterprise reflecting the catechetical need of the time, as it was practiced by the Catholic Church in France, Germany, Austria and the Archdiocese of Zagreb. Thus Stadler supplemented Filipović's sermons, adapted them, in terms of pastoral quality and language, to the spirit of a time in which the new catechetical sermons were intended for the benefit of the congregation. The matter of success of the Archbishop's enterprise is another question. The paper suggests that Stadler's edition, according to some indicators, met with the silent disapproval of the priesthood. Indeed, it is reasonable to ask whether we can attribute Stadler's edition *Propoviedi o nauku kršćanskom od o. Jerinima Filipovića* to Filipović at all seeing that these sermons are changed in both language and substance. It should be noted that Filipović's original text is a linguistic gold-mine for the study of the *štokavian-ikavian* variety of the 18th century Croatian language. Whoever once decides to write the history of the *štokavian* variety of the standard Croatian language, they will have to make a serious effort and study all of the writings of the Bosnian-Croatian Franciscans. Without such study, there can be no history of the Croatian language.

U K A Z A G N J E

Za lakko nàchi ſvakkò Govorègnje, Kojèſe ù oviih Kgnigab uzdarxii.

U parvòmu diilu, kojije

S V A R H U

V I R R E E

GOVOREGNJE I.

Tomaçiiſe
Kolikoje dùxan karſtjanin znat Nauk karſtjanskii.
I. Kakko çovik.
II. Kakko karſtjanin. na liiſtu 1

GOVOREGNJE II.

Tomaçiiſe
Kolikoje çoviku koriſtno promiſcgliati.
I. Sebbe ù ſvòmu biiſtvu.
II. Sebbe ù ſvojoj ſvarhi. 6

GOVOREGNJE III.

Tomaçiiſe.
I. Sctochie rechi karſtjanin.
II. Sctoje dùxan karſtjanin. 11

GOVORE'GNJE IV.

Od Svètòga Kriixa, kojije Zlamegnje karſtjanskò.
Tomaçiiſe.
I. Scto ù ſebbi uzdarxii.
II. Gniegova kripòſt. 15

GOVORE'GNJE V.

Tomaçiiſe.
I. Kakkoſe zlamègaje ſvètòga Kriixa imaa çiniti.
II. Kaddaſe zlamègnje Sv. Kriixa imaa çiniti 20

GOVORE'GNJE VI.

Tomaçiiſe.
I. Sctoje Svètaa Virra.
II. Kakva imaa bit ù karſtjaniih. 24

GOVORE'GNJE VII.

Od Jedìnſtva, i Tròjſtva Boxjèga.
Tomaçiiſe.
I. Kolikoſe ovoo Ottàjſtvo imaa virrovati.
II. Kolikoſe ovoo Ottàjſtvo imaa fàliti, i ſlaviti. 29

GOVORE'GNJE VIII.

Od Upùtchjegnja naſcega Spaſiteglia.
Tomaçiiſe.
I. Sctochie rechi Upùtchjegnje naſcega ſpaſiteglia.
II. Kakkoſe ovoo Ottajſtvo imaa ſctovati. 34

GOVORE'GNJE IX.
Od xìvgliegnja Karſtjanskoga
Tomaçiiſe.
I. Daje Duxan karſtjanin ù ſvòmù xìvgliegnju Iſukarſta nàslidovati.

Sadržaj Propovidanja (1750.)

xviij Ukazagnje

II. Da moxe karſtjanin Iſukarſta nàſlidovati. 39

GOVORE'GNJE X.

Od Ogovora Tomaçiiſe.

I. Da obiçaj drugojacije xivit, negoſe imaa xìviti, niſe dobar ogovòr. 45.

II. Da obiçaj drugojaçije xìvit, neggoſe imaa xìviti, bitichie za vecchjee oſùdgìegnje onniim, kojiſe obiçajem ogovàrajuu. 45.

GOVOREGNIA

SVARHU

VIRROVAGNIA

GOVORE'GNJE I.

Tomaçiiſe.

I. SCtoje Virrovàgnje.

II. S Kolikoſu karſtjani dùxni znat Virrovagnje.

III. Kolikoje koriſtno govoriti Virrovagnje. 49

GOVORE'GNJE. II.

Svarhu parvòga Clanka. I. Tomaçiiſe.

I. Sctochie rechi Virrujem.

II. Sctochie rechi ù Bogha.

III. Sctochie rechi Otcza ſvemogùchiega. 54

GOVORE'GNJE III.

Svarhu parvòga Clanka II. Tomaçiiſe.

I. Sctochie rechi Stvoritegl nebba, i zemgliee.

II. Zaſcto Bògh ſtvorii nebbo, i zemgliu.

III. Koliko Covik zaràd ovogaa ſtvorègnja imaa Bogha fàliti. 59

GOVORE'GNJE IV.

Svarhu parvòga Clanka III. Tomaçiiſe.

I. Velliçànſtvo Angeosko.

II. Gniov poſao.

III. Naſca dùxnoſt Angele ſctovati. 64

GOVOREGNJE V.

Svarhu drugòga Clanka jedno. Tomaçiiſe.

I. Ovoo imme Iſukarſt.

II. Ovoo, Siina gniegova jedinòga.

III. Ovoo, Goſpodina naſcega 70

GOVORE'GNJE VI.

Svarhu trechièga Clanka I. Tomaçiiſe.

I. Navìſtchiegnje Diviczi Marii.

II. Zaçètje Goſpodina Iſukarſta. 75

GOVORE'GNJE VII.

Svarhu trechièga Clanka II. Tomaçèſe ovee riiçi.

I. Rodgien.

II Od Mariee.

Sadržaj Propovidanja (1750.)

84 Pripovidagnje

Nije koriſti Virrovagnie ùſtmi govorit, à ù pameti niſcta od gniega neimat. Ah daſe promiſglià onò ſctoſe govorii, kolikobi koriſno biilo govoritga; Daſe procziginuje ondà, kadnò govoriſc: *Koi zaçet jeſt pò Dubu ſvetomu*; dasè Bògh çovik uçinio zarad naſcee gliubàvi. Daſe promiſcglià, kadnoſe govorii: *Rogen od Mariee Diviczee*, kakoſe rodio, i zaſctoſe rodio, kolike biſe kripoſti ù vama porodile. Pomglivo ovò promiſcglia Blaxenà Margarita reçena od Kaſctela, trechiega Reeda ſvetoga Otcza Dominika. Ovà çeſto s' vellikom pomgliom, i s' vechiim Bogogliubſtvom procziginvàſce Porogegnie Iſuſovo; ghledàſce ſvojom pameçju Iſuſa malakna ùjasla, prid gnim gniegovu Mattèr Diviczu, kod gnii ſvetoga Jozipa. Reklabih vechiee pùtaa z' drughiim beſidechi: A davamje vidit ſcto ja ù ſarczu imam, biſteſe zaçudili. Ovòſe vidih poslii gniezine ſmarti, jer buduchi gniezino tiilo, i gnezino ſarcze otvoreno, nagioſceſe ù ſarczu trii dràgaa kamena: ù jednomu biſce priilika Diviczee Mariee; ù druggomu Goſpodina Iſukarſta malakna, kolik daſe ondà bihſce rodio, koi ſtàſce ù jasla prid dvii xivine; à ù trechiemu ſvetoga Jozipa, à prid gnima iſtà ſvetà Margarita. Tà barem ondà karſtjani zaçmite ù vaſſoi pamèti, i ù vaſcemu ſarczu ovogà Iſukarſta, kadnoga primate ù priſvetomu Sakramentu Otàra. Ah ſtrahme da ù ſadaſcgnia vrimena, maloje onii, koji ovaa procziginuju, i daſe i ſada moxe recchi onò. ſcto davno reççe Iſaia: Neima tkobbih ù ſarczu ſvomu promislio. *Non eſt, qui recogitet corde ſuo.* (Iſa. 57.) Ah draghii Sliſſaoczi, nemojte vii od oviſiih bit, koji malo mislee o Iſukarſtu, i o gniegoviih Ottajſtviih, vech nekvam budè çeſto ù pameti, i ù ſarczu gniegovo çudnovato Zaçetje, gniegovo ſlavnò Porogegnie. Molite Diviczu Mariu, davam zadovglnu ſvitloſt dade, da takò ovaa procziginujete, kakochièvam ſluxit, da Iſukarſta videchi, i gliubechi, uxivatega ù vike nà nebbeſiih. Amen.

DIJO DRUGHII.

1. U. Koliko Iſus poslii ſvoga Zaçetja ù utrobbi Diviczee Mariee pribivà?

O. Devet Miſeczii, kak'i oſtàlaa Diçicza.

2. U. Kakoſe Iſus rodih od Diviczee?

O. Rodiſe od Diviczee, jer nenaudih gniezinu Diviçanſtvu.

3. U. Kako ovò moxe bit?

O. Ovòje Boghu prilako.

4. U. Imali koja priilika za iztomaçit ovò?

O. Imà navlaſtito ovà. Zrakka ſunçena pròge kroz czakao, à czakao ſtoji çitav, i czilovit.

5. U. Dakle Maria mater Iſuſova vazda bih Diviczа?

O. Takòje bez ſvakeè ſumgliee.

6. U. Imaddeli Mattèr Iſuſova koju boleſt Iſuſa poragiajuchi?

O. Nè ſamo neimadde boleſti, ni xalloſti ù ovomà Porogegniu, neggo privelliku ſlatkoſt, i radoſt duhovnù.

7. U Ghdiſe Iſus rodih?

O. U gràdu Betlemu, ù jednomu miſtu priuboghu.

8. U. Ghdi bih poſtavglien kadſe rodih?

O. Bih poſtavglien ù jasle.

9. U. Zaſctoſe hoti Iſus rodit ù miſtu ovako potri bitu?

O. Za datnam nauk, da gliubimo uboxtvo.

10. U. Kadſe Iſus rodih?

O. Nà dvadeſet i peet Miſecza Proſincza.

11. U. Dakle ù ſvomu Porogeniu nè ſamo poçee tarpit uboxtvo, neggo joſcte i ſtudèn?

O. Takòje doiſto.

12. U. Plakali Iſus kadſe rodih, kao obiçajuu drughaa Dicza plakat?

O. Czarqua pivà, da plakà. *Vagit infans* &c.

13. U Vidiſceliſe çudeſa nà Porogegniu Iſuſovu?

O. Vidiſce mnogaa.

14. U. Kojà çudeſa vidiſceſe?

O. Ukazaſe zvizda ù iſtoku, pò kojoi dogioſce kragli poklonitmuſe. Angeli çuhſceſe pivat, fahle Boghu uzdajuchi, i miir gliudem naviſcchijuchi. Angeo Paſtirom ovò Porogegnie naviſtih, i dogioſce Paſtiri poklonitmuſe, U vrime ovogà Porogegnia vas ſviit bihſce ù miiru. Ovòſu çudeſa kojà Evangelje kaxe, à od drughiih negovorim.

GO-

Pripovidanja: Govorenje VII. svarhu virovanja, I. knj. (1750.)

234 Pripovidagnje

GOVORENJE LVII.

SVARHU

SAKRAMENATA

I.

SVARHU SAKRAMENTA XENIDBE'.

TOMAC'I'SE.

I. Sctoje Sakramenat Xenidbè.
II. Sctose hocchie za uçinit Sakramenat Xenidbè.

Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.
Sakramenat ovì vellik jest, à ja govorìm u Isukarstu i u Czàrkvi.
Svètì Pavao k' Efexianam na poghlavju 5.

I. VIdìse da svètì Sakramenat Xenidbè darxìse kao jedna stvar samo tilesna. Nepromìscgliàse onò sctoje u gnemu duhovnò, i takò neçinìse sasviim oniim nàçini s' kojìmse imà çinit. A svètì Pavao vapije: Sakramenat ovì, hocchie recch Xenidbè, vellik jest, à ja govorìm u Isukarstu, i u Czàrkvi. *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.* Ovòsu rìçi, kojè u sebbi vellika ottàjstva uxdarxè, kojìm velliko poscrènje dàjèse Sakramèntu Xenidbè. Za istòmaçit ovà svakà, i za dat nàçin kakose ovì Sakramenat imà uçinit, tomaçìse. Parvò, sctoje Sakramenat Xenidbè. Druggò, sctose hocchie za uçinit Sakramenat Xenidbè.

DIO PARVI.

II. Xènidba jest zakonito zdrùxènje muscka, i xenska, sctochie recchi çòvika, i xenè za xìvit vazda ujedno, dàjùchi jedno druggomu oblàst svarhu svòga tìla za imat porod. Govorìse daje ovò zakonito zdrùxènje, jerje uçigneno po zàkonu, za xìvit vazda ujedno, jer vinçànje nighdàse nerazdriscujè, neggo samo po smarti. Dàjùchi jedno druggomu oblàst svarhu svòga tìla za uçinit pòrod. Vinçàjùchise dakle megiu sobòm ovì uggovòr prid svidoczì çinè, dacchie jedno z' drughiim vazda pribìvat, i da jedno drugòmu bicchie poslùscno ù dillu putenòmu, kad jedno od druggòga ovò zàkonito pìtà, ovòchie recchi, kad neima nijednè zaprikè zàkonitè, dùxnaje pod smartnì grìh xena vogli mùxa prìstat, à mùx vogli xenè. Ovòchiese bogliè drughì pùt istòmaçit, sad slìdìm ovì Sakramenat Xenidbè iz dagliègа tomaçit.

III. Xènidba poçè udìgl kad Bògh stvorìvsci nebbo, i zemgliu, stvorì çòvika, i xenu. Stvorì Adama izvan Raja zemaglskoga, stavìga u ovì Ràj, çinìga zàspat, tad izvadì iz gnegova tìla jedno rebro, i od ovogà uçinì Evu. Ovù prikàza Adamu; alli Adam akko i bìsce spàvao, kad Bògh gnegovo rebro izvadì po oçitovànju Boxjemu pòznadde, da Eva od gnegovè kosti

Pripovidanje, knj. III. (1765.) o sakramentu ženidbe.

Stanko Piplović

DOBRA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U SINJU U XVIII. STOLJEĆU

UDK 271.3(497.5) Sinj

Cilj ovog rada je doprinijeti osvjetljavanju prilika u kojima su živjeli i radili fratri u Sinju u XVIII. stoljeću. U XVIII. stoljeću, posebno u njegovoj drugoj polovici, bili su u uporabi različiti priručnici s propovijedima na hrvatskom jeziku koje su koristili župnici Sinjske krajine. Među njima isticali su se i Banovčevi.[1]

Franjevci Male braće u Sinju Provincije presvetog Otkupitelja naručili su od Petra Kurira 12. svibnja 1780. godine izradu katastra svojih nekretnina.[2] Kurir je poznati javni vještak i mjernik iz Splita. Pripadao je rodu koji je na prijelazu XVIII. u XIX. stoljeće dao više vrsnih geometara. Petar je napravio mnoge imovinske elaborate koncem venecijanske uprave u Dalmaciji. Među njima najpoznatiji su katastri posjeda splitskog plemića Josipa Milesija 1751, zatim franjevačkog samostana u Makarskoj 1767, franjevačkog samostana u Imotskome 1774. i plan razgraničenja zemalja Kaštel Sućurca i opatica iz Kaštel Gomilice 1776. godine.[3]

U vremenu od 5 kolovoza do 18. rujna 1780. godine Petar Kurir je obišao 8 lokacija u Sinju i bližoj okolici gdje su redovnici imali parcele, oranice i livade. Pri radu na elaboratu koristio je investiture, starije crteže i dukale venecijanskog senata dodijeljene samostanu sve od prvog osvajanja krajine. Da bi se točnije utvrdio položaj pojedinih zemljišta i njihove granice, uvidu na terenu su prisustvovali fratri Ivan Rajčević bivši provincijal, Andrija Mandić gvardijan, Frane Buljan definitor, Dujam Strmić vikar, Pavao Vušković, Jerolim Bruneta, Nikola Berčić novi gvardijan i Bonaventura Buljan. Osim njih sudjelovali su i vlasnici susjednih zemalja.

---

[1] Josip Soldo: *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću.* Sinj, 1997. 339 i 365. – Luka Tomašević: *Il comportamento religioso nella Craina di Sign (Dalmazia) nel settecento*. Omiš, 1993. 54. Napomena urednika: Tekst dr. S. Piplovića izložen je na skupu o fra Josipu Banovcu.

[2] Elaborat je pohranjen u knjižnici franjevačkog samostana u Sinju. Sačuvan je u dobrom stanju.

[3] Stanko Piplović: *Mjernici iz roda Kurir*. Kulturna baština, Split, VI/1979., br. 9–10.

Kurir je zatim nacrtao njihove planove u bojama. Opisao ih je unijevši podatke o susjedima i površinama u padovanskim kampima. Sve je uvezao u knjigu kožnog uveza. Posebno se ističe bogato ilustrirana unutrašnja naslovnica s perspektivnim prikazom Sinja iznad kojeg je lik sv. Frane. Sve okolo su raskošne vinjete. Cjelokupan posao je završen 10. listopada 1870. godine u Splitu.

Nakon uvoda i sadržaja slijede crteži zemalja sa popratnim podacima. Kurir je obradio posjede u Sinju i samostan u varoši, Žankovu glavicu i stari samostan. Zatim je prikazao nekretnine u selima Brnaze i Čitluku.[4]

- Mjesto Sinj. Prikazana je u ptičjoj perspektivi varoš s crkvom Blažene djevice Marije od milosti i samostanom te fratarskim vrtovima s voćkama i jablanima na istočnoj strani. Kao podloga poslužili su topografski planovi od 10. srpnja 1758. i 16. prosinca 1733. godine.
- Žankova glavica. To je položaj istočno od varoši, a s južne strane puta koji je vodio u polja. S južne strane je brežuljak s nekim starim grobovima. Zemljište su obrađivala dva kolona. Obilazak je izvršen u pratnji gvardijana 8. kolovoza. U radu mjernik se poslužio i crtežom od 16. listopada 1733. godine.
- Sveti Frane stari. Velika njiva na položaju sjeverno od mjesta. Za usporedbu upotrijebljen je crtež od 10. siječnja 1702. kojeg je napravio javni vještak inženjer Antonio Benoni. Uz put koji je vodio za sinjsku tvrđavu nalazili su se ostaci crkve, porušenog starog franjevačkog samostana i groblje. Tu su bili i vrtovi, kućice i malo polje koji su dani u zakup seljacima. Tu zemlju dobili su redovnici još 1690. godine. Na njoj je bila muslimanska mošeja koju su pretvorili u crkvu, a njen minaret u zvonik. Taj položaj obišao je Kurir 17. kolovoza.
- Grgića draga u Brnazama i Ispod luga. Kod određivanja granica ovih zemljišta poslužio je crtež od 26. kolovoza 1752. godine. Obilazak terena je bio 21. kolovoza. Zemljište je imalo površinu od 10 kampa. U blizini je bio i komadić terena Ispod luga.
- Livada u Dubokoj zvana Okoliš. Uvid na licu mjesta je bio 18. rujna. Pored toga kao podloga novog plana poslužili su crteži od 6. srpnja 1720. kojeg je napravio Antonio Gigli i od 5. rujna 1760. od Josipa Grandisa javnog vještaka te dokument o investituri od 31. siječnja 1717. godine. Veličina parcele je bila 27 kampa.
- Posjed u selu Čitluku. Za utvrđivanje stanja poslužio je stari crtež od 26. travnja 1696. i investitura generalnog providura Dalmacije Alessan-

[4] Čitluk je selo udaljeno 6 kilometara sjeverno od Sinja. Tu je bila rimska kolonija Claudia Aequum. I upravo na franjevačkom posjedu pronađeni su njeni značajni ostaci. Neki kameni ulomci čuvaju se u franjevačkoj zbirci u Sinju.

dra Molina. U okviru ovog zemljišta nalazila se Avlija kuće koje su služile kao zaklonište, ali su bile porušene. Djelomice su se koristile za stanovanje kolona samostana. Najviše je bilo oranica, livada i vrtova. Tu su postojali i mlinovi na potoku Karakašica.

- Fratarski lug kod Čitluka. Samostan je došao u posjed tog terena investiturom 26. rujna 1733. Za utvrđivanje stanja osim tog dokumenta, koristio se i crtež načinjen 28. prosinca iste godine i crtež Alessandra Barbierija od 8. srpnja 1734. godine. Kurir je bio na terenu 31. kolovoza 1780, utvrdio granice i površinu od 71 kampa.
- Fratarski otok. Nalazi se kod sela Čitluka. To je bila livada odmah do Fratarskog luga. Opkoljuju ga rijeka Cetina i potok Mrtvica. Samostan je ušao u posjed te livade dekretom o investituri od 11. travnja 1697. godine. Uvid na licu mjesta je bio 4. rujna pa je utvrđena površina od 65,5 kampa.

U elaboratu su priloženi i drugi planovi učinjeni ranije, a neki i kasnije koje je Petar Kurir upotrijebio. Najstariji koji se u elaboratu spominje je iz 1696. godine. Među njima su i 2 plana Petra Kurira.

- Plan Grgića drage u selu Brnaze i parcele Ispod Luga. Napravio ga je na poziv Petra Vuletića zvanog Susca gvardijana samostana na 26. kolovoza 1752. godine.
- Plan Sinja iz 1758. godine napravljen na osnovi starijeg od 16. prosinca 1733.

Od ostalih dokumenata uvezanih u knjigu najviše je onih koje je napravio Barbieri u prvoj polovici XVIII. stoljeća.

- Luka je na mjestu zvanom Okoliš. Dodijeljena je fratrima 31. siječnja 1717. godine od strane generalnog providura Alvisa Moceniga.
- Sinj. Plan samostana napravljen 26. prosinca 1733. godine.
- Fratarski lug šuma uz rijeku Cetinu. Plan je 28. prosinca 1733. nacrtao Barbieri. Čestica je samostanu dodijeljena investiturom generalnog providura Zorzija Grimanija.
- Čestica u blizini drugih fratarskih zemalja u Čitluk. Plan je napravio Barbieri 28. prosinca 1733. Služila je djelimice kao oranica, a ostalo je bila livada.
- Na poziv fra Andrije Vuškovića župnika sela Košuta i Turjaka Barbieri je napravio je katastarske planove tamošnjih livada.
- Javni vještak Giuseppe Grandis napravio je po nalogu generalnog providura Francesca Dieda više planova, nacrtao je 5. rujna 1760. godine jednu livadu na posjedu franjevaca.
- Konačno je 26. lipnja 1792 mjernik Antonio Kurir nacrtao plan oranice ispod varoši blizu mosta na potoku Goručici. Nalazila se uz današnje alkarsko trkalište. Samostan je dobio tu česticu dukalom senata od 14.

travnja 1791. godine. Na njoj je 1908. godine podignuta zgrada franjevačkog sjemeništa, a okolo veliki ogradni zid od kamena. Novac je pozajmljen od vlade u Beču. Radove je u ime Provincije vodio otac Mijo Kotoraš.

Mjesto

Najvažnija vrijednost Kurirovog katastra je za proučavanje razvoja Sinja i tijeka izgradnje samostanskog sklopa. To je u XVIII. stoljeću bio malo naselje. Njegovo središte je oko današnje Pjace tj. Trga kralja Tomislava odakle su vodili glavni putovi na istok u polja i sjeverozapad prema tvrđavi. Javna cesta dolazila je od trga s jugozapada. Glavni javni sadržaj naselja je samostan smješten na istočnoj strani trga. S južne strane crkve preko puta je veće groblje, a s njene istočne strane iza apside još jedno nešto manje. Oba su ubrzo nestala. Ostalo je još neko vrijeme ono treće s druge strane Pjace na zapadu nasuprot ulaza u crkvu. Veliki prostor istočno od samostana zauzimali su fratarski vrtovi. Stari franjevački samostan s crkvom sv. Frane se nalazio na sjeverozapadu u blizini tvrđave. Međutim taj položaj nije odgovarao pa su redovnici na zemlji koju su dobili 1695. ispod tvrđave Kamičak već 1699 počeli graditi novu crkvu.

Gradnja crkve je inicirana 1692. godine. Franjevci su 1698. sklopili s protomajstorom Ivanom Macanovićem, koji je pripadao poznatoj obitelji graditelja u Dalmaciji, ugovor. On je napravio projekt pa je kasnije fra Pavao Vučković pozvao protu Andriju Ruspinija iz Bergama koji je izveo radove. Još dok se prikupljao materijal Vučković je pao u ropstvo. Ipak već početkom iduće godine generalni providur Dalmacije Alvise Mocenigo III. prilikom posjeta Sinju, postavio je njen temelj. U početku se gradilo sporo, ali kada se 1703. godine Vučković vratio iz ropstva, radovi su ubrzani. Tako je crkva koja je započeta 1699. dovršena 1712. godine. Imala je sa strana 4 kapele. One kao i svetište, bile su presvođene.[5]

Tako je kroz 17 godina sagrađena crkva, a sa njene sjeverne strane samostanski prostori te pomoćne zgrade na istoku. Glavni radovi su završeni 1709. godine. Fratri su u tu svrhu potrošili 1100 cekina čemu treba pribrojiti i pomoć države. Početkom 1715. došli su Turci i navalili na Sinj. U ljeto su zapalili crkvu koja je u potpunosti izgorjela. Nakon svršetka rata 1718. nastojalo se je obnoviti. Tako su nabavljena dva velika zvona i napravljen glavni oltar od drva. Do 1745. postavljena su i stakla na prozorima. Veliki potres zahvatio je 1769. godine Sinj. Štete su bile velike, a pali su i zidovi crkve. Obnova je trajala godinama. Do dolaska Petra

[5] Cvito Fisković: *Ignjacije Macanović i njegov krug.* Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split, 1955., svez. 9, 210–213.

Kurira u Sinj radovi su uglavnom bili završeni.[6] Poslije nego je on napravio katastarski plan koncem XVIII. stoljeća, na samostanskom sklopu su nastale velike promjene. Crkva je obnovljena u XIX. stoljeću. Podignut je novi oltar i zvonik. Međutim 1944. godine avionske bombe pogodile su crkvu koja je obnovljena tek nakon rata.[7]

Prvi plan samostana uložen u katastar je iz 1733. godine. Na njemu je ucrtana crkva za koju piše da je ponovno sagrađena. To je jednobrodna građevina usmjerena na istok gdje je četvrtasto svetište. S obje bočne strane ima po dvije četvrtaste kapele. Nekoliko samostanskih prostorija postojalo je kod od apside, a u njihovom produženju dalje na sjever i sjeverno krilo su bili od slabijeg materijala, uglavnom od drva. U nacrtu je prikazano i zapadno krilo samostana koje su franjevci predlagali da se podigne. Tako bi se formirao veliki klaustar s trijemom okolo i bunarom po sredini.

Mnogo detaljniji je plan iz 1765. godine. Napravio ga je Petar Kurir služeći se starijim nacrtima. Na njemu je također ucrtana crkva, samostan od kojega je postojalo samo istočno krilo usmjereno na sjever sa kuhinjom u posebnom aneksu i peć na istočnoj strani prigrađena iza svetišta. Oko sklopa zgrada na istoku i sjeveru su dvorišta s time da je na sjeverozapadnoj strani izvor odakle se voda sakupljala u obližnju javnu česmu na Pjaci. Godine 1724. odatle su franjevci napravili odvod prema vrtovima radi zalijevanja povrća. Dalje prema istoku su se prostirali samostanski vrtovi s voćkama i ortogonalno raspoređenim stazama. Čitav taj kompleks zemljišta je ograđen visokim zidom. Na južnoj strani vrtova je gospodarski dio. Tu je uz ogradni zid osim peći, nadstrešnica, štala i pojate. Ovaj dio je imao posebni ulaz s južne strane.

Na osnovu svih ranijih planova napravio je Kurir konačan prikaz samostanskih kompleksa u Sinju i njegovom okolišu 1780. godine. Ukupna površina zemljišta koje su redovnici posjedovali na raznim mjestima je bio oko 300 kampa padovanskih. Najveća parcela u Čitluku se prostirala na 84 kampa.[8] U elaboratu ima i kasnijih upisa sve do iza drugog svjetskog rata. U njima se uglavnom navodi kojima su seljacima pojedina zemljišta davana na obradu i koliko su oni bili dužni od prihoda davati samostanu. Slijedeći dokument iz kojega se može dosta precizno utvrditi stanje samostanskih nekretnina pola stoljeća kasnije je prvi stabilni katastar Općine Sinj. Napravile su ga austrijske vlasti u prvoj polovici XIX.

---

[6] *300. obljetnica crkve Gospe Sinjske*. Cetinska vrila, Sinj, 7/1999., br. 1(13), 1–6.

[7] Josip Soldo: *Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja*. Split, 1979., 126.

[8] 1 kamp padovanski = 36,6 ara. Kažimir Ljubić: *(Nova) ručna knjiga za općinske upravitelje*. Zadar, 1878., 264.

stoljeća u sklopu sustavnog premjera Dalmacije s osnovnim ciljem uvođenja novog sustava oporezivanja.[9]

Katastar franjevačkog samostana nije jedini kojega je Petar Kurir napravio za Sinj. Poznato je da je 1788. godine izradio neke crteže za zemljišnik kada se dijelilo imanje bogate građanske obitelji velikih zemljoposjednika i trgovaca Lovrić.[10] Sve navedeno svjedoči o njemu kao vrsnom stručnjaku čiji mu je ugled osigurao mnogo poslova po čitavoj Dalmaciji.

DOBRA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U SINJU U XVIII. STOLJEĆU

Sažetak

Franjevci Male braće u Sinju provincije presvetog Otkupitelja naručili su od Petra Kurira 12. svibnja 1870. godine izradu katastra svojih nekretnina. Kurir je bio poznati javni vještak i mjernik iz Splita. Napravio je mnoge imovinske elaborate koncem venecijanske uprave u Dalmaciji. Među njima najpoznatiji su katastri posjeda splitskog plemića Josipa Milesija 1751, zatim franjevačkog samostana u Makarskoj 1767, franjevačkog samostana u Imotskome 1774 i elaborat razgraničenja zemalja Kaštel Sućurca i opatica iz Kaštel Gomilice 1776. godine.

Zadatak u Sinju je bio obići sva samostanska dobra pojedinačno koja su postojala na bilo kojem mjestu, utvrditi njihovu granicu prema ranijim investiturama, crtežima i dukalama Senata već od prvog osvajanja od javne sile. Založivši se svom pažnjom na ispunjenju zadaće, došao je Kurir u samostan i proučio dokumente, a odatle se uputio na terene označio njihove granice i susjede. Obilazak je izvršio u kolovozu i rujnu. U poslu su mu bili pri ruci redovnici na čelu s Andrijom Mandićem gvardijanom i fra Ivanom Rajčevićem bivšim provincijalom. Zatim je nacrtao i opisao osam lokacija s njihovim površinama u padovanskim pertikama i sve uvezao u knjigu.

Pored toga unio je i planove koji su nastali nešto ranije, pretežno iz XVIII. stoljeća koje su napravili mjernici Antonio Benoni, Giseppe Grandis i Alessandro Barbieri. Postoje i neki kasniji planovi i upisi, kao onaj Francesca Corira iz 1792, sve do početka XX. stoljeća. U njima je objašnjeno komu su u određeno vrijeme zemljišta dana na obradu i pod kojim uvjetima. Crteže nekih posjeda napravio je ranije isti Petar Kurir pa je i njih umetnuo. Tu su i originali ili prijepisi određenih isprava.

Knjiga je uvezana u kožu bogato je ilustrirana crtežima u bojama pojedinih zemljišnih čestica. Među njima su parcele na Žankovoj glavici u Sinju, Velikoj njivi, Gargića dragi, Dubokoj, Čitluku, Lugu i u Otoku. Posebnu likovnu i dokumentarnu važnost ima raskošno ukrašena baroknom kartušom naslovna strani-

[9] Comune Sign, katastarski plan iz 1832. godine. Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju u Historijskom arhivu u Splitu, broj 562.

[10] Josip Soldo: *Zemljoposjed porodice Lovrić iz Sinja u XVIII stoljeću.* Radovi Instituta JAZU, Zadar, 1972., svez. XIX, 295.

ca. Na njenom gornjem dijelu je lik sv. Frane, a ispod perspektivni prikaz središta Sinja s crkvom i samostanom. Isto tako su važni neki drugi crteži koji prikazuju urbanističku strukturu grada s trgom i tlocrtni oblik svetišta kakvo je bilo u XVIII. stoljeću prije i nakon što je obnovljeno od rušenja u velikom potresu 1769. godine. Uz crkvu je sa sjevera bila mala samostanska zgrada, okolo groblje, a na istoku gospodarske kućice i veliki fratarski vrtovi. U narednim vremenima do danas nastale su mnoge promjene na kompleksu izazvane ratnim razaranjima i urbanističkim razvitkom grada.

FRANCISCAN MONASTERY ESTATES IN 18TH CENTURY SINJ

Summary

On 12th May, 1870, the friars of the Franciscan order »Little Brothers« of the Holy Saviour Province in Sinj commissioned Petar Kurir to make a register of their property. Kurir was a distinguished public expert and surveyor from Split. He made numerous property surveys towards the end of the Venetian rule of Dalmatia, the best known among them being land register of property of Split aristocrat Josip Milesije of 1751, land registers of Franciscan monastery in Makarska of 1767 and Franciscan monastery in Imotski of 1774 as well as land survey defining property boundaries between the estates of the town of Kaštel Sućurac and those owned by the nuns from Kaštel Gomilica dating from 1776.

His task in Sinj was to take a tour of all individual monastery estates, whatever their location, determine their boundaries and compare them to earlier investitures, drawings and Senate dispositions all the way back to the first acquisitions from the public authority. Setting about his task with great diligence, Kurir came to the monastery and examined the documents, wherefrom he set out into the field and marked the land boundaries and adjoining estates. The tour was taken in August and September. In his efforts, he was readily assisted by the friars headed up by Guardian Andrija Mandić and Fra Ivan Rajčević, former Provincial. After that he mapped and described all eight locations including their surface areas in Paduan perticas (perches) and compiled it all into a book.

In his book Kurir also inserted plans dating from an earlier period, foremost from the 18th century, which were made by surveyors Antonio Benoni, Giseppe Grandis and Alessandro Barbieri. There are also some later plans and entries, such as that made by Francesco Corir in 1792, and other all through the early 20th century. These provide an explanation as to who was at a particular time given land to farm and on what terms. Drawings of some estates were made earlier by Petar Kurir himself and these were duly inserted in the book as well. There are also originals and transcripts of certain official documents.

The book is leather-bound and richly illustrated with colour pictures of particular land plots such as Žankova glavica in Sinj, Velika njiva, Gargića draga, Duboka, Čitluk, Lug and Otok. Special artistic and documentary value is ascribed to the cover page luxuriously decorated with a baroque cartouche. Its upper part shows the image of St. Francis, and at the bottom there is a perspective view of the city centre of Sinj with the church and the monastery. Some other important pictures show the urbanistic structure of the town with the Square

and the ground plan of the sanctuary as it was in the 18th century before and after it was reconstructed following the big earthquake of 1769. To the north of the church, there was a small monastery building, surrounded by a churchyard, and to the east there were small farm buildings and large gardens owned by the friars. The following periods, up until the present time, saw major changes affecting the building complex, caused by war destructions as well as urbanistic development of the town.

Plan franjevačke crkve i samostana u Sinju iz 1733. godine s ucrtanim prijedlozima za proširenje sklopa.

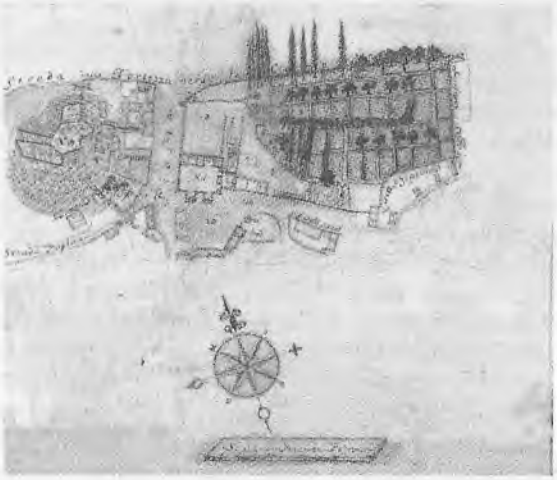

Plan varoši Sinja kojeg je napravio Petar Kurir 10. srpnja 1758. godine po naredbi generalnog providura Dalmacije Alvisa Contarinija. Na zapadnoj strani je venecijanska utvrda Kamičak i ispod nje groblje. Po sredini je trg i uz njega franjevački samostan s crkvom. Dalje prema istoku su prostrani samostanski vrtovi.

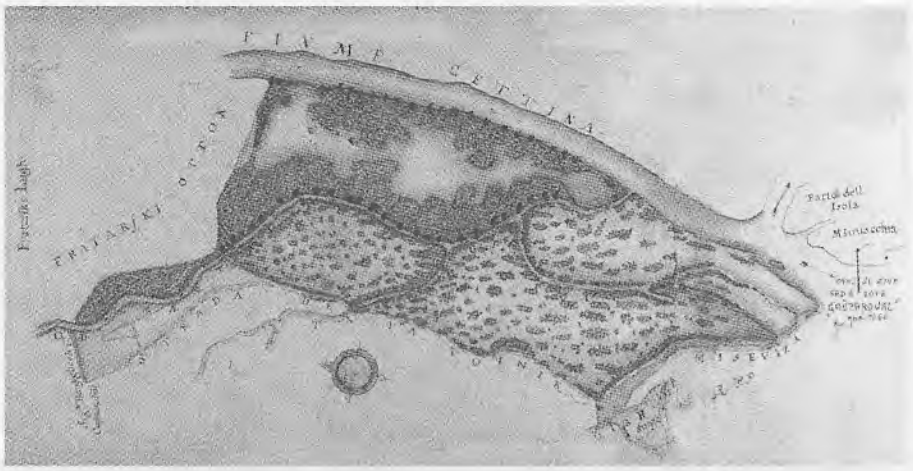

Zemljište zvano Fratarski lug uz rijeku Cetinu kod Čitluka. Crtež Petra Kurira od 31. kolovoza 1780. godine pravljen na osnovu nacrta A. Barbierija iz 1733. Uz vlasnike okolnih terena i fratre uvidu na licu mjesta prisustvovao je i poljar Ante Daržak.

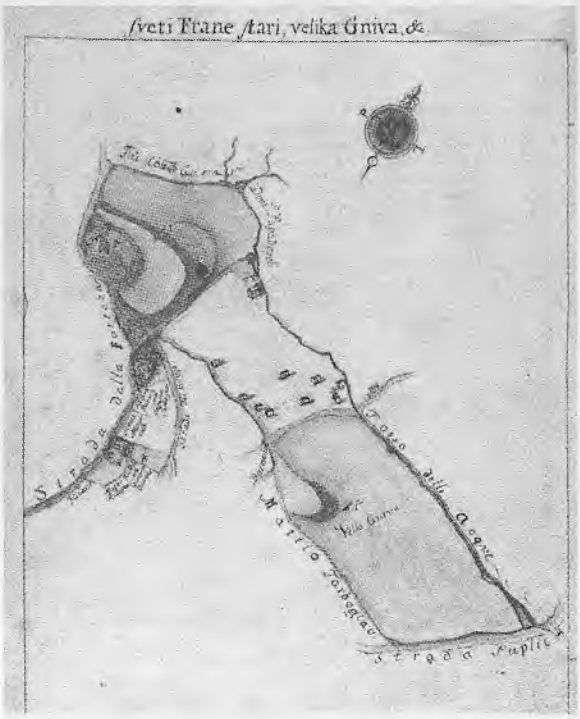

Zemljište u Sinju sa starim samostanom i crkvom sv. Frane. Crtež P. Kurira od 17. kolovoza 1780. godine rađen na osnovu starijeg prikaza Antonija Benonija iz 1702. godine. Od crkve vidjele su se tada tek zidine, a samostan je već bio potpuno porušen.

Plan središta Sinja i samostana kojeg je nacrtao P. Kurir 5. kolovoza 1780. na bazi starijih planova iz 1733. i 1758. godine. Osnovne komunikacije naselja već su postavljene, ali je izgrađenost dosta slaba. U katastru su upisana i imena vlasnika pojedinih okolnih zgrada.

Zemljište uz rijeku Cetinu zvano Fratarski otok u Čitluku. Nacrt Petra Kurira od 4. rujna 1780 godine. Površina mu je iznosila 65 kampa padovanskih

DODATAK

Radoslav Katičić

DVA PREGAOCA – BANOVAC I FILIPOVIĆ

Izašao je, evo, i *Zbornik o Josipu Banovcu,* franjevačkom propovjedniku i duhovniku osamnaestoga stoljeća. U njem su objavljeni referati što su pripravljeni za skup o njem koji se održavao ovdje prije upravo godinu dana. I on je jedan od tihih pregalaca, zanemarenih, premda su polagali temelje novovjekom hrvatskom književnom izrazu, u duhovnom, a osobito u jezičnom pogledu. On je jedan od svjedoka najranije povijesti onoga hrvatskog književnog jezika kojim se danas služimo, na kojem vam i ja sada govorim. Pisao je u razdoblju u kojem je taj književni jezik upravo bio ozbiljno zakoračio u standardizaciju. Kako je god još dugo potrajalo, blizu stoljeće i pol, da se standardizacija uspješno dovrši, u onom je vremenu početak bez kojega ni današnjega stanja, takva kakvo jest, ne bi bilo. Imamo stoga dobra razloga da s toga tihog pregaoca skinemo velo zaborava. Na skupu koji su organizirali Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu i Gradska knjižnica u Šibeniku dali su kvalificirani stručnjaci svaki svoj prinos tomu. Velika je zasluga organizatora što su ih umjeli okupiti i motivirati da prinesu tomu najbolje što umiju. Sada se svatko može i sam uvjeriti s kakvim uspjehom. Banovac je opet prisutan u kulturi za koju je stekao ne male zasluge u prijelomno doba, kad ju je valjalo utemeljiti za nova vremena kako bi mogla zauzeti svoje mjesto u novovjekom europskom kulturnom suzvučju.

Od franjevaca redodržave Bosne Srebrene, a poslije dalmatinske Presvetoga Otkupitelja, koji su postali znatni svojim književnim radom Josip Banovac je, bar koliko razabirem, najtješnje vezan s ovim šibenskim krajem. Rodio se na samom početku osamnaestoga stoljeća u Čistoj, raditi je počeo kao lektor moralnoga bogoslovlja na franjevačkoj teološkoj školi u Sinju. I to je najdalje što ga je životni put odveo odavde. Poslije je dva puta bio župnik u Šibeniku, pa gvardijan Sv. Lovre u ovome gradu, a poslije i u samostanu u Karinu. Tamo je djelovao i kao odgojitelj. Umro je u Šibeniku u poodmaklim šezdesetim godinama života. Nikada se odavde nije udaljio, dok su njegova subraća u onim vremeni-

ma živjela na prostranim potezima, od obale Jadrana, pa sve do Dunava i Budima. Svih se njih treba sjećati, uključiti ih u obzorje nas današnjih, pa tomu služe ovi skupovi što se skupljaju iz godine u godinu i zbornici u kojima se objavljuju referati održani na njima. Ako je pak među njima tražiti nekoga koga se najviše valja spominjati baš u Šibeniku, onda je to nedvojbeno upravo on, Josip Banovac.

Rano se istaknuo kao propovjednik, moćni stilist. Po unutrašnjem zvanju bio je učitelj, pa je i njegov red nastojao da od te nadarenosti bude što više blagoslova. I ne bi valjalo da je ostajalo samo pri živoj riječi, iako je baš njome u svoje vrijeme jamačno najsnažnije djelovao. Postao je i plodan pisac imajući pri tome potporu svojega reda. Knjige su mu tiskane u Mletcima i Jakinu. Propovijedao je u mnogim mjestima u Dalmaciji, a svoje je propovijedi dotjerane u pisanim verzijama skupio u zbirke. Napisao je molitvenik i obrednik s najvećom zbirkom blagoslovnih i zaklinjalačkih molitava tiskanom na hrvatskom jeziku. Objavio je i tekst za obred križnoga puta, »Put križa«, koji se svemu crkvenom puku duboko usjekao u dušu. Objavio je i drugo nabožno pučko štivo. Po svem je tome fra Josip lik u svojoj nezahtjevnoj skromnosti vrlo znatan. Nevolja je danas što malo tko zna koliko bismo bez njega bili siromašniji. Valja se nadati da će se u onih koji uzmu u ruke zbornik o njem, zbornik koji se ovdje sad upravo predstavlja, ipak nešto u tome promijeniti. Moramo postati dorasli svojoj baštini. Po dosta toga to sada nismo. A nema mjesta prikladnijega da se na njem taj zbornik predstavi javnosti nego je ova starodavna Vijećnica, Vijećnica grada u kojem je Banovac najviše djelovao. I nema police na kojoj bi taj zbornik prije trebao biti postavljen nego je polica Gradske knjižnice u Šibeniku.

[Riječi izrečene prigodom predstavljanja Zbornika o Josipu Banovcu 5. studenoga 2004. u Šibeniku]

* * *

Jučer smo se u Šibeniku i Skradinu okupili na skupu o fra Jeronimu Filipoviću, franjevcu i učitelju poznatom na daleko. Djelovao je u osamnaestom stoljeću sve do njegove druge polovice. Ovdje, okupljeni na već tradicionalnom posjetu Visovcu, u dubokom jednom smislu njegovoj matici, kako god mu životopis ne spominje kakve osobito bliske veze s ovom kućom, treba sada da zaključimo svoj skup. A meni je povjeren zadatak da sada, na kraju, pokušam sažeti dojmove o njegovu radu i predočim kao neku sliku njegovih rezultata, koliko to mogu. Pokušat ću to učiniti onako kako mi polazi za rukom sada dok mi se jučerašnji dojmovi još nisu staložili.

Jeronim je Filipović jedan od onih franjevačkih djelatnika koji su pripadali redodržavi Bosni Srebrenoj, a poslije i od nje odvojenoj redodržavi Presvetoga Otkupitelja, koje nam valja pobliže upoznati jer im je prinos utemeljivanju i učvršćivanju hrvatske kulture novijega vremena znatan, a zaboravljeni su ili bar potisnuti na rub naše svijesti o vlastitoj baštini. Njegov je životopis za razliku od životopisa Josipa Banovca, skup o kojem smo ovdje zaključivali prije upravo godinu dana, rasprostrt na širokom prostoru. Rodom je od Rame, odakle je kao dijete došao u Cetinsku krajinu. Školovao se u Sinju i tamo je stupio u franjevački red. Studirao je u Makarskoj i Perugi, te je tamo zaređen za svećenika, a završio je studije u Rimu, pa je ondje zatim bio profesor filozofije. Poslali su ga da predaje bogoslovlje u Lavovu, ali se to nije ostvarilo, nego se vratio s toga puta, pa naučavao u Šibeniku. Red ga je poslao za generalnog lektora na prvorazrednom franjevačkom učilištu u Budimu. Na franjevačkoj skupštini u Našicama zagovarao je cjelovitost Bosne Srebrene. Kad se od nje ipak odijelila dalmatinska redodržava, postao je njezin poglavar. Kao provincijal pohađao je njezine samostane u Imotskom, u Sumartinu na Braču i na Dobrome u Splitu, podupro je i izgrađivao franjevačka učilišta u Makarskoj i Šibeniku. U Sinju je poslije predavao filozofiju. U poslovima reda putovao je po Bosni i Bugarskoj. Svojim je kretanjem tako obuhvatio gotovo sav prostor na kojem je franjevački red vodio duhovnu brigu o hrvatskom narodu i bitno pridonosio izgradnji njegove novovjekovne kulture.

Jeronim Filipović bio je, kao i njegova subraća, propovjednik, i to vrlo ugledan. Objavio je zbirke propovijedi i *Put križa*, tekst za obred križnoga puta. Ostavio je u rukopisu filozofska i teološka djela pisana, dakako, latinski. Taj nastavnik na visokim bogoslovnim učilištima stoji na vrlo visokoj intelektualnoj razini i po tom se razlikuje od drugih naših franjevačkih pisaca, osjetno skromnijih u tom pogledu. Bio je svjestan kako misli, poučava i piše u novo doba, obilježeno duhom prosvjetiteljstva, na kojem počiva današnja sekularizacija života. Crkva je gubila onaj položaj i utjecaj u intelektualnom životu društva koji je neupitno držala stoljećima. Za bogoslovca je to bio osobit intelektualni izazov. Filipović se kao mislilac i učitelj uhvatio u koštac s time.

Takva osoba, malo poznata i sasvim nedovoljno proučena, zahtijeva od nas osobit istraživački napor. Stručnjaci okupljeni ovdje oko upravo toga zadatka osvjetljivali su u svojim referatima jučer u Šibeniku i Skradinu njegovu osobu i književnu pojavu. U Filipovićevu životu s posebnom je pozornošću osvijetljeno njegovo djelovanje u Budimu i hrvatski krug u kojem je ondje živio (Franjo Emanuel Hoško). O njegovu bogoslovlju održan je čitav niz referata, tako o njegovoj uključenosti u južnohrvatski

skotizam (Krešimir Čvrljak), o njegovu usklađivanju sakralnoga i profanog (Pavao Knezović), o temeljnim otajstvima kršćanske vjere u njegovim propovijedima (Ivan Karlić) i o temeljnim pojmovima moralne teologije u njegovim djelima (Ivan Bekavac-Basić). Kao znatan bogoslov Filipović je doista zaslužio da se toj strani njegova djelovanja posveti tolika pozotnost. A predmet time još ni približno nije iscrpljen.

Jednako važna tema bio je i Filipović propovjednik. Na temelju usporedbe njegovih propovijedi s onima Josipa Banovca uvjerljivo je pokazano da su njegove propovijedi pisane ne toliko za to da neposredno djeluju na priprost puk, da ga poučavaju, nego kao uzorci na kojima će se oni koji se pripremaju da budu propovjednici učiti sastavljati propovijedi, što je potpuno u skladu sa cijelim Filipovićevim djelovanjem (Ines Srdoč-Konestra). Izneseni su i rezultati istraživanja metode njegove homiletike, crkvenoga govorništva (Šime Demo), o osobinama jezika njegove propovijedi (Diana Stolac) i o izdanju njegovih propovijedi koje je priredio i 1886.–1892. u Sarajevu izdao vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler (Alojz Jembrih). Tako je propovjednika Filipovića, koji je stajao u tradiciji crkvene obnove poslije Tridentinskoga sabora, Stadler stavio u službu svoje crkvene obnove što ju je provodio u Bosni i Hercegovini sukobivši se pri tome oštro s franjevcima, pa je ta njegova obnova i do danas sporna, nelagodno je čak spominjati ju pod ovim gostoljubivim franjevačkim krovom. Poseban je referat posvećen Filipovićevu obrednom tekstu »Put križa« (Nikica Kolumbić). Nije izostavljena ni glazbena strana njegova djela i pokazano je kako je položena između juga i sjevera provincije Bosne Srebrene.

Ne treba mnogo riječi da se izreče kako je to bogata žetva. O Jeronimu Filipoviću znamo sad mnogo više nego smo znali, a kada izađe zbornik s tim referatima, bit će to pristupačno svakomu tko se bavi hrvatskom književnom i svom kulturnom poviješću. Filipović se jasno pokazuje kao iznimno znatna osoba, izvorni mislilac i snažan umjetnik riječi. I on je jedan od svjedoka prvih početaka našega standardnog jezika. Doista smijemo zaključiti ovaj skup s osjećajem punoga zadovoljstva i prepustiti se radosti boravka na ovom mjestu, pri svakome posjetu iznova čudesnom, i razgovoru s našim dragim domaćinima.

[Zaključna riječ na skupu o Jeronimu Filipoviću izrečena 6. studenoga 2004. na Visovcu]:

LITERATURA O JERONIMU FILIPOVIĆU

Alilović, I.: *Bibliografija hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine do 1918. godine,* KS, Zagreb 1986., str. 41–42.

Bačić, P. K.: *Spomen-knjiga Franjevačkoga gimnazija u Sinju.* K proslavi 50. godišnjega njegova obstanka. (Sinj) 1905, 22.

Balić, K.: *Kroz Marijin perivoj.* Šibenik 1931, 14, 51–53, 55, 67.

Benić, B.: *Ljetopis sutješkog samostana*. Sarajevo 1979, 57, 78, 84, 167–168.

Bezina, F.: *Novicijat Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja (1735–1993).* Split 1993, 205.

Bezina, F.: *Rukopisna baština franjevaca Provincije Presvetoga Otkupitelja*. Zagreb 1993, 122–125, 177, 227, 243.

Bezina, P.: *Kulturni djelatnici Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja u 18. i 19. stoljeću*. Zagreb 1994.

Bezina, P.: *Srednje školstvo u Franjevačkoj provinciji Presv. Otkupitelja*. Split 1989, 53.

Bogišić, R.: *Zrcalo duhovno*, HSN, Zagreb 1977., str. 279.

Božitković, J.: Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1339–1735). Beograd 1935, 3, 10, 13, 33, 36–37, 43, 130–131, 135–139, 144–145.

Božitković, J.: Ljetopisne bilješke. *Bogoslovska smotra*, 13(1925) str. 160–173, 365–371.

Brkan, J.: Školovanje svećenika redovničkih kandidata provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII stoljeću. *Kačić*, 16(1984) str. 17.

Crnica, A.: *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava.* Šibenik 1939, 85–87, 105–106, 118–122, 207, 215, 223–225, 229, 236, 309, 316, 322, 337–339, 359–363, 383.

Ćošković, P. Jeronim Filipović. *Hrvatski biografski leksikon,* knj. 4., Zagreb 1998., str. 233–235.

Fabijanić D.: *Patrioti illustri*. Venezia 1846, 30–31.

Filipović, M. S.: Rama u Bosni. *Srpski etnografski zbornik* (Beograd), 1955, 69, str. 32, 78.

Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj. 250. obljetnica osnivanja i rada 1736–1986. Makarska 1989.

Hordny, A.: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, 3. Posonii 1777, 140–142.

Hoško, F. E.: Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću. *Kačić*, 10(1978) str. 129.

Hrvatski leksikon, knj. I., Zagreb 1996, str. 345.

Ignjatović, D.: *Jezik štampanih dela Jerolima Filipovića franjevačkog pisca XVIII veka*. Beograd 1974, 19–30.

Jelenić, J.: *Bio-bibliografija franjevaca Bosne Srebreničke*, 1. Zagreb 1925, 94–98.

Jelenić, J.: *Kultura i bosanski franjevci*, 1. Sarajevo 1990², 140, 227, 239, 242.

Jelenić, J.: *Spomenici kulturnoga rada franjevaca Bosne Srebreničke*. Mostar 1927, 19, 22, 24, 164–165.

Jembrih, A.: Grafijsko-latinična rješenja u franjevačkih pisaca prije i nakon J. Banovca, *Zbornik o Josipu Banovcu*, Zagreb-Šibenik 2004., str. 105.

Ježić, S.: *Hrvatska književnost od početka do danas*. Zagreb 1944, 168.

Jurišić, H. G.: Bogorodica u rukopisima fra Jeronima Filipovića (1690.–1765.), *Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja*. Zbornik radova, ur. V. Košić, KS i HMI, Zagreb 2004., str. 153–160.

Jurišić, H. G.: Fra Jeronim Filipović, osobit apostol Marijina štovanja (oko 1690–1765) (u: Zbornik radova hrvatske sekcije IX mariološkog kongresa na Malti 1983. godine. Zagreb 1988, 100–107).

Jurišić, K.: O. Fra Jeronim Filipović (u: *Sinjska spomenica* 1715–1965. Sinj, 1965, 257–277).

Kapitanović, V.: *Rukopisna knjižna baština Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj*. Makarska 1993, 260. –/.

Knezović, P.: Stare i rijetke hrvatske knjige samostana u Zaostrogu, Knjižnica zbornika Kačić, Split – Zaostrog 2002., str. 55–56.

Kombol, M.: *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb 1961², 347, 349, 436.

Kosor, K.: Fra Jeronim Filipović kao kritičar vjere i morala svojih suvremenika. *Kačić*, 6(1974) str. 123–140.

Kosor, K.: Prilozi o trojici franjevačkih pisaca iz južne Hrvatske. *Kačić* 10(1978), str. 255–258.

Kosor, M.: Zaboravljeni trojezični rječnici Josipa Jurina. *Rad JAZU*, 1955, 303, str. 121–122.

Kovačić, A. S.: *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene*. Sarajevo 1991, 11–12, 126–129, 207.

Kukuljević Sakcinski, I.: *Bibliografia hrvatska*, 1. Zagreb 1860, 38–39.

Lulić, A.: Memorie della francescana provincia de' mm. oo. del SS. Redentore in Dalmazia. Spalato 1867, 8, 20–23, 42, 54.

Ljubić, Š.: *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, 2. Rieka 1869, 420, 463.

Ljubić, Š. *Dizionario biografico dcgli uomini illustri della Dalmazia*. Vienna -Zara 1856, 132, 255.

Mandić, D.: *Franjevačka Bosna. Razvoj i Uprava Bosanske Vikarije* 1340–1735. Rim 1968, 218, 223. –

Maretić, T.: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka. *Rad JAZU*, 1915, 209, str. 176, 230–231; 1916, 211, str. 45.

Marković, I.: Sinj i njegovo slavlje god. 1887. *Spomen-knjiga*. Zagreb 1898, 49–50, 56–57, 63.

Matković, I.: *Bibliografija bosanskih franjevaca*. Sarajevo 1896, *24*

Milinović, S.: O. Jerolim Filipović, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, zagreb 1863., str. 136–137.

Moro, D.: Postanak i djelovanje Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja. *Kačić*, 17–20(1985–88).

Moro, D.: Značenje i djelotvornost vjere u djelu fra Jeronima Filipovića. *Kačić*, 16(1984) str. 127–135.

Novak, S. P.: *Povijest hrvatske književnosti*. Od Gundulićeva »poroda od tmine« do kačićeva »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga iz 1756«, III. knjiga, Zagreb 1999., str. 836–837.

Opći religijski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, zagreb 2002., str. 266.

Petrov, S.: Gospin radnik fra Jerolim Filipović (1686–1765). *Gospa sinjska*, 7(1928) 3, str. 61–62.

Religijsko-pedagoško katehetski leksikon (ur. Marko Pranjić), Zagreb 1991., str. 308–414.

Rogošić, R.: Književni rad hrvatskih Franjevaca do XIX vijeka. *Nova revija*, 5(1926) 3/4, str. 418 -419.

Samardžija, M. – A. Selak: *Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti*, Zagreb 2001., str. 159.

Soldo, J. A.: Franjevačka provincija Presv. Otkupitelja Split (u: *Franjo medu Hrvatima*. Zagreb 1976, 154).

Soldo, J. A.: Seoba Ramljaka u Sinjsku krajinu. *Nova et vetera*, 38(1988) 1/2, str. 32.

Soldo, J. A.: *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, 2. Sinj 1997.

Stanojević, St.: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, I, Zagreb, 671.

Stražemanac, I.: *Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene*. Zagreb 1993, 159, 182–187, 374–375.

Šafarik, P. J.: *Geschichte der südslawischen Literatur*, 2. Prag 1865, 64,146, 221, 254.

Zirdum, A.: *Filip Lastrić Oćevac 1700.–1783.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1982., passim.

Zlatović, S.: *Franovci države Presv. Odkupitetja i hrvatski puk u Dalmaciji*. Zagreb 1888, 254–255, 267–270, 275–276, 306, 352–353, 463, 471.

Zovkić, M.: Mariološke teme u Stadlerovu izdanju Propoviedi fra Jeronima Filipovića, *Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja*. Zbornik radova, ur. V. Košić, KS i HMI, Zagreb 2004., str. 161–174.

Petra Košutar

ZNANSTVENI SKUP
»Jeronim Filipović i njegovo djelo«
Šibenik, Skradin, Visovac, 5. – 6. studenoga 2004.

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu uz tehničko-organizacijsku pomoć Gradske knjižnice »Juraj Šižgorić« iz Šibenika, Matice hrvatske iz Skradina, te Matice hrvatske iz Šibenika organizirali su 5. i 6. studenog 2004. godine znanstveni skup o fra Jeronimu Filipoviću u Skradinu, Šibeniku i Visovcu. Bio je to peti po redu tradicionalni znanstveni skup što ga spomenuti organizatori održavaju svake godine u isto vrijeme na gotovo istim mjestima sa ciljem pokušaja osvješćivanja uloge, značaja i dosega u povijesti vlastite duhovnosti franjevaca redodržave Presvetog Otkupitelja. Tako su se ovih godina održali skupovi posvećeni Pavlu Posiloviću, Tomi Babiću, Petru Kneževiću te Josipu Banovcu.

Znanstveni je skup »Jeronim Filipović i njegovo djelo« počeo 5. studenoga 2004. u Gradskoj vijećnici u Šibeniku. Skup su otvorili Milivoj Zenić i Alojz Jembrih, predsjednik organizacijskog odbora skupa. Prvo predavanje održao je Krešimir Čvrljak iz Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu, na temu »Načini i stupanj uključenosti Jeronima Filipovića u južnohrvatski franjevački skotizam«. Autor se usredotočio na Filipovićev lektorski rad u domovini i inozemstvu kao i na dva njegova filozofsko-teološka traktata kako bi pokazao njegovu uključenost u skotizam, a s ciljem prosudbe je li Filipović uistinu bio stup razboritosti i živa slika znanja. Sljedeći je izlagao akademik Nikica Kolumbić s temom »*Put križa* i Jeronim Filipović«. Autor je napomenuo kako se puno njih već bavilo ovim temama ali da će i on pokušati odrediti neka pitanja. Pozabavio se pitanjem autorstva istoimenog teksta usporedivši tri njegova izdanja. Izlaganje je bilo zanimljivo jer je isti autor prošle godine (2003.) referirao o tekstu Josipa Banovca istoimenog naslova. Zadnji u jutarnjem bloku prije stanke izlagao je Alojz Jembrih s temom »Stadlerovo izdanje Filipovićevih *Pripovidagna*(...)«. Radi se o izdanju koje je Stadler izdao krajem 19. stoljeća, a koje je zanimljivo jer je tiskano u osam svezaka, iako je originalno izdanje Filipovićeva djela imalo tri sveska. Autor nam otkriva razloge ovog množenja svezaka, a jedan je što Filipović u svoje djelo nije uvrstio propovjedi za posebne svetkovine, a kojima je Stadler dopunio svoje izdanje Filipovićevih *Pripovidagna*(...). Nakon stanke slijedilo je izlaganje Diane Stolac s

Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci na temu »Filološki pogled na *Pripovidanja nauka karstjanskoga* Jeronima Filipovića« u kojem je analizirala slovopis, pravopis i jezik treće knjige *Pripovidanja*(...) iz 1765. godine s naglaskom na *Govorenju svarhu sakramenta ženidbe* i na *Govorenju svarhu kriposti*. Autorica je pokušala utvrditi kojim se pravopisnim načelima Filipović rukovodio u vremenu neposredno prije tiskanja prvih pravopisnih naputaka za osnovne škole. Autorica je tako postavila jezične značajke u odnos sa suvremenom i autoru poznatom jezikoslovnom literaturom, gramatikama i rječnicima. Zanimljivo je da je Filipović imao neke izrazito moderne realizacije u odnosu na svoje vrijeme. Pavao Knezović sa Hrvatskog instituta za povijest iz Zagreba izlagao je o temi s naslovom »Zaostroški rukopis Jeronima Filipovića«. Za rad se koristio rukopisom iz samostana u Zaostrogu, koji se sastoji od petnaest svezaka teksta. Rukopis potpisuju trojica autora, među kojima i Jeronim Filipović, dok se uistinu smatra da je tekst pisalo osam ruku. Autor je napomenuo kako se jako malo pisalo o Filipovićevom filozofskom lektorstvu, puno o njegovim teološkim rukopisima, a gotovo ništa o teološkim traktatima.

Zadnji je u ovom dijelu izlagao Ivan Karlić sa Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Tema izlaganje bila je: »Temeljna otajstva kršćanske vjere u *Pripovidagnima*(...) fra Jeronima Filipovića«. Filipović je svojim *Pripovidagnima* želio dati jednu vrstu katekizma u obliku propovijedi, koji će svećenicima pomoći u izlaganju i tumačenju kršćanske vjere. Autor je imao za cilj izložiti, analizirati i teološki vrednovati tumačenje temeljnih otajstava kršćanske vjere, o kojima se posebno govori u sedmom i osmom *govoregnu* prvoga dijela Filipovićevih *Pripovidagna*, a koja se spominju i u mnogim drugim *govoregnima* teologa i propovjednika Filipovića.

Popodnevni dio sjednice održao se u Skradinu u kino dvorani. Prva je s referatom nastupila Ines Srdoč-Konestra s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci s temom »Usporedno čitanje propovijedi o sakramentima J. Banovca i J. Filipovića«. Autorica je pokazala kako polazeći od prostornih i vremenskih podudarnosti usporednim čitanjem uočavamo razlike i sličnosti među njihovim propovijedima. Tako kod Filipovića nalazimo narativne umetke koji načinom pripovijedanja postaju male cjeline s obilježjima književne strukture, dok Banovčevi primjeri ostaju na utilitarnoj razini ostavši stilski i kompozicijski nedotjerani.

Izlaganjem na temu »Temeljni pojmovi moralne teologije u *Propovidagniu nauka karstjanskoga* Jeronima Filipovića« govorio je Ivan Bekavac Basić sa Zdravstvenog učilišta u Zagrebu. Autor je dao pregled temeljnih pojmova moralne teologije u spomenutom djelu Jeronima Fili-

povića. Iste je pojmove usporedio s pojmovima korištenim u katekizmima 17. i 18. st. koji su prethodili Filipovićevu djelu, a potom i jedne i druge sa suvremenom hrvatskom terminologijom moralne teologije.

Zadnji je svoje izlaganje održao Šime Demo sa Hrvatskog instituta za povijest iz Zagreba s temom »Homiletska metoda Jeronima Filipovića«. Autor je posebno problematizirao Filipovićevu homiletsku metodu na primjeru propovijedi »Od laži«, govorene na prvu korizmenu nedjelju. Autor je razlažio strukturu propovijedi, njezin sadržaj i unutarnju koherenciju i rasvjetlio racionalna, egzegetska i etička načela koja su Filipovića vodila u njezinu sastavljanju.

Isti dan, u sklopu znanstvenog skupa u katedralnoj crkvi Male Gospe u Skradinu održan je koncert u izvođenju Branke Beretovac, prvakinje Opere HNK u Zagrebu, sopranistice i Hrvojke Mihanović-Salopek na orguljama. Izvođena su djela Vinka Jelića, Händela, Walthera, Vivaldija, Ivana Zajca, kao i tri hrvatske narodne pjesme.

Drugi dan znanstvenog skupa održan je na Visovcu u kongresnoj dvorani. Skup je započeo pozdravnim riječima visovačkog gvardijana fra Ivana Buljevića a potom je pročitan referat Franja Emanuela Hoška s Visoke teološke škole u Rijeci s temom »Filipović i hrvatski budimski krug«. Iz referata smo saznali kako, budući da je Filipović bio profesor u Budimu, možemo zaključiti da je s ostalim profesorima tamošnjeg franjevačkog Generalnog učilišta dijelio iste ideje i dijelom ih ostvario i u svojim spisima. Čitanjem tog referata skup je službeno završio. S prigodnom završnom riječju nazočnim se obratio akademik Radoslav Katičić. Katičić zaključuje kako je Filipović jedno novo područje. Naglasio je važnost Hoškovog referata, jer je Budim jedno važno središte hrvatske kulture, tu je napokon nastao i prvi tiskani prijevod Svetog pisma u Hrvata, koji je napravio Matija Petar Katančić. Na kraju se akademik Katičić zahvalio svim izlagačima i organizatorima i time zaključio Znanstveni skup o Jeronimu Filipoviću.

Na kraju skupa, na Visovcu su fra Stipe Nimac, akademik Nikica Kolumbić, Hrvojka Mihanović Salopek i akademik Radoslav Katičić predstavili dvije knjige iz biblioteke »Ravnokotarski cvit« – knjigu Hrvojke Mihanović Salopek »Tihi pregaoci visovačko-skradinskoga područja« i knjigu Radoslava Katičića »Visovački učitelji«.

PREDSTAVLJANJE ZBORNIKA O JOSIPU BANOVCU

U predahu između dviju sjednica znanstvenoga skupa o Jeronimu Filipoviću predstavljen je *Zbornik o Josipu Banovcu* u izdanju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu i Gradske knjižnice »Juraj Šižgorić« u Šibe-

niku. Zbornik je nastao kao plod prošlogodišnjeg, četvrtog u nizu, skupova o Josipu Banovcu, a ovom su ga prilikom predstavljali akademik Radoslav Katičić, Ivan Karlić, Alojz Jembrih i Marinko Šišak. Prvi je govorio Radoslav Katičić koji je naglasio kako Zbornik nije tek knjiga već jedan od nosivih stupova knjižnice *Tihi pregaoci*. Ovo je, kazao je Katičić, četvrti svezak koji je izašao a posvećen je Josipu Banovcu. Prva tri su posvećeni Pavlu Posiloviću, Tomi Babiću, Petru Kneževiću, a onaj peti koji bi se trebao predstavljati dogodine upravo nastaje, naglasio je Katičić, dodavši kako valja pred očima imati niz, cjelinu. U vidu te cjeline ovaj je *Zbornik* bogat. To bogatstvo je trebalo stvoriti okupljanje suradnika na skupovima kao što je ovaj sada koji upravo teče. Pritom je naglasio veliku važnost Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu koji imaju veliku ulogu u ovim okupljanjima. Katičić se pritom zahvalio i Marinku Šišku iz organizacijskog odbora znanstvenog skupa. Kod predstavljanja *Zbornika* Katičić se osvrnuo i na strukturu koja je po njemu smislena jer se dao jedan pregled od povijesti, grafije, književnosti i tako dalje koje su napravile jednu cjelinu.

O Zborniku je govorio i Ivan Karlić i to o njegovom teološkom dijelu pa u sklopu toga nabrojio je i referate koju su takvog karaktera. Smatra Banovca kao izvanredno značajnu osobu 18. stoljeća, o kojoj se nažalost malo zna u Hrvatskoj. Ipak, jedan korak naprijed je prošlogodišnji skup o Josipu Banovcu kao i ovaj Zbornik koji je iz njega proizišao.

O Zborniku je samo kratko govorio Marinko Šišak i pritom spomenuo kako je ovim Zbornikom ispravljen jedan faktografski podatak, naime smatralo se i pisalo kako je Banovac rođen 1693., dok je ispravna godina zapravo 1703., pa se prošle godine, kada se održavao skup o Banovcu, zapravo slavila i 300. ljetnica njegova rođenja.

Zadnji je predstavio Zbornik njegov urednik Alojz Jembrih, koji je pročitao nekoliko rečenica Banovčeva teksta, potom se zahvalio svima koji su na bilo koji način pridonijeli tiskanju Zbornika koji je predstavio kao knjigu u kojoj je prisutna jedna mikro-interdisciplinarnost iz koje je proizišao Zbornik kao mozaik lika Josipa Banovca. Jembrih je tom prigodom i apelirao na buduće povjesničare i povjesničare hrvatske književnosti da obrate pozornost na ove važne a malo ili nikako poznate tihe pregaoce kao što je Josip Banovac.

Radno predsjedništvo skupa na sjednici u Skradinu.
Slijeva. Š. Demo, D. Stolac, P. Knezović

Sudionici skupa dok čekaju brod za Visovac.

KAZALO OSOBNIH IMENA

Abraham 68
Absalom 170
Ahab, kralj 162
Alberigo, G. 65
Aleksandar 168
Alfonz Liguori sv. 209
Alilović, I. 259
Ambrozije sv. 75, 160, 171, 173, 181
Ančić, fra Božo 218
Anicija 134
Aničić, fra Ivan 196
Anselmo iz Canterburyja 14, 29, 30, 145
Antun Padovanski 155, 188, 189, 207
Antun pustinjak 135
Aristotel 44, 72, 75, 203, 206, 223
Arsenije sv. 168
Atanazije, sv. 18, 20, 22, 72, 75
Atenagora 19
Augustin, Aurelije sv. 14, 16, 18, 20, 22, 31, 69, 71, 73, 75, 108, 134, 144. 151, 152, 156, 171, 176, 185
Augustinus Hipponensis 156

Babić, Tomo 7, 94, 99, 100, 200, 263, 266
Bačić, Antun 117, 122
Bačić, P. K. 259
Baćić, Petar 193, 195, 207, 215
Badurina, Lada 101
Bakšić, N. 13
Balić, Karlo 193, 212, 215, 259
Baltazar, kralj 171, 172
Balthasar, H. U. von 24,
Bandić, Antun 117, 118
Bandulavić, Ivan 84, 90
Banovac, fra Josip 7, 8, 36, 38, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 243, 255, 256, 258, 263, 264
Banov-Depope, Estela 106, 107
Baotić, Z. 63, 66, 76, 78
Barbieri, Alessandro 245, 248, 251
Baričević, Josip 60
Barth, J. 16
Barth, K. 17
Bazilije iz Seleukije sv. 16, 75
Beda Venerabilis (Časni) 151, 184
Bekavac-Basić, Ivan 39, 107, 229, 258, 264
Beker, Miroslav 106
Bellarmin, Roberto 39, 60, 121
Benedikt sv. 64, 131, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 142
Benić, B. 259
Benoni, Antonio 248, 251
Berčić, fra Nikola 243
Beretovac, Branka 265
Bernardus Claraevallensis, sv. 75, 137, 140, 143, 149, 155, 173, 184, 185, 187, 189,
Bersabeja 158
Bezić, Ž. 63, 65, 78
Bezina, fra Petar 67, 78, 223, 224, 259
Birgita sv. 140, 184
Bizza, Pacifik, biskup 41, 42, 82, 201, 229
Blesensis, Petar 149
Boff, L. 17
Bogišić, Rafo 117, 123, 124, 259
Bonaventura iz Bagnoreggia, sv. 15, 16, 19
Bordoni 209
Bourdalou 66, 209, 214
Božitković, fra Juraj 194, 195, 204, 205. 215, 223, 259
Bračuljević, fra Lovro 35, 38, 84, 117–119, 122

Brajičić, Rudolf 14
Bratulić, Josip 106
Brčić, fra Nikola 196
Breiteneicher 209
Brkan, Jure 259
Broz, Ivan 101
Brozović, D. 94
Bruneta, fra Jerolim 243
Buchner, Alois 232
Buljan, fra Bonaventura 243
Buljan, fra Frane 243
Buljević, fra Ivan 265

Campadelli 209
Chirino, Pedro 182
Ciprijan sv. 159
Clara iz Montefalca, bl. 32
Cochem 209
Contarini. Alvis 250
Corneille 66, 214
Cornelius a Lapide 153
Coulin 209
Courth, F. 17
Crnica, A. 193, 195, 196, 198, 200, 205, 207, 213, 215, 223, 226, 259
Curtius, Ernst R. 106

Čale-Knežević, Morana 60
Čvrljak, Krešimir 258, 263

Ćošković, Pejo 259

Dalila 158
Danijel, prorok 172, 177
Daržak, Ante 251
David kralj 133, 137, 158, 177
De Ponte 209
Deharbe 209
Della Bella, Ardelio 94
Demo, Šime 7, 63, 258, 265,
Denzinger, H. 28
Desnica, B. 196
Despot, Loretana 99
Dieda, Francesco 245
Dinaričić, Nikola biskup 41, 42, 201, 229
Dionizije Kartuzijanac 137
Divković, Matija 37, 39, 94
Dobretić, M. 84
Donadoni, biskup 41
Donadoni, Karlo Antun 217
Donati, Bartolomeo 141
Doupanloup, Felix-Antoine 232
Dragičević, Pavao 42, 201, 229
Dujam sv. 208
Duns Scot, Ivan 25, 30, 108, 151, 199

Elije 163
Elizabeta 187
Epifanije Salaminski sv. 144, 145
Erdmann-Pandžić, Elisabeth von 90
Ernaldus Bonaevallis 183, 187
Ezekijel prorok 158, 160

Fabjanić, Donat 66, 193, 214, 259
Fabri 209
Faustus Rhegiensis 171
Felina, O. P. 64, 69, 76, 78
Fermendžin, E. 120
Feuerbach. L 26
Fichte 17, 26
Filipović M. 193
Filipović, Doroteja 195, 196
Filipović, Jakov 195
Filipović, M. S. 259
Filipović, fra Petar 41, 199. 200, 212, 213, 219
Filone di Carpasia 182
Fisković, Cvito 246
Franco 209
Franjo Asiški sv. 16, 90, 207
Franjo Travničanin 116
Freppel biskup 209
Fuček, Ivan 50, 61

Gabrić-Bagarić, D. 90, 107
Gaj, Ljudevit 99

Galot, J. 23, 30
Genebrand, Gilbert 141
Georgijević, Krešimir 122 – 124
Gilbertus de Hoilandia 191
Glunčević, fra Josip 66, 67, 205, 214,
Golijat 158
Grandis, Giuseppe 245, 248
Grgur Nazijanski, sv. 72, 75, 84, 110, 137, 135, 144, 169, 170, 171, 181
Grignon, Ludvig M. 210
Grimaldi, Konstantin 217
Grimani, Zorzi 245
Guerik opat 140
Guerric d'Igna 140
Gvimeni 217

Händel 285
Hag 209
Hegel, G. W. F. 16, 17, 26
Heraklion, biskup 171
Hordny A. 259
Hoško, Franjo Emanuel 7, 39, 61, 115, 117, 121, 124, 231, 237, 257, 259, 265
Huenner 209

Ignacije iz Loyole 26
Ignjatović, Dušanka 90, 260
Inocentije III, papa 75
Ivan damašćanski sv. 24, 73, 75, 149, 157, 164, 188, 207
Ivan Kapistran sv. 115
Ivan Klimako 138
Ivan od Križa 16, 26
Ivan Pavao II, papa 18, 40, 60
Ivan Zlatousti (Krizostom) 142, 162, 170, 183
Izaija, prorok 150, 153, 157, 177, 178, 179
Izrael 169
Jacopone da Todi 37
Jagatić, Andrija 210, 235
Jakov apostol 164, 169
Jakšić, fra Josip 39, 40
Janković, Stojan 196
Jeglić. Anton 210, 235
Jelenić, Julijan 90, 193, 195, 198, 200, 211, 260
Jelić, Vinko 265
Jembrih, Alojzije 9, 94, 99, 101, 222, 227, 235, 258, 260, 263, 266,
Jeremija prorok 150, 169, 174
Jeronim sv. 75, 152, 161, 181
Ježić, Slavko 260
Jireček, K. 193
Job 162, 163, 166
Jona 69, 72
Josip od Ebore, general 197
Josip sv. 67, 131, 188, 208
Jozabela (Izebela), kraljica 162
Julije Cezar 28, 109
Juraj sv. 131
Jurin, fra Josip 200
Jurišić, fra Hrvatin Gabrijel 67, 69, 78, 260
Jurišić, fra Karlo 8, 41, 61, 66, 67, 78, 90, 119, 120, 128, 193, 217, 218, 223, 231, 237, 260
Jurišić, Pavao 237
Jurjević, fra Frano 196
Justin 18

Kačić Miošić, Andrija 95, 200
Kalinić, fra Šimun 207, 208, 211
Kanizij, Petar 39, 232
Kant, I. 17, 26
Kapitanović, V. 260
Karagić, Luka 117, 118, 120, 122,
Karapandža(ić), fra Petar 118, 215, 224
Karlić, Ivan 7, 11, 23, 25, 26, 258, 264, 266
Kasper, W. 17, 24, 27
Kašić, Bartol 94
Katančić, Matija Petar 124, 265
Katarina Sijenska 16
Katičić, Radoslav 8, 255, 265, 266

Katnić-Bakaršić, Marina 106
Kesić, Nikola 117
Klement XII, papa 36
Knezović, Pavao 8, 127, 191, 223, 258, 260, 264
Knežević, Petar 7, 82, 200, 204, 212, 214, 219–221, 263, 266
Knoll 209
Kolenić, Lj. 94, 99
Kolmar biskup 209
Kolumbić, Nikica 35, 37, 258, 263
Kombol, M. 193, 260
Komulović, Aleksandar 39
Konigsdorfer 209
Kopijarević Stražemanac, Ivan 117, 118, 120, 261
Koprivčević, Josip 227, 237
Koroman, Veselko 90
Kos, Stjepan 211, 235
Kosor, fra Karlo 8, 90, 120, 217, 260
Košutar, Petra 8, 263
Kotoraš, fra Mijo 246
Kovačić, Antun Slavko 80, 90, 223, 260
Kreševljaković, Hamdija 90
Krželj, D. 64, 78
Küng, Hans 61
Kukuljević, I. Sakcinski 193, 200, 204, 205, 219, 260
Kuna, Herta 91
Kuničić, Jordan 40, 61
Kurir, Antonio 245
Kurir, Petar 243–253
Kušar, Stjepan 13
Kvintilijan, Marko Fabije 155

Lanosović, Marijan 124
Laselve, Zakarije 235
Lastrić, F. 84
Lav XIII, papa 64
Leaković, Rafael 124
Ledesma, Jakov 39
Lessing 17,
Lipovčić, J. 84
Lot 177
Lovrić, fra Jerko 194, 248
Lovro sv. 207
Lucić, Ljubo 91
Luj XIV 66. 214
Luka ev. 134, 145, 146, 166, 179
Lulić, A. 193, 195, 260
Luther, Martin 15
Ljubić, Šime 193, 204, 219, 260
Ljubić, Kažimir 247
Ljudevit M. Grignon, sv. 209

Mac Carthi 209
Macanović, Ivan 246
Makarije pustinjak 135
Mandić, Andrija 243, 248
Mandić, Antun 99, 100, 101
Mandić, D. 120, 260
Maras, Mate 60
Marcocchi 65, 78
Maretić, Tomo 99, 260
Marija Magdalena sv. 207
Marko sv. 131
Marković, I. 131, 193, 199, 223, 226, 260
Martić, Grga 94
Martinus Legionensis, sv. 179, 207
Masillon 66, 214
Matej ev. 150, 156, 161
Matić, Tomo 122
Matković, I. 261
Maurilio biskup 109
Mecić, Šimun 84, 117, 119, 122
Meschler 209
Metod sv. 106
Mihanović-Salopek, Hrvojka 35, 265
Mihovil sv. 132
Mikalja, Jakov 94
Milesi, Josip 243, 248
Miletić, Augustin 231, 236
Milinović, fra Šimun 41, 61, 193, 195, 261
Miljković, fra Ivan 224
Mirković, M. 124

Misici 209
Mocenigo, Alvis 245, 246
Moguš, Milan 91, 99
Mojsije 137, 177, 185
Molina, Alessandro 245
Molina, L. de 25
Moltmann, J. 16, 17
Mønnesland, Svein 91
Monti, Franjo 199
Moro, D. 261
Mrnavić, Ivan Tomko 40

Nicolaus de Lyra 133
Nicolaus le Nourry 159
Nietzsche, F. 26
Nobot 162
Novak, S. P. 261

Okuka, Miloš 91
Onezifor 175
Origen 16

Paloš, Rudi 60
Panenberg, W. 24
Partaš, Josip 101
Pavao apostol 25, 135, l 75, 139, 175, 183, 188
Pavić, Emerik 84, 124
Petrov, fra Stanko 67, 91, 127–132, 193, 195, 207, 209, 215, 261
Petrus Chrysologus 183, 186, 190, 191
Petrus Damianus, 136
Piano 209
Piplović, Stanko 243
Pjanić, Augustin 117
Posavac, Zlatko 118
Posilović, Pavao 7, 266
Pranjković, Ivo 7, 81, 91, 94, 229

Racine 66, 214
Radnić, Mihovil 116, 117
Radulphi Ardentis Pictavi 186
Rahner, K. 13, 17
Rajčević, fra Ivan 243
Rebić, Adalbert 35
Riedl 209
Rinno, isusovac 235
Rive 209
Rogošić, R. 261
Rubetić, Cvijo 211, 235
Rupert, sv. 75
Ruspini, Andrija 246

Salomon kralj 70, 177
Samardžija, Marko 84, 91, 94, 261
Samonata biskup 109
Samson 158, 177
Samuel 170
Schelling 16, 17
Schleiermacher 26
Schmidt 209
Schmitt, dr. Jakob 233
Schoenmetzer, A. 28
Segneri 66, 214
Sekulić, Ante 118
Selak, Ante 94, 261
Seneka Mlađi 157
Sirovec, Stjepan 40, 61
Soldo, fra Josip 243, 247, 248, 261
Spinoza, B. 17, 26
Srdoč-Konestra, Ines 7, 105, 107, 222, 258, 264
Srijemac, Ivan 117, 119
Stadler, Josip 82, 121, 210, 211, 215, 227, 229–234, 236, 258, 263
Stanojević, G. 195
Stanojević, Stanoje 194, 261
Staš 208
Stecher 209
Stjepan sv. 207
Stolac, Diana 7, 93, 229, 258, 263
Stošić, Krsto 78
Stražemanac (v. Kopijarević)
Strmić, fra Dujam 243
Strossmayer, Josip biskup 106
Suarez, F. 25

Šabić, Ana-Marija 60
Šafařik, P. J. 193, 261
Šafran, Josip 211, 235
Šimundić, Mate 94
Šimunović, Domagoj 124
Šimunović, Petar 94
Šišak, Marinko 67, 266
Šitović, fra Lovro 87, 94, 118, 119, 196, 200
Škarić, Ivo 106
Štefanić, Vjekoslav 39, 61

Tacijan 18, 19
Tadijanović, Blaž 94, 99. 100
Teodoret 72
Teofilat 187, 188
Terezija Avilska 16, 25
Tertulijan 18, 22, 128, 139, 146, 151
Tobija, prorok 166
Toma Akvinski 14–16, 19, 22, 25, 30, 31, 149
Toma de Villanova 188
Tritheim, Johann 141

Ugon, kardinal 178

Vajs, Nada 101
Velikanović, Ivan 124
Vilov, S. 84, 117, 119, 122
Vinko Fererski, sv. 136
Vinjalić, Gašpar 201
Vitalis Joseph de Bobis biskup 218
Vivaldi, A. 265
Vladić, Jeronim 91
Vladmirović L. 200
Vončina, Josip 91, 99
Vrančić, Antun biskup 48
Vrančić, Faust 94, 100
Vucić, fra Nikola 36
Vučković, fra Pavao 246
Vuletić, fra Ivan 196
Vuletić, fra Petar 245
Vušković, fra Andrija 245
Vušković, fra Pavao 243

Walther 265
Wiederkehr, D. 24
Will, Blanka 61
Wurz 209

Zagorac, V. 63, 65, 78
Zajc, I. 265
Zečević, Divna 61, 70, 74, 75, 78, 101
Zenić, Milivoj 222, 263
Zeno, Antonio
Zenobija 159
Zirdum, A. 261
Zlatović, fra Stjepan 91, 193, 195, 196, 205, 215, 218, 219, 261
Zoilo 168
Zovkić, Mato 66, 78, 168, 232, 233, 237, 261

Žilić, fra Eduard 195
Živković, Andrija 40, 50, 61

* * * Zbornik o Jeronimu Filipoviću

Nakladnik: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Sunakladnik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« Šibenik

Za nakladnika: Marko Pranjić

UDK: Ružica Grbešić

Prijevod sažetaka: Ivana Mikić

Likovna oprema: Studio »Reber«

Računalna obrada teksta: Stjepan Ocvirk

Tisak: Tiskara Kasanić d.o.o., Zagreb

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb

UDK 821.163.42.0-09 Filipović, J. (063)

ZNANSTVENI skup »Jeronim Filipović i njegovo djelo« (2004 ; Šibenik – Skradin – Visovac)

Zbornik o Jeronimu Filipoviću : zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Jeronim Filipović i njegovo djelo«, Šibenik – Skradin – Visovac, 5. – 6. studenoga 2004. [glavni urednik Alojz Jembrih] – Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005. – (Knjižnica Tihi pregaoci ; knj. 3)

ISBN 953-6682-60-5

GOVOREGNIA

SVOJBOR

PARVOGA DIILA

NAUKA KARSTJANSKOGA

KOIJE

OD VIRREE

GOVOREGNIEL

TOMACISE

Kolikoge duxan Karstjanin znat Nauk Karstjanski.

ISBN 953668260-5